

L $\frac{9}{653}$

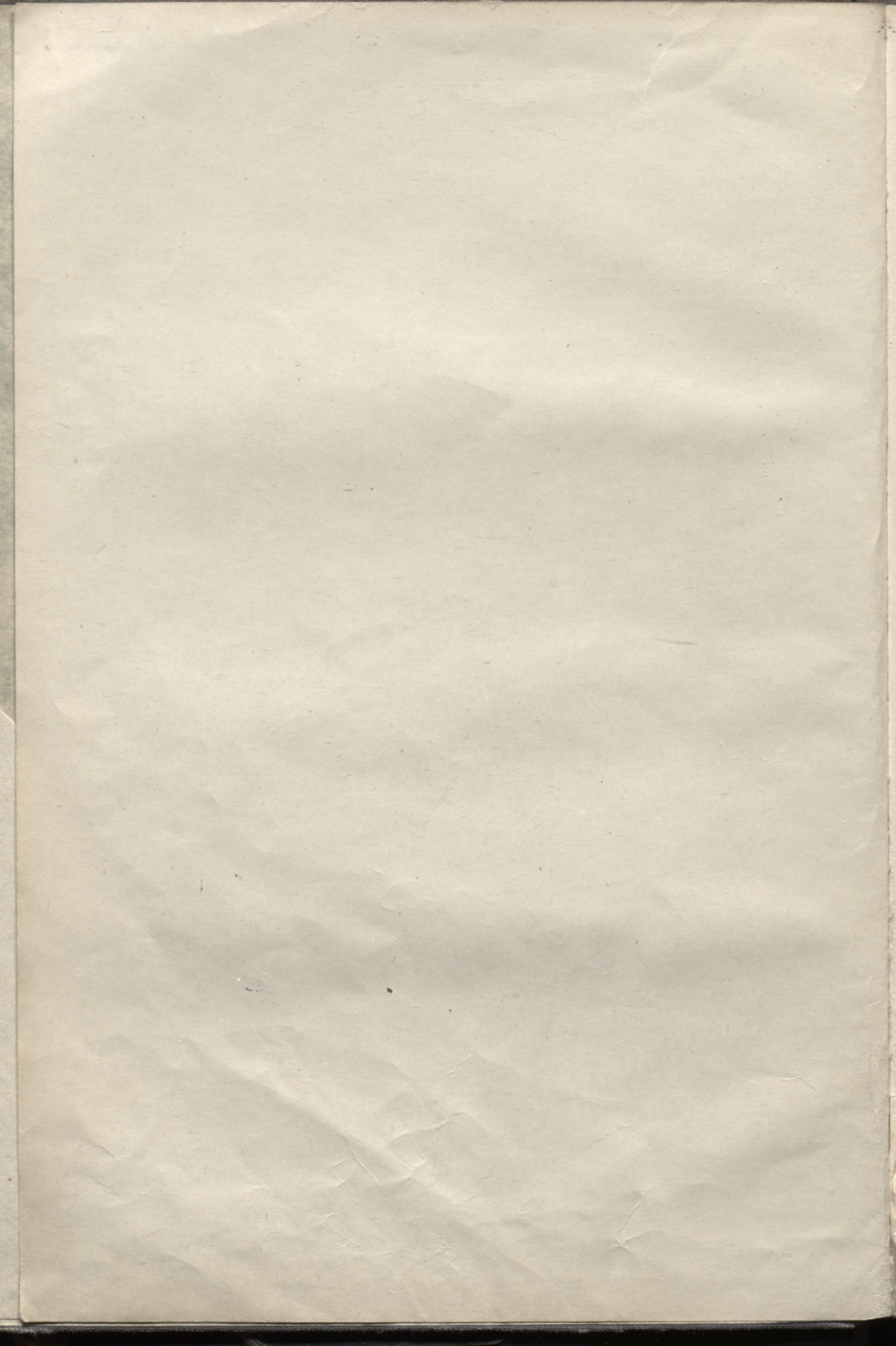
H. MOORA

PIRMATNĒJĀ
KOPIENAS IEKĀRTA
UN AGRĀ FEODALĀ
SABIEDRĪBA
LATVIJAS PSR
TERITORIJĀ

LATVIJAS VALSTS IZDEVĒNĪCA

1259

65 -27, 685

L $\frac{9}{653}$

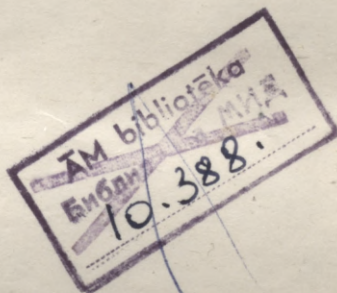
Dubl.

9(1)

H. MOORA

PIRMATNEJĀ KOPIENAS IEKĀRTA
UN AGRĀ FEODALĀ SABIEDRĪBA
LATVIJAS PSR TERITORIJĀ

REDIĢĒJUSI E. ŠNORE

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGĀ 1952

L-1
B-1

Latv. PSR Valsts bibliotēka

~~55-27.685~~

0305050965

9 S11+9L

Х. МООРА

ПЕРВОБЫТНО-ОБЩИНСКИЙ СТРОЙ
И РАННЕЕ ФЕОДАЛЬНОЕ ОБЩЕСТВО НА ТЕРРИТОРИИ
ЛАТВИЙСКОЙ ССР

На латышском языке

ПРЯМАТНУЛА КОПИЛУС ТЕКАРТА
УИ АГНА ФЕОДАЛА САБИДРИВА
ЛАТВИЈАС ПСР ТЕРИТОРИЈА

10.28.82

ЛАТВИЈАС ПСР ТЕРИТОРИЈА

PRIEKSVārds

Sā darba nolūks ir izsekot senās sabiedrības attīstībai Latvijas PSR teritorijā līdz XII gadsimtam, pamatojoties uz archeoloģiskiem materiāliem un pielietojot marksistiski-ļeņinisko vēstures pētniecības metodi.

Sis darbs ir pirmais mēģinājums šajā nozarē, un autors apzinās, ka tam ir arī savas nepilnības un trūkumi. Šie trūkumi izskaidrojami, pirmkārt, ar to, ka darbā vajadzēja ievērojamā mērā izmantot buržuāzijas valdīšanas laikā savāktos vienuspusīgos materiālus un ar nezinātniskām metodēm izdarītos pētījumus. Tāpēc šajā darbā autora viedoklis vienā otrā gadījumā vēl ir nenoteikts un var būt arī apstrīdams. Pa daļai no šiem apstākļiem izriet otrs trūkums: autors šajā darbā ne vienmēr ir spējis — kaut gan viņš pēc tā centies — ilustrēt vai pamatot jautājuma nostādījumu ar pietiekošu daudzumu konkrēta materiāla, tāpēc darbs dažās vietās vēl ir schematisks. Beidzot, autors visa darba procesā ir dibinājies gandrīz vienīgi uz archeoloģiskiem materiāliem un ir varējis tikai mazā mērā izmantot valodniecības avotus, nemaz nerunājot par folkloristiku, kuru viņš pietiekoši nepārzin.

Tā kā šos trūkumus tuvākā laikā vēl nav iespējams novērst, autors atrod par iespējamu šo darbu tomēr izdot tādā veidā, kāds tas ir šodien, vadoties no šādiem apsvērumiem: tālākas materiālu vākšanas un pētniecības interesēs, kā arī lai veicinātu sadarbību ar pārējām radniecīgām zinātnes nozarēm, kā valodniecību, folkloristiku, etnografiju, ir nepieciešams, lai līdzšinējais materiāls tiktu publicēts, kaut arī jau minēto apstākļu dēļ tas vēl nebūtu pietiekoši izstrādāts marksistiski-ļeņiniskās vēstures pētniecības metodes gaismā.

Kaut gan šo darbu ir sarakstījis viens autors, tomēr tā tapšanu stiprā mērā sekmējusi sadarbība starp Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures un materiālās kultūras institūta un Latvijas Valsts centrālā vēstures muzeja darbiniekiem, no vienas puses, un Igaunijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta un Tartu Valsts universitātes archeoloģijas katedras darbiniekiem, no otras puses.

Autors

PREFACE

The first part of this book is devoted to a general survey of the history of the subject. It is divided into three chapters, the first of which deals with the early history of the subject, the second with the middle period, and the third with the modern period. The second part of the book is devoted to a detailed study of the subject, and is divided into two chapters, the first of which deals with the theory of the subject, and the second with the practice of the subject. The third part of the book is devoted to a study of the applications of the subject, and is divided into two chapters, the first of which deals with the applications of the subject to the theory of the subject, and the second with the applications of the subject to the practice of the subject.

IEVADS

BURZUAZISKĀ PERIODA DARBU NEZINĀTNISKĀ METODE UN ŠĶIRISKĀ TENDENCE SENĀKĀS LATVIJAS VĒSTURES PERIODIZACIJAS JAUTĀJUMI

Sakarā ar to, ka senākās Latvijas vēstures sarakstīšanai uz marksisma-ļeņinisma metodoloģijas pamata mums ir lielā mērā jāizmanto buržuaziskā perioda materiāli un darbi, nepieciešams kaut pavisam īsā formā sniegt buržuazisko archeologu un vēsturnieku darbu kritiku un parādīt to nezinātnisko būtību un šķirisko, prettātisko raksturu.

Buržuazijas diktaturas periodā senākās Latvijas vēstures pētniecībai vadošo virzienu deva, kā zināms, F. Balodis, kā arī A. Švābe un daži citi viņu «skolas» vēsturnieki. Baloža un viņa «skolas» archeologu un vēsturnieku darbu nezinātnisko metodi un buržuaziski nacionalistisko tendenci jau atmaskojis Staļina premijas laureāts prof. J. Zutis (sk. viņa darbu «Latvijas aizvēstures problēmas», Rīgā 1948). Mums tikai atliek šeit izdarīt zināmus papildinājumus pie prof. Zuša iztirzājuma.

Ar saviem darbiem un koncepcijām Balodis un viņa «skola» atradās pilnīgi valdošās buržuaziski fašistiskās kliķes dienestā. Ja salīdzinām Baloža darbus 1920. gados un pat vēl 1930. gadu sākumā ar darbiem, kas sarakstīti buržuazijas diktaturas beigās, redzam visai zīmīgu parādību, ka, saasinoties Latvijā šķiru cīņai, viņa vēsturiskās koncepcijas kļūst attiecīgi arvien lielākā mērā propagandistiskas, šovīnistiskas un rasistiskas.

Baloža «skolas» archeoloģisko darbu metodes pamatā ir nezinātniskais, idealistiskais pasaules uzskats un formāli tipoloģiskā pieeja archeoloģiskiem pieminekļiem — parādības, kas raksturīgas visai buržuaziskai archeoloģijai. Pieminekļi tiek pētīti paši par sevi, atrauti no iedzīvotāju sabiedriski ekonomiskās attīstības attiecīgos vēstures periodos. Attīstības tempi, kādi atspoguļojas šajos pieminekļos, tiek izskaidroti ar lielāku vai mazāku viņus radījušo cilšu «garīgo apdāvinātību». Konkrēti senākā Latvijas vēsturē par visu jauno, progresīvo parādību nesējiem atbilstoši Baloža šovīnistiskai ievirzei tiek izvirzīti baltu cilšu senči. Kontrastā ar baltiem kā mazāk apdāvinātas un tāpat atpalikušas tiek parādītas somu ciltis. Balodis, cenzdamies noskaņot latviešu tautu naidīgi pret saviem kaimiņiem, nonāk pie tīri rasistiskas vēsturisko parādību izkropļošanas. Savā jau pieminētā kritiskā darbā prof. Zutis ir minējis daudz uzskatāmu pie-

mēru tam, ar kādu rupju tendenci Balodis baltu cilšu kulturu nostādīja pretim viņu somu kaimiņu kulturai, tāpēc mēs šajā vietā pie tā vairāk nepakavēsimies.

Buržuaziskie senākās vēstures pētnieki interesējās galvenokārt par etniskiem jautājumiem. Bet šos jautājumus viņi risināja, dibinoties uz pseidozinātnisko, nevēsturisko teoriju par valodu un tautu izcelšanos. Raksturīgs šai «teorijai» ir tas, ka tā neuzskatīja ciltis un tautas par vēsturiskām kategorijām, t. i. par parādībām, kas mainās atkarībā no to sabiedriski ekonomiskās attīstības. Arī valodu tā uzskatīja par parādību, kas pēc būtības ir nemainīga vai arī tāda, kurā norisinās galvenokārt tikai formālas pārmaiņas. Tā kā Balodis savos darbos visvairāk vēribas veltījis etnisko jautājumu un attiecību traktejumam un tajā pašā laikā, tieši etniskās parādības attēlojot, viņš tās visvairāk izkropļojis, mums tālāk, mūsu darba attiecīgās vietās, būs vēl nepieciešams kritizēt un atspēkot viņa atsevišķās tezes. Seit aprobežosimies vienīgi ar vispārīgiem aizrādījumiem uz to, ka Balodis, pamatojoties uz etnisko attiecību nevēsturisko izpratni, centās parādīt, ka latviešu senči soli pa solim «droširdīgi iekaroja» savu tagadējo teritoriju. Savos darbos viņš ne reizi vien ievietoja kartes, kurās rādīja šās «iekarošanas» atsevišķus posmus. Ar savu «iekarošanas» teoriju Balodis deva valdošai fašistiskai kliķei vienu no līdzekļiem šovinistiskai propagandai, lai aizmīglotu šķiras apziņu darbaļaužu masām, kas attīstīja revolucionāro cīņu pret buržuazisko diktatūru.

Idealistisko pasaules uzskatu, uz ko balstās kā buržuaziskā historiografija vispār, tā arī Baloža «skola» atsevišķi, raksturo tas, ka, izskaidrojot vēsturisko attīstību, par vēstures dzinējspēkiem tiek izvirzīti miglaini jēdzieni — «tautas gars» u. c. Patiesais vēstures procesa pamats — ražošanas spēku un ražošanas attiecību attīstība — tiek pilnīgi ignorēts. Ciktāl buržuaziskie archeologi un vēsturnieki pieskārās senajai ekonomikai, viņi šajā nozarē atzīmēja tikai atsevišķus faktus (piemēram, lopkopības pastāvēšanu zināmā periodā), kuri netika saistīti ar attiecīgo periodu sabiedriskām attiecībām. Pie tam atsevišķo saimniecības nozaru attīstības pakāpi un to lomu tālā senatnē attēloja «modernizētā» veidā, piemēram, senajai zemkopībai un lopkopībai piedēvēja tādu formu un nozīmi, ko tās ieguva tikai daudz vēlākos laikos, feudalisma laikmetā un pat kapitalisma laikmetā, un kas tātād nevarēja atbilst vēsturiskai īstenībai.

Baloža «skolas» buržuaziskais raksturs parādās sevišķi tajā apstākļi, ka tā apzinīgi ignorēja mantiskās un sociālās diferenciacijas procesu, kas iestājās m. e. I gadu tūkstoša otrā pusē un kas ir viena no svarīgākām parādībām Baltijas cilšu vēsturiskā attīstībā. Sabiedriskās attiecības ne tikai I gadu tūkstoša beigās, bet vēl II gadu tūkstoša sākumā tika attēlotas kā patriarchāla «idile». Tāds idealizēts, nezinātnisks seno sabiedrisko attiecību attēlojums bija, kā to viegli var saprast, nepieciešams buržuazijai šķiru cīņas saasināšanās periodā kā propagandas līdzeklis par «šķiru mieru» un «tautas vienību». Patiesībā, kā to rāda visi mūsu avoti, m. e. pirmā gadu tūkstoša otrā puse un otrā gadu tūkstoša sākums bija privatīpašuma attiecību attīstības periods, laiks, kad radās šķiras un saasinājās sociālais antagonisms. Gribēdama parādīt sabiedrības «harmonisko vienību» šajā periodā un ignorēdama šķiru veidošanās procesu, buržuaziskā zinātne, protams, nevarēja un negribēja saprast arī valsts rašanos un būtību. «Valsts,» kā māca V. I. Leņins, «rodas tur, tad un tiktāl, kur, kad un

ciktāl šķiru pretrunas objektīvi *nevar* tikt samierinātas. Un otrādi: valsts pastāvēšana liecina, ka šķiru pretrunas nav samierināmas.»¹

Balodis un Švābe pareizi atzīmēja valsts sākumus pie Daugavas ziemeļu krasta latgaļiem, bet, izejot no savām buržuaziski nacionalistiskām koncepcijām, šos senākos valsts veidojumus Latvijas teritorijā attēloja ārkārtīgi izkropļoti. Šis valstis radās, kā mēs tālāk redzēsim, pirmā kārtā latgaļu sociāli ekonomiskās attīstības rezultātā. Bez tam svarīga loma šeit bija ciešiem savstarpējiem sakariem starp latgaļu dižciltīgajiem un krievu feodaļiem, kas radās Polockas kņaza tiešā ietekmē. Balodis un Svābe pielika visas pūles, lai noliegtu krievu ietekmi uz latgaļu valsts veidojumu rašanos. Vēlēdamies izcelt Jersikas kņazu un viņa varu, Balodis attēloja viņu kā lielākās latgaļu teritorijas daļas «karali», kas nepavisam neatbilst īstenībai. Jersikas kņaziste ietvēra sevi, kā to neapšaubāmi apliecina senie avoti, tikai latgaļu teritorijas dienvidaustrumu daļu.

Buržuazija nevarēja skatīties uz uzvarošā socialisma zemi citādi kā ar vislielāko naidu. Viņa centās visiem līdzekļiem norobežoties no Padomju Savienības un mēģināja izkropļot vēsturisko īstenību. Tā mēģināja ne tikai noliegt krievu kulturas progresīvo ietekmi uz Baltijas tautu kulturas attīstību, bet pielika visas pūles, lai, viltojot faktus, parādītu, ka starp Baltijas tautām un viņu lielo austrumu kaimiņu, krievu tautu, jau gadsimtiem ilgi pastāvējušas naidīgas attiecības. Atbilstoši šai tendencei Balodis vairākos savos darbos apgalvoja, ka senie latgaļi esot norobežojušies no krievu kaimiņiem un radījuši savas teritorijas austrumos veselu pilskalnu sistemu. Patiesībā nekā tamlīdzīga nebija, un mēs ceram tālāk mūsu darbā parādīt, cik ciešas un draudzīgas bija seno latgaļu un krievu savstarpējās attiecības. Priekšstats par īpašas «nocietinājumu līnijas» eksistenci uz latgaļu teritorijas austrumu robežām bija tendenciōzs buržuaziski nacionalistisks izdomājums.

Visādi pūloties mazināt lielo vēsturisko nozīmi, kāda Baltijas tautu kulturas attīstībā bija sakariem ar austrumu kaimiņiem, buržuaziskie archeologi un vēsturnieki tajā pašā laikā pārspīlēja rietumu ietekmju lomu, zemojoties Baltijas buržuazisko valstu imperialistisko kungu priekšā. Cenšoties, no vienas puses, idealizēt savu tautu pagātņi un, no otras puses, ignorējot vēstures procesa galveno iekšējo faktoru — ražošanas spēku attīstību, buržuaziskie pētnieki tādā kārtā mazināja un pat noliedza savu senču radošās spējas un nopelnus.

Mēs norādījām tikai uz dažām kardinalākām un rupjākām kaitīgām koncepcijām, pretrunām un izkropļojumiem, kas raksturīgi buržuaziskai archeoloģijai, it īpaši Baloža «skolai». Nav vajadzības aplūkot sīkākus izkropļojumus, kas paši par sevi izriet no galvenajiem. Minētie fakti rāda pietiekoši skaidri, cik pseīdozinātnisks buržuaziskā periodā bija senākās Latvijas vēstures traktējums, kas atradās valdošās buržuazijas šķiras interešu tiešā kalpībā.

Kritizējot latviešu buržuazisko historiografiju, autors tomēr parādītu pilnīgu paškritikas trūkumu, ja nenorādītu uz tiem pseīdozinātniskiem un kaitīgiem atzinumiem, kas atrodami viņa paša darbos buržuaziskā periodā. Kritika, kas te izteikta par buržuaziski nacionalistisko Baloža «skolu», attiecas savos pamatvilcienos arī uz šā darba autora paša darbiem. Par

¹ V. I. Ļeņins, Raksti, 25. sēj., 354. lpp.

galveniem trūkumiem savos darbos, visvairāk savā galvenā darbā «Dzelzs laikmets Latvijā līdz apmēram 500. g. mūsu erā», autoram jāatzīst: 1) nezinātniska, idealistiska vēstures izpratne un visa vēstures procesa pamatā esošās materialo vērtību ražošanas veidu attīstības neizprašana; 2) tā pati formali lietiskā pieeja archeoloģiskiem pieminekļiem, kas raksturo buržuazisko archeoloģiju vispār un par kuru jau runāts; 3) nesamērīgi liela ārējo — konkrēti rietumu ietekmju pārspīlēšana, attēlojot samazinātā veidā senos sakarus ar austrumu kaimiņiem, ar austrumslavu ciltīm; 4) etnisko parādību nevēsturiska traktēšana uz nezinātnisko buržuazisko teoriju pamata. Sapratīs šīs un citas savas daudzās rupjās kļūdas un izkropļojumus savos agrākos darbos un kategoriski nosodījis viņu prettautisko ievirzi, autors ar savu tagadējo darbu un sekojošiem pētījumiem patiesi vēlas sekmēt savu agrāko nezinātnisko koncepciju iznīdēšanu un jaunas, vienīgi zinātniskas, marksistiski-ļeņiniskas Baltijas tautu vēstures radīšanu.

*

Mums jāsaka arī daži vārdi par senākās Latvijas vēstures periodizāciju un īsumā jāpamato tie chronoloģiskie ietvari, kas šajā darbā doti atsevišķiem periodiem.

Kamēr marksistiski-ļeņiniskā zinātne vēstures periodizāciju bazē uz ražošanas spēku un ražošanas attiecību attīstību, buržuaziskie pētnieki vēstures periodizācijas pamatā liek ārējas, nebūtiskas pazīmes. Senākā vēsture tika iedalīta, kā zināms, galvenokārt pēc formalām pieminekļu (rotas lietu, kā, piemēram, saktu utt.) rakstura pārmaiņām. Dažos gadījumos periodizāciju balstīja pat ne uz saviem pieminekļiem, bet mehāniski patapināja schemas, kas izstrādātas citu tautu vēstures iedalījumam. To var sacīt, piemēram, par dzelzs laikmeta periodizāciju Baltijas zemēs, kas nokopēta no Skandināvijas. Nav vajadzīgs pierādīt, ka buržuaziskā, formalistiskā senākās vēstures periodizācija nav pieņemama un tā jāatvieto ar jaunu, marksistisku periodizāciju, kas pamatota uz savu vietējo materiālu un atspoguļo svarīgākos ražošanas un sabiedrisko attiecību attīstības posmus.

Balstoties uz marksisma-ļeņinisma klasiķu, it īpaši V. I. Ļeņina un J. V. Staļina norādījumiem, senākās cilvēces sabiedrības vēsture sadalās šādos laikmetos: pirmatnējā bara laikmetā, pirmatnējās kopienas ģints iekārtas laikmetā (kas savukārt sadalās matriarchatā un patriarchatā) un pārejas periodā uz šķiru sabiedrību. Paraleli šai periodizācijai mūsu darbā doti iedalījumi, kādus pielieto archeoloģijā: akmens, bronzas un dzelzs laikmeti, kuri katrs sadalās mazākos periodos. Te jāņem vērā, ka marksistiskā zinātne ar šiem terminiem saprot ne tikai vienkāršu un vienpusīgu norādījumu uz darba rīku materiālu zināmā laikmetā, kā to dara formalistiskā buržuaziskā archeoloģija. Marksistiskā zinātne saprot šos terminus daudz plašāk; mums viņi izteic ne tikai darba rīku izgatavošanas tehniku, bet vispār *ražošanas spēku* attīstības līmeni zināmā laikmetā, kad noteiktais materiāls ir bijis darba rīku ražošanas pamatā. Ir saprotams, ka, piemēram, dominējot akmens darba rīkiem, ražošanas vispārējam līmenim vajadzēja būt pavisam citam, nekā pielietojot bronzas vai dzelzs darba

rikus. Bet mēs arī zinām, ka zinamai ražošanas attīstības pakāpei atbilst noteiktas *ražošanas attiecības*. Terminu «akmens laikmets», «bronzas laikmets» un «dzelzs laikmets» izteic tātad arī dažādas sabiedrības attīstības pakāpes.

Milzīga nozīme vēsturiskās periodizācijas jautājumu atrisināšanā ir J. V. Staļina ģenialajam darbam «Marksisms un valodniecības jautājumi». Šajā darbā dotie norādījumi, sevišķi par bāzes un virsbūves savstarpējām attiecībām, dod iespēju, kā to redzēsīm tālākā iztirzājumā, pareizi norobežot senākās vēstures dažādos periodus, kurus noteic, pamatojoties uz archeoloģisko pieminekļu raksturu.

Ievērojot to, ka Latvijas teritorijā cilvēks parādījās samērā vēlu, kad cilvēce jau bija pārdzīvojusi ne tikai ilgo pirmatnējā bara laikmetu, bet arī ģints iekārtas sākuma posmu, senākajā Latvijas vēsturē tiek noteikti šādi periodi.

1. Matriarchalā ģints iekārta. Pirmais tās posms, kas iesākas ar cilvēku sabiedrības parādīšanos Latvijas teritorijā apmēram VIII gadu tūkstošī p. m. e. un ilgst līdz IV gadu tūkstošim, atbilst vidējam akmens laikmetam jeb mezolītam. Šo laikmetu raksturo primitīvi akmens darba rīki un priekšmeti no kaula un raga, bez tam loks un bultas; medībās tiek izmantots jau suns. Šā laikmeta sākumā, domājams, bija sastopama vēl grupu laulība. Tā kā Latvijā par šo laika posmu pagaidām ir tikai neliels pieminekļu skaits, šajā darbā tas tiek apskatīts kopā ar šā perioda otru posmu, kas ir matriarchālās ģints attiecību uzplaukuma periods; šī pakāpe sakrīt ar jaunāko akmens laikmetu jeb neolītu un aptver III gadu tūkstošī un II gadu tūkstoša sākumu p. m. e. Šo laikmetu raksturo pāru laulība, labi noslīpēti akmens rīki un māla trauku parādīšanās.

2. Pārejas periods no mātes ģints uz tēva ģinti, kas tajā pašā laikā ir arī pārejas periods no neolīta uz bronzas laikmetu, aptver samērā ilgu laika posmu, apmēram no XVIII līdz XII vai XI gs. p. m. e., tāpēc tas jāizdala kā atsevišķs periods. Šā perioda sākumā tiek lietoti tikai akmens rīki, turpretim otrā pusē parādās arī atsevišķi bronzas priekšmeti un sāk ieviesties atbilstoša tehnika. Visā šajā periodā akmens tomēr paliek par galveno materiālu darba rīku izgatavošanai. Svarīgākas par darba rīku materiālu un to izgatavošanas tehniku ir tās pārmaiņas, kas šajā periodā norisinās saimniecībā un sabiedriskās attiecībās: parādās lopkopība un zemkopības sākumi. Pirmām kārtām pieaug vīriešu darba ražīgums, un rezultātā notiek pāreja no matriarchāta uz patriarchātu.

3. Patriarchālā ģints iekārta atbilst bronzas laikmeta otrai pusei un agrajam dzelzs laikmetam, kas aptver otrā gadu tūkstoša beigas un pirmo gadu tūkstošī p. m. e. Perioda sākumā pielietoja nelielos apmēros bronzu, bet tās vietā pēdējā gadu tūkstoša vidū p. m. e. parādās dzelzs un sākas atbilstoša jaunās tehnikas apgūšana. Tomēr dzelzi šajā periodā lieto vēl samērā maz un tā vēl neienes ražošanā neko būtiski jaunu, salīdzinot ar bronzu. Līdz pēdējā gadu tūkstoša beigām p. m. e. ievērojama loma joprojām vēl ir akmens rīkiem. Starp pārējām saimniecības nozarēm lopkopība šajā periodā ieņem vēl zinamā mērā dominējošu vietu.

4. Ģints attiecību saīršanas periods aptver m. e. pirmos četrus gadsimtus. To raksturo liels pieminekļu skaits, galvenokārt kapulauki, kas parāda spilgti izteiktas īpatnības pie dažādām ciltīm. Neskatoties uz to, ka, no vienas puses, tieši šajā laikā dažādu cilšu grupu

īpatnības archeoloģiskos pieminekļos atspoguļojas sevišķi skaidri, no otras puses ir novērojamas ģints attiecību sairšanas pazīmes. Šajā periodā zemkopība kļūst par saimniecības pamatu. Sakarā ar to notiek jaunu zemju platību apgūšana un iedzīvotāju izvietošanās no veciem ģinšu centriem plašos apgabalos. Tas, no vienas puses, liecina par mantiskās diferencēšanās sākumiem, no otras puses, acīm redzot noveda pie ģints sairšanas. Atsevišķu bagātu kapu un sudraba priekšmetu depozītu parādīšanās, sākot ar V gadsimtu, kā arī pilskalnu pastiprināta nocietināšana, kas novērojama kopš šā laika, liecina, ka sākusies asa mantiskā un sociālā diferencēšanās, kas raksturīga nākošam periodam.

5. Pāreja uz šķiru sabiedrību aptver periodu no V līdz apmēram IX gadsimtam. Šajā laikā veidojas teritorialā ciema kopiena, attīstās individualā ražošana un privatīpašums, notiek strauja mantiskā un sociālā diferencēšanās un galīgi sairst pirmatnējās kopienas attiecības. Pagaidām nav noteikti fiksēta chronoloģiskā robeža starp šo un sekojošo periodu. Buržuaziskā archeoloģija skaitīja t. s. vidējā dzelzs laikmeta beigās ar 800. gadu. Šis gadu skaitlis nebija ne ar ko pamatots pašos pieminekļos, bet bija vienkārši aizgūts no Skandināvijas dzelzs laikmeta iedalījuma. Par šā un sekojošā perioda robežu jāuzskata bagātā virslāņa izdalīšanās no kopienas un tā nostāšanās pār kopienu. Lai šo robežu precīzi chronoloģiski noteiktu, vēl nepietiek materiala. Mums liekas, ka tas notika apmēram IX gadsimta beigās un X gadsimta sākumā. Tomēr iespējams, ka šis process sācies ievērojami agrāk un turpinājies ilgāk.

6. Pēdējais mūsu apskatāmais laika posms, X—XII gadsimts, ir a gro feodālo attiecību veidošanās periods. Rakstīto avotu trūkuma dēļ šo periodu nākas raksturot lielā mērā vēl uz archeoloģisko pieminekļu pamata.

Tāda mums visumā šķiet Latvijas teritorijā senākās sabiedrības attīstības procesa schema. Detalizētāks atsevišķo periodu raksturojums tiks dots mūsu darba atsevišķās nodaļās. Jāatzīst, ka šās attīstības konkrētā gaitā vēl mums daudz kas ir neskaidrs. Ievērojami precizēt nāksies arī šās attīstības chronoloģiju, kura vēl jāatzīst par sākotnēju. Visu šo jautājumu pilnīgāka atrisināšana ir senākās Latvijas vēstures nākošās, padziļinātās pētīšanas uzdevums.

PIRMATNĒJĀ KOPIENAS IEKĀRTA

I. MĀTES ĢINTS SABIEDRIBA

(Vidējais un jaunākais akmens laikmets — no VIII gadu tūkstoša līdz II gadu tūkstoša sākumam p. m. e.)

Pirmās cilvēka pēdas Latvijas PSR teritorijā sastopamas vēlāk nekā Padomju Savienības dienvidu apgabalos. Cilvēks un līdz ar to arī cilvēku sabiedrība ir radušies pleistocena sākumā. Pleistocens ir pirmais posms kvartarā periodā, pēdējā ģeoloģiskā laikmetā, kas turpinās vēl mūsu dienās. Pleistocenu sauc arī par ledus laikmetu, jo plašus apgabalus uz mūsu zemes lodes, to skaitā arī lielu daļu no Ziemeļeiropas līdz ar Baltijas zemēm, atkārtoti vairākas reizes pārklāja ledus masas.

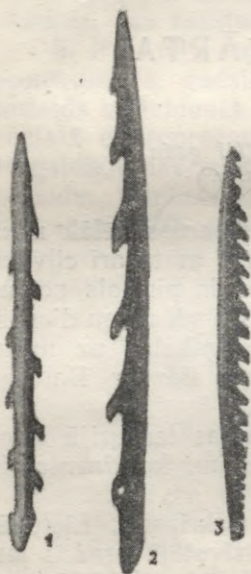
Pirmās cilvēka eksistences pazīmes tagadējā Latvijas teritorijā atrodam pēcledus laikmetā, kad, klimatam kļūstot siltākam, kontinentlais ledus bija galīgi atkāpies.

Latvijas dienvidu kaimiņu zemēs — tagadējā Baltkrievijā, Lietuvā, Kaļiņingradas apgabalā un Ziemeļpolijā — pirmie iedzīvotāji ieradās jau tad, kad Baltijas ziemeļu daļa vēl atradās zem ledus segas. Minētās zemēs atrastām senajām cilvēku apmetnēm ir raksturīgi ziemeļbriežu un citu aukstā klimata dzīvnieku kauli un no šiem kauliem pagatavoti priekšmeti. Turienes senāko apmetņu atradumi pārstāv līdz ar to arī vēl ledus laikmetam atbilstošo agro akmens laikmetu jeb paleolitu. No minētajām dienvidu kaimiņu zemēm tad arī Latvijas teritorijā ieradās cilvēks, pēc tam kad kontinentlais ledus bija atkāpies uz ziemeļiem.

Arī starp Latvijā atrastiem vissenākiem darba rīkiem ir dažas atsevišķas harpunas ar atskabargām abās pusēs, kas pagatavotas no ziemeļbrieža raga (1. zīm.: 1). Ziemeļbriedis kā jau tundras iemītnieks, klimatam kļūstot siltākam un tundrām apaugot ar mežu, atkāpās no šejienes uz ziemeļiem. Pēc dabaszinātnieku domām ziemeļbriedis no šejienes aizgājis VIII gadu tūkstotī p. m. e. un, spriežot pēc minētiem atradumiem, ap šo laiku Latvijas teritorijā vajadzēja ierasties pirmajiem cilvēkiem. Arī visi pārējie Latvijā uzietie vissenākie archeoloģiskie atradumi — kopā apmēram pussimts priekšmetu — ir darināti no kaula. Bet visi šie priekšmeti jau izgatavoti no tipisku meža dzīvnieku, kā brieža, taura u. c., kauliem. Latvijas vissenākie atradumi tā manāmi atšķiras no minētiem atradumiem dienvidu kaimiņu zemēs, pārstāvot t. s. *vidējo akmens laikmetu* jeb *mezolitu*, kas varēja te ilgt no VIII līdz IV gadu tūkstotim p. m. e.

Lielākā daļa no minētiem atradumiem ir iegūti Lubānas ezera rietumu piekrastē, platībā, kas, ezera līmeni pazeminot, nosususi. Daudzi atradumi,

starp tiem arī 1. zīmējumā: 1 attēlotais harpunas gals, ir iegūti Ilūkstes rajonā, padziļinot Dvietes upi. Vairāki priekšmeti atrasti Ploču purvā Liepājas rajonā. Atsevišķi priekšmeti iegūti arī Pantenē Rūjienas rajonā un citur. Visas šīs senlietas ir izgatavotas no kaula vai raga. Tās liecina par labu tehnisku izpildījumu, jo ir ļoti veikli izdrāztas un labi nogludinātas. Starp tām bieži sastopamas harpunas ar smalkiem zobiem (1. zīm.: 3), ko izmantoja zvejai; līdzīgas iepriekšējām, bet ar retākiem zobiem (1. zīm.: 2) ir harpunas, kas izmantotas gan zvejai, gan medībām. Par harpunu

1. zīm. Senākie riki, kas izgatavoti no kaula un raga:

1 — no ziemeļbrieža raga izgatavota harpuna no Dvietes, Ilūkstes rajonā; 2 — kaula lielzobaina harpuna no Lubānas ezera; 3 — kaula žebērklis (harpuna) ar sīkiem zobiem no Lubānas ezera.

sauc ierīci, kuras atskabargainais gals ir tikai viegli piestiprināts pie kāta. Pie šā gala jeb asmens piestiprināta aukla, kuras otrs gals piesiets pie kāta. Kad harpuna ievainoja dzīvnieku, pēdējam spārdoties, gals atdalījās no kāta, kas vilkāms pa zemi auklā, aizkavējot dzīvnieka bēgšanu. Ne visai reti sastopami nosmailināti kaula šķēpu gali (2. zīm.: 1) vai arī līdzīgi rīki ar slīpu asmeni; pēdējos sauc par vedgām, t. i., ledus cērtamiem rīkiem ziemas zvejā. Cirvji ar iurbtiem kāta caurumiem (2. zīm.: 2) ir izgatavoti no brieža raga. No pārējiem kaula priekšmetiem minēsim vēl bultu galus, kas liecina, ka Latvijas senie iedzīvotāji jau izmantoja loku un bultas. Kā sevišķi rūpīgi izgatavots kaula priekšmets ir jāatzīmē Lubānas ezerā atrastais kaula duncis, kura virsma bagātīgi izgreznota ar vienmērīgu likloču rakstu.

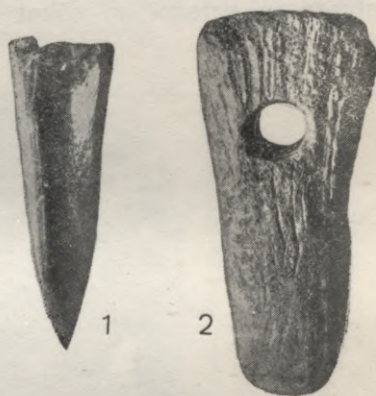
Visi minētie priekšmeti Latvijā iegūti kūdras purvos, t. i., agrāko gadu tūkstošu ilgā laikā aizaugušos ezeros. Tos tur savā laikā pazaudējuši zvejnieki. Tā laika iedzīvotāju dzīves vietas, kurām vajadzētu atrasties šo ezeru krastos vai salās, līdz šim Latvijā nav uzietas. Viena no šā laikmeta apmetnēm, pareizāk, VII—VI gadu tūkstoša apmetne, atrasta Ziemeļgaunijā pie Kundas pilsētas. Tur ieguva lielā skaitā dažādus raksturīgus priekšmetus, un tāpēc šā laikmeta kulturu Austrumbaltijā mēdz saukt arī par Kundas kulturu. Kundas apmetnē ir izpētītas senas pavarda vietas un bez kaula priekšmetiem, kurus aprakstījām sakarā ar

Latviju, atrasts arī daudz akmens darba rīku. No pēdējiem skaitliskā pārsvarā ir mazi krama vai kvarca rīki kaula, koka un ādas apstrādāšanai, griešanai un kasišanai; netrūkst arī atsevišķu lielāku un smagāku kristāliskā akmens cirvju. Kā vispār šajā laikmetā, arī šeit kaula priekšmeti ir izgatavoti tehniski labi, kamēr akmens priekšmetu apstrādāšana ir visnotaļ primitīva; pēdējie izgatavoti galvenokārt cērtot un apdauzot un vēl samērā vāji noslīpēti. Te atrada arī daudz slīpējamo akmeņu, uz kuriem slīpēti gan kaula, gan akmens priekšmeti. Kaula priekšmeti, pilnīgi atbilstoši Lubānas un Dvietes atradumiem, uzieti ievērojamā skaitā arī dažos kūdras purvos Padomju Savienības mežu joslas daļās, kas atrodas vairāk uz austrumiem. Pazīstamākās no šīm atradumu vietām ir Jagorba pie Čerepovecas pilsētas Vologdas apgabalā un Šigiras kūdras purvs pie Sverdlovskas pilsētas.

Ievērojot atrasto priekšmetu raksturu un to, ka tie uzieti tā laika ūdeņu tuvumā vai tieši ūdenī, varam spriest, ka Latvijas PSR teritorijas senie iedzīvotāji pārtikuši no zvejas un medībām. Nav šaubu, ka viņi bez tam lietojuši arī augu barību, savākdami dažādus augļus, ogas, sēnes, saknes u. c. Kā medību un zvejas rīki tika izmantotas vāles, cirvji, šķēpi, harpunas, žebērķļi, kā arī loks un bultas. Bultu smailes izveidotas dažādi, jo specializētas dažādu putnu un zvēru šaušanai. Nav šaubu, ka bez minētiem medību un zvejas rīkiem tika lietoti ļoti dažādi slazdi, kā bedres dzīvnieku ievilināšanai vai iedzišanai, mirdi utt. Kā to liecina atradumi Igaunijā un citur Baltijas jūras apkārtnē, netrūka arī no liepu lūkiem izgatavotu tīklu. Māla traukus šajā laikā vēl nepazīna. To vietā lietoja traukus, kas bija gatavoti no koka mizām vai izgremti no koka. Pēdējo izgatavošanai noderēja koka, kaula vai akmens kalti, kas sastopami tā laika atradumu vietās. Tāpat no koka izgremtas bija vienkoču laivas.

Mūsu republikas teritorijas senie ne-
daudzie iemītnieki dzīvoja nometnēm līdzī-
gās apmetnēs ģints kopienās. Ģints kā vi-
sas cilvēces sabiedrības pamatsūniņa pir-
matnējās kopienas laikmetā bija izveidoju-
sies jau ilgi pirms tam, kad Latvijas teritorijā ieradās pirmie iedzīvotāji. Tā bija nomainījusi kādreiz cilvēces bērnībā pastāvējušo pirmatnējo kopdzīves veidu — baru. Ģints sīkāku raksturojumu sniegsim turpmāk. Dzīvot kopienās cilvēkus piespieda tā laika ražošanas līdzekļu zemais attīstības līmenis. Iegūt uztura līdzekļus, kā arī aizstāvēties, bija iespējams vienīgi ar kolektīvu rīcību. Apģērbam tā laika cilvēks izlietoja galvenokārt dzīvnieku ādas. Spriežot pēc tīkliem, viņi, šķiet, prata izgatavot pinumu no liepu lūkiem, meldriem un citiem piemērotiem augiem.

No nākošā perioda, t. s. jaunākā akmens laikmeta jeb neolīta, t. i. III gadu tūkstoša un II gadu tūkstoša sākuma, ir mazliet vairāk atradumu nekā no iepriekšējā perioda. Tas liecina par iedzīvotāju skaita pakāpenisku pieaugšanu. Daudzi no šiem atradumiem iegūti apmetņu vietās. Kā tas bija agrāk, arī jaunākā akmens laikmeta apmetnes parasti atradās ūdeņu — upju vai ezeru tuvumā. Priekšroka tika dota samērā nelielu upju — lielu upju pieteku krastiem vai arī upēm, kas ietecēja jūrā vai lielā ezerā vai savienoja ezeru ar jūru. Tādas upes bija zivīm bagātas, bez tam straumes lielums šeit atviegloja pirmatnējiem zvejniekiem zveju. Ļoti bieži par apmetnes vietu tika izraudzīta kāda smilšaina krastmala, kas nodrošināja mītnēm sausu pamatu. Apmetņu atliekas saglabājušās līdz mūsu dienām, pateicoties tam, ka attiecīgās vietas vēlāk vēja darbības rezultātā bija apbērtas ar smilti vai arī pārklājušās ar upju sanesumiem, vai aizaugušas ar kūdru. Neolīta apmetnes parasti atradās zemās vietās, kurās bija daudz putnu un citu dzīvnieku un kuras tādā kārtā radīja vislabākos apstākļus medībām. Vairākās vietās, piemēram, Lubānas ezera krastā un

2. *zim.* Kaula šķēpa gals un no alņa raga izgatavots caururbts cirvis no Ploču purva, Liepājas rajonā.

Dvietē Ilūkstes rajonā, neolīta senlietas uzietas turpat, kur jau aprakstītie mezolīta priekšmeti.

Salīdzinot ar agrākiem, mezolīta atradumiem, jaunākā akmens laikmeta atradumi ir manāmi daudzveidīgāki un uzrāda arī augstāku tehniskās attīstības pakāpi. Šajā laikā lielā skaitā atrodami lieli cirvji un kalti jau labi izveidoti un noslīpēti (sal., piem., 10. zīm.). Kā pilnīgi jaunu atradumu kategoriju, sākot ar III gadu tūkstoši, bez parastajiem koka

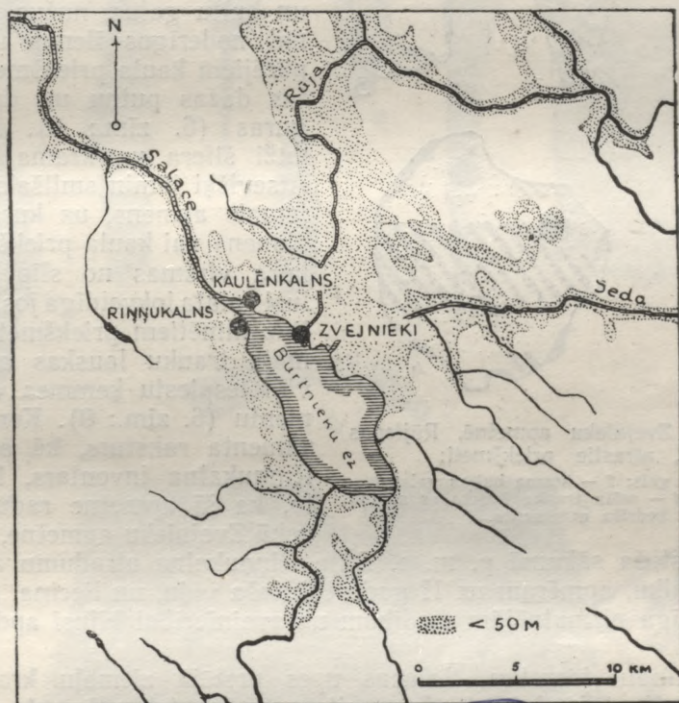

3. zīm. Daļēji rekonstruēts māla trauks ar zobiņu un bedrīšu ornamentu no Ičas, Madonas rajonā.

traukiem apmetnēs sastopam arī dedzinātus māla traukus jeb keramiku. Šie māla trauki gan vēl izgatavoti ļoti primitīvi: lai trauks apdedzinot nepārplīstu, māli sajaukti ar rupjām smiltīm, trauka sienas ir biezas un samērā vāji apdedzinātas. Pēc formas trauki atgādina katlus (3. zīm.) ar apaļu dibenu, pie kam sienas vienmērīgi paplašinās uz vaļējām malām. Trauka malas nenoslēdz sašaurināts «kakls». Tie, cik var spriest no apaļīgā dibena, savā laikā nav turēti uz līdzenas virsmas, bet zemē ieraktās bedrītēs. To ārējā virsma no pat malas līdz dibenam parasti izgreznota ar bedrīšu rindām un zobiņu vai ķemmes veida iespaidumu joslām. Tāpēc šos māla traukus sauc par zobiņu-bedrīšu jeb ķemmes keramiku.

Aplūkosim tuvāk tā laika apmetnes un tur atrastās senlietas. Viens no vissenākiem, jau pagājušā gadsimta 70. gados atklātiem akmens laikmeta pieminekļiem ir plaši pazīstamā apmetne pie *Zvejniekiem* Burtnieku ezera ziemeļaustrumu piekrastē, Rūjas upes grīvā (4. zīm.). Šeit iegūtie atradumi attēloti 5. zīmējumā. Te atzīmēsim samērā lielā skaitā atrastos krama darba rīkus, it sevišķi bultu galus, ko lietoja mednieki, tālāk nažus, ādas un koka apstrādāšanai izmantojamos kasikļus u. c. Ir atrasti arī lielāki krama gabali (t. s. nukleusi), no kuriem atskaldītas vajadzīgās plāksnī-

tes mazāku priekšmetu izgatavošanai. Spriežot pēc Zvejnieku apmetnē kopā ar dažiem nukleusiem atrastām daudzām sīkām krama šķembām, šeit uz vietas izgatavoti arī krama priekšmeti. Starp citiem atradumiem redzami arī atsevišķi no kristāliskām akmens šķirnēm izgatavoti lielāki priekšmeti, kā akmens kalti u. c. Bez tam te atrasts daudz māla trauku lausku, uz kurām redzams sevišķi dziļi iespiests bedrišu un ķemmes veida ornamenti. Spriežot pēc māla trauku izrotājuma, varam teikt, ka Zvejnieku apmetne pastāvējusi III gadu tūkstoša pēdējos gadsimtos.

4. zīm. Neolīta (jaunākā akmens laikmeta) apmetņu novietojums pie Burtnieku ezera. Ar punktiem apzīmēta zemiene (zem 50 m virs jūras līmeņa).

Otra ļoti pazīstama neolīta apmetnes vieta, kas atklāta tāpat XIX gadsimta 70. gados, ir t. s. *Rīņukalns* Burtnieku ezera malā, pie Salacas iztekas no ezera (4. zīm.). Šeit uzkalnā, kas pašreiz paceļas pāris metru augstāk pār mitro apkārtni, akmens laikmetā un pat vēlāk ir dzīvojušas mednieku un zvejnieku kopienas, par ko liecina uzkalnā uzkrājis apmēram metru biezais kultūras slānis ar dažādām priekšmetu atliekām. Šīs melnās zemes kārtas biežums liecina, ka iedzīvotāji te uzturējušies ilgu laiku posmus. Šajā slānī, kurā daudz ogļu, atrasts daudz gliemežvāku, jo uzkalnā dzīvojušie cilvēki gliemežus zvejojuši ezerā un lietojuši uzturam (to skaitā sevišķi atzīmējama gliemežu pasuga *Unio tumidus*, kas tagad Burtnieku ezerā vairs nav atrodamā). Tāpat šajā slānī lielā daudzumā atrodamas zivju asakas un zvīņas (pārstāvēta līdaka, asaris, sams u. c.

zīvis). Tajā pašā slānī atrasts arī daudz dzīvnieku kaulu (taurs, briedis, stirna, meža cūka, ūdris, ronis u. c.) un putnu kaulu (zoss, pīle, gulbis). Pēc šiem kauliem redzam, kādus dzīvniekus un putnus šeit medīja senatnē.

5. zīm. Daži Zvejnieku apmetnē, Rūjienas rajonā, atrastie priekšmeti:

1 — krama šķēpa gals; 2 — krama bultas gals; 3 — krama kasīklis; 4 — māla trauka lauska ar zobīņu un bedrišu ornamentu.

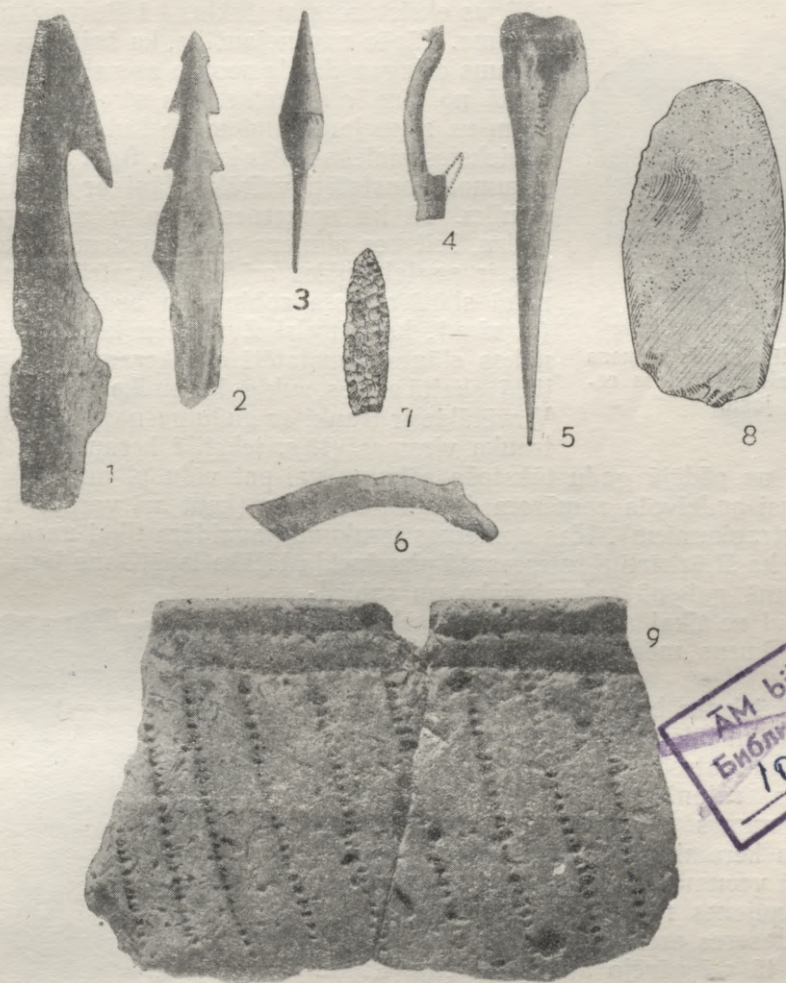
Tajā pašā zemes slānī lielā skaitā tika uzieti kaula un akmens priekšmeti (6. zīm.). No atrastiem kaula priekšmetiem minēsim medībās un zvejā pielietotās atskabargainās harpunas, maksšķeres aķus, šķēpu un bultu galus, nažus, ādas šūšanai noderīgos īlenus u. c. Starp pārējiem kaula priekšmetiem atrastas dažas putnu un dzīvnieku figuras (6. zīm.: 6). Atrasti arī daži šifera un krama bultu gali. Atsevišķi jāmin smilšakmens slīpējama akmens, uz kura gludināti akmens vai kaula priekšmeti un uz kura virsmas no slīpēšanas iedzīti plata lokveidīga josla (7. zīm.). Bez minētiem priekšmetiem atrada māla trauku lauskas ar īpatnēju, vāji iespiestu ķemmes veida ornamentu (6. zīm.: 9). Keramikas ornamenta raksturs, kā arī pārējais Riņņukalna inventars, liecina par to, ka šī apmetne radusies vēlāk nekā Zvejnieku apmetne, domājams

II gadu tūkstoša sākumā p. m. e. Daļa Riņņukalna atradumu attiecas uz vēl vēlāku laiku, apmēram uz II gadu tūkstoša vidu, un liecina, ka šī vieta kā ļoti izdevīga pirmatnējām medībām un zvejniecībai bijusi apdzīvota ļoti ilgu laiku.

Riņņukalnam iepretim, Salacas upes pretējā ziemeļu krastā, zemā uzkalnā, t. s. *Kaulēnkalnā*, atrodama cita apmetne (sk. plānu 4. zīm.), kurā atrasti akmens priekšmeti un ķemmes keramikas lauskas, kam tāds pats raksturs kā Zvejniekos. Atradumu skaits *Kaulēnkalnā* vēl ļoti niecīgs, lai pēc tiem varētu noteikt šās apmetnes pastāvēšanas ilgumu. Pagaidām var teikt, ka šeit apmetne radusies apmēram vienā laikā ar Zvejnieku apmetni.

Visas trīs apmetnes pēc sava novietojuma ir ļoti raksturīgas mežu joslai jaunākā akmens laikmetā. Tās atrodas ūdens tuvumā — pie Burtnieku ezera vai upmalu uzkalniņos, kas paceļas mazliet augstāk par apkārtejo zemi (4. zīm.). Ūdens tuvums radīja izdevīgus apstākļus zvejai un ēdamo gliemežu vākšanai, tāpat ūdens putnu medībām. Zālienēm bagātās zemienēs ezeru apkārtnē un tālāk upju ielejās barojās un uzturējās putni un citi dzīvnieki, kas radīja labus apstākļus medībām. Augstākās zemes joslas, kas apvija zemienes, bija klātas ar biezu mežu, kura ēnā augu valsts bija nabadzīgāka un kur līdz ar to arī dzīvniekiem bija neizdevīgāki uzturēšanās apstākļi nekā ūdens tuvumā esošās zemākās vietās. Jāpiezīmē, ka jaunākā akmens laikmeta klimats bija mazliet siltāks nekā tagad

(t. s. atlantiskais klimata periods) un ka tāpēc arī tā laika flora un fauna bija bagātāka un dažādāka. Tādi savā laikā medītie dzīvnieki, kas Baltijā vairs sen nav sastopami (taurs un citi), izzuduši ne vien intensīvu medību rezultātā, bet arī tāpēc, ka klimats pamazām kļuva arvien skarbāks. Viens

AM bibliotēka
 Engelm. un MVŠ
 10.388

6. zim. Daži Riņņukalnā, Rūjienas rajonā, atrastie priekšmeti:

1, 2 — kaula harpunas; 3 — konusveidīgs kaula bultas gals; 4 — kaula makšķeres āķis; 5 — kaula smailis; 6 — kaula priekšmets ar dzīvnieka galvas attēlu; 7 — krama bultas gals; 8 — akmens kalts; 9 — māla trauka lauska ar zobīņu ornamentu.

no augiem, ko akmens laikmeta cilvēks izmantoja uzturam, bija ūdens rieksti (*Trapa natans*). Mūsu dienās tie sastopami vienīgi dažos Latvijas ezeros, plašāk tos vēl atrodam Viduseiropā un tālāk dienvidos. Tātad akmens laikmeta daba, pateicoties siltākam klimatam, bija bagātāka nekā mūsdienu fauna un flora.

Līdzīgos apstākļos kā Riņņukalns, Kaulēnkalns un Zvejnieku apmetne sastopamas vairākas akmens laikmeta atradumu vietas Austrumlatvijā, sevišķi pie upēm, kas ietek Aiviekstē no ziemeļrietumiem un ziemeļaustrumiem. Aiviekstes un tās pieteku baseins, kā arī plašās zemienes ap lielo Lubānas ezeru, radija neolīta medniekiem un zvejniekiem ne mazāk lab-

7. zīm. Slīpējama akmens no Riņņukalna, Rūjienas rajonā.

vēlīgus eksistences apstākļus kā Burtņieku ezera sistema. Tāpēc nav nejaušība, ka šajā apvidū atrodams diezgan daudz neolīta apmetņu. Ievērojamākā no tām ir apmetne, kas atrodas apmēram 5 km uz ziemeļaustrumiem no Lubānas ezera — Aiviekstes pietekas *Ičas* krastā. Šajā apmetnē izrakumos konstatēti vairāki slāņi ar dažādu keramiku. Tā kā apmetnes vieta ir aizaugusi ar kūdru, šeit bez akmens priekšmetiem un keramikas ir saglabājušies arī kaula izstrādājumi. Senākā slāni atrasta zobīņu un bedrīšu keramika (3. zīm.), kas atbilst Zvejnieku keramikai. Jaunākos slāņos konstatēti citi keramikas tipi, nelielā skaitā arī t. s. auklas keramika (sal. 11. zīm.). Visvēlākie ir trauki ar auduma nospiedumiem uz trauka virsmas (t. s. tekstilā keramika); tie attiecināmi uz pēdējā gadu tūkstoša sākumu vai pat vidu p. m. e. Tātad šī vieta bijusi apdzīvota apmēram divtūkstoš gadus (kaut arī varbūt ar zināmiem pārtraukumiem). *Ičas* apmetnes izrakumi pagaidām tikai uzsākti. Sagaidāms, ka šī ārkārtīgi interesantā pieminekļa tālāka izpētīšana ļaus mums skatīt jaunā gaismā saimniecisko un sabiedrisko dzīvi ne tikai neolītā, bet arī sekojošos periodos, kurus mēs pagaidām vēl ļoti maz pazīstam.

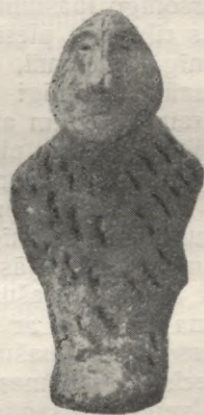
No Aiviekstes baseinā konstatētām apmetnēm minēsim tālāk *Ramslavas* un *Liēgala* apmetnes, kas atrodas netālu viena no otras Cēsaines rajonā. Abās apmetnēs iegūtā tipiskā ķemmes keramika (8. zīm.) līdzīga Zvejnieku keramikai, un tām tāpēc vajadzētu būt vienā vecumā ar šo apmetni. *Liezeres* apmetne Gaujenes rajonā pie Kujas upes iztekas no Liezeres ezera līdzīga savukārt kā keramikas, tā arī pārējo atradumu ziņā Riņņukalnam un līdz ar to ir jaunāka. Pārējās neolīta apmetnes uzietas Latvijas dienvidaustrumos — Krāslavas, Ilūkstes u. c. rajonos. Dažas apmetnes atrodas Daugavas ielejā.

Sevišķu ievēribu pelna vēl *Purciema* apmetnes Kurzemes ziemeļu piekrastē, Dundagas rajonā. Šeit krasta kāpās, tagad 300—600 m attālumā no jūras, kur savā laikā bijis pats jūras krasts, atrasta vesela rinda jaunākā akmens laikmeta mītņu. Tās tika atsegtas izrakumos kāpu smiltīs gar jūrā ietekošās Pilsupes abiem krastiem. Atsevišķas mītnes atradās dažādā dziļumā. Tās sedza 0,5 līdz 2,5 m bieža smilšu kārtā, ko vēlāk pēc dzīves vietas atstā-

8. zīm. Māla trauka lauska ar zobīņu un bedrīšu ornamentu no Ramslavu apmetnes, Cēsaines rajonā.

šanas bija atnesis vējš un uzskalojusi upīte. Atsevišķu mītņu dažādais dziļums liek domāt, ka Purciema kāpas jaunākā akmens laikmetā apdzīvotāi izmantotas atkārtoti, ar zinamiem pārtraukumiem. Zinamu laiku apdzīvota, apmetne tikusi pamesta. Pēc tam kad vietu bija pārklājušas uzpūstās smiltis, ieradušies atkal cilvēki, kuri pēc kāda laika atkal aizgājuši. Pēc kāda laika šī vieta kļuvusi no jauna apdzīvota utt. Purciema, kā arī Ičas apmetnes galvenā nozīme ir tā, ka šeit vienā vietā iespējams novērot dažāda vecuma mītnes, kuras citu no citas šķir sterila smilšu kārtā. Purciemā pilnīgi skaidri atšķiramas jaunākā akmens laikmeta dažādu laika posmu parādības, atklājot diezgan ilgā laika sprīdi notikušās pārvērtības un attīstību. Māla trauku lauskas senākajās mītnēs izrotātas ar tipisku ķemmes ornamentu (sal. 3. zīm.), jaunākās — rotātas ar bedrišu ornamentu, bet laika ziņā visjaunākās mītnēs tās ir bez ornamenta. Samērā daudz atrasts arī krama priekšmetu un, tos izgatavojot, pamestu krama šķembu. Iegūtas arī dzintara pogas un karekļi. Bet īpaši ievērojamākais atradums kādā mītnē bija neliels dedzināts māla cilvēka tēls no neolīta beigām (9. zīm.) un divu tamlīdzīgu figuru fragmenti. Liekas, ka šiem cilvēku tēliem ir sakars ar šās apmetnes iedzīvotāju senču kultūru. Acīm redzot Purciema akmens laikmeta iedzīvotājus šurp atkārtoti vilinājusi uz jūru plūstošā upīte, kas zinamos gada laikos deva labus zivju lomus. Te bez tam bija iespējams zvejot arī jūrā un, domājams, medīt arī roņus.

9. zīm. Māla cilvēka figurīņa no Purciema apmetnes, Dundagas rajonā.

Ievērojamākie, lielākie akmens darba rīki, kas iegūti jaunākā akmens laikmeta apmetņu vietās un bieži iegūti arī kā savrupatradumi, ir koka apstrādāšanai lietotie, labi noslīpētie kalti (10. zīm.) un par pēdējiem lielāki cirvji. Tie paredzēti, kā jau agrāk minēts, dažādu koka trauku — abru, šķīvju u. c. izdabšanai. Kokā grebtus traukus izmantoja vienlaicīgi ar māla traukiem, un, domājams, tie bija parastāki nekā pēdējie.

10. zīm. Akmens kalts ar izdabtu asmeni no Bauskas rajona.

Jaunākā akmens laikmeta cilvēki tāpat dzīvoja pamatvilcienos līdzīgi jau minētajiem Latvijas PSR teritorijas pirmajiem iemītniekiem vidējā akmens laikmetā. Tehniskā ziņā jaunākā akmens laikmeta materialā kultūra, kā to rāda labi apstrādātie un noslīpētie akmens darba rīki un māla trauku izgatavošanas māka, tomēr bija sasniegusi samērā augstāku līmeni. Attiecīgi attīstītai vajadzēja būt arī viņu iztikas līdzekļu sagādei un šā darba sabiedriskai organizācijai. Citiem vārdiem, ražošana bija zināmā mērā pieaugusi, un, salīdzinot ar agrāko, bija mazliet palielinājies, sevišķi III gadu tūkstoša beigās un II gadu tūkstoša sākumā, arī šajā teritorijā dzīvojošo cilvēku skaits.

Raksturojot šo laikmetu, J. V. Stalins saka: «Akmens rīki un pēc tam stops un bultas izslēdza iespēju individuāli cīnīties pret dabas spēkiem un

plēsīgiem zvēriem. Lai savāktu augļus mežā, noķertu zivis ūdenī, uzceltu kaut kādu mājokli, cilvēkiem bija jāstrādā kopīgi, ja tie negribēja būt bada nāves, plēsīgo zvēru vai kaimiņu sabiedrību upuri. Kopīgā darba rezultātā ražošanas līdzekļi kļūst kopīgs īpašums, tāpat arī ražošanas produkti. Šeit vēl nepazīst privatīpašumu uz ražošanas līdzekļiem, atskaitot kādu personīgo īpašumu uz dažiem ražošanas rīkiem, kas reizē ir arī aizsardzības rīki pret plēsīgiem zvēriem. Šeit nav ekspluatācijas, nav šķiru.»¹ Personīgā īpašumā, domājams, bija arī atsevišķas rotas lietas un daži citi mazāk nozīmīgi priekšmeti. Visi svarīgākie ražošanas līdzekļi, dažādi ķeramie rīki un arī mītnes, zvejas laivas un, beidzot, zvejas ūdeņi, kā arī medību vietas, piederēja kopīgo uztura līdzekļu sagādātājam kopienai un bija tās kopīpašums.

Personīgā īpašumā bija tikai tās ierīces un priekšmeti, kas noderēja šaurākām personīgām vajadzībām. Pie tam jāatgādina, ka personīgo īpašumu pirmatnējās kopienas iekārtas uzplaukuma laikmetā nedrīkst samainīt ar privatīpašumu, kas izveidojās vēlāk — kad sākās individualā ražošana un reizē ar to mantiskā nevienlīdzība, cilvēkam ekspluatējot cilvēku. Personīgā īpašumam pirmatnējā kopienas iekārtā nebija sevišķas saimnieciskas nozīmes, tas nedeļa iespēju cilvēkam ekspluatēt cilvēku. Visu galveno ražošanas līdzekļu un ražojumu kopīpašums, kā jau minēts, bija kolektīva darba rezultāts. Kolektīvais darbs savukārt bija atkarīgs no ļoti zema ražošanas līmeņa. Pielietojamie darba rīki vēl bija ļoti primitīvi, un cilvēks vispār vēl bija ļoti slikti nodrošināts cīņai par savu eksistenci. Šis nepilnīgais nodrošinājums cīņai ar apkārtējo dabu bija viena no raksturīgākām pirmatnējās kopienas iekārtas laikmeta parādībām. Šis apstāklis arī neļāva cilvēkiem nepieciešamos iztikas līdzekļus sagādāt savrup, individualā kārtā, bet piespieda viņus apvienoties kopējam kolektīvam darbam un cīņai. Šim kolektīvam ražošanas attiecībām bija raksturīga vienkāršā kooperācija. Šai kopdarbībai bija ļoti liela nozīme. Pirmatnējā cilvēka nepilnīgie darba rīki nedeļa tam iespēju individuali sekmīgi cīnīties ar plēsīgiem zvēriem, nedz sekmīgi medīt un zvejojot zivis. Daudzi medīšanas paņēmieni, kā dzīvnieku iedzīšana slazdos, bedrēs utt., bija iespējami vienīgi ar kolektīvu rīcību. Tāpat arī daudzi zvejošanas paņēmieni un lielākas ķeramās ierīces bija pielietojamas vienīgi kolektīvā veidā. Minētās vienkāršās kooperācijas rezultātā kolektīvais darba spēks izveidoja ne tikai savu locekļu sumu, bet bija, kā norāda K. Markss, par to daudz lielāks, pastiprinot vairākkārtīgi darba efektivitāti un radot savukārt jaunu ražošanas spēku.

Minētā laikmeta kopīgi darbojošās un kopīgi apmetušās iedzīvotāju grupas jeb kolektīvi, kā jau teikts, bija ģintis kopienas. Ģinti izveidoja zināma grupa cilvēku, kurus apvienoja kopīgs darbs un cīņa par eksistenci un kuri tajā pašā laikā bija saistīti ar radniecību, ar kopēju piederību pie kopējiem senčiem un tāpēc bija saistīti arī ar zināmām paražām. Ģintis skaitīja savu izcelšanos pēc savas pirmmātes un pie šā paraduma pieturējās visumā līdz akmens laikmeta beigām. Tas radās, kā būs redzams tālāk, no sievietes izcilās lomas pirmatnējā sabiedrībā. Visus darbus ģintis veica kopīgi, kolektīvi. Visus jautājumus izšķīra ģintis pieaugušo locekļu kopējā apspriedē. Ģintis iekārta nepazīna nevienlīdzību un ekspluatāciju.

¹ J. Staļins, Ļeņinisma jautājumi, Rīgā 1945, 653. lpp.

Starp ģints locekļiem valdīja visciešākā sadarbība un solidaritate. Ģints rūpējās par visiem saviem piederīgiem, arī par veciem un nespējīgiem. Ja kādam no ģints locekļiem kāds svešinieks, t. i. citas ģints piederīgais, nodarīja pārestību vai kaitējumu, tad par to atriebās visa ģints. Tāpēc katram atsevišķam ģints loceklim kā uztura līdzekļu sagādāšanas, tā arī aizsardzības interesēs bija jāturas pie savas ģints. Tātad ģints bija šim laikmetam, šai ražošanas pakāpei atbilstoša sabiedriski saimnieciska pamatšūniņa, pamatgrupa. Tāpēc arī šo sabiedrības attīstības pakāpi saucam par *ģints iekārtas laikmetu*.

Ģinti pastāvēja neatceļams eksogamijas noteikums, t. i., paradums, pēc kura šās ģints piederīgie kā asinsradinieki, kā vienas pirmmātes pēcnācēji slēdza laulības tikai ar kādas citas ģints locekļiem. Tāpēc katra ģints dzīvoja zināmā sadraudzībā arī ar kādu kaimiņu ģinti. Senākos laikos, liekas, bija paradums, ka katra ģints šajā ziņā turējās kopā tikai ar vienu citu ģinti, izveidodamas kopā pirmatnējās cilts sākuma formu — t. s. dualo apvienību. Vēlāk redzam, kā šādu apvienoto ģinšu skaits pieaug un kā pārveidojas viņu savstarpējās attiecības, izveidojot lielāku un pilnīgāk attīstītu cilti.

Ja ģints bija maza, tā izveidoja tikai vienu kopienu. Ģintij pieaugot, tai nenovēršami vajadzēja sadalīties un izveidot vairākas kopienas. Tomēr starp šādām pie vienas ģints piederošām kopienām vēl ilgi pastāvēja kopēja zemju pārvaldīšana, radniecības saitēm raksturīgas attiecības, savstarpēja palīdzība utt.

Minētā attīstības pakāpē pirmatnējā sabiedrībā darbs starp vīriešiem un sievietēm sadalās gluži dabīgā kārtā un līdz ar to arī atkarībā no vecuma pakāpēm vai paaudzēm. «Vīrietis karo, iet medīt un zvejot, sagādā uzturu un izgatavo tam nepieciešamos darba rīkus. Sieviete strādā mājā un gatavo ēdienu un apģērbu — vāra, auž, šuj. Katrs no viņiem ir saimnieks savā nozarē: vīrietis mežā, sieviete mājā,» saka F. Engelss.¹ Kā jau teikts, tajā pašā laikā darbs sadalījās arī starp atšķirīgām paaudzēm. Kamēr, piemēram, kopienas jaunākie, pilnā spēku briedumā esošie vīrieši piedalījās medību sirojumos, vecie vīri, kam tas nebija pa spēkam, strādāja mājā. Viņu uzdevums bija darba rīku un dažādu ķeramo ierīču izgatavošana. Savu ražošanas un dzīves pieredzi un paražas vecie vīri un vecās sievietes nodeva tālāk jaunajai paaudzei. Viss, kā vīriešu, tā sieviešu, darbs tika veltīts kopienai, tās kopējai eksistencei.

Apkārtklejotāju mednieku un zvejnieku panākumi bieži vien bija atkarīgi no gadījuma. Dažreiz viņi pārnesa ļoti maz pārtikas, un kopienas eksistence tādējādi bija ne mazāk atkarīga arī no sieviešu kolektīvā darbā sakrātām rezervēm. Sievietes loma ražošanā un kopienas uzturēšanā tādā kārtā bija tikpat nozīmīga kā vīrietim. Kā rezervju saglabātāja sieviete bija, var teikt, visas mājsaimniecības un kopienas pamats. Pateicoties sieviešu ievērojamai lomai uztura sagādāšanā un viņu ietekmei ģintī, pēcnācēju izcelšanos skaitīja nevis pēc tēva, bet pēc mātes. Tāpēc arī ģints attiecību attīstības sākuma posmu sauc par *mātes jeb matriarchālās ģints iekārtas laikmetu*.

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 289. lpp.).

Pēcnācēju skaitīšana mātes līnijā dibinājās sākotnēji uz senākā cilvēces sabiedrības vēsturē pastāvošo t. s. grupu laulību, kurā grupa vīriešu atradās kopīgā laulībā ar grupu sievietes un kurā bērna izcelšanās bija noteicama tikai pēc mātes un ne pēc tēva. Grupu laulība laikam bija sastopama vēl pie pirmiem mūsu republikas teritorijas iedzīvotājiem. Ar pāreju uz nākošo sabiedriskās attīstības pakāpi, kuru Latvijas teritorijas senākie iedzīvotāji sasniedza apmēram mezolīta beigās, par valdošo kļuva pāra laulība, kurā bija zināms arī bērna tēvs. Ka tomēr arī tad vēl radniecību turpināja skaitīt mātes līnijā, to noteica, kā jau minēts, vēl joprojām pastāvošā sievietes izcilā loma dzīvei nepieciešamo līdzekļu sagādāšanā. Pie pirmatnējiem medniekiem un zvejniekiem sievietes nozīmi uzturēja arī apstākļi, ka vīrietis, stājoties laulībā, parasti pārvietojās uz sievas ģinti. Tāda pirmatnēji «komunistiskā mājsaimniecība, kurā visas vai lielākā daļa sieviešu pieder pie vienas un tās pašas ģints, kamēr vīrieši pieder pie vairākām ģintīm, ir reālais pamats... pirmatnējā laikmetā visur izplatītajai sieviešu valdīšanai...»¹

Zvejošanas iespējas un zvejas lomu lielums, kā zināms, mainās atkarībā no gada laikiem, sevišķi zivju nārstu laikā; tāpat atkarībā no gada laikiem savu uzturēšanās vietu maina medījamie dzīvnieki. Tāpēc akmens laikmeta medniekiem un zvejniekiem bija raksturīgs samērā kustīgs dzīves veids. Katrai ģints kopienai bija zināmās upju joslās vai ezeru krastos savas noteiktas, zināmas gada laikos izmantojamas zvejas vietas, tāpat tai piederēja savas medību vietas, kuras attiecīgā ģints turēja par savu kopīgo valdījumu un apsargāja pret svešu ģinšu laupīšanas mēģinājumiem, ja vajadzīgs, nesaudzējot dzīvību. Citām ģintīm uztura sagādāšanai un medniecībai bija savi ūdeņi un meži. Lai sagādātu iztikai pietiekošu daudzumu zivju un medību lomu, katrai ģintij, it sevišķi, ja tā bija jau izaugusi lielāka, bija nepieciešamas ļoti lielas platības. Salīdzinot ar vēlākiem laikmetiem, akmens laikmeta cilvēki, kas pārtika vienīgi no dabas bagātībām, dzīvoja ļoti izklīdēti.

Sakarā ar akmens laikmeta cilvēku dzīves veidu viņu mītnes bija ļoti vieglas un vienkāršas. Vasarā tie mitinājās ar koka mizām vai ādām apklātos slieteņos, bet vēsā gada laikā no velēnām pagatavotās, dažreiz līdz pusei zemē ieraktās būdās. Ziemas mītnes vidū atradās no akmeņiem sakrauts pavards, kurā iekūra uguni gan siltumam, gan arī ēdiena pagatavošanai. Vasarā kūra uguni, vārīja un cepa ārā pagalmā, kas atradās starp kopienas mītnēm. Šajā pagalmā siltajos gada laikos darīja visus darbus. Sievas te sagatavoja krājumus, apstrādāja ādas un šuva no tām apģērbus, vīri gatavoja nepieciešamos darba rīkus, un tepat rotaļājās bērni.

Vienīgais pieradinātais dzīvnieks bija suns. Tas bija labs palīgs medniekiem un sargāja apmetnes pret briesmām.

Katra ģints kopiena kārtoja savu mājsaimniecību pilnīgi patstāvīgi, saražodama visu nepieciešamo pašas spēkiem. Vienīgi nedaudzi materiāli (krams, šiferis u. c.) un priekšmeti tika mainīti ar kaimiņu kopienām. Par šo maiņu, kurai bija vienīgi gadījuma raksturs, mums ir ziņas galvenokārt tikai no jaunākā akmens laikmeta beigām. Apskatāmā laikā cilvēka darba

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 195. lpp.*).

ražīgums vēl bija tik zems, ka tikai atsevišķos gadījumos deva pārpalikumu, kurus varēja izlietot kā maiņas priekšmetus. F. Engelss šo maiņu sākuma pakāpē — un tas attiecas tieši uz minēto laikmetu Latvijā — sauc par gadījuma rakstura darba dalīšanu starp pirmatnējām kopienām, kas varēja rasties, piemēram, tādā kārtā, ka vienas kopienas daļā atradās un tika iegūts priekšmetu izgatavošanai kāds sevišķi noderīgs materials, citā kopienā atkal kāds cits materials. Viens no šās maiņas priekšmetiem mūsu apstākļos bija Kurzemes piekrastē atrodamais skaistais dzintars, no kura izgatavoja rotas lietas, kas šajos laikos noderēja arī, kā zināms, par buršanas līdzekli. Dzintars tika nodots no vienas kopienas uz otru līdz pat tālākajām Austrumeiropas zemēm. No austrumiem, Valdaja, un no dienvidiem, mūsdienu Lietuvas, ieguva asmeņiem noderīgo kramu, kas pašā Latvijā sastopams mazāk. No ziemeļaustrumiem, Oņegas ezera piekrastes, ieguva akmens priekšmetu izgatavošanai labi noderīgo zaļgano Oloņecas šiferi, kas gan nav pie mums tik izplatīts. Tomēr visai šai maiņai bija vēl ļoti maza saimnieciska nozīme. Maiņa notika starp kopienām, nevis starp atsevišķiem cilvēkiem un tātad nedeļa pēdējiem iespēju iedzīvoties bagātībās.

Visi vajadzīgie iztikas līdzekļi un priekšmeti vai nu tika izgatavoti kolektīvā darbā, vai bija kāda veča-meistara izstrādāti, vai arī iegūti maiņas kārtībā saskaņā ar pirmatnējās kopienas iekārtas noteikumiem un piederēja attiecīgai kopienai. Šajā laikmetā pastāvēja iztikas līdzekļu sadale, kā mēs to mēdzam teikt šodien, pēc līdzīgas dalīšanas principa: visus iztikas līdzekļus starp kopienas locekļiem sadalīja vienlīdzīgi. Tam par pamatu bija ražošanas spēku zemais līmenis un kopīpašums uz ražojumiem. Iztikas līdzekļu trūkuma gadījumā katrs līdzīgas dalīšanas principa pārkāpums daļu ģints locekļu būtu nenovēršami novedis bada nāvē un tādējādi vājinājis vai pat izputinājis kolektīvu. Bet vienīgi kolektīvā, kā redzējam, cilvēks varēja saglabāt savu eksistenci cīņā ar apkārtējo dabu. Tāpēc līdzīgas dalīšanas princips pastāvēja tik ilgi, kamēr pastāvēja kolektīvā ražošana.

Minētais laikmets, tāpat kā lielā mērā arī nākošie laikmeti līdz mūsu eras sākumam, pēc sava ražošanas attiecību veida pieder pie pirmatnējās kopienas iekārtas tipiskām parādībām. Tās ražošanas attiecības dibinās vēl arvien uz *ražošanas līdzekļu sabiedrisko īpašumu un izpaužas kolektīvā ražošanā un vienlīdzīgā sadalē*. Vēlāk, kā tālāk redzēsim, līdz ar ražošanas spēku attīstību minētajās ražošanas attiecībās laiku pa laikam rodas pārmaiņas.

Neskatoties uz to, ka ģints sabiedrība nepazīna ekspluatāciju un tajā valdīja solidaritāte un visu locekļu līdztiesība, nav pamata šā sen pagājušā stāvokļa idealizācijai, kā to savā laikā darīja, piemēram, Žans Žaks Ruso, kas sabiedrībā, kura bija saskaldījusies pretējās, viena otru apkarojošās šķirās, sapņoja par pirmatnējās vienlīdzības atjaunošanu. Tā kā ražošanas līmenis bija ļoti zems un pirmatnējais cilvēks bija nevarīgs dabas priekšā, viņam nācās pārciest daudz likstu un trūkumu. Viņš ar visu savu būtību bija saistīts ar savu ģinti un cilti, un ārpus tām viņu sagaidīja bads un citu cilšu naidīga izturešanās. Viņu ārkārtīgi ierobežoja sava kolektīva šaurie ietvari un tajā pašā laikā nospieda svešā, nesaprotamā un tāpēc viņam naidīgā apkārtējā daba.

Ar reliģiskiem priekšstatiem, kas atspoguļo aplūkojamā laikmeta cilvēka attiecības pret apkārtējo pasauli, saistītas Riņņukalnā atrastās putnu un zvēru figuriņas, Purciemā atrastās cilvēku figuras, kā arī dažādi ornamentī. Tā kā primitīva bija sabiedrība, kas dibinājās uz dzīves līdzekļu pirmatnēju iegūšanas veidu, tad arī šās sabiedrības ideoloģiskā vīrsbūve, viņas apziņa, kas izpaudās reliģiskos priekšstatos, bija ļoti primitīva. «Reliģija ir cēlusies pašos pirmatnējākos laikos no cilvēku vistumšākajiem, vispirmatnējākiem priekšstatiem par viņu pašu un viņiem apkārt esošo ārējo dabu,» norāda Engelss.¹ Neaprotot izskaidrot parādības, pirmatnējie cilvēki piedēvēja tām visādas pārdabiskas īpašības, piepildīja visu pasauli ar dažādiem ļauniem un labiem gariem. «Katra reliģija,» saka Engelss, «taču nav nekas cits kā to ārējo spēku fantastisks attēls cilvēku galvās, kuri valda pār viņiem viņu ikdienas dzīvē, — attēls, kurā zemes spēki iegūst pārdabisku spēku veidu.»² Tāda dzīvas būtnes īpašību piedēvēšana dabai ir raksturīga visām pirmatnējām ciltīm, un to sauc par animismu (no latīņu vārda *anima* — dvēsele). Animisms bija visprimitīvākās reliģijas galvenais saturs, bet saglabājās arī vēlāk, pat visās vēlākās reliģijas formās. Pirmatnējais cilvēks izstrādāja daudzas kultiskas darbības, kas deva viņam iluziju, ka ar to palīdzību iespējams ietekmēt viņam nesaprotamus spēkus un parādības, ko viņš personificēja iedomātos garos. Šīs darbības bija galvenokārt dažāda veida maģija, buršana.

Attīstoties ražošanai un atbilstošām sabiedriskām attiecībām, dabīgi, mainījās kā reliģijas saturs, tā arī kulta formas. Ir zīmīgi, ka senākos periodos pie mednieku un zvejnieku ciltīm kulta objekti bija galvenokārt parādības, no kurām bija atkarīgs mednieku un zvejnieku loms, turpretim vēlāk, rodoties lopkopju un zemkopju sabiedrībai, kulta darbību nolūks bija lopu dzimstības un labības ražības palielināšana.

Ar to izskaidrojams, ka mēs senajās mednieku un zvejnieku apmetņu vietās atrodam dzīvnieku un putnu skulpturalus attēlus. Pie mežu joslas neolīta iemītniekiem visbiežāk sastopami galvenā medību objekta — aļņa attēli (6. zīm.: 6). Šīs figuriņas bija vispirms maģijas objekti, lai palielinātu medījuma daudzumu medniekam. Pirmatnējā cilvēka primitīvā iztēlē dzīvnieku attēlos mita tie paši gari, kas attiecīgos īstos dzīvniekos. Tāpēc viņš pagatavoja sev dzīvnieka attēlus un centās ar dažādām kulta darbībām tos ietekmēt, iedomājoties, ka buršana, kas izdarīta ar attēliem, pāries arī uz pašiem dzīvniekiem un palīdzēs nodrošināt sekmes medībās. Dažādu putnu un citu dzīvnieku attēli bija arī vispār to daudzo garu pārstāvji, ar kuriem cilvēks savā fantāzijā piepildīja apkārtējo dabu. Pirmatnējais cilvēks iedomājās, ka viņam ar dažāda veida maģijas palīdzību ar šo attēlu starpniecību ir iespējams iedarboties uz dažādiem dabas spēkiem, no kuriem atkarīga viņa eksistence. Daži zināmi dzīvnieki un to attēli bija kulta priekšmeti vēl īpašā nozīmē — t. s. totēma dzīvnieku nozīmē. Totēmisms ir parādība, kas īpatnēja tieši ģintīs iekārtai un pastāv priekšstatā, ka katra ģintis un visi tās locekļi ir ciešā sakarā ar kādu dzīvnieku

¹ F. Engelss, Ludvigs Feuerbachs un klasiskās vācu filozofijas gals (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 373. lpp.).

² F. Engelss, Anti-Dirings, Rīgā 1947, 307. lpp.

vai augu, ar t. s. totema dzīvnieku vai augu, piemēram, lāci, dzērvi, bērzu. Dotā ģints ne tikai sauca sevi šā dzīvnieka vai auga vārdā, bet uzskatīja to arī par savu senci, par savu locekļu «radinieku», «brāli» utt. un saistīja ar to arī dažādus citus priekšstatus. Totems bija visiem dotās ģints locekļiem «tabu», t. i. svēts; viņu nedrīkstēja nogalināt vai arī to drīkstēja darīt tikai, ievērojot zināmas ceremonijas. Totemam par godu sarīkoja reliģiskus svētkus un izdarīja ceremonijas, kas parasti — tā kā totemu uzskatīja par senci — savijās ar dotās ģints senču kultu.

Kā dzīvnieku attēlus, tā arī cilvēku figuriņas (sal. 9. zīm.) uzskatīja par garu mājokļiem. Domāja, ka sevišķi cilvēku figuriņās mīt senču dvēseles. Senču kults, kura nolūks bija ar cienības izteikšanu, upurēšanu un žēlastības izlūgšanās ceremonijām noskaņot senču garus sev par labu, nodrošināt sev to palīdzību un padomus, pieskaitāms pie vissenākiem reliģiskiem kultiem. Cilvēks jau kopš ģints attiecību rašanās laikiem izgatavoja un godāja senču attēlus. Raksturīgi, ka matriarchata laikā šīs figuriņas attēloja galvenokārt sievietes, bet tēva ģints laikā — vīriešus. Katras ģints vai zināmas radniecīgu ģinšu grupas locekļiem bija, dabīgi, savi godājamie senči, kā arī totemi, citas ģints locekļiem — citi. Senču kults bija lielā mērā līdzeklis, kas stiprināja ģints saites un vienību: senču dvēseles ģints locekļu priekšstatos ne tikai turpināja dzīvot ar viņiem kopā, bet bija arī ģints tradīciju sargātājas, kas prasīja ievērot senās paražas un kārtību.

J. V. Staļins savā ģenialajā darbā «Marksisms un valodniecības jautājumi» māca, ka «baze tieši tādēļ rada virsbūvi, lai tā viņai kalpotu, lai tā aktīvi palīdzētu viņai izveidoties un nostiprināties».¹ Tas attiecas arī uz pirmatnejo reliģisko virsbūvi. Izveidojušies gadu tūkstošu laikā cilvēka cīņā ar dabu, eksistences līdzekļu iegūšanas un to sadales veidi, attiecīgā kārtība un paradumi ar laiku ieguva reliģisku priekšrakstu raksturu, kas palīdzēja sabiedriskai iekārtai nostiprināties dotā tās attīstības pakāpē. Tomēr kā virsbūve vispār, tā sevišķi reliģiskie priekšstati atpalika no sabiedrisko attiecību attīstības, sastinga un kļuva par kavēkli sabiedrības kustībai uz priekšu. Dabīgi, ka šajā konfliktā uzvaru guva neatturami attīstošies sabiedriski ekonomiskie apstākļi, vecā apziņa neizbēgami tika lauzta, mainījās, kā tālāk redzēsīm, arī reliģiskie priekšstati.

Pamatojoties uz Latvijas PSR teritorijā pazīstamiem neolīta pieminekļiem, var sacīt, ka šajā periodā tā bija reti apdzīvota, to apdzīvoja neliels ģinšu un cilšu skaits. Tās apmierināja pašas visas savas dzīves vajadzības, un tāpēc viņu savstarpējie sakari, kā arī sakari ar kaimiņu ciltīm, bija vāji. Vai ir noteicams, pie kādas no vēlākos laikos pazīstamām *etniskām grupām* piederējuši šie senie iedzīvotāji? Lai atbildētu uz šo jautājumu, jāaplūko, kaut arī ļoti īsi, tā paša perioda pieminekļi kaimiņu teritorijās. Izrādās, ka materiālā kultūra, kas neolīta laikmetā bija raksturīga Latvijas teritorijai, bija tajā pašā laikā izplatīta ļoti līdzīgās formās ievērojamā platībā, visā Austrumeiropas mežu joslā no Baltijas jūras piekrastes līdz Uraliem, un zināmos variantos novērojama arī tālāk uz austrumiem — Sibīrijas ziemeļos. Visai šai milzīgai teritorijai,

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 4. lpp.

sākot ar Vislas (un pat Oderas) grīvu rietumos un beidzot ar Sibīriju, ir raksturīgs pamatos tas pats zemās vietās pie ūdensbaseiniem novietoto neolīta laikmeta mednieku un zvejnieku apmetņu tips, visumā analogiski akmens un kaula rīki un pat līdzīgi māla trauku tipi, kas uzrāda zobiņu-bedrīšu keramikas dažādus variantus. Buržuaziskie archeologi saskatīja visos šās teritorijas pieminekļos vienas kulturas, t. s. zobiņu-bedrīšu keramikas kulturas pārstāvjus un piedēvēja šo kulturu vienai etniskai grupai — somu-ugru tautu senčiem. Padomju archeologi (M. Foss, N. Gurina, V. Raudonikas u. c.) ar prof. A. Brjusovu priekšgalā ir veikuši lielu darbu mežu joslas neolīta pieminekļu sistematiskā izpētīšanā. Rezultatā viņi konstatējuši, ka minētās teritorijas pieminekļi nereprezentē vienu kulturu, bet gan pārstāv daudzas vietējas, teritoriāli vairāk norobežotas kulturas, kurām, neskatoties uz vispārējo līdzību, piemīt katrai savas īpatnības, kas izpaužas ne tikai darba rīku formā, bet, kas sevišķi svarīgi, arī keramikas rakstura un ornamentācijas dažādās detaļās. Katra no šīm kulturām, kas aptver zināmu ūdensceļu sistemu un atdalīta cita no citas ar mežu un purvu joslām, piederēja acīm redzot zināmai cilšu grupai. Prof. A. Brjusovs un citi padomju archeologi, pamatojoties uz tiešo sakaru starp dažām šīm kulturām un vēlāko somu kulturu, pielaiž, ka daļa mežu joslas neolīta kulturu, sevišķi Volgas augšgalā baseinos, kā arī Okas un Kamas kulturas, pieder somu tautu senčiem. Pievolgas somu cilšu izplatīšanās no Pievolgas, pēc viņa domām, varēja notikt III un II gadu tūkstošā p. m. e. Tajā pašā laikā daži padomju zinātnieki, sevišķi etnografi un antropologi (piemēram, prof. N. Čeboksarovs), izvirzījuši tezi, ka visas PSRS mežu joslas kulturu līdzība nav balstījusies uz šās teritorijas iedzīvotāju etnisko vienību, bet to noteikuši līdzīgi dabas apstākļi un vairāk vai mazāk vienāds šās joslas ražošanas spēku attīstības līmenis dotā periodā. Citiem vārdiem sakot, mežu josla neolīta bija viens plašs saimnieciski kulturalis apgabals, bet ne vienots etniskais apgabals. Kā pierādījums tam, ka līdzīgas kulturas formas var eksistēt pie valodas ziņā dažādām tautām, tiek minētas Ziemeļsibīrijas tautas no XVII līdz XIX gadsimtam.

Ievērojot teikto un pieļaujot, ka somu ciltis bija iespējamas III gadu tūkstošā un II gadu tūkstoša sākumā visumā nokļūt tajos Austrumeiropas mežu joslas rajonos, kuros mēs tās sastopam vēlāk, var ar zināmu varbūtību pieņemt, ka augšā minētās neolīta apmetnes Latvijas teritorijas ziemeļu un austrumu daļā piederējušas, tāpat kā attiecīgie pieminekļi Igaunijas PSR un KPFSR, somu cilšu senčiem. Zināms apstiprinājums šim pieņēmumam ir tas apstāklis, ka dažas apmetnes Latvijas PSR teritorijā (piemēram, Iča) un Igaunijas PSR teritorijā bija apdzīvotas lielākā vai mazākā mērā nepārtraukti un uzrāda zināmu kulturas attīstības kontinuitāti no III gadu tūkstoša vismaz līdz I gadu tūkstoša pirmajai pusei vai pat vidum p. m. e., kad vairs nav iemesla šaubīties par to, ka šīs teritorijas apdzīvoja somu ciltis. Jautājums par neolīta mednieku un zvejnieku arheoloģisko pieminekļu piederību Latvijas PSR teritorijas dienvidu un sevišķi dienvidrietumu daļā, kā arī Lietuvas PSR teritorijā un Kaļiņingradas apgabalā, vēl pagaidām jāatstāj atklāts. Šās teritorijas neolīta pieminekļi vēl ļoti vāji izpētīti. Tāpēc vēl nav iespējams izsekot sakariem starp tiem un kādu vēlāku kulturu; pagaidām nav zināms arī tas, vai tie tieši pieslejas Ziemeļlatvijas pieminekļiem vai arī veido savu īpašu kulturu.

2. PĀREJA UZ TĒVA ĢINTS IEKĀRTU

(Akmens laikmeta beigas un agrais bronzas laikmets — apm.
no XVIII līdz XII gadsimtam p. m. e.)

Otrā gadu tūkstoši, sevišķi sākot ar tā otro ceturksni, Austrumbaltijas saimniecībā un sabiedrībā norisinās svarīgas pārmaiņas.

Kā redzējam, iepriekšējos gadu tūkstošos Latvijas teritorijas pirmatnējo iedzīvotāju ražošana pakāpeniski, kaut arī ļoti lēni, kļuva pilnīgāka, attīstījās tehnika, no paaudzes uz paaudzi uzkrājās pieredze, tika izstrādāti jauni medniecības un zvejniecības paņēmieni. Vispārējais ražošanas līmenis tomēr vēl palika ļoti zems un iztikas līdzekļu sagādes avoti ļoti nepastāvīgi. Eksistences līdzekļu lielā ierobežotība, no vienas puses, un pastāvīgā nepieciešamība saglabāt un turpināt savu dzīvību, no otras puses, bija tā pretruna, kuras priekšā bija nostādīts pirmatnējais cilvēks. Pastāvīgais un nepielūdzamais trūkums darbojās pavēloši un lika meklēt arvien jaunus eksistences līdzekļu avotus. II gadu tūkstoši ražošanas attīstībā tika sperts izšķirošs solis uz priekšu, nerunājot nemaz par medniecības un zvejniecības riku un paņēmieni tālāko attīstību: parādās lopkopības sākumi, vienā laikā vai mazliet vēlāk parādās pirmie zemkopības dīgļi, sāk pielietot metālus. Viss tas kopā, sevišķi jauno saimniecības tipu — lopkopības un zemkopības rašanās un izplatīšanās, nozīmēja ievērojamu ražošanas spēku pieaugumu, kam, dabīgi, bija jāizsauc arī attiecīgas pārmaiņas sabiedriskās attiecībās.

Minēto jauno saimniecības nozaru sākumi neradās pie mums patstāvīgi, vietējās attīstības rezultātā, bet bija acīm redzot aizgūti jeb, pareizāk sakot, atnesti no apgabaliem, kas atrodas vairāk uz dienvidiem, kur tie parādījās agrāk. Pie šā secinājuma mēs nonākam uz tā pamata, ka archeoloģiskos pieminekļos nevar izsekot pakāpeniskai pārejai uz jauniem saimniecības tiptiem, bet lopkopju un zemkopju archeoloģiskie pieminekļi ir pavisam jauna parādība. Kā tālāk redzēsim, lopkopības sākumu parādīšanās saistīta droši vien ar jaunu etnisko elementu ieceļošanu Baltijā. Jautājumā par zemkopības sākumiem vēl nav īstas skaidrības, bet jādodomā, ka tā parādījās apmēram vienā laikā ar lopkopību.

Lopkopības un zemkopības sākumu rašanās nemaz nenozīmēja mednieku un zvejnieku saimniecības atmešanu. Kā vēlāk redzēsim, daļa iedzīvotāju vēl ilgi pieturējās vienīgi pie veciem saimniecības tiptiem, un primitīvās lopkopju ciltis bija vienā laikā vēl mednieki, zvejnieki un vācēji. Nedrīkst aizmirst, ka mums te darīšana ar pirmatnējām lopkopības un zemkopības formām, kuras sava ražīguma ziņā nevar salīdzināt ar vēlākām šo saimniecības nozaru attīstītām formām. Tāpēc pirmatnējie lopkopji un zemkopji nemaz nevarēja atteikties no medībām un zvejniecības, bet ar jauno ražošanas nozaru pakāpenisku attīstību pēdējās sāka viņu ekonomikā ieņemt arvien svarīgāku vietu. Spriežot pēc mājas dzīvnieku kaulu atradumiem, sākumā parasti tika audzēti sīklopi, aitas un kazas un reizē ar tām cūkas, kamēr liellopu kauli no šā perioda līdz šim atrasti samērā mazāk. Jautājumu par to, kad sākusies zirgkopība, kam vēlāk pie baltu ciltīm bija ievērojama loma, vēl nevar izšķirt. Pirmā iesētā labības suga bija mieži, vēlāk tiem piebiedrojās kvieši un pakāpeniski arī pārējās labības sugas.

Sabiedriski ekonomiskās attiecībās notiekošo pārmaiņu atspoguļojums

ir jauna tipa materialās kulturas pieminekļu parādīšanās. Apmēram sākot ar XVIII gadsimtu p. m. e., Baltijā, arī Latvijas teritorijā, izplatās *apbedījumi* ar īpatnējām kapu piedevām. Šo apbedījumu izvietojums un priekšmeti, ar kuriem apveltīti mirušie, ļauj spriest par saimniecības un sabiedrisko attiecību raksturu pie ciltīm, kas šos pieminekļus atstājušas.

Diemžēl, jāsaka, ka šā perioda kapus un apglabāšanas veidus Latvijā pazīst vēl samērā maz. Tas ir tāpēc, ka visus kapus līdz šim uzgāja, veicot dažādus rakšanas darbus, nejauši atradēji, nevis lietpratēji — archeologi. Tāpēc arī visi dati par šiem kapiem ir ļoti trūcīgi. Bet mēs varam šos datus papildināt ar novērojumiem par līdzīgu mirušo apglabāšanu kaimiņu zemēs, it īpaši Igaunijā un Volgas augšteces rajonā.

Visi šeit aprakstītie kapi, kā jau teikts, ir ierakti zemē; uz zemes virsas no tiem nav saglabājušās nekādas redzamas pazīmes. Mirušais bieži ticis novietots kapā guļus, sāniski, pieliektiem ceļgaliem, dažreiz arī uz muguras, taisni izstieptām kājām. Pie mirušajiem kapā nereti atrod mājas dzīvnieku — aitas, kazas un govju kaulus kā līdzīgi iedotā ēdiena paliekas, vai arī no šo dzīvnieku kauliem izgatavotus darba rīkus — īlenus, kaltus u. c. priekšmetus. Šis apstāklis uzskatāmi parāda, ka Austrumbaltijā, tāpat arī Volgas augštecē, šajā laikā jau bija izplatīta *mājas dzīvnieku audzēšana*. Dažos gadījumos apbedījumos atrasti arī meža dzīvnieku, piemēram, meža cūkas kauli. Šajos kapos bieži atrod arī māla traukus, kas liecina par daudz labāku izstrādāšanas tehniku nekā augstāk aprakstītās apmetņu vietās atrastā ķemmes keramika. Šiem traukiem jau ir plakans dibens, tie domāti novietošanai uz galda vai citas līdzienas virsmas; to sienīņas ir plānas un labi apdedzinātas. Minēto trauku virsējā daļa bieži izrotāta auklas iespaidumiem, tāpēc šā veida traukus dēvē par auklas keramiku. Bez auklas iespaidumiem šie trauki bieži izrotāti ar šķērsvītru joslām jeb t. s. skujiņu rakstu (11. zīm.).

Ļoti raksturīgi, ka viriešu kapos bieži atrod akmens kara cirvjus. Šie cirvji izgatavoti no cieta kristaliskā akmens (porfirīda, diabasa u. c.) un norāda uz augsti attīstītu akmens apstrādāšanas tehniku. Tie ir ļoti noslīpēti, kāta ievietošanai tiem izurbts caurums. Akmens urbšana, ko sākumā veica ar koka, vēlāk ar kaula caurules veida svārpstu, zem kura apakšējā gala pakaisīja smiltis, nodrošināja jaunākā akmens laikmeta beigās regulārus panākumus akmens apstrādāšanas nozarē. Starp minētajiem cirvjiem bieži atrod tādus, kas pēc savas formas atgādina laivu (t. s. laivas cirvji, 12. zīm.), citiem ir raksturīgs tas, ka to virsma jeb «mugura» ir plakana (t. s. taisnmuguras cirvji, 13. zīm.). Kā pirmie, tā otrie ar savu izcili rūpīgo apstrādājumu un praktiskam darbam nepiemēroto asmeni un formu liecina, ka šie vērtīgie cirvji nav bijuši darba rīki, bet gan ieroči. Šie cirvji mums atgādina tajā laikā lietotos vara cirvjus, kas atrasti no mums uz dienvidiem. 11. un 12. zīmējums rāda tipiskus minētā laikmeta priekšmetus, kas iegūti Ruteniekos, Jelgavas rajonā, kur, neskaitot raksturīgo laivas cirvi, atrada arī auklas keramiku, četrstūrīgu krama kalnu, kādus bieži sastop starp mūsu kapu piedevām, un vienu krama bultas galu.

Cik zināms, Latvijā līdz šim atrasti apmēram 100 laivas cirvju. To lielākā daļa iegūta mūsu zemes dienvidrietumos, Kurzemē, kamēr citur tie atrasti manāmi retāk (sal. 14. zīm.). Kaut gan šos cirvjus pa lielākai daļai ieguvuši nejauši atradēji un tāpēc trūkst ziņu par tuvākiem to atrašanās apstākļiem, ir iemesls domāt, ka tie visvairāk atradušies kapos. Lopkopjiem

piederošo laivas cirvju izplatība rāda, ka sākumā lopkopība visvairāk bijusi izplatīta mūsdienu Latvijas dienvidrietumu apgabalos. Tomēr nav šaubu, ka lopkopība bija ieviesusies arī citās Latvijas teritorijas daļās. Taisnmuguras cirvji iegūti pa lielākai daļai zemes austrumu daļā, pie tam puse atrasta Daugavas baseinā (sal. 14. zīm.). Spriežot pēc šā tipa cirvju izpla-

11. zīm. Māla trauka malas fragments ar auklas ornamentu un māla trauks ar «skujiņu» ornamentu no Ruteniekiem, Jelgavas rajonā.

tības Volgas augšteces un Dņepras baseinā, tie cēlušies austrumos. Skaita ziņā Latvijā līdz šim to atrasts mazāk nekā laivas cirvju — pavisam ap trīsdesmit. Domā, ka tie ir mazliet jaunāki par laivas cirvjiem.

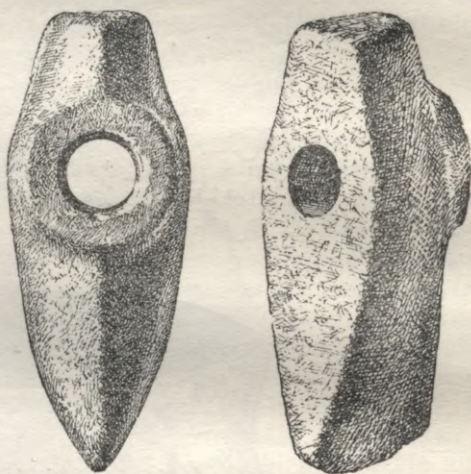
Mājas dzīvnieki lopkopības sākuma periodā bija kopienu kopīgs īpašums. Kā to rāda novērojumi kaimiņu zemēs un kā to apstiprina arī Latvijā iegūto kara cirvju atradumi, lopkopju kapi sastopami nelielās grupiņās, parasti pa vairākiem apbedījumiem vienā kapu grupā, sastop pat atsevišķus apbedījumus. Tas liecina, ka senie lopkopji parasti dzīvo-

juši nelielās kopienās. Tāpat no tā ir iespējams secināt, ka lopkopju kopienas, kas gan dzīvoja vairāk uz vietas nekā mednieku un zvejnieku kopienas, tomēr neapmetās vienā un tajā pašā vietā uz ilgu laiku.

Vissenāko lopkopju apmetnes vēl līdz šim nav izdevies atrast. Tas izskaidrojams acīm redzot ar viņu īslaicīgo raksturu un izvietotānās īpatnī-

12. zīm. Akmens laivas cirvis, krama bultas gals un krama kalts no Ruteniekiem, Jelgavas rajonā.

13. zīm. Akmens taisnmuguras cirvis no Rencēniem, Valmieras rajonā.

bām. Tā kā šīs apmetnes bija apdzīvotas neilgu laiku, to atrašanās vietās nav uzkrājušās kaut cik ievērojamas mītnes slāņa atliekas. Lopkopji, pretēji zvejniekiem un medniekiem, apmetās ne pašos upju vai ezeru krastos, kas vēlāk bieži aizauga ar kūdru vai tika pārklāti ar dažādiem nogulumiem un tāpēc saglabāja kulturas atliekas, bet ierīkoja savas apmetnes mazliet atstatāk no ūdeņiem nedaudz paaugstinātās vietās, kuras parasti vairs nepārklāja jauni noslāņojumi un kuras vēlākos laikos nereti tika apstrādātas kā tīrumi. Šeit seno apmetņu atliekas parasti nesaglabājās vai saglabājās ļoti retos gadījumos, ja bija sevišķi labvēlīgi apstākļi. Tāpēc apmetņu atliekas var atrast ļoti reti. Tomēr, pateicoties tam, ka apbedīšanas vietas atradās apmetņu tiešā tuvumā, kapu vai to atlieku — atsevišķu kara cirvju izvietojums dod mums vispārēju priekšstatu arī par apmetņu izvietojumu.

Detalizēta izsekošana apbedījumu un kara cirvju atradumu izplatībai rāda, ka lopkopju apmetnes neatradās augstākās Latvijas teritorijas daļās, kas bija apaugušas ar bieziem mežiem, bet zemākās vietās, nereti upju ieleju malās vai nelielos ieleju uzkalnos, kuru tuvumā auga bagātīgāk zāle un krūmi, citiem vārdiem, apvidos, kuros bija dabīgas ganības lopiem. Te atgādināms, ka aitas un kazas senāk mēdza barot ne vien ar zāli, bet arī ar krūmu un lapu koku smalkākiem, lapām aplātiem zariem, kurus vāca un kaltēja, lai uzkrātu ziemai. Vispārējā lopkopju apmetņu izvietotānās aina būtībā neatšķiras no mednieku un zvejnieku apmetņu izvietojuma

ainas. Galvenā atšķirība ir tā, kā jau minēts, ka lopkopji neapmetās pie paša ūdens. Kā redzams no kartes (14. zīm.), kas rāda lopkopju ciltīm vispārīgāko cirvju izplatību, to apmetnes visvairāk koncentrējās Lielupes, Abavas un Daugavas upju sistemās.

14. zīm. Laivas cirvju (1) un taisnmuguras cirvju (2) izplatības karte.

Pirmatnējo lopkopju apmetnes, kā no augstāk teiktā izriet, izvietotas atsevišķi no mednieku un zvejnieku cilšu apmetnēm. Pagaidām nav konstatēta neviena apmetne, kurā būtu iespējams izsekot pakāpeniskai pārejai no vecās mednieku un zvejnieku saimniecības uz lopkopju saimniecību. Šis apstāklis, kā arī jaunas priekšmetu formas, — sevišķi jauns keramikas tips, — kas konstatētas lopkopju kapos, liek domāt, ka lopkopība un, iespējams, arī zemkopība nav radušās uz vietas, pakāpeniskas attīstības rezultātā, bet šīs nozares ir uz šejieni atnākušo cilšu atnestas.

Visur tur, kur lopkopība iesakņojās un sāka attīstīties, tā izraisīja pārmaiņas kā saimnieciskā, tā sabiedriskā dzīvē. Mājlopu pieradināšana un turēšana izcēlās no medniecības un bija tās sekas. Tieši mednieki sāka turēt mājās savvaļas dzīvniekus un to mazuļus, līdz tos pieradināja. Tāpēc arī mājlopu turēšana izveidojās par vīriešu darbu un mājlopi bija vīriešu īpašums. Mājlopi kļuva par pašu galveno nemainīgo vērtību, kuras loma arvien vairāk pieauga līdz ar lopu skaita palielināšanos. «Viss pārpalikums, ko tagad deva ražošana, bija vīrieša piederums; ... sievietes mājas darbs tagad zaudēja savu nozīmi, salīdzinot ar vīrieša darbu ražošanā; viņa darbs bija viss, viņas darbs — nenozīmīga piedeva,» saka Engelss.¹ *Tā vīrietis ieguva saimnieciski un sabiedriski lielāku nozīmi nekā sieviete.* Tik ilgi, ka-

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 291. un 292. lpp.*).

mēr pastāvēja mātes tiesības, kas bērnus ieskaitīja mātes ģintī, viņi mantoja tikai mātes īpašumu, kamēr tēva īpašumu mantoja viņa ģints piederīgie, t. i. viņa māsa un viņu bērni. Tā kā tēvam piederošā mantas daļa bija kļuvusi lielāka un vērtīgāka, tad, lai to varētu mantot viņa bērni un lai tā neietu zudumā viņa tiešajiem pēcnācējiem, vajadzēja mainīt izcelšanās noteikšanas kārtību. Mainoties abu dzimumu īpatnējam svaram sabiedriskā ražošanā, izcelšanos sāka skaitīt tēva līnijā. *Izveidojās tēva ģints, tēva tiesību jeb patriarchālā ģints*. Tēva ģints nodibināšanai pēc F. Engelsa domām bija jābūt «revolūcijai — vienai no visradikalākajām, kādas cilvēce piedzīvojuši».¹ Līdz ar sievietes lomas samazināšanos sabiedriskā ražošanā viņas nozīme, salīdzinot ar vīrieti, pakāpeniski slīdēja uz leju. Sievietes precoties pārgāja vīra ģintī, kas zināmā mērā vājināja viņas stāvokli.

Lopkopības ieviešanās un patriarchālās ģints nodibināšanās tiešā rezultātā pieauga arī karēvīgums. Kā jau redzējām, jaunākā akmens laikmeta kapos bez mājlopu kauliem atrodam arī speciālus ieročus — skaisti izveidotus un noslīpētus kara cirvjus. Šis fakts liecina, ka šajā laikā sāka karot biežāk nekā agrāk. Protams, arī agrāk bija notikušas karam līdzīgas sadursmes ar kaimiņu ciltīm. Tās parasti izcēlās no strīdiem labāko medību apgabalu vai zvejas ūdeņu dēļ. Tagad pievienojās arī sadursmes dabīgo ganību dēļ. Par kara stimulu bija kļuvis arī kaimiņu ganāmpulks kara laupījuma veidā.

Kā jau norādīts, apmēram tajā pašā laikā, kad izveidojās lopkopība, radās arī *zemkopība*. Ja mājlopu turēšana izauga no medībām, tad zemkopība attīstījās no augu barības vākšanas. Sākumā apstrādāja tikai mazas meža zemes gabaliņus. Tā kā senie zemes apstrādāšanas rīki un darba paņēmieni bija ļoti primitīvi, arī šo darbu veica kolektīvi.

Ziemeļu mežu joslā, kurā atrodas arī Baltija, pirmatnējā zemkopība pastāvēja kā lūduma vai lūduma-kaļķa zemkopībā. Zemes gabalu atbrīvoja no meža, dedzinot kokus. Pelni, kas radās degot, deva zemei nepieciešamo mēslojumu. Lūduma dedzināšanai izvēlējās vieglākas zemes, t. i., augsni, kurā daudz smilts vai grants. Pēc koku sadedzināšanas šādi augsnei bija vajadzīga tikai viegla uzirdināšana un sajaukšana ar pelniem, ko izdarīja ar kāšveidīgu rīku — koka nūju, kuras vienā galā atstāts zars (vai vairāki zari). Latvijas dienvidrietumos, tagadējā *Zemgalē un Kurzemē*, kur diezgan daudz mālainu, «smagu» zemju, zemes apstrādāšanai bija vajadzīgi pilnīgāki darba rīki, īsti kaļķi, kas senākajos laikos bija taisīti no koka vai akmens. Latvijas dienvidrietumos ir atrasts vairāk nekā piecpadsmit akmens kaļķu, kas, domājams, pieder akmens laikmeta beigām vai bronzas laikmetam. Starp tiem redzami gan vienkāršāki eksemplari (kā 15. zīm.), gan ar stūrainu paplašinājumu ap kāta caurumu (t. s. «Austrumbaltijas kaļķi» kā 16. zīm.). Kaļķiem kāta caurums atradās vienā galā. Tiem raksturīgi, ka viens gals ir diezgan plakans, kamēr otrs gals ar izliekumu. Austrumbaltijas kaļķi vēl biežāk nekā Latvijā sastopami Lietuvas rietumos, it sevišķi seno prūšu cilšu teritorijā.

Latvijas dienvidrietumu daļā, senajā Sārnatē apmetnē, ir atrasti arī divi veseli koka kaļķi (19. zīm.: 2, 3) un trešā kaļķa fragments. Nav šaubu, ka savā laikā koka kaļķi bija sastopami visur, kamēr akmens kaļķu bija

¹ F. Engelss, Gimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīga 1950, 201. lpp.*

mazāk. Koka kapļi līdz mūsu dienām ir saglabājušies ļoti reti. Sārnatē atrastie kapļi pēc formas ir līdzīgi akmens kapļiem, arī tiem viens gals ir plakans, otrs apaļš. Šie kapļi izcirsti no koka stumbra, pie tam viens no zariem atstāts kātam.

Apmetne Sārnates kūdras purvā — Alsungas rajonā, apmēram 2,5 km attālumā no Baltijas jūras, ir viens no visievērojamākiem seniem pieminekļiem ne tikai Latvijā, bet arī visā PSRS mežu joslā. Archeoloģiskos izraku-

15. zīm. Akmens kaplis no Krogzemniekiem, Skrundas rajonā.

16. zīm. «Austrumbaltijas» tipa akmens kaplis no Lapmežciema, Rīgas rajonā.

mos, kas Sārnates kūdras purvā uzsākti jau pirms Lielā Tēvijas kara un kas turpināti 1949. gadā, iegūts daudz retu priekšmetu un izdarīti svarīgi novērojumi, kas ievērojami papildina ainu par tā laika dzīvi un saimniecību.

Minēto purvu kultivējot, uz zemes virsmas ievēroja smilšainus plankumus, kurus apmēram 2 ha lielā laukumā saskaitīja pāri par 30, bet kuru, domājams, ir vēl vairāk. Izrakumos, kas tika izdarīti pirms kara septiņu smilšu plankumu vietās, 80—90 cm dziļumā tika atrastas pavardu vietas (18. zīm.). Šīs pavardu vietas veidoja savā laikā uz purva virsmas noliktas 2—4 kvadrātmetrus liels koka pamats ar uzbērtām smiltīm, kur tika kurināta uguns. Pavarda apakša bija izveidota no krustām šķērsām saliktiem koku stumbriem un zariem. Šādā veidā zemē nolikti koki bija pārklāti ar koku mizām, kas pēc tam nosegtas ar smiltīm. Pavardi tika nosegti ar smiltīm tādēļ, lai no tajos kurošās uguns neizdegtos apkārtējā kūdra. Pavardi vairākkārt (daži pat 6 reizes) atjaunoti sakarā ar to, ka purva mitruma dēļ tie pakāpeniski iegrīma kūdrā. Ap ugunsкура vietu tika atrasti nekārtīgi izmētāti dažāda lieluma koka stumbri un sprunguļi, kas pa daļai varēja būt cēlušies no celtnēm.

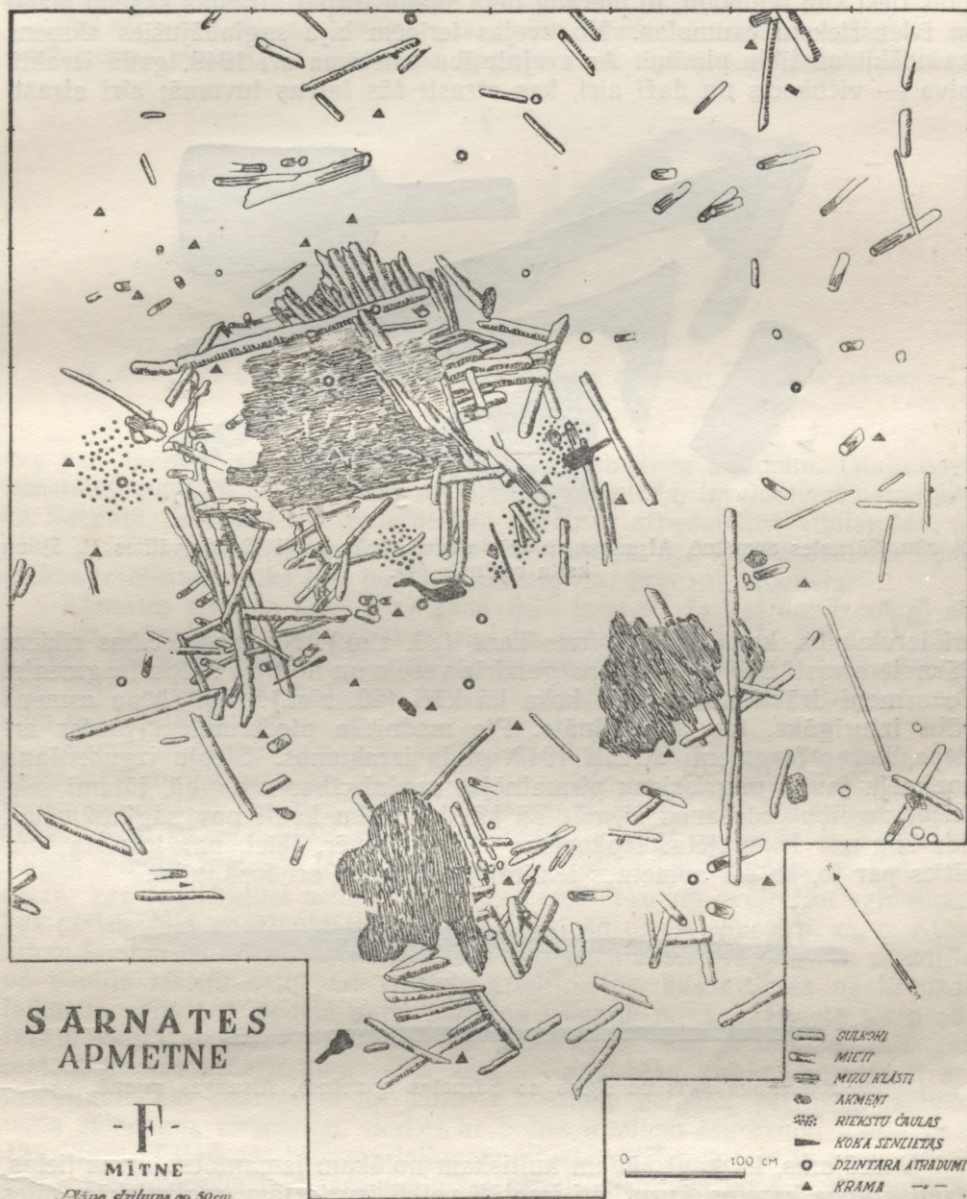
1949. gada izrakumos konstatētas divu celtnu atliekas, no tām viena bijusi daudzstūrains un iepēmusi ap 30 m² lielu laukumu, bet otra četrstūrains — apmēram 4×4 m liela. Celtnu sienas sastāvējušas no zemē iedzītām kārtīm, kuru starpas, šķiet, bijušas aizpitas ar zariem. Iespējams, ka pinums bijis no ārpuses klāts ar velēnām. Pavardu apkaimē atrastas ogles, atsevišķi krama priekšmeti, bultu gali un kasīķi. Te atrastas arī māla trauku lauskas. Trauki pa lielākai daļai ar apaļīgu dibenu, ornamentēti bedrītēm vai rupju svitrojumu. Pēc keramikas rakstura var no-

17. zim. «Austrumbaltijas» akmens kapļu (2), parasto akmens kapļu (3) un Augšzemes tipa akmens cirvju (1) izplatības karte.

teikt, ka šī apmetne bijusi apdzīvota II gadu tūkstoša otrā pusē p. m. e. Protams, visas pavardu vietas nav no viena laika, bet tām vajadzēja rasti pakāpeniski, kaut arī ne pārāk ilgā laika posmā, jo tuvumā atrastiem priekšmetiem ir gluži līdzīgs raksturs. Der atzīmēt, ka dzīvnieku kauli, kas tik bieži atrodami visās apmetnēs, Sārnatē nebija sastopami vai, pareizāk, — atrastas tikai atsevišķas apdegušas drumslas, kas bija nokļuvušas ugunī. Visi neapdegušie kauli, kas kūdras purvos parasti saglabājas, šeit kaut kādu sevišķu apstākļu dēļ kūdrā ir iznīkuši.

Sevišķu interesi modina pavardu vietu tuvumā kūdras slānī atrastie labi saglabājušies *koka darba rīki*, kas pārstāv dažādas ražošanas nozares un kas uzskatāmi rāda, ka kopiena Sārnatē piekopusi ne tikai medības un zveju, bet arī zemkopību, t. i., kā to liecina aprakstītie kapļi, jau pratusi audzēt labību. Tajā pašā laikā liela nozīme, nerunājot par zveju un medībām, piekritusi arī augu barības vākšanai. Par augu barības vākšanu liecina 13 koka vāļītes, kas izmantotas riekstu čaumalu pārsišanai un kas

18. zīm. Sārņates apmetnes pavarda «F» izrakumu plāns Alsungas rajonā.

attiecīgi stipri iedilušas (19. zīm.: 1, 5). Ka minētās vāļītes tikušas izmantotas tieši šim nolūkam, to pierāda lielā skaitā turpat atrastās sasisto lazdu un ūdensriekstu čaumalas. No zvejas ierīcēm bija saglabājušies akmens gremdēkļi un tikla pludiņi. Ar zvejniecību saistāma arī 1949. gadā izraktā laiva — vienkocis un dažī airi, kas atrasti šās laivas tuvumā; airi atrasti

19. zīm. Sārnatē apmetnē, Alsungas rajonā, atrastie koka kapļi (2, 3), vāļītes (1, 5) un kalta rokturis (4).

arī izrakumos, kas izdarīti pirms kara (20. zīm.). No medniecības rīkiem Sārnatē atrasti 2 šķēpi — viens gandrīz vesels un no otra šķēpa fragments. To asmeņi drāzti no tā paša koka kā kāti (20. zīm.). Lai šķēpa asmens būtu izturīgāks, tas apdedzināts. Pie mednieka piederumiem pieder arī slēpe, kuras fragmenti atrasti 1949. gada izrakumos. Slēpju izgudrošana nozīmēja jaunu pagriezīnu pirmatnējās medniecības attīstībā, jūtami sekmeļot medību izdošanos ziemā. Tā kā dzīvnieku kauli nav saglabājušies, līdz šim nav konstatētas lopkopības pēdas. Tomēr, šķiet, nav iemesla šaubīties par to, ka šīs apmetnes iemītnieki pazinūši arī lopkopību.

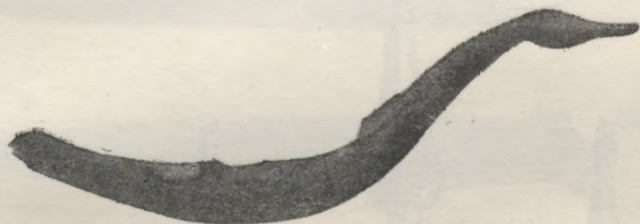

20. zīm. Koka airis un šķēps no Sārnatē apmetnes, Alsungas rajonā.

Domājams, ka kaut kādam kultiskam nolūkam izmantotas divas lielas, lēzenas koka karotes, kuru kāti izrotāti veikli izgrieztām, realistiskām pīles galvām (21. zīm.). Atrasts arī viens kokā griezts putna rumpļa fragments. Šis figurīgs pēc sava uzdevuma piesienas tiem neolīta putnu un dzīvnieku attēliem, par kuriem runa bija iepriekšējā nodaļā. Jāatgādina, ka tamlīdzīgas pīles un citu putnu skulptūras ir atrastas dažādās vietās arī citās ziemeļu mežu joslas zemēs, pat vēl aiz Uraliem. Tās tikušas izgatavotas acīmredzot tajā laikā, kad medniecībai bija ievērojama loma saimniecībā. Atkarībā no medniecības nozīmes samazināšanās izzūd arī šīs maģiskās

figuriņas. Sārnatē atrasti, beidzot, arī dzintara piekariņi, kuriem savā laikā tika piedēvētas maģiskas īpašības.

Arī viņpus Uraliem, 3 000 km no mūsu atradumu vietas, — Sigiras un Gorbunovas purvos, Sverdlovskas apgabalā, ir atrastas apmetņu atliekas,

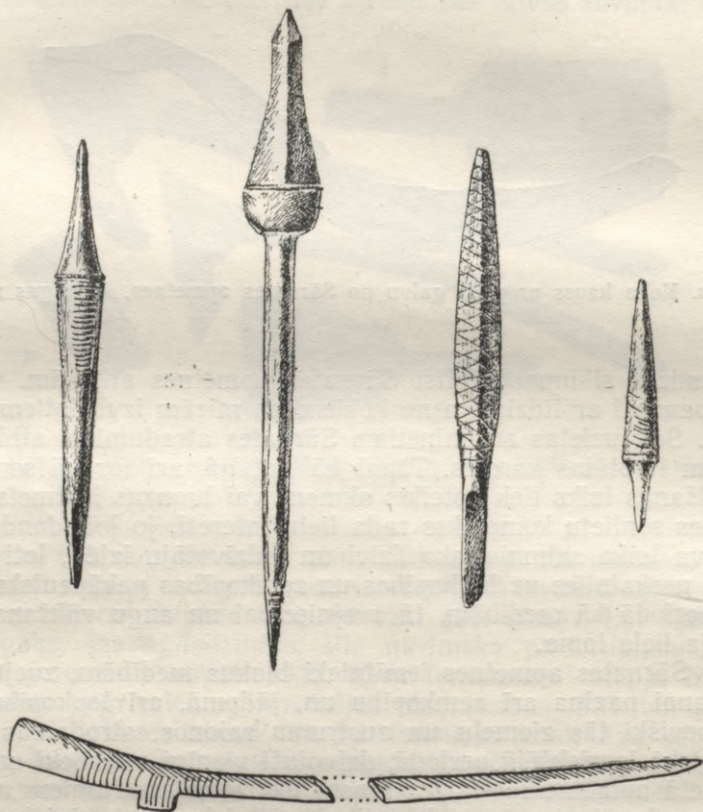
21. zīm. Koka kauss ar pīles galvu no Sārnates apmetnes, Alsungas rajonā.

kas pat daudzos sīkumos atbilst Sārnates apmetnes atliekām. Gorbunovā konstatēti pavardi ar līdzīgiem no kokiem un mizām izveidotiem pamatiem kā Sārnatē. Šeit uzietas arī minētiem Sārnates atradumiem atbilstošas, ar pīles galvām izrotātas karotes. Tāpat kā Latvijā, arī tur kā senlietu kompleksa izcelšanās laiks tiek noteikts akmens vai bronzas laikmets.

Sārnates senlietu komplekss rada lielu interesi, jo ļoti daudzpusīgi atspoguļo sava laika saimniecisko dzīvi un iedzīvotāju iztēli, ļoti uzskatāmi parāda, ka, neskatoties uz lopkopības un zemkopības pakāpenisku izplatīšanos, šajā periodā kā medībām, tā zvejniecībai un augu vākšanai saimniecībā vēl bija liela loma.

Kamēr Sārnates apmetnes iemītnieki blakus medībām, zvejniecībai un augu vākšanai pazina arī zemkopību un, jādoma, arī lopkopību, Latvijas teritorijā, sevišķi tās ziemeļu un austrumu rajonos, atrodamas apmetnes, kurās, tāpat kā iepriekšējā periodā, dzīvojuši vienīgi mednieki un zvejnieki. Augšā minētā apmetne Ičas upes krastā, uz ziemeļaustrumiem no Lubānas ezera, kas saglabājusi acīm redzot tikai mednieku un zvejnieku saimniecības pēdas, bija apdzīvota līdz I gadu tūkstoša pirmajai pusei p. m. e. Atradumu kompleksi no Lubānas ezera un Dvietes Ilūkstes rajonā bez mezolīta un neolīta rīkiem satur arī vēlākus priekšmetus, kas attiecas uz bronzas laikmeta vidu, t. i. pēdējā gadu tūkstoša sākumu p. m. e. Dvietē starp pārējiem kaula atradumiem iegūta arī kaula adata, kas ir bronzas laikmeta metala adatas atdarinājums (22. zīm. — apakšā). Lubānā ir atrasti arī priekšmeti, kas pieder vai nu akmens laikmeta beigām, vai bronzas laikmeta sākumam, piemēram, skaisti ar putnu attēliem izgreznoti kaula naži (23. zīm.). Tātad pat bronzas laikmeta cilvēki vēl izmantoja to pašu dzīves vietu, kuru kādreiz bija izraudzījušies pirmie mednieki un kur bija mitinājušās arī jaunākā akmens laikmeta mednieku kopienas. Tādu pašu vecumu kā nupat minētai Dvietes kaula adatai piedēvē daudziem Dvietē un Lubānā iegūtiem kaula bultu galiem (22. zīm.). Tiem ir konusveidīga smaile, tie ļoti rūpīgi izstrādāti un izrotāti ar iegrieztiem ģeometriskiem rakstiem, kuru uzdevums bija veicināt medību izdošanos. Tādu pašu labu tehniku kā tikko minētie bultu gali rāda arī šeit attēlotie Lubānā atrastie kaula naži, kuru rokturu nobeigumā izgrieztas putnu figuras. Pēc sava izskata un

uzdevuma tās līdzinās putnu attēliem, kas iegūti Sārnatē. Pilnīgi līdzīgu ainu mēs novērojam tajā pašā laikā mežu joslas kaimiņu rajonos vairāk uz austrumiem — Volgas augšteces baseinā. Tur II gadu tūkstoša pirmā pusē, tāpat kā pie mums, izplatās lopkopju cilšu apbedījumi, kas pieder pie t. s.

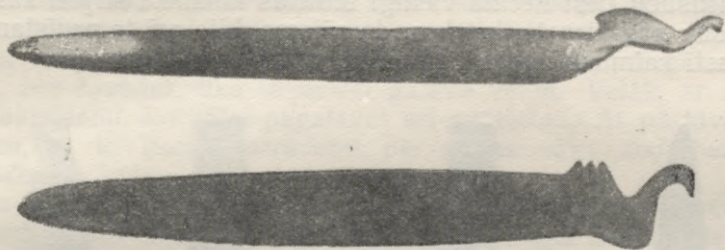

22. *zim.* Kaula bultu gali ar iegrieztu rakstu no Lubānas ezera un kaula adata, kas atdarina bronzas adatu no Dvjetes, Ilūkstes rajonā (apakšā).

Fatjanovas kulturas. Bet kopā ar šo jauno pieminekļu tipu tajā pašā teritorijā konstatējamas vienā laikā ar tiem pastāvējušas mednieku un zvejnieku apmetnes, kas vēl neuzrāda nekādas lopkopības vai zemkopības pazīmes.

Aprakstītajā laikmetā bez lielākas nodrošinātības ar eksistences līdzekļiem, kurus deva dažādu saimniecības nozaru attīstība, novērojams vēl kāds visnotaļ nozīmīgs jauninājums, proti, *metala* kā materiala pielietošana darba rīku un saimniecības priekšmetu izgatavošanai, kaut gan tas Austrumbaltijas materialā dzīvē svarīgāku nozīmi iegūst tikai sekojošos laikmetos. Tālāk dienvidos — Ukrainā, Kaukazā u. c. — metala priekšmeti tika lietoti jau daudz agrāk — III gadu tūkstoša beigās un II gadu tūkstoša sākumā. Sākumā bija varš, vēlāk bronza, t. i. vara un alvas sakausējums. Latvijas teritorijā pirmie bronzas priekšmeti parādās II gadu

tūkstoša vidū p. m. e. Bronzas priekšmeti te tikuši lietoti apmēram 1 000 gadus — līdz apmēram 1 gadu tūkstoša vidum p. m. e., kad tos no-
maina dzelzs priekšmeti.

23. zīm. Kaula «naži» ar putnu attēliem no Lubānas ezera.

Bronzas kausešanai nepieciešamais varš un alva Austrumbaltijas zemēs nav atrodami. Visa šeit lietotā bronza ir ievesta no citurienes vai nu gatavu priekšmetu veidā, vai arī kā izejviela. Bet tā kā maiņa minētā laikmetā bija vēl vāji attīstīta, bronzas priekšmetu skaits pie mums ir samērā mazs. No visa tūkstoš gadu ilgā bronzas laikmeta Latvijā atrasti pavisam tikai apmēram 40 bronzas priekšmeti. Salīdzinot šo skaitu ar tepat iegūtiem apmēram tūkstoš akmens priekšmetiem, tas liekas ļoti niecīgs. Ja atceramies, ka bronzas laikmetā iedzīvotāju skaits bija lielāks, nekā tas bija akmens laikmetā, mums kļūst pilnīgi skaidrs, ka bronzas priekšmeti Latvijā bijuši retums un ka savā ikdienas darbā šejienes iedzīvotājiem šajā laikā tāpat kā agrāk vajadzēja lietot akmens, kaula un koka darba rīkus. «No bronzas ieguva lietojamus darba rīkus un ieročus, bet tā nespēja izspiest akmens darba rīkus; tas bija pa spēkam tikai dzelzij, bet iegūt dzelzi vēl neprata.»¹ Šī F. Engelsa doma ir izrādījusies pareiza arī tajās zemēs, kurās varš bija atrodams bagātīgi, bet tāpēc jo vairāk tā attiecināma uz Baltijas apstākļiem. Jaunākie pētījumi un izrakumi jo skaidri pierāda, ka visu t. s. bronzas laikmetu Baltijā joprojām tikuši lietoti akmens cirvji, kasīkļi, bultu gali, kaula kalti, īleni, adatas u. c. priekšmeti. Tāpēc Baltijas apstākļos pēc satura ir pareizāk runāt nevis par bronzas laikmetu, bet gan par akmens-bronzas laikmetu, vai, ja arī pa paradumam lietojam pirmo nosaukumu, mēs vismaz nedrīkstam aizmirst īsto stāvokli.

Latvijā bronzas priekšmetiem bronzas laikmeta pirmā un pat otrā pusē nebija izšķirošas nozīmes. Tam par cēloni nav vienīgi bronzas trūkums, bet arī tas, ka šie priekšmeti pa lielākai daļai nebija ražošanas rīki, bet ieroči un greznuma lietas. Lielākā daļa Latvijā atrasto bronzas priekšmetu ir šķēpu gali un cirvji (24. zīm.). Kā tas notika jau vēlajā akmens laikmetā, kad vīrieši mēdza sagādāt labi noslīpētus un vērtīgus kara cirvjus, tā tagad viņi blakus šiem akmens cirvjiem pagādāja sev spožus metala cirvjus un šķēpu galus. Greznuma lietas bija arī bronzas aproces un kakla gredzeni vai arī apģērba saspraužamās adatas. Pēdējām nereti ir liela spirālveidīga galva, kas nav bijusi vienīgi izrotājums, bet arī aizsargātāja adatas valkā-

¹ F. Engelss, Ģimenes, privātpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 291. lpp.).

tājam. Bronzas senlietu vidū redzam arī dažus tualetes priekšmetus, kas pa daļai izmantoti arī kā ārstniecības instrumenti, kā bārdas nazis (29. zīm.: 2, 3) un pincetes spalvu izraušanai (29. zīm.: 1). Par ražošanas līdzekļu attīstību tieši liecina vienīgi bronzas laikmeta sirpis, kas gan Latvijā līdz šim nav atrasts, bet kas, domājams, bija arī te pazīstams, jo tādi sirpji atrasti kaimiņu zemēs, starp citu, ziemeļos — Igaunijā.

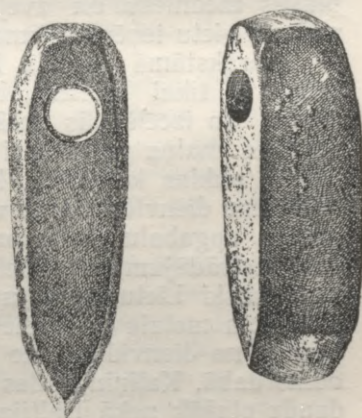

24. zīm. Bronzas laikmeta priekšmeti Latvijas teritorijā:

1, 4, 8 — šķēpu gali no Bārtas, Priekules rajonā; Līgutiem, Liepājas rajonā; Bīrzniekiem, Ventspils rajonā; 2 — Austrumbaltijas iemalu cirvis no Jurkiem, Ventspils rajonā; 3 — balsta cirvis no Ilziņiem, Bauskas rajonā; 5 — akmens vāles galva no Veccieceres, Saldus rajonā; 6 — Nortikena tipa cirvis ar kāta caurumu no Kalējiem, Priekules rajonā; 7 — aproce no tās pašas vietas; 9 — caururbts akmens cirvis no Rolavas purva; 10, 11 — uznavas cirvji no Sabīles, Kandavas rajonā, un Silbateriem, Tukuma rajonā.

Bronzas cirvjus (24. zīm.: 2, 3) iestiprināja likā kātā. Par tādu node-rēja īsāks koks ar zaru uz sāniem. Zaru pāršķēla un šķelumā ievietoja bronzas cirvja pietu un pēc tam stipri apseja. Vēlākiem cirvjiem ir iedo-bums (24. zīm.: 10, 11). Pēdējiem likais kāts nebija jāpāršķel, bet to iestiprināja dobumā. Lai vērtīgais cirvis nenokristu no kāta, tam bez uz-mavas bija ierīkota arī osa, lai piesietu cirvi pie kāta. Vecākie bronzas priekšmeti, bez šaubām, tika importēti gatavā veidā. Vēlāk, ar attiecīgās tehnikas apgūšanu, tos sāka pagatavot arī uz vietas. Ar pastāvīgu bron-zas liešanu, kā to liecina atradumi, pie mums sāka nodarboties tikai bronzas laikmeta vidū.

Akmens priekšmeti, kas kopā ar kaula priekšmetiem visu bronzas laik-metu un vēl dzelzs laikmeta sākumā izveidoja mūsu materialās kulturas bazi, bija tehniski labi izgatavoti. Akmens apstrādāšanas tehnika nepazeminājās, kā to domāja agrāk, bet turpināja attīstīties. Bron-zas un sevišķi agrā dzelzs laikmeta atradumu vietās nereti atrastas akmens cirvju urbumu tapas (29. zīm.: 5), kas izkritušas no cir-vjiem, izveidojot ar kaula urbi kāta caurumus. Urbumu tapas rāda, ka urbšana bijusi ikdie-nišķa parādība, dažkārt pat parastāka nekā akmens laikmetā. Bronzas laikmetā akmens darba rīkus, kā cirvjus, kaltus un sevišķi ma-zākus priekšmetus, grūti atšķirt no akmens laikmeta priekšmetiem. Tāpēc par daudziem priekšmetiem nevaram zināt, vai tie pieder akmens laikmetam vai arī vēlākam laikam. Vienīgi par dažiem ļoti raksturīgiem darba rīkiem, piemēram, laivas cirvi, varam teikt, ka, sākot ar bronzas laikmetu, to vairs nelie-toja. Toties vairāki parastie cirvju veidi (29. zīm.: 9, 10), kurus acīm redzot izmantoja gan kā ieročus, gan kā darba rīkus, lietoti vēl līdz dzelzs laik-meta sākumam. Viens no šādiem akmens cirvjiem, kas lietots no akmens laikmeta līdz dzelzs laikmetam, ir t. s. Augšzemes cirvis (25. zīm.). Tas ir garš un slaidis, ar samērā taisniem sāniem, pēc izskata vienkāršs, bet tehniski labi nostrādāts cirvis, kura kāta caurums atrodas neasā gala (pieta) tuvumā. Kā to norāda pats šo cirvju nosaukums (uzieti apmēram pussimts eksemplāros), tie atrasti pirmā kārtā Augšzemē — Latvijas dienvidaustrumos, it sevišķi Ilūkstes, Preiļu, Dagdas un kaimiņu rajonos. Šis cirvis ir atrodams arī vēl tālāk — aiz tagadējās Latvijas robežām, ezeriem bagātajos Lietuvas austrumos. Šā cirvja forma ir raksturīga tieši Latvijas austrumu daļai, kamēr laivas cirvi un akmens kapļi ir raksturīgi rietumu daļai (sal. 17. zīm.). Arī vairāki mazāki, sevišķi krama priekš-meti, kā bultu gali, naži u. c., bronzas laikmetā nav izgatavoti sliktāk, bet bieži pat manāmi labāk nekā akmens laikmetā. Tātad akmens un kaula priekšmetu izgatavošanas tehnika agrā metala laikmetā nepasliktinājās, bet pa lielākai daļai pat uzlabojās, salīdzinot ar akmens laikmetu. Labu izgatavošanas tehniku uzrāda arī koka izstrādājumi (piemēram, Sārnatē).

25. zīm. Augšzemes tipa akmens cirvis no Siķeles, Grīvas rajonā.

Saskaņā ar ražošanas vispārējo attīstību minētā laikmetā varam konstatēt kā metālu, tā citu materialu apstrādāšanas tehnikas uzplaukumu.

Beidzot varam atzīmēt arī progresu *maiņas* un savstarpējo sakaru attīstībā. Kaut gan Latvijā metāls sastopams ļoti reti, pēdējam kā ievaduma precei parādoties, varam secināt, ka maiņa, no kuras akmens laikmetā saskatījām tikai neizveidotus sākumus, pa starpām bija kaut cik attīstījusies. Tomēr arī tagad maiņa bija vēl stipri ierobežota, un tai joprojām bija gadījuma raksturs. Kā jau agrāk, tā arī tagad tā notika starp atsevišķām ģintīm un ciltīm, bet ar atsevišķām zemēm vēl nebija sakaru. Zināma maiņas attiecību pastiprināšanās liecina par to, ka cilvēka darbs, salīdzinot ar iepriekšējo laikmetu, deva mazliet vairāk pārpalikumu, kurus varēja izlietot kā maiņas objektus. Maiņas pastiprināšanos veicināja arī pirmās lielās sabiedriskās darba dalīšanas sākumi, kas izpaudās tā, ka blakus mednieku un zvejnieku ciltīm parādījās citas, kuru saimniecībā zināmu vietu ieņēma pirmatnējā lopkopība un zemkopība.

Aprakstāmā periodā Latvijā parādās, kā jau redzējām, vesela rinda jaunu ne tikai bronzas, bet arī akmens priekšmetu, kā arī keramikas formu. To izcelšanās norāda uz tiem galveniem virzieniem, kādos norisinājusies maiņa un sakari starp ciltīm. Lielākā daļa akmens laivveidīgo cirvju, auklas keramika, kā arī akmens kapļi, norāda uz sakariem dienvidrietumu virzienā — ar tagadējo Kaļiņingradas apgabalu. Tāda pati izcelšanās ir daudziem bronzas izstrādājumiem. Lielākā daļa bronzas priekšmetu ir identiski Lietuvas rietumos un Kaļiņingradas apgabalā atrastiem metāla priekšmetiem. Nupat minētā josla ieguva bronzu no dienvidiem, no Donavas zemēm, kur varš atrodams dabā. Kaļiņingradas apkaimē bronza tikusi pielietota daudz plašāk nekā Baltijas austrumu daļā, tāpat tur, pateicoties vietējās metāla apstrādāšanas attīstībai, ir izveidojušās savas priekšmetu formas. Tur, piemēram, ir radušies īpatnējas formas cirvji (24. zīm.: 2, 3, 6). Par sakariem austrumu un dienvidaustrumu virzienā — ar Volgas augšteces baseinu un Dņepras baseinu liecina akmens cirvji ar plakānu muguru (13. zīm.), no Pievolgas cēlušies daži t. s. Fatjanovas tipa cirvji, kā arī daži citi akmens priekšmeti. Vairāki bronzas priekšmeti, piemēram, cirvis (26. zīm.), acīm redzot ievesti no austrumiem — Volgas-Kamas apgabala, kas metālu ieguva no Uraliem. Kaut arī sakari dienvidrietumu virzienā šajā periodā, salīdzinot ar iepriekšējiem periodiem, kļuva ievērojami ciešāki, nepalika vājāki arī sensejie sakari ar austrumiem un dienvidaustrumiem.

Kaut gan ražošanas pieaugums šajā periodā bija vispirms jaunu saimniecības nozaru — lopkopības un zemkopības rašanās rezultāts, turpināja attīstīties, kaut arī lēnām, medniecības un zvejniecības produktivitāte. Slēpju atlieku atradumi Sārnatē un citās apmetnēs Austrumeiropas mežu joslā liecina, ka, sākot apmēram ar neolīta beigām posmu, medniecībā pielietotas slēpes, kas ievērojamā mērā nodrošināja medniekus ar medījumu ziemā, t. i. tieši tajā gada laikā, kad pirmatnējam cilvēkam bija visgrūtāk sagādāt sev pārtiku. Tajā pašā laikā tika uzlaboti dažādi medniecības un zvejniecības rīki un joprojām uzkrājās arī attiecīgi

26. zīm. Bronzas uzmavas cirvītis no Krustpils.

pieredze. Ražošanas spēki pie mednieku un zvejnieku ciltīm, tāpat kā pie lopkopju ciltīm, attīstījās galvenokārt vīriešu darba ražīguma pieauguma virzienā. Tas pakāpeniski sagatavoja arī šeit pāreju no matriarchata uz patriarchy. Dažu sabiedrisko attiecību pārmaiņas rezultātā mainījās arī ticējumi un kults. Izpētot Tamulas apmetni Igaunijas PSR teritorijas dienvidaustrumos, kā arī dažas apmetnes KPFSR teritorijā, konstatēts, ka vēlā neolitā atsevišķās zvejnieku un mednieku apmetnēs parādās apbedījumi zemē izraktās bedrēs. Iespējams, ka apbedījumi bijuši arī Riņņukalna apmetnē. Apbedījumos, kas konstatēti apmetnēs, mirušie nereti guldīti tādā stāvoklī, kā tas bija aprakstīts augšā minētos apbedījumos ar kaujas cirvjiem, t. i. uz sāniem, tā sakot, guļošā stāvoklī. Uz šādas un arī citādā ziņā konstatētas sakrišanas pamata var pieņemt, ka dažādu jaunu priekšstatu un kulta formu rašanos pie mednieku un zvejnieku ciltīm veicināja zinamas ietekmes, kas nāca no viņu kaimiņiem — lopkopjiem. Tomēr nevar būt šaubu par to, ka kulta pārmaiņu īstais pamats bija dažas pārmaiņas pašā mednieku un zvejnieku saimniecībā.

Atbilstoši samērā augstākam ražošanas attīstības līmenim pie ciltīm, kas nodarbojās ar lopkopību un zemkopību, bija neapšaubāmi vairāk attīstīta arī sabiedriskā organizācija. Ražošanas pieaugums un zināma iedzīvotāju skaita palielināšanās noveda pie ģinšu-cilšu iekārtas, sevišķi cilšu organizācijas tālākas attīstības un nostiprināšanās arī pie mednieku un zvejnieku ciltīm.

Kā jau minēts, lopkopības un, jādūmā, arī zemkopības sākumi saistīti ar jaunu etnisko elementu, proti, baltu jeb leišu-latviešu cilšu ierašanos. Tā kā baltu ciltis ir vistuvākie slavu radinieki, viņu etnogenezes jautājumi, t. i. jautājumi par abu šo cilšu grupu izcelšanos un attīstību, ir cieši saistīti viens ar otru. Līdz nesenam laikam daži zinātnieki uz aplamo Marra «teoriju» pamata domāja, ka baltu valodas un ciltis atdalījušās no slavu ciltīm apmēram mūsu eras sākumā. J. V. Staļina ģenialie darbi par valodu ir atklājuši, cik maldīgs ir šis atzinums. Sekojot biedra Staļina norādījumam, ka «mūsdienu valodas elementiem likti pamati jau sirmā senatnē, pirms verdzības laikmeta»,¹ padomju zinātnieki sāka izsekot slavu valodu un cilšu attīstības jautājumiem un līdz ar to arī baltu cilšu likteņiem viņu vēstures senākos posmos. Kaut gan uzskatos par slavu un baltu cilšu etnogenezes jautājumiem vēl zināmā mērā trūkst vienprātības, mēs tomēr šeit neatreferēsim visas attiecīgās teorijas, bet aprobežosimies ar to, ka iztirzāsim vienu no tām — to, kas, pēc mūsu ieskata, vislabāk pamatota ar lingvistiskiem un archeoloģiskiem datiem un tajā pašā laikā labi saskaņojama ar mūsu materialu. Šo hipotēzi izvirzījuši prof. P. Tretjakovs un prof. M. Artamonovs.

Saskaņā ar šo hipotēzi slavu un baltu tautu kopīgie senči jāmeklē starp neolīta ciltīm, kas līdz III gadu tūkstošim dzīvoja Vislas, Oderas un pa daļai Elbas baseinā. Viņu kopīgā pazīme bija apbedījumi ar auklas keramiku un kaujas cirvjiem zemē izraktās bedrēs, bet viņu saimniecības pamats bija medības, lopkopība un pirmatnējā zemkopība. Apmēram III un II gadu tūkstoša mijā viena šo cilšu daļa virzās caur tagadējo Dienvidpoliju uz Dņepras vidusteci un no turienes pēc tam nokļūst Dņepras augstecē. Šis zars, asimilējot senākos vietējos iedzīvotājus, ir radījis austrum-

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 21.—22. lpp.

slavu cilšu pamatu. Otra grupa — baltu cilšu senči — virzījās pa Baltijas jūras dienvidu piekrasti austrumu virzienā uz Baltijas dienvidiem. No šejienes tā turpināja virzīties uz ziemeļiem — uz tagadējās Latvijas PSR ziemeļu rajoniem un uz Igaunijas PSR teritoriju, aizsniedzot pat dienvidrietumu Somiju. Tajā pašā laikā Volgas augšteces baseinā parādās t. s. Fatjanovas kultura, kuru tāpat kā seno baltu un slavu cilšu seno senču kulturu raksturo apbedījumi ar akmens kaujas cirvjiem un mājas dzīvnieku kauliem. Baltijas iedzīvotāji atradās, kā mēs jau augstāk redzējām, sakaros tiklab ar Fatjanovas ciltīm, kā arī ar domājamiem austrumslavu senčiem Dņepras baseinā.

Latviešu-leišu cilšu imigrācija Baltijā bija temats, ko bija iecienījuši buržuaziskie archeologi ar F. Balodi priekšgalā. Balodis šovinistiskās fašistiskās kliķes šķiras interesēs attēloja šo procesu ļoti izkropļotā veidā — kā Baltijas teritorijas dienvidu daļas iekarošanu un iepriekšējo iedzīvotāju vairākuma iznīcināšanu. Cik mēs varam spriest no archeoloģisko pieminekļu materiāla un valodas liecībām, tas neatbilst īstenībai. Starp agrākiem un atnākušiem iedzīvotājiem kā vispār starp senajām ciltīm, dabīgi, notika arī bruņotas sadursmes. Vienā otrā vietā, domājams, agrākos iedzīvotājus atnācēji izspieda. Bet tas viss notika acīm redzot tikai nelielos apmēros, visumā baltu ciltis ieplūda Baltijā, izvietotām starp agrākiem iedzīvotājiem. Nekāda noteikta robeža, kā to centās parādīt Balodis, starp tām un somu ciltīm Latvijas teritorijā sākumā neizveidojās. Baltu ciltis nokļuva arī Igaunijas teritorijā un vēl tālāk uz ziemeļiem — otrpus Somu jūras līča, vārdu sakot, visā tajā teritorijā, kurā kopš XVIII gadsimta p. m. e. parādās apbedījumi ar kaujas cirvjiem un mājas dzīvnieku kauliem. Iespējams tikai tas, ka Baltijas dienvidu rajonos šo cilšu piederīgie apmetās samērā lielākā skaitā. Par to, ka agrāko iedzīvotāju apmetnes turpināja pastāvēt vietās, ko bija aizņēmušas baltu ciltis, liecina, piemēram, vēlā neolīta mednieku un zvejnieku apmetnes atklāšana Zebru ezera krastā Dobeles rajonā, t. i. vienā no tiem rajoniem, kuros ir vislielākais baltu cilšu pieminekļu skaits. Auklas keramikas atradumi šās un citu tajā pašā laikā pastāvējušu apmetņu (Iča, Purciems, Dviete) materiālos liecina, ka to iemītnieki atradušies miera attiecībās ar saviem baltu kaimiņiem. Arī rietumsomu un baltu valodu pētījumu dati liecina par sevišķi ciešiem savstarpējiem sakariem starp šīm abām cilšu grupām.

Jau sen zināms, ka igauņu un citās rietumsomu valodās ir vesels slānis vārdu, kas cēlušies no baltu valodām. Buržuaziskie valodnieki tos uzskatīja par samērā vēlu aizgūtiem, bez sevišķa pamata attiecinot tos apmēram uz pēdējā gadsimta tūkstoša otro pusi p. m. e. un uz mūsu eras sākumu. Daži no šiem vārdiem tiešām var būt vēlu aizgūti, bet lielākā daļa no tiem ir jāattiecina, sekojot biedra Staļina norādījumiem par valodas elementu lielo senumu, kā arī balstoties uz attiecīgo vārdu pilnīgu sakrīšanu ar archeoloģiskiem faktiem, uz daudz senākiem laikiem, uz periodu, kas tieši sekojis tam laikam, kad baltu ciltis ieradās Baltijā. Visumā vārdi, ko pārņēmušas rietumsomu valodas no baltu valodām, un, otrādi — vārdi, kas baltu valodās pārgājuši no rietumsomu valodām, nerāda, ka starp abām etniskām grupām attīstības līmenī būtu bijusi liela atšķirība.

Ļoti zīmīgi, ka saskaņā ar archeoloģijas datiem starp vārdiem, kas iekļuvuši rietumsomu valodās, daudz ir tādu vārdu, kas saistīti ar lopkopību, piemēram, mājas dzīvnieku nosaukumi: āzis (ig. vohe), auns

(ig. oinas), zirgs (ig. hārg), gana nosaukums lietuviski paimuo (igauniski, somiski paimen); pie šiem vārdiem pieder arī siens (ig. hein). Rietumsomu valodās pārgājuši arī daži vārdi, kas saistīti ar zemkopību: zirnīs (ig. hernes u. c.), ar celtnēm: siena (ig. sein), kā arī dažu darba rīku nosaukumi, piemēram, cirvis (ig. kirves), un daži vārdi, kas saistīti ar aušanu u. c. Sevišķi svarīgi atzīmēt, ka starp aizguvumiem atrodam daudz vārdu, kas attiecas uz laulības vai radniecības attiecībām: mārša (liet. marti, ig. mōrsja; lietuv. nepotis, nepuotis, ig. nōbu), kā arī vārdi, kas saistīti ar sabiedriskām attiecībām: saime (ig. hōim, t. i. cilts), kaimiņš (ig. kaim), beidzot pat daži ķermeņa daļu apzīmējumi: kakls (ig. kael), zobs (sen. lietuv. žambas, ig. hammas). To apzīmējumu pārņemšana, kas apzīmē radniekus vai ķermeņa daļas, kļūst saprotama tikai tad, ja pieņem, ka starp attiecīgām ciltīm bijušas nevis vienkāršas kaimiņu attiecības abpus kādai noteiktai robežai, bet vienas ciltis dzīvojušas starp otrām un starp viņām bijuši cieši sakari. Tieši tas, ka šajā periodā somu valodas aizguvušas no baltu valodām cilts nosaukumu un dažus citus ar cilšu organizāciju saistītus nosaukumus, pilnīgi saskan ar mūsu jau izdarīto secinājumu par sabiedrisko attiecību tālāku attīstību.

Tajā pašā laikā arī baltu valodas, pirmā kārtā vairāk uz ziemeļiem dzīvojošo cilšu dialektus, kas vēlāk izveidojās par latviešu valodu, ievērojami ietekmējušas rietumsomu valodas. Somu vārdus mēs gan atrodam baltu valodās samērā nelielā skaitā (piemēram, māja — ig. maja, cimds — ig. kinnas, laiva — ig. laev, buras — ig. puri u. c.), bet uzsvara pārņemšanu latviešu dialektos uz pirmo zilbi un intonācijas tuvināšanos attiecīgām parādībām rietumsomu valodās var izskaidrot tikai ar to, ka šīs ciltis dzīvojušas kopā vienā teritorijā.

Tādā kārtā slēdzieni, kas izriet no valodniecības materiāliem, pilnīgi sakrīt ar slēdzieniem, pie kuriem mēs nonācām, studējot archeoloģiskos pieminekļus. Ilgstošai dažādu etnisko elementu kopdzīvei vienā teritorijā vajadzēja novest pie to saplūšanas. Tas arī notika. Turpmāko gadsimtu laikā agrākos medniekus un zvejniekus, kas dzīvoja uz dienvidiem no līnijas Daugava—Abava, uzsūca baltu ciltis, bet baltu elementus, kas bija nokļuvuši tagadējās Latvijas PSR ziemeļu rajonos, tagadējās Igaunijas PSR teritorijā un Somijā, asimilēja somu ciltis.

Tā visumā var iedomāties etnisko attiecību veidošanos Baltijā II gadu tūkstoši p. m. e. Turpmākiem padziļinātiem attiecīgo materiālu pētījumiem ir jāparāda, ciktāl mūsu pieņēmumi atbilst vēsturiskai īstenībai.

Kopsavilkumā varam teikt, ka šo periodu raksturo daudzas sevišķi svarīgas pārmaiņas kā ekonomikā, tā sabiedrisko attiecību sferā. Galvenā nozīme bija ražošanas nozaru vispārējai attīstībai. Lopkopības un graudkopības sākumi ir jauns, nozīmīgs posms ražošanas spēku attīstībā. Atzīmējams jaunums, kaut gan sākumā maznozīmīgs, bija metala parādīšanās. Palielinājās arī maiņa un savstarpējie sakari. Kā svarīga pārmaiņa sabiedriskās attiecībās jāatzīmē matriarchāta krišana un patriarchāta nodibināšanās, kaut gan šis lūzums padziļinās un asāk izpaužas tikai nākošos laikmetos. Visas šīs parādības, beidzot, bija saistītas ar jaunu etnisko elementu parādīšanos.

Aprakstītais laika posms bija daudzējādā ziņā tipisks pārejas laikmets. Šās norises laikā svarīgākās jaunās parādības vēl tikai nobrieda vecās iekārtas klēpī, bet attīstījās pilnā mērā sekojošos periodos.

3. TĒVA ĢINTS IEKĀRTA

(Bronzas laikmeta otrā puse un agrā dzelzs laikmeta sākums —
apmēram no XI gadsimta p. m. e. līdz m. e. sākumam)

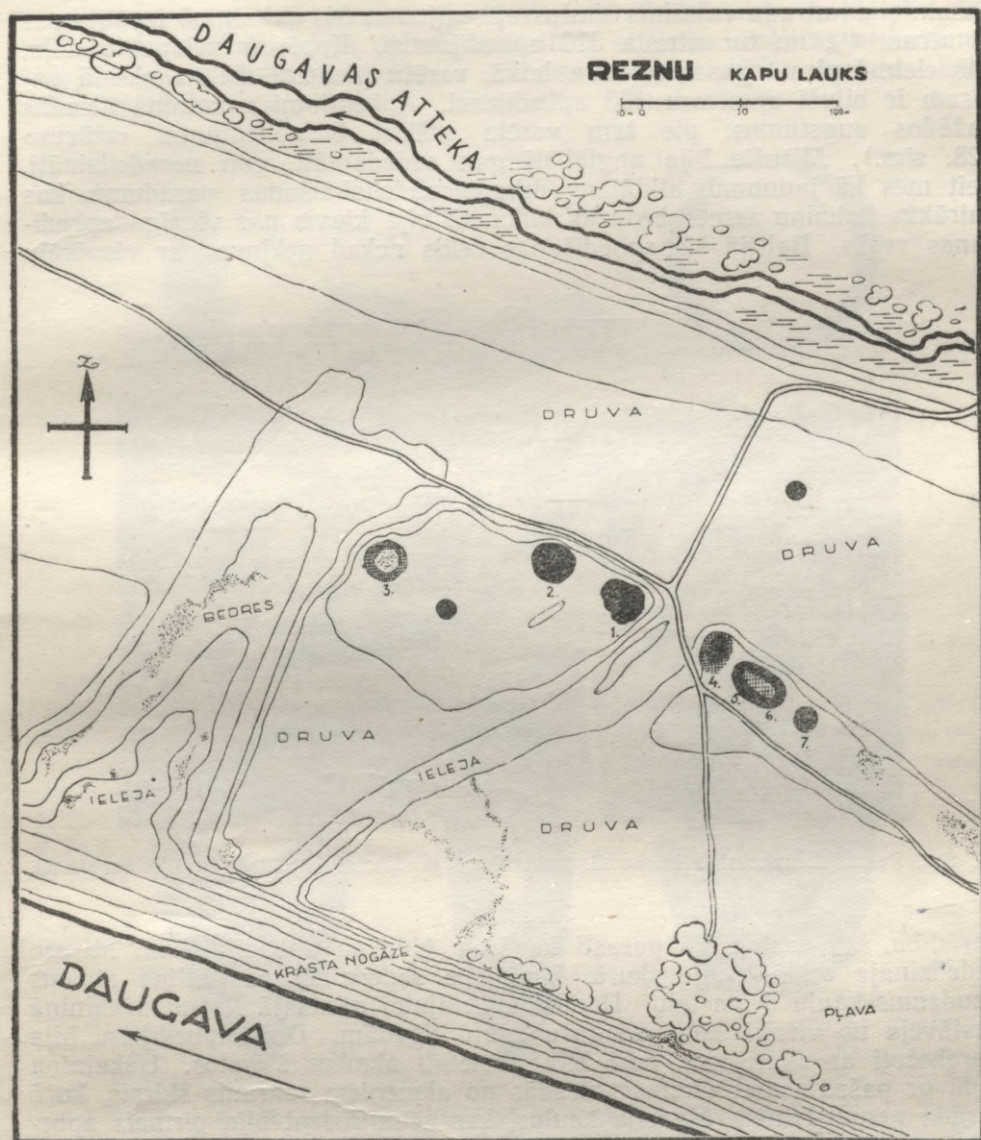
Nākošā laika posmā, kas aptver bronzas laikmeta lielāko daļu un agro dzelzs laikmetu, apmēram no XI gadsimta p. m. e. līdz m. e. sākumam, turpinājās zemkopības un lopkopības tālāka attīstība. Tagad šīs ražošanas nozares, vispirms lopkopība, ņem pārsvaru pār medībām un zveju. Tā radītais ražošanas spēku pieaugums izsauca, protams, pārmaiņas arī sabiedriskās attiecībās, tāpat kā visā materialā un garīgā kulturā.

Šajā laikmetā, šā perioda pirmos gadsimtos, šeit pilnīgi apguva bronzas pielietošanu — kausēšanu un apstrādāšanu. Tā kā bronzas Latvijas teritorijā nebija, tās pielietošana negāja plašumā. Pēdējā gadu tūkstoša vidū p. m. e. šeit parādījās pirmie dzelzs priekšmeti. «Cilvēka kalpībā bija stājusies dzelzs — pēdējā un vissvarīgākā no visām izejvielām, kurām bijusi revolucionāra loma vēsturē, pēdējā — līdz pat tam laikam, kad parādījās kartupelis. Dzelzs padarīja iespējamu laukkopību lielā platībā, plašu mežu teritoriju nolīšanu, lai iekoptu laukus; tā deva amatniekam tik cietus un asus darba rīkus, kuriem nevarēja stāties pretim neviens akmens, neviens cits no toreiz zināmiem metāliem. Tas viss nenāca uzreiz; pirmā dzelzs bieži vien bija mīkstāka par bronzu.»¹ Šo F. Engelsa domu mēs nedrīkstam aizmirst, sevišķi paturot vērā Baltijas apstākļus; tāpat teikuma pēdējā daļa norāda, ka dzelzs iekaroja savu vietu tikai pamazām. Minētajā laika posmā dzelzij Latvijas teritorijas materialā kulturā nebija lielākas nozīmes kā reti sastopamai bronzai. Dzelzs bija vēl maz, un tā vēl nebija plaši izplatīta. Sākumā no tās izgatavoja vienīgi mazākus priekšmetus, bieži vien tikai greznuma lietas, kā aproces un adatas apģērba saspraušanai; lielākus darba rīkus izgatavoja vēl ļoti reti. Tikai mūsu eras sākumā dzelzs kļuva par ikdienišķu materialu ar lielu nozīmi — no tās sāk izgatavot priekšmetus lielākā dažādībā.

Tātad mēs varam teikt, ka šis laika posms dzelzs izmantošanas ziņā bija tikai sagatavošanās periods, kurā iemācījās šo metālu apstrādāt un pamazām iegūt no pašu zemes rūdām un kurā šī māka sāka iesakņoties un izplatīties. Tikai nākošā laika posmā dzelzs kā svarīgāko darba rīku izgatavošanas materials ieguva lielu realu nozīmi. Bet, kad dzelzs apstrādāšana bija apgūta, tā kļuva par svarīgu faktoru, kas virzīja uz priekšu ražošanu, pateicoties tiklab savām lieliskajām īpašībām, kā arī tam, ka tā bija lielos vairumos sastopama dabā. Varu un alvu, ko lieto bronzas iegūšanai, dabā sastop maz un ļoti nedaudzās vietās — tāpēc varš un bronza neieguva lielu un praktisku nozīmi. Dzelzs ir ne vien sastopama milzīgos daudzumos, bet atrodama kā purva rūda vai citādi ļoti vienkāršā veidā daudzās vietās. Tā šis metāls ar laiku izspieda līdzšinējo galveno darba rīku izgatavošanai pielietojamo materialu — akmeni, jo no dzelzs varēja izgatavot nesalīdzināmi dažādākus un derīgākus darba rīkus un priekšmetus, kas lieliski veicināja ražošanas augšupeju.

Viens no pieminekļiem, kas raksturo šā laikmeta pirmo pusi jeb, aptuvenos skaitļos izsakoties, laiku no XI—VI gadsimtam p. m. e., ir ļoti

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 292. lpp.).

27. zīm. Reznu uzkalniņu situācija Daugavas labajā krastā.

interesantie uzkalniņu kapi *Reznēs* — Daugavas ziemeļu krastā, apmēram 18 km no Daugavas grīvas (agr. Salaspils pagastā), Rīgas rajonā. Šeit uz kādreizējās Daugavas salas samērā taisnā rindā atrodami 6—7 lieli uzkalniņi, katrs no tiem 20—30 m caurmērā un 2—3 m augsti (27. zīm.). Šeit mēs pirmo reizi sastopam virs zemes uzbērtus prāvus kapu uzkalniņus, kas manāmi atšķiras no līdzšinējiem zemē ieraktiem kapiem. Dažus no Reznu uzkalniņiem archeologi ir jau izpētījuši, pie tam vienā no

uzkalniņiem atrada vairākus simtus apbedījumu. Šis uzkalniņš izpētīts par apmēram $\frac{2}{3}$, un tur atrada 310 apbedījumus. Kopā ar neizpētīto daļu, kas cietusi pirmā pasaules kara laikā, varētu pieņemt, ka uzkalniņā pavisam ir bijuši apmēram 400 apbedījumi. Apbedījumi uzkalniņā atradās dažādos augstumos, pie tam varēja atšķirt 3 apbedījumu «stāvus» (28. zīm.). Mirušie bija apglabāti gan sadedzināti, gan nesadedzināti. Šeit mēs kā jaunumu atklājam mirušo sadedzināšanas paradumu, kas vairākās kaimiņu zemēs bronzas laikmetā bija kļuvis par vienīgo apbedīšanas veidu. Baltijā šis apbedīšanas veids nekad nekļuva par vispārēju

28. zīm. Reznu 2. uzkalniņa izrakumi. Apbedījumi novietoti uzkalniņā dažādā augstumā.

parādību, bet sastopams parasti kopā ar ģindeņu apbedījumiem. Mirušo sadedzināja atklātā ugunskurā, kurā pēc sadedzināšanas atlika zinams daudzums kaulu drumstalu. Daudzi apbedījumi minētajā Reznu uzkalniņā sastāvēja no vienkāršām sadegušu kaulu līgzdām. Daži apbedījumi bija norobežoti ar akmeņiem, daži bija novietoti akmens šķirstos. Uzkalniņa vidū uz pašas zemes virsmas atradās no akmeņiem sakrauts šķirsts, kurā atrada nesadedzināta ģindeņa kaulus, kas acīm redzot bija pirmais apbedījums uzkalniņā. Apkārt un augstāk, uzkalniņu pakāpeniski paaugstinot, bija apglabāti jauni mirušie. Vienīgi nedaudziem mirušajiem bija klāt priekšmeti, lielākā daļa apbedījumu bija bez piedevām. Bronzas laikmetā un agrajā dzelzs laikmetā mirušos mēdza apglabāt bez piedevām arī ārpus Latvijas.

No Reznu uzkalniņā atrastajām senlietām atzīmēsim bronzas ilenus, bārdas nažus un pincetes (29. zīm.: 1—3), akmens cirvjus ar kāta caurumiem un, šos caurumus veidojot, izkritušās urbuma tapas (29. zīm.: 5), krama bultas galu (29. zīm.: 6), kasīkli un dzintara rotas lietas, karekļus un divkāršu podziņu (29. zīm.: 7, 8). Atrada arī nelielu, pavirši veidotu māla trauku (29. zīm.: 11) un trauku lauskas. Ievēribu pelna apstākļi,

ka daudzos kapos kā amuleti vai ziedojumi atrasti zirga zobi, pavisam 128 eksemplari. Apakšējā apbedījumu slānī atrastās senlietas attiecas uz vidējo bronzas laikmetu, virsējās kārtas atradumi pieder bronzas laikmeta beigām.

29. zim. Daži priekšmeti no Reznu 2 uzkalniņa:

1 — bronzas pincete; 2, 3 — bronzas bārdas naži (fragmentari); 4 — bronzas spirāle, domājams, deniņu gredzens; 5 — akmens cirvja urbuma tapiņa; 6 — krama bultas gals; 7 — divkārša dzintara podziņa; 8 — dzintara piekariņš; 9, 10 — akmens cirvji; 11 — māla trauciņš.

Ja ņemam vērā, ka arī pārējie neizpētītie uzkalniņi glabā daudzus apbedījumus, tad mums ir skaidrs, ka pretēji akmens laikmetam un bronzas laikmeta sākumam, kad apbedījumu vietās atrodami tikai apmēram līdz desmit isākā laika posmā ierakto kapu, mums te ir darišana ar lielu, veselu *pus gadu tūkstoši nepārtraukti lietotu apbedīšanas vietu*. Šie kapu uzkalniņi acīm redzot piederējuši kādai patriarhalai ģintij (vai ģints atzarojumam), kura tajā pašā vietā bija dzīvojusi vairākus gadsimtus.

Ģints iekārtas laikmetā visām tautām bija paradums apbedīt savus mirušos radniekus kopējos kapos. Tāpat kā dzīvojot radnieki atradās un strādāja kopā, tā viņiem vajadzēja palikt kopā pēc nāves iedomātā aizkapa «dzīvē». Tā kā Reznu kapulauks sastāv no vairākiem uzkalniņiem, ir iemesls domāt, ka katra te dzīvojošā lielā saime izveidojusi savu uzkalniņu, kurā laika gaitā apglabājusi tās pēcnācējus. Par lielo saimi jeb saimes kopienu sauc saimi, kopienu, kas sastāv no vairākām paaudzēm tuvāko radnieku, viena senča pēcnācēju, kas dzīvoja kopā un veda kopēju saimniecību, uzkrāja kopējas rezerves utt. Vairākas saimju kopienas izveidoja ģinti. Lielā saime pastāvēja pirmatnējos vāji attīstītos ražošanas apstākļos, kuros vēl nevarēja atsevišķi eksistēt mazā saime.

Par dažiem ārpus Latvijas teritorijas atrodamiem kapu uzkalniņiem ir saglabājušās senas tradīcijas, pēc kurām katrs atsevišķs uzkalniņš ir bijis zinamas saimes un tās pēcnācēju kopēja apbedīšanas vieta un svētīnīca. Domājams, ka arī Reznu uzkalniņa apakšējā slānī rūpīgi sakrātajā akmens šķirstā bija apbedīts kāds lielās saimes sencis, kuram te pazemē sekojuši viņa daudzie pēcnācēji. Kā to redzam pēc daudzajiem priekšmetiem, kas neatradās pie apbedījumiem, bet gan bija izkaisīti uzkalniņa smiltīs, šo uzkalniņu izlietoja ne vien apbedījumiem, bet tas bija arī svētīnīca, kur saimes locekļi, kam kopīgi piederēja šis uzkalniņš, upurēja saviem senčiem.

Ilgstoši dzīvojot vienā vietā, kā to liecina Reznu kapulauks, bija iespējams vienīgi tad, ja attiecīgās ģints iztikas līdzekļu sagādāšanas veids bija pietiekoši attīstīts. Reznu apkaimē dzīvojošai kopienai acīm redzot bija izveidojusies pastāvīga lopkopība un, šķiet, arī zemkopība. Reznēs, kā jau teikts, atrodas uz agrākās salas (27. zīm.), kuras vienu pusi norobežo Daugava, otru pusi — izžuvusi Daugavas atteka, pa kuru plūdu laikā vēl tagad tek upe. Šādas applūstošas vietas parasti neapaug ar biezu mežu, bet gan ar krūmiem un zāli. Tā salas apkārtnē bija dabīgas zālaines, kurās bija izdevīgi audzēt ganāmpulkus. Starp citu, te audzēti arī zirgi, ko apliecina daudzie zirga zobu atradumi. Atzīmējams, ka šajā pašā laikā, pēdējā gadu tūkstoša vidū un otrā pusē p. m. e., Piedņepras apvidū, Okas ielejā un Volgas augštecē (t. s. Djakovas kulturas joslā) plašos apmēros audzēti zirgi — gaļai, ne darbam. Bet, lai šeit dzīvojošā kopiena varētu nodzīvot uz vietas tik ilgu laiku, kā tas tika atzīmēts, viņu pie šās vietas vajadzēja saistīt arī izdevīgām zemkopības iespējām. Bez šaubām, Daugavā, it sevišķi lielo ūdeņu laikā, kas sakrīt ar zivju nārsta laiku, bija iespējama arī sekmīga zveja. Bez tam nav šaubu, ka šejienes iedzīvotāji labprāt nodevās medniecībai. Bet visi apstākļi rāda, ka pirmā vietā te dzīvojošai ģintij tomēr bijusi lopkopība un zemkopība un ka tieši tas izšķīris šās vietas izvēli un ilgstošo apmešanos vienā vietā.

Reznu kapu uzkalniņi nav vienīgie uz šo laiku attiecināmie zināmie uzkalniņu kapi. 1948. gadā *Kalniesos*, Pļaviņu tuvumā, netālu no Daugavas, tās ziemeļu krastā, tika atrasti daži uzkalniņi, no kuriem vismaz viens attiecas uz to pašu laiku un rāda to pašu apbedījumu veidu kā Reznēs. Bronzas laikmeta uzkalniņi ar kolektīviem apbedījumiem, kas atgādina Reznu uzkalniņu, sastopami senprūšu cilšu teritorijā.

Ziemeļlatvijā, it sevišķi Vidzemes rietumu daļā, atrodami citāda veida kapi, kas sastāv no lielāka skaita *uzkalniņu, kuri uzbērti no zemes un akmeņiem*. Pēdējie gan samērā jaunāki par Reznu uzkalniņiem, jo pieder

bronzas laikmeta beigām vai pa lielākai daļai pat dzelzs laikmeta sākumam, t. i. pēdējiem gadu simtiem p. m. e. un mūsu eras sākumam. Viens no šāda veida jau izpētītiem kapulaukiem atrodas Valmieras rajonā pie Buļļumuižas. Tur, nelidzenā apvidū, mitras ielejas nogāzē, atrodas pavisam 30 uzkalniņu; ielejā plūst neliela upīte, un turpat atrodas arī ezers. Uzkalniņi ir dažāda lieluma, lielākajam caurmērs ir 22 m, augstums 3 m, mazākiem — caurmērs apm. 5 m un augstums apm. 1 m. Kā to rāda ar-

30. zīm. Viens no akmeņu uzkalniņiem Buļļumuižā, Limbažu rajonā, pēc velēnas norakšanas.

cheoloģiskie izrakumi, šie uzkalniņi nav uzbērti no smiltīm kā Reznēs, bet tie tāpat kā citur Ziemeļlatvijā samesti no akmeņiem un zemes (30. zīm.). Katrā uzkalniņā atrodas vairāki akmens šķirsti — viens vidū un vairāki, acīm redzot vēlāk salikti akmens šķirsti apkārt (31. zīm.). Bet šie šķirsti šeit novietoti uz dabīgās zemes virsmas un ne dažādos dziļumos kā Reznu tipa uzkalniņos. Pa lielākai daļai viens uzkalniņš satur apmēram 5 apbedījumus, reti apbedījumu skaits sasniedz desmit. Katra uzkalniņa piekāje lokveidīgi aplikta ar lielākiem akmeņiem. Mirušie apglabāti, tāpat kā Reznēs, gan sadedzināti, gan nesadedzināti. Tomēr novērojams, ka agrākajiem kapiem ir raksturīgi ģindeņu apbedījumi, kamēr vēlāk mirušos sāk arī sadedzināt. Mirušajiem tikai retos gadījumos iedots kaut kas līdzīgs. Bez bronzas priekšmetu fragmentiem atrastas dažas dzintara divkāršas pogas un galvenokārt māla trauku lauskas, kuru izgatavojums ļoti primitīvs un kuru ārējā virsma ar nolūku izveidota negluda. Starp citu, dažu trauku virsma padarīta negluda tādā veidā, ka pie trauka, mālam mitram esot, piespiests kāds rupjš audums. Šī t. s. tekstilā keramika pierāda, ka šajā laikā jau pazina aušanas māku.

Tāpat kā Buļļumuižas kapulaukam, arī pārējiem Ziemeļlatvijas akmens uzkalniņu kapulaukiem ar akmens šķirstiem ir raksturīgs to novietojums. Tie parasti atrodas pie mitrām ielejām, ezeru vai upju tuvumā, kur senais mūža mežs bija retāks un kur dabā bija atrodami zāļaini klajumi lopu ganībām (sal. 35. zīm.). Te arī atzīmēsim, ka šie kapi neatrodas tieši pie ūdeņiem kā akmens laikmeta zvejnieku mītnes. Parasti Ziemeļlatvijas uzkalniņu kapi ar akmens šķirstiem sastopami mazākās grupās nekā Buļļumuižā, uzkalniņu skaits grupā parasti nepārsniedz 5. Ievērojot nelielo apbedījumu skaitu katrā uzkalniņā, šīs uzkalniņu grupas jāuzskata

par lielo saimju apbedīšanas vietām, kurās atsevišķie uzkalniņi būtu uzskatāmi par saimju kopienā ietilpstošo mazo saimju kapsētām. Ziemeļlatvijas akmens šķirstu uzkalniņiem pēc uzbūves un novietnes atbilstoši uzkalniņi pazīstami no Igaunijas PSR dažādiem rajoniem.

Agrā dzelzs laikmeta īpaša tipa *uzkalniņu kapi ir uzieti Latvijas dienvidrietumos*. Kapu uzkalniņu grupa, kas sastāv no 3 uzkalniņiem, ir at-

31. zīm. Akmens šķirsti Bullumiņas uzkalniņā pēc uzkalniņa smilšu un akmeņu uzbēruma norakšanas.

rasta Baškos (agr. Rucavas pagastā), Liepājas rajonā, cits līdzīgs kapulauks, no kura saglabājušies 5 uzkalniņi, atrodas Dārzniekos (agr. Cīravas pagastā), Aizputes rajonā. Abu grupu uzkalniņos, kuru caurmērs bija apmēram 20 m un augstums 1,5 m, zem virsējās zemes kārtas atradās akmeņu bruģis, kurā bija izveidoti dažāda lieluma akmens šķirsti. Tātad šie uzkalniņi bija kolektīvi kapi. Mirušie pa lielākai daļai bija sadedzināti, tikai daži bija apbedīti nesadedzināti. Sadedzināto mirušo kaulu paliekas bija savāktas māla podā jeb *urnā* un urna novietota nelielā akmens šķirstā.

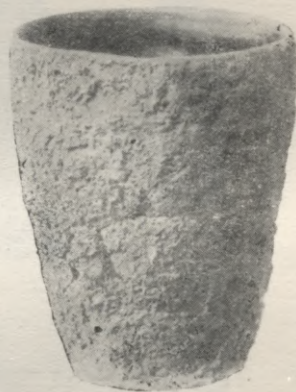
Vienā no Bašku uzkalniņiem atrasta t. s. vēlā Latenas tipa sakta, kas attiecas uz pēdējo gadu tūkstoši p. m. e. Citos uzkalniņos priekšmeti nav atrasti. Apbedījumi urnās ir dienvidrietumu Latvijas uzkalniņu kapu īpatnība. Šo apbedīšanas veidu citur Latvijas teritorijā nepazīst, toties tā bija parasta Lietuvas rietumu daļā un pie senprūšu ciltīm ap mūsdienu Kaļiņingradu. Ar savu apbedīšanas veidu un urnām minētie kapi Latvijas dienvidrietumos ir radniecīgi līdzīgiem kapiem Lietuvas rietumos un izveido ar tiem kopēju grupu. Tā Latvijas dienvidrietumos un Lietuvas rietumos atrodam kapulaukus, kas sastāv no samērā lieliem uzkalniņiem ar vairākiem apbedījumiem katrā. Tie, tāpat kā Ziemeļlatvijas uzkalniņi, šķiet, liecina par saimju kopienām, kas te dzīvojušas ilgu laiku vienā vietā.

Bez aprakstītiem uzkalniņu un akmens uzkalniņu kapiem pēdējos pāris desmit gados ir atklāti, galvenokārt Latvijas dienvidos, lieli *kapulauki ar zemē ieraktiem apbedījumiem* (lidzenie kapi), kur mirušie nereti apglabāti arī akmens šķirstos gan sadedzināti, gan nesadedzināti. Arī šajos kapos

nekas nav atrasts, izņemot māla trauku lauskas. Tikai vienā kapā atrasta dzelzs plāksnīte, kuras vecumu precīzi nav iespējams noteikt, bet kas liecina, ka mums te darišana ar dzelzs laikmetu. Māla trauki ir bijuši pēc formas vienkārši, ar plakaniem dibieniem un, tāpat kā iepriekšējos kapos, ar tiši izveidotu nelīdzenu virsmu. Virsma šajā nolūkā vai nu apmesta ar šķidriem māliem (sal. 32. zīm.), vai arī izrotāta ar pirksta vai naga iespaidumiem. Šie zemē ieraktie kapi ar akmens šķirstiem atrodami pirmā kārtā Daugavas un Lielupes krastos, t. i., vietās, kur tāpat kā Rēznēs plūdu dēļ mežs bija rets un kur atrodamas dabīgas ganības. Viens no šāda veida daļēji izpētītiem kapulaukiem atrodas uz Daugavas lielās Ābeļu salas, 3 km lejpus Jēkabpils pilsētas. Šeit, Daugavas ūdeņu radīto uzplūdu izskalotā krastā, tika konstatēti gandrīz 100 apbedījumu, un īstenībā to ir bijis vēl vairāk. Tātad šeit sastopams, jādūmā, viens no daudzo lielo saimju kapu laukiem. Šāda veida kapi tika izpētīti arī Lielupes abos krastos Bauskas rajonā u. c. (35. zīm.).

Ir svarīgi atzīmēt, ka Ābeļu salā un Lielupes abos krastos kapu tuvumā ir atrastas arī tām piederošās *apmetnes* ar akmens pavardu vietām. Plūdoņu apmetnē ir saglabājušās apaļu, slietenveidīgu celtņu atliekas. Plūdoņu apmetnes vietā tika izpētīts šāds namiņš, kura caurmērs bija apmēram 3 m un kurš daļēji bija ierakts zemē. Namiņa vidū atradās no akmeņiem sakrauts pavards. Šajās apmetnēs tika atrasta tāda pati keramika kā kapos — keramika ar apzināti radītu nelīdzenu virsmu (32. zīm.). Tāpat kā kapos šeit neatrada metala priekšmetus, kas liecina, ka šajā kultūrā metāls vēl ir retums.

Svarīgi ir tas, ka bronzas laikmeta beigās un agrajā dzelzs laikmetā pirmo reizi sastopam *nocietinātas apmetnes*. Viena no pazīstamākām šāda veida apmetnēm ir Kļauģukalns — apmēram 20 km attālumā no Rīgas un 1/2 km attālumā no Daugavas agrākā krasta (t. s. Sausās Daugavas). Tas ir neliels un vēl samērā vājš nocietinājums, kas uzcelts dabīgā uzkalniņā (33. zīm.). Apcietinājuma malas ieslēdz no smiltīm un akmeņiem veidots valnis, kas, mērot no ārpuses, pašreiz ir līdz 4 m augsts un uzbērts ilgākā laika posmā, to pakāpeniski paaugstinot. Uz vaļņa acīm redzot ir atradusies koka aizsargsiena. Laukumā vaļņa iekšpusē, sevišķi vaļņa tuvumā, atrastas akmens pavardu vietas un dzīvojamo ēku atliekas, kas, domājams, bijušas apaļas. Pilskalnā atrada daudz mājlopu un meža dzīvnieku kaulu, kas te bija pamesti kā ēdiena atliekas vai arī izgatavojot kaula priekšmetus, tāpat atrada dažādus darba rīkus (34. zīm.). No akmens priekšmetiem atzīmēsīm akmens cirvja fragmentu ar kāta caurumu, cirvja kāta caurumu urbjot izkritušo urbuma tapu, kā arī krama nažus un kasīkļus. No daudzajiem kaula priekšmetiem minēsīm īlenus caurumu izduršanai, ādas šujot, un apģērba saspraužamās adatas. Atrada arī tiklu sienamās saivas. No metala priekšmetiem mūsu uzmanību saista bronzas

32. zīm. Māla trauks ar nelīdzenu virsmu no Codes, Bauskas rajonā.

cirvja fragments, kas pieder apmēram VI—V gadsimtam p. m. e., tāpat dzelzs nazis, kas jaunāks par iepriekšējiem, u. c. Starp atradumiem redzam bronzas kausējamā tīģeļa un bronzas lejamo formu fragmentus. Māla trauku lauskām kā vispār šā laikmeta keramikai raksturīga dažāda veida negludā virsma. Kļauņukalnam visādā ziņā ļoti līdzīga apmetne konstatēta Igaunijā — Sāmsalā pie Asvas ciema. Tur atrastie dzīvnieku kauli ir zooloģiski izpētīti, pie kam noskaidrots, ka to lielum lielā daļa pieder

33. zīm. Kļauņukalna pilskalns, Rīgas rajonā, no dienvidiem.

mājlopiem: aitām, kazām, govīm, zirgiem un cūkām, kamēr mazākā kaulu daļa cēlusies no medījamiem dzīvniekiem. Kaut arī Kļauņukalna kaulu materials ir ļoti slikti saglabājies, tomēr, zooloģiski noteicot, konstatēts, ka tajā mājas dzīvnieki (govs, cūka, zirgs, aita vai kaza) dominē vēl vairāk nekā Asvā. Kā to pierāda šie kaulu atradumi, pēdējos gadsimtos p. m. e. *mājlopu audzēšana bijusi lielā pārsvarā pār medībām*. Asvā atrastas labības graudu atliekas un pazīta pat tādu kultūraugu kā linu audzēšana un kopšana.

Kļauņukalnam līdzīgu apmetņu rašanās I gadu tūkstoša vidū p. m. e., bez šaubām, nozīmē jaunu posmu mūsu pirmatnējās sabiedrības vēsturē. Ražošanas pastāvīga pieauguma rezultātā pirmatnējās kopienas Latvijas PSR teritorijā bija sākušas dzīvot ne vien uz vietas un ciešāk, bet starp tām radās tik sīvas cīņas par labākām apmetņu vietām, sevišķi par labākām ganībām, ka vajadzēja apmetnes kolektīvi un organizēti pienācīgi nodrošināt.

Pārejās nocietinātās apmetnes, kas pēc sava vecuma atbilst Kļauņukalnam vai arī ir par to mazliet jaunākas, atrodamas vairākās vietās Austrumlatvijā — Vidzemē, Latgalē un Augšzemē. Tā kā šajās vietās apvidus ir kalnains, šeit par nocietinātām apmetņu vietām izvēlējās augstākos dabīgos *uzkalnus ar stāvu nogāzi* vai ar gravām norobežotus zemes ragus. Ar savu augstumu šīs apmetnes atšķiras no Kļauņukalna, kas, kā jau redzējām, bija izveidots samērā lēzenā pakalnā. Pateicoties dabīgajam paaugstinājumam, šīs vietas bija viegli nocietināt, piemēram, kalnu mugu-

ras vajadzēja tikai no vienas puses atdalīt ar grāvi un valni, kamēr no otras puses tās apsargāja augstās nogāzes. Lielākā daļa šo Austrumlatvijas nocietināto apmetņu arī vēlāk dzelzs laikmeta jaunākajā posmā bija nocietinājumi, pilis, tikai ar laiku tās papildināja ar stiprākām aizsardzības celtņēm. Tāpat arī Austrumlatvijā daudzu vēlākā laikmeta pilskalnu dziļākos slāņos konstatētas celtņu atliekas un atradumi, kas rāda, ka šie pils-

34. zim. Daži priekšmeti no Kļauģukalna:

1 — kaula smaillis; 2, 3 — kaula adata; 4 — kaula saiva; 5 — vertikālā virzienā pārsista akmens cirvja puse; 6 — akmens cirvja urbuma tāpiņa; 7 — krama nazis; 8 — bronzas uznavas cirvja fragments; 9 — dzelzs nazis; 10, 12 — māla trauka lauskas; 11 — māla formas fragments kakla gredzena atliešanai.

kalni sākumā bijuši apmetņu vietas. Kā pirmie no šīm senajām apmetņu vietām radušies pilskalni jāmin Sārumkalns Cēsu rajonā un Mūku kalns Daugavas ziemeļu krastā Pļaviņu rajonā. Jaunākā laikā izdarītie izrakumi rāda, ka arī Daugmales pilskalns Rīgas tuvumā, tāpat Jersikas pilskalns Līvānu rajonā un tam iepretim Dignājas pilskalns Daugavas otrā krastā jau kopš vēlā bronzas laikmeta bijušas apmetņu vietas. Daudzos šajos

pilskalnos atrastas pavardu vietas un apaļo slieteņu pēdas; šeit atrod arī daudz keramikas lausku ar apmesto virsmu, kuru aprakstījām jau agrāk (sal. 32. zīm.). Diezgan bieži atrodami kaulu un akmens priekšmeti — kā mazi krama priekšmeti, tā urbti akmens cirvji. Jersikas pilskalnā atrasts arī bronzas bultas gals. Raksturīgi, ka pilskalnu vecākajos kultūras slāņos atrod kā medijamo dzīvnieku (brieža, lāča, bebra, meža cūkas u. c.), tā mājkuoņu (pirmā vietā zirga un govju) kaulus. Zirgu, tāpat kā govju, vispirms audzēja gaļai. Šāda parādība šos atradumus saista ar Reznas atradumiem un vienlaicīgi ar Djakovas tipa pilskalnu kultūru pie Volgas un Okas un t. s. Juchnovas tipa pilskalniem pie Desnas un Dņepras.

Jāatgādina, ka tādi paši apmetņu slāņi un atradumi — kaulu priekšmeti un negludā keramika kā Austrumlatvijas pilskalnos konstatēti daudz pilskalnos Lietuvas austrumos. Tāpēc šie pilskalni, tāpat kā Austrumlatvijas pilskalni, pēdējos gadsimtos p. m. e. ir bijušas apmetnes un veido ar mūsu pilskalniem skaidri redzamu kopēju kultūras grupu. Lietuvas rietumos un Latvijas dienvidrietumos, t. i. Kurzemē, tamlīdzīgus atradumus līdz šim nezina. Acīm redzot turienes pilskalnu senākā kultūra ir bijusi dažkārt citādāka nekā kultūra Latvijas un Lietuvas austrumos.

Nevaram paiet garām vēl kādai savdabīgi nocietinātai apmetnei, kas pagaidām Latvijā ir vienīgā, bet kur iegūtie kaulu priekšmeti, keramika un dzīvnieku kaulu atradumi citādi pilnīgi atbilst nupat aprakstītiem pilskalniem. Tā ir *klāstu celtnē* Āraižu ezera salā Cēsu rajonā. Te, kā jau teikts, apmetnes ierīkošanai drošības nolūkos izraudzīta sala. Tā kā pēdējā bijusi mitra un vietām pat pārplūdusi, zem celtnēm krustām šķērsām sakrauti koki, izveidojot postam līdzīgu pamatu. Gluži līdzīgas klāstu celtnes no tā paša laika ir zināmas Mazurijas ezeru apkaimē.

Tāpat patvēruma dēļ vajadzēja izmantot dažādas iespējas. Kur apvidus atļāva, tur apmetnēm izraudzījās piemērotu kalnu, nodrošinot to ar aizsarggrāvi un valni; dažreiz pietika vienīgi ar pauguru, ap kuru bija jāuzceļ valnis un kas tādā kārtā prasīja daudz darba; beidzot — apmetās arī uz salām, kur bija jānodrošinās pret lieko ūdeni un plūdiem. Dzīves vietas izvēli, protams, vispirms noteica nepieciešamo iztikas līdzekļu iegūšana. Šajā laikmetā, kā redzējam, priekšroka tika dota dabīgajām ganībām. Pēc tam noskaidroja aizsardzības iespējas un izmantoja tās priekšrocības, kādas katrai vietai bija devusi daba. Visas apmetnes netika nocietinātas, bet, kā jau redzējam, bija arī nenocietinātas jeb atklātas apmetnes. Apmetne tika nocietināta vai palika nenocietināta atkarībā no dažādiem apstākļiem. Bez dabas priekšrocībām, kā to varam pieņemt, te izšķirošs bija arī attiecīgās kopienas lielums un tās rīcībā esošais darba spēka daudzums; domājams, ka te spēlēja lomu arī citi apstākļi, piemēram, tas, cik apmetne bija grūti vai viegli pieejama ienaidnieku uzbrukumiem, u. c.

Sajā periodā lopkopības un zemkopības saimnieciskā nozīme bija zināmā mērā pārspējusi medību un zvejas lomu un turpināja attīstīties tālāk. Sevišķi skaidri redzams, ka lopkopība, kuras pirmos sākumus pamanījām apmēram XVIII gadsimtā p. m. e., tagad, pēc tūkstoš gadu ilgas attīstības, bija ieguvusi zināmā mērā vadošu nozīmi. Bez šaubām, attīstījās arī zemkopība, bet, salīdzinot ar lopkopību, palika tai nedaudz iepakaļ. Par lopkopības noteicošo lomu liecina ne tikai apmetnēs konstatēto mājas dzīvnieku kaulu pārsvars pār meža dzīvnieku kauliem, bet ne mazākā mērā to pierāda noteikumi, pēc kuriem kopienas vadījās, izvēloties savas apmetnes

vietas, kur galvenā nozīme bijusi labām dabīgām ganībām. Pēdējais kļūst skaidrs sevišķi vēl tad, ja ņemam vērā apstākļus, ka šajā laikmetā, izvēloties apmetnes vietu, izšķiroši bija citādi apsvērumi nekā vēlākā laikā, kad par dominējošo saimniecības nozari kļuva zemkopība. Tomēr nebūtu pareizi domāt, ka apmetņu vietas izraudzītas vienīgi atkarībā no lopkopības interesēm. Liekas ticami, ka sava ietekme bija arī citām ražošanas nozarēm, kā arī sabiedrisko attiecību raksturam. Citādi aprakstāmā laikmeta apmetņu novietojums spilgti atšķiras no akmens laikmeta zvejnieku un mednieku apmetnēm, kas bez izņēmuma atradās pie ūdeņiem. Šajā atšķirībā starp abu laikmetu iedzīvotāju apmetnēm visā pilnībā atklājas visas tās pārvērtības, kas pa starplaiku bija notikušas Latvijas teritorijas iedzīvotāju saimniecībā vispār, un arī tās pārmaiņas, kuras novērojam atsevišķās ražošanas nozarēs.

Kā jau augstāk garāmejot atzīmēts, šajā periodā, ne vēlāk kā pēdējā gadu tūkstoša vidū p. m. e., beidz eksistēt atsevišķas zvejnieku un mednieku apmetnes, kas vēl atrodas upju un ezeru krastos, kā, piemēram, Iča un Dviete. No tā var secināt, ka zvejniecība un medības kopš šā laika galīgi zaudē vadošo nozīmi saimniecībā, kuru tās vietām vēl bija daļēji saglabājušas, un pārvēršas par papildu nodarbībām.

Bez minēto ražošanas nozaru vispārējas attīstības mums jāatzīmē šajā laikmetā arī tehniskās prasmes un *mājas amatniecības* sākotnējā attīstība. Uz šo periodu mēs varam attiecināt Engelsa vārdus: «No sasniegumiem rūpnieciskās darbības laukā šajā pakāpē sevišķi svarīga nozīme ir diviem: pirmais ir aužamās stelles, otrais* — metala rūdu kausēšana un metālu apstrādāšana.»¹ Tomēr mēs nedrīkstam aizmirst, ka minētajā laikmetā Latvijas teritorijas iedzīvotāji vēl visai plaši pielietoja arī akmeni. Akmens un tā apstrādāšana saglabāja šeit praktisku nozīmi pat dzelzs laikmeta sākumā. Kā to pierāda vairāku vienkāršu akmens cirvju un tos izgatavojot izkritušo urbumu tapu atradumi, šādi cirvji bieži tikuši izgatavoti un lietoti vēl pēdējos gadsimtos p. m. e. Metalus, kā jau uzsvērām, visā aprakstāmā laikmetā vēl vienmēr lietoja ļoti maz. Šā laikmeta apmetnēs, pretēji iepriekšējam laikam, samērā bieži atrod tiģeļus bronzas kausēšanai un lejamās formas. Tas pierāda, ka bronzas kausēšanas māka nu jau bija plaši izplatīta.

Kad šā laika posma otrā pusē sāka lietot dzelzi, no bronzas vairs neizgatavoja darba rīkus, bet vienīgi rotas lietas. Un līdz ar mūsu eras sākumu bronzas rotas lietu skaits samērā strauji pieaug. Tā kā izplatījās arī dzelzs apstrādāšanas māka, pakāpeniski pieaug arī dzelzs priekšmetu atradumu skaits un šo priekšmetu dažādība atkarībā no pielietošanas veida. Ap mūsu eras sākuma laiku atrodam jau dažādus dzelzs cirvjus, nažus, sapspraužamās adatas u. c. Jādomā, ka ap šo laiku dzelzi sāka iegūt arī no vietējām rūdām. Ka minētajā laikā aušana bija jau vispār izplatīta, par to liecina arī audumu atliekas un keramika ar audumu nospiedumiem. Bet, lai šo ainu nepārprastu, mums jāiegaumē, ka panākumi metālu apstrādāšanā un citās mājamatniecības nozarēs gan bija skaidri saskatāmi, tomēr tiem bija tikai blakus nozīme, salīdzinot ar attīstību, kas norisinājās tiešā iztikas līdzekļu ražošanā.

¹ F. Engels, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engels, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 291. lpp.).

Tālāk attīstoties visām ražošanas nozarēm, cilvēka darbs samērā biežāk nekā agrāk sāka dot dažus pārpalikumus. Šis apstāklis, kā arī zinams sabiedriskās darba dalīšanas pieaugums, bija par cēloni tam, ka šā perioda laikā *maiņa* kļuva vairāk vai mazāk regulāra. Līdz ar maiņas pastiprināšanos kļuva biežāka arī savstarpēja saskare un sakari starp ģintīm un ciltīm.

So maiņas un sakaru pastiprināšanos skaidri atspoguļo arī archeoloģiskie materiāli, bronzas priekšmetu un — sākumā gan pa lielāku daļu ievesto — dzelzs priekšmetu pakāpeniski pieaugošais skaits. No citurienes ievestie priekšmeti, starp citu, rāda, kādos virzienos šejienes iedzīvotāji visvairāk saskārās ar kaimiņiem. Jau agrāk redzējām, ka liela daļa Latvijā atrasto bronzas priekšmetu, pārceļodami no ģints uz ģinti, ir ienākuši no dienvidrietumu kaimiņu zemēm. Šādā pašā veidā un šajā pašā virzienā, liekas, iegūti agrie dzelzs priekšmeti. Vairāki Kļauņukalna māla trauki līdzinās tagadējās Polijas robežās uzietās t. s. Lužicas (t. i. rietumslavu priekšteču) kulturas keramikai. Citi pilskalnu apmetnēs atrastie māla trauki ir radniecīgi austrumu kaimiņu apgabalu — Dņepras augšteces un Okas apgabala (t. i. austrumslavu priekšteču) keramikai. Acīm redzot tieši šajā pēdējā joslā agri attīstījies lopkopība, sevišķi zirgu audzēšana, deva ierosmi līdzīgai lopkopībai un līdz ar to līdzīgai sabiedriskai saimnieciskai attīstībai Latvijas un Lietuvas austrumos. Rezu kapulaukā starp bronzas senlietām atrodam priekšmetus (kā 29. zīm.: 1, 2), kuriem vajag būt atvestiem pār jūru no rietumiem — no mūsdienu Zviedrijas.

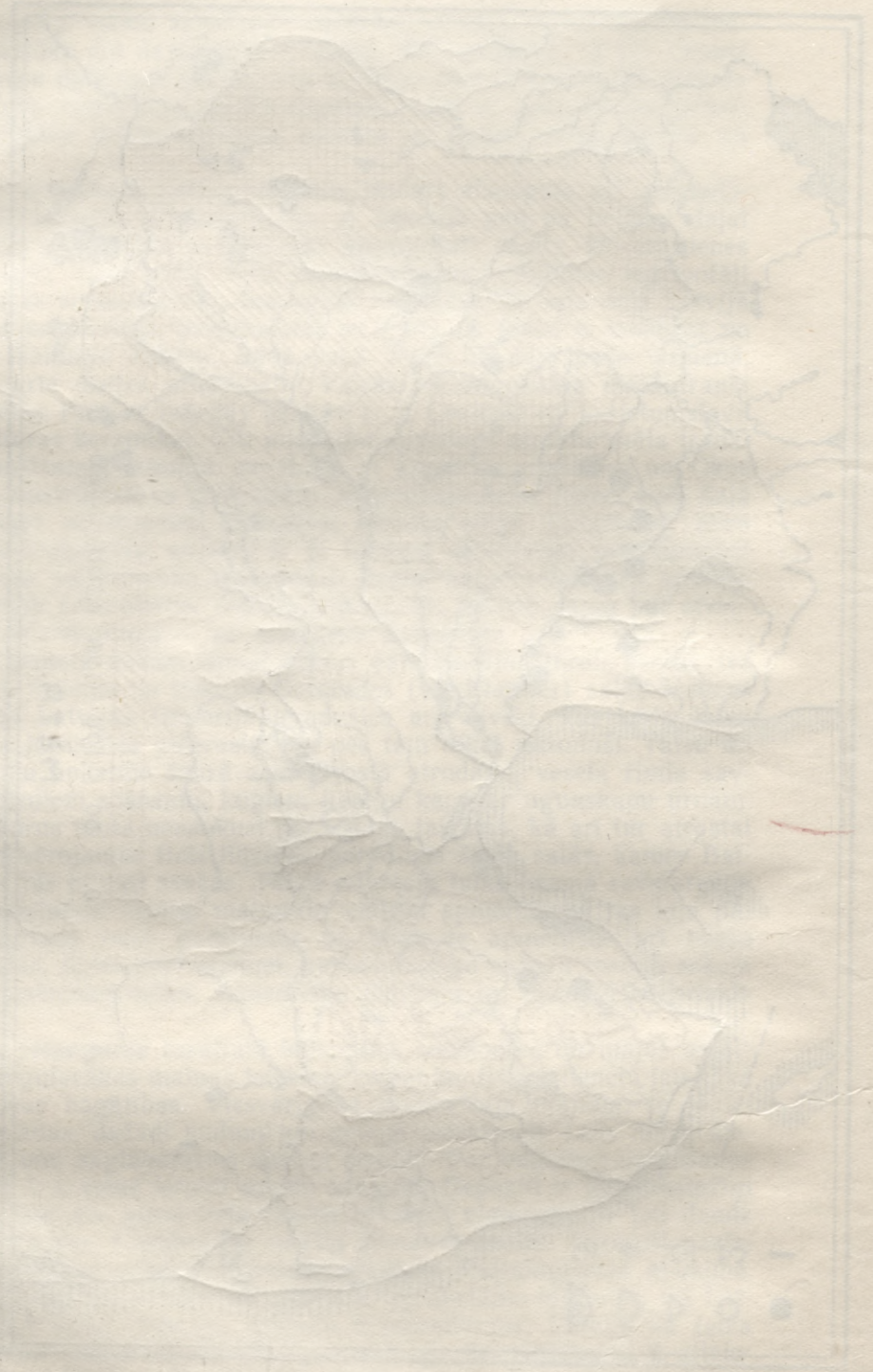
Ka šajā laikmetā tiešām bijuši sakari pāri Baltijas jūrai, liecina tas apstāklis, ka no turienes un tieši no Gotlandes (vai Elandes) salas bronzas laikmeta beigās Latvijas teritorijā ieradušies arī cilvēki, kas kādu laiku dzīvojuši Rīgas jūras līča piekrastē, bet pēc tam atkal nozuduši. Talsu un Dundagas rajonu apkaimē šaurā zemes joslā atrodama vesela rinda savdabīgu, no akmeņiem sakrautu, kuģiem līdzīgu kapu ar ugunskapu urnām. Siem kapiem, kurus tauta nosaukusi par «velna laivām», kā arī tur atrastai keramikai, ir novērojamas tieši līdzīgas parādības šajās salās, kamēr Baltijas austrumos tās pilnīgi svešas. Tātad minētajā laika posmā savstarpējie sakari nav izpaukušies vienīgi materiālu vērtību apmaiņā, kā tas bija parasti, bet atsevišķos retos gadījumos uz laiku te apmetušās arī svešu iemītnieku grupas. Šķiet lieki atzīmēt, ka savstarpējo sakaru rosībai sekoja dzīva dažādu tehnisko māku, sabiedrisko jēdzienu un ideoloģisko priekšstatu apmaiņa.

Ražošanas pieauguma rezultātā lopkopībā, zemkopībā un mājas amatniecībā, tāpat regulārākas maiņas ietekmē, kopienām šajā laikmetā jau sāka uzkrāties zinamas bagātības. Vissvarīgākā manta bija mājlopi, te jāpiešķaita arī lopu ādas, dažādi audumi un metāla priekšmeti. Līdz mūsu dienām kā pierādījumi saglabājušies vienīgi pēdējie. Par bagātību uzkrāšanos liecina *depozīti*, t. i. zemē ierakti mantu krājumi. Depozīti ir ļoti raksturīgi bronzas laikmetam, tos atrod lielā skaitā, un bieži vien tajos ir ļoti daudz priekšmetu, piemēram, Ukrainā un sevišķi Donavas zemēs. Depozīti pazīstami arī no senprūšu cilšu apmetnēm tagadējās Kaļiņingradas apkaimē. Sākot ar bronzas laikmeta vidu, t. i. sākot ar aprakstāmo laikmetu, arī Latvijā varam uziet dažus bronzas senlietu kopatradumus. Latvijā šā laika depozīti pazīstami nelielā skaitā, un tie ir trūcīgi. 24. zīmējumā: 6 attēlotais cirvis pieder Liepājas tuvumā iegūtam depozītam, kas saturēja vismaz

35. zīm. Kapulauku un apmetņu izplatības karte I gadu tūkstoši p. m. e.

1 — akmeņu uzkalniņi; 2 — zemē ierakto apbedījumu kapulauki; 3 — atklātās apmetnes; 4 — uzkalniņi ar apbedījumiem urnās; 5 — uzkalniņi ar vairākstāvu apbedījumiem.

7 šāda veida bronzas cirvjus un vienu aproci (24. zīm.: 7). Otrs bronzas priekšmetu depozīts ir atrasts Saldus rajonā, agrākā Kursīšu pagasta teritorijā, trešais, domājams, kopatradums, tika reģistrēts Alojās rajonā — agrākā Pāles pagasta teritorijā. Kā kopatradumu nelielais skaits, tā arī citi apstākļi norāda, ka minētajā laikmetā bagātības tikai sāka uzkrāties.

Ražošanas spēku pieauguma sekas bija zināms iedzīvotāju skaita pieaugums un tālāka *sabiedrisko attiecību* attīstība. Augstāk apskatītie pieminekļi kā pēc saviem apmēriem un rakstura, tā arī pēc sava novietojuma atšķiras no iepriekšējo periodu apmetnēm un nelielajiem kapulaukiem. Kopienas, kas atstājušas šos pieminekļus, bija lielākas par iepriekšējām un dzīvoja gadsimtiem ilgi uz vietas, vienās un tajās pašās apmetnēs. Par lielāko no aprakstāmā perioda pirmās puses pieminekļiem — Reznu uzkalniņu grupu mēs izteicām uzskatu, ka tas, domājams, ir ģintis kapulauks. Citi kapulauki attiecas uz vēlāku laiku. Lielākā daļa no tiem ir par maziem, lai tos varētu uzskatīt par ģintis kapulaukiem, tie, domājams, bija, kā jau augstāk atzīmēts, saimju kopienas apbedīšanas vietas. Vairākas šādas nelielas uzkalniņu grupas vai zemē ierakto apbedījumu kapulauki, kas atrodas zināmā ierobežotā rajonā, piederējuši laikam vienai ģintij. Vairākas ģintis noteiktā teritorijā savukārt izveidoja cilti. Nocietinātās apmetnes, piemēram, Kļauņukalns vai Mūku kalns, visticamāk bija lielo saimju kopienas dzīves vietas.

Ja atbilst īstenībai mūsu pieņēmums, ka katra vēlā uzkalniņu grupa vai zemē ierakto kapu kapulauks, kā arī atsevišķās atklātās vai nocietinātās apmetnes, apzīmē saimju kopienas, tad no tā izriet, ka pēdējā gadu tūkstoša II pusē p. m. e., ģinšu locekļu skaitam pieaugot ražošanas spēku pieauguma rezultātā, ģintis sāk sadalīties lielās saimēs, no kurām katra izveidojās par īpašu saimniecisku vienību. Citiem vārdiem, šajā laikā parādās ģinšu organizācijas pirmās sairšanas pazīmes.

Minētā laikmetā — cik to norāda līdz šim zināmie atradumi — iedzīvotāji tomēr vēl tālu nespēja vienmērīgi apdzīvot visu Latvijas teritoriju. Iedzīvotāji acīm redzot vēl vienmēr bija koncentrēti ģinšu grupās vai veselās ciltīs, pa lielākai daļai zemākos apvidos, kādi ir Lielupes vai arī citu upju, piemēram, Daugavas un tās pieteku ielejas, laikam arī Abavas ielejā un dažu ezeru līčos (sal. karti, 35. zīm.). Starp atsevišķām iemītnieku grupām atradās vietām plaši neapdzīvoti apgabali, kurus, domājams, izmantoja medībām. Plaši neapdzīvoti apgabali acīm redzot bijuši lielāko Latvijas augstieņu centri, sevišķi Vidzemes un Kurzemes augstienes. Šīs augstienes aplāja mūža mežs, un tāpēc tur bija maz dabīgo ganību. Tas bija galvenais cēlonis, kāpēc šīs vietas bija apdzīvošanai nepiemērotas.

Ja akmens laikmetā vai iepriekšējā pārejas laikmetā katrai ģintij, kas apdzīvoja lielu zemes platību un bija lielā mērā izolēta, bija tikai vājas un maz attīstītas attiecības ar kādu citu ģinti, tad tagad tuvu dzīvojošām, pie vienas cilts piederošām ģintīm bija daudz ciešākas un organizētākas attiecības. Galvenais cēlonis, kas spieda tuvu dzīvojošās ģintis ciešāk apvienoties, bija starplaikā novērojamā iztikas līdzekļu sagādāšanas veida attīstība un savstarpējo sakaru nostiprināšanās. Lopkopības un sevišķi zemkopības attīstība bija saistīta ar apmešanos uz pastāvīgu dzīvi vienā vietā, kas, dabīgi, arī sekmēja ciešu saišu izveidošanos starp vienas cilts ģintīm. Bez tam šīs attiecības nostiprinājās arī kaimiņu ģinšu kopējās aizsardzības

interesēs. Jau agrāk norādījām, ka sakarā ar speciało kara rīku parādīšanos un sevišķi ar nocietinājumu izveidošanos pastiprinās un kļūst biežākas militaras sadursmes.

Ģints iekārtai raksturīgs bija tas, ka starp tās pašas cilts ģinšu locekļiem, kas kopīgi cīnījās par savu eksistenci, valdīja cieša tuvība un solidaritāte, kamēr ar pārējām ģintīm vai ciltīm, ar kurām nebija nodibinātas īpašas miera attiecības, bija pastāvīgs kara stāvoklis. «Viss, kas bija ārpus cilts, tas bija ārpus likuma. Kur nebija noteikta miera līguma, tur plosījās karš starp ciltīm, un šis karš norisinājās ar tādu nežēlību, kas atšķir cilvēku no pārējiem dzīvniekiem un kas tikai vēlāk materialo interešu ietekmē drusku mīkstinājās.» raksturo šīs attiecības F. Engels.¹ Tā pati cīņa par eksistenci, kas ciltis iekšēji vienoja, noveda attiecībā pret pārējām ciltīm pie mežonīgiem uzbrukumiem un iznīcinošiem kariem, ja gribēja iegūt labas ganības vai medību apgabalus.

Visi aprakstītie faktori kopā, vairāk vai mazāk savstarpēji saistīti, spieda attiecīgā teritorijā dzīvojošās ģintis ciešāk apvienoties lielākās un organizētākās apvienībās nekā agrāk. No senākās pirmatnējās nelielās cilts attīstījās lielākas un vairāk izveidojušās ciltis, kas bija saistītas ar augstāku organizāciju. Katrai ciltij izveidojās savs noteikts apgabals jeb teritorija, kuru tā aizsargāja pret pārējām ciltīm. Šajā apgabalā ietilpa visu cilti apvienoto ģinšu zemes. Cilts teritorijas centrs bija ģinšu apmetnes ar savām ganībām un laukiem, bet teritorijas nomalēs atradās plaši apgabali, kur gāja medīt un zvejot. Vistālākā robežas josla bija biezi meži un neizbrienami purvi, kas atdalīja vienas cilts zemi no citām. Par cilts kopīgo lietu kārtotāju izveidojās padome, kurā ietilpa ģinšu vecākie un cilts karavadoņi. Cilts padome kārtoja attiecības ar pārējām ciltīm, un tās kompetencē bija nodibināt mieru vai pasludināt karu ar tām.

Cilts organizācijas izveidošanās sākumi un pakāpeniskā attīstība iesniedzas tālā senatnē, bet tikai aprakstāmā periodā mēs varam šai attīstībai izsekot ar zināmu skaidrību, pamatojoties uz archeoloģiskiem pieminekļiem. Vienlaicīgi ar cilšu organizācijas formēšanos veidojās cilts paražas un arī says senču kults, vārdu sakot, virsbūves parādības, kuru uzdevums bija cilšu saišu nostiprināšana. Kā pie citām senām tautām, tā arī pie senajiem Latvijas teritorijas iedzīvotājiem periodā pēc pārejas uz patriarhalās ģints attiecībām novērojama ģints senču kulta attīstība, rodas lielas kapu izbūves un izveidojas daudzveidīgas ceremonijas. Katras cilts vai radniecīgu cilšu grupas kulta īpatnības izpaužas apbedīšanas ceremonijās, savdabīgās rotās, ornamenta īpatnībās utt. Kā redzējam no iepriekšējā iztirzājuma, apskatāmā periodā dažādās Latvijas teritorijas daļās mēs novērojam dažādus kapu veidus, kas acīm redzot atspoguļo kulta atšķirības pie dažādām ciltīm.

Cilšu konsolidācijas process, kas norisinājās seno iedzīvotāju sociāli ekonomiskās attīstības rezultātā, tajā pašā laikā bija arī ar valodas kopību saistīto atsevišķo grupu tālākās formēšanās process. Atkarībā no tā, kā attīstījās seno cilvēku ražošanas līdzekļi un savstarpējie sakari un kā līdz šim izklidētās un atsevišķi dzīvojošās ģintis un ciltis izauga lielākās ciltīs, tā attīstījās arī viņu sakaru galvenais līdzeklis — valoda. Kā norādīja

¹ F. Engels, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engels, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 237.—238. lpp.*).

F. Engelss, senās ciltis saistīja bez citām pazīmēm arī kopīga valoda jeb dialekts.¹ Biedrs Staļins to ir precizējis, parādot, ka, tāpat kā visas sabiedrības attīstība iet no primitīvākām formām uz lielākām un pilnīgākām, arī valodu attīstība ir norisinājusies no senām ģinšu valodām uz cilšu valodām un tālāk no cilšu valodām uz tautību valodām, no tautību valodām uz nacionālām valodām.²

Nepietiekošie dati mums pagaidām dod iespēju tagadējās Latvijas teritorijā notikušiem sarežģītiem seno cilšu sabiedriskiem, valodas un kulturas attīstības procesiem izsekot tikai ļoti nepilnīgi.

Kamēr marksistiskā zinātne pēta cilšu un tautu veidošanās procesu ciešā sakarā ar viņu sociāli ekonomisko attīstību, buržuaziskie pētnieki apskatīja etniskos jautājumus pilnīgi atrauti no sabiedrisko attiecību vēstures. Buržuaziskā zinātne centās izskaidrot tautu izcelšanos pēc vienas un tās pašas shēmas. Tauta, kas bija radusies kaut kur, kā tika pieņemts, tālā pagātnē, tika uzskatīta par kaut kādu nemainīgu parādību, kurai piemita gandrīz mūžīgas īpašības. Pēc zināmas tautas šķietamās pirmdzimtenes noteikšanas centās parādīt ceļu, pa kuru attiecīgā tauta būtu nonākusi savās vēlākās dzīves vietās. Attiecībā uz pēdējām parasti netika jautāts, vai tur agrāk bija sastopami un kādi tieši etniskie elementi, un, ja arī šis jautājums radās, tad sprieda, ka agrākos iedzīvotājus jaunatnācēji iznīcinājuši vai arī no turienes izspieduši. Tādā kārtā necentās vis izpētīt tos sociālos un ekonomiskos faktorus, kuri noveda pie zināmas tautas izveidošanās, un noskaidrot tos etniskos elementus, kurus šī tauta uzņēma sevī savas vēstures laikā, bet interesējās tikai par šīs tautas senču vienkāršu mehānisku pārvietošanās un pārceļošanas jautājumu. Sevišķi attiecībā uz tagadējās Latvijas teritoriju centās pierādīt, ka baltu ciltis, nākdama no dienvidrietumiem pa daļai jau neolītā, bet galvenokārt gan bronzas un agrā dzelzs laikmetā, sīvās cīņās to iekarojušas, izspiežot šeit agrāk it kā dzīvojušās somu-ugru pirmciltis. Šī koncepcija, kas iztēloja, ka baltu ciltis pārvietojušās ar nemitīgiem kariem un iekarojumiem, bez šaubām, bija patvaļīga un nezinātniska. Pēc būtības tā bija šķiru sabiedrības laikmeta starptautisko attiecību un laupīšanas karu vienkārša pārņemšana tālā pagātnē, kur visām sabiedriskām — kā miera, tā kara — attiecībām bija cītāds raksturs nekā šķiru antagonisma saplosītas sabiedrības apstākļos.

Padomju vēstures zinātne liek etnogenezes jautājumu atrisināšanas, t. i. cilšu un tautu veidošanās, pamatā tās klasiskās pamatatziņas, kuras par šiem jautājumiem devis J. V. Staļins, sevišķi savā pazīstamā darbā «Marksisms un nacionālais jautājums». Galvenā nozīme valodas sociālās lomas un vēstures izprašanā ir nesen iznākušam ģenialam biedra Staļina darbam «Marksisms un valodniecības jautājumi». Pirmajā no minētiem darbiem biedrs Staļins runā par nāciju izcelšanos un rāda, ka nācija nav nekas mūžīgi pastāvošs un nemainīgs, bet ka tā ir vēsturiska kategorija jeb parādība, ka «nācija, tāpat kā katra vēsturiska parādība, pakļauta pārmaiņas likumam, tai ir sava vēsture, sākums un gals».³ Otrkārt, biedrs Staļins norāda, ka nav «tīru» nāciju, kas nav sajaukušās ar citām nācijām, bet ka visas nācijas ir izcēlušās normalā daudzū cilšu un tautību sakuša-

¹ Sal. F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 232. lpp.).

² J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 9. lpp.

³ J. V. Staļins, Raksti, 2. sēj., 278. lpp.

nas ceļā. «Tagadējā italiešu nacija izveidojusies no romiešiem, germaņiem, etruskiem, grieķiem, arabiem utt. Franču nacija izveidojās no galliešiem, romiešiem, britiem, germaņiem utt. Tas pats jāsaka par angļiem, vāciešiem un citiem...»¹

Sarežģīto etnogenezes procesu pareizā vēsturiskā izpratnē vislielākā nozīme ir biedra Staļina norādījumiem par valodas vēsturi, jo valoda ir katras cilts, tautas un katras nācijas svarīgākā pazīme. Valodu attīstība norisinās pēc to iekšējiem attīstības likumiem. Savā attīstībā katra valoda saskaras un krustojas ar citām, uzņemot no tām jaunus elementus un tādējādi kļūstama bagātāka. Sevišķi svarīgs ir J. V. Staļina norādījums, ka, divām valodām sajaucoties vai krustojoties, tātad arī divām tautībām vai ciltīm sajaucoties, nerodas jauna trešā valoda vai trešā tautība vai cilts, bet saglabājas parasti viena no šīm valodām (tautām, ciltīm): «Patiesībā, kad notiek krustošānās, viena no valodām parasti ir uzvarētāja, saglabā savu gramatisko uzbūvi, saglabā savu vārdu pamatfondu un turpina attīstīties pēc savas attīstības iekšējiem likumiem, bet otra valoda pakāpeniski zaudē savu kvalitāti un pakāpeniski atmirst.»² Lai parādītu valodas attīstības ceļus, uzsver biedrs Staļins, tā jāaplūko sakarībā ar attiecīgās sabiedrības vēsturi. «Ārpus sabiedrības,» saka biedrs Staļins, «valodas nav. Tāpēc valodu un tās attīstības likumus var izprast tikai tad, ja to pēti ciešā sakarā ar sabiedrības vēsturi, ar tautas vēsturi, kurai pētījamā valoda pieder un kura ir šīs valodas radītāja un lietotāja.»³

Izejot no šīm pamatatziņām, kuras izvirzījis biedrs Staļins, padomju valodnieki, archeologi, etnografi un vēsturnieki ir parādījuši uz plaša konkrēta materiala pamata, ka, tāpat kā nācijas, arī viņu priekšgājējas ciltis un tautības nav nekas nemainīgs, bet ka tās laika gaitā ir radušās un pārmainījušās, krustojoties un sajaucoties ar citām. Tautības radās soli pa solim, konsolidējoties no viņu priekšgājēju ciltīm, un attīstījās visciešākā sakarā ar visas sabiedrības attīstību. Šī vispārējā schema pielietojama etnogenezes procesu pētīšanai arī Latvijas teritorijā.

Kā parādīts iepriekšējās nodaļas beigās, ir pamats domāt, ka II gadu tūkstoša pirmā pusē p. m. e. Baltijas iedzīvotāji seno baltu cilšu iespiešanās rezultātā bija etniskā ziņā sajaukušies. Tā kā materialu no II gadu tūkstoša beigām un I gadu tūkstoša pirmās puses p. m. e. vēl nav pietiekoši, nav iespējams vēl izsekot šo dažādo etnisko elementu pakāpeniskās tuvināšanās un saplūšanas gaitai. Nav iespējams arī pateikt, vai minētajā laikā šeit iekļuva vēl jaunas baltu ciltis, — uz šādu iespēju it kā norāda tāds savdabīgs piemineklis kā Reznu uzkalniņu kapulauks, kuram tuvākās paraleles atrodamas seno prūšu cilšu teritorijā. Mēs varam tikai izteikt pieņēmumu, ka abu — baltu un somu — cilšu saplūšana noslēgusies apmēram pēdējā gadu tūkstoša vidū vai otrā pusē p. m. e., kad lopkopība un zemkopība bija galīgi kļuvušas par saimniecības pamatu, kad sakarā ar to notika iedzīvotāju koncentrēšanās zinamos šiem saimniecības tipiēm labvēlīgos rajonos un kad bija izveidojusies vairāk saliedēta, salīdzinot ar iepriekšējo, cilts organizācija. Pēdējos gadsimtos p. m. e. Latvijas teritorijas ziemeļu un dienvidu daļā var neapšaubāmi konstatēt divu dažādu, pilnīgi izveidojušos etnisko grupu eksistenci.

¹ J. V. Staļins, Raksti, 2. sēj., 274. lpp.

² J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 24. lpp.

³ Turpat, 18. lpp.

Latvijas ziemeļu daļā pēdējā gadsimtā p. m. e. novērojam *somu cilšu* — lībiešu un igauņu priekšteču konsolidēšanos. Par šā laika pieminekļiem uzskatāmi akmens un smilšu uzkalniņu kapi ar akmens šķirstiem, kādi bija redzami Buļļumuizā. Līdzīgi kapi tajā pašā laikā novērojami arī Igaunijas teritorijā, un, no tiem nākošos gadsimtos attīstās minētie, ar savdabīgu iekšējo izbūvi un apbedīšanas veidu šīm ciltīm raksturīgie akmens krāvumu kapi. Latvijas dienvidos — Dienvidvidzemē, Dienvidlatgalē un lielākā Kurzemes daļā tajā pašā laikā arvien skaidrāk parādījās cita kultūra. Ar laiku tā arvien spilgtāk atšķīrās no Ziemeļlatvijas kulturas, uzrādot nepārtrauktu radniecību ar kulturu, kas attīstījās tagadējās Lietuvas PSR teritorijā. Tāpēc varam secināt, ka Latvijas dienvidos un Lietuvas teritorijā izveidojās *baltu ciltis*. Uzskatam, ka baltu ciltis izveidojušās tagadējā Dienvidlatvijā, Lietuvā un tās tuvākajos kaimiņos, liekas, ir vairāk pamata tāpēc, ka šajā apgabalā kopš mūsu eras sākuma varam izsekot nemitīgam apdzīvotības pieaugumam un materialās kulturas attīstībai līdz vēlākiem laikiem, kad ar rakstītu ziņu palīdzību konstatējam šeit baltu cilšu eksistenci.

Jāpiezīmē, ka baltu cilšu kultūra visā aprakstītajā laikā nav gluži vienāda. Nerunājot par Lietuvu, Latvijas robežās šajā kulturā varam atšķirt divas apakšgrupas — vienu rietumos un otru austrumos. Rietumu apakšgrupu iepriekšējā periodā iezīmēja daudzie laivas cirvji, samērā bieži sastopamie kapļi un vēlāk — I gadu tūkstoša pirmā pusē p. m. e. samērā daudzie metala priekšmeti. Šī apakšgrupa vienlaicīgi ir tuvu rada seno rietumu lietuviešu un senprūšu cilšu kulturai. Austrumos akmens laikmeta beigās un bronzas laikmetā sastopam atšķirīgus t. s. Augšzemes akmens cirvjus, vēlāk, dzelzs laikmeta sākumā, tur atrodam Mūku kalna tipa nocietinātas apmetnes, tāpat šajā apvidū bez citiem dzīvniekiem audzē daudz zirgu. Šī grupa sastopama, kā redzējām, arī tagadējās Lietuvas austrumos. Par austrumu grupu jau agrāk atzīmējām, ka tai ar savām nocietinātām apmetnēm, zirgu audzēšanu un dažām citām parādībām ir kopīgas pazīmes ar austrumslavu priekšteču kulturu Piedņepras apgabalā.

Aplūkojot visu tagadējās Dienvidlatvijas un Lietuvas teritorijas kultūras attīstību, liekas, ka mūsu acu priekšā attīstās austrumu un rietumu latviešu-lietuviešu cilšu grupas. Sākumā mēs te nevaram vēl novilkt noteiktu robežu, tāpat nevaram vēl tuvāk noskaidrot robežas starp latviešu-lietuviešu ciltīm un slavu ciltīm, kas tajā pašā laikā izveidojās viņu kaimiņos. Attiecīgās robežu joslas vēl rūpīgi jāpēta.

Nevienā no minētajām latviešu-lietuviešu cilšu grupām sākumā nav iespējams sīkāk izšķirt atsevišķo, vēlāk mums zinamo cilšu priekštečus. Pagaidām var teikt, ka piekrastē, Klaipēdas un Liepājas apkārtnē, atrodami uzkalniņi ar urnu apbedījumiem, jādoma, pieder vēlāk šajā apvidū dzīvojošiem prūšu priekštečiem.

Tāpat nav nosakāmas baltu cilšu robežas ar ziemeļos atrodamām somu ciltīm. Aptuveni gan varam pieņemt, ka šīs ciltis atdalīja Latvijas lielākās augstienes — Vidzemes un Kurzemes augstieņu vidusdaļas, kas, kā jau agrāk minēts, vēl bija maz apdzīvotas vai arī gluži neapdzīvotas un ko klāja mūža mežs (sal. 35. zīm.). Vidzemes augstienes rietumu, ziemeļu un ziemeļaustrumu nogāzes, pareizāk, to ielejas, pirmā kārtā Gaujas un tās pieteku ielejas, varbūt arī Daugavas ieteka, acīm redzot bija topošo somu cilšu apmetņu vietas, kamēr ieleja šīs augstienes dienvidu un dienvidaus-

trumu pusē, it sevišķi Daugavas ieleja, piederēja baltu ciltīm. Tāpat liekas, ka Kurzemes augstienes ziemeļu nogāzē dzīvoja somu ciltis, kamēr zemo piekrasti šās augstienes rietumu pusē, kā arī augstienes dienvidaustrumu nogāzes un Lielupes zemieni, apdzīvoja topošās baltu ciltis.

4. ĢINTS IEKĀRTAS SAIRŠANA

(No m. e. I līdz IV gadsimtam)

Periodā no m. e. I līdz IV gadsimtam Latvijas teritorijā dzīvojošo cilšu sabiedriski ekonomiskā attīstība pieņem straujākus tempus nekā iepriekšējā laikmetā. No galvenām saimniecības nozarēm izvirzās tagad sevišķi zemkopība, kura, salīdzinot ar iepriekšējo periodu, kļūst par vadošo ražošanas nozari un paliek par vadošo visā attīstības tālākajā gaitā. Tomēr lopkopība, kas iepriekšējā laikā bija zināmā mērā pārsvarā, tāpēc nebūt nezaudēja savu nozīmi, bet turpināja attīstīties, pa daļai, kā to redzēsim, tiešā sakarā ar zemkopību.

Zemkopības raksturs šajā periodā nav vēl pietiekoši noskaidrots. Acīm redzot zemkopībā, sevišķi Latvijas teritorijas ziemeļu un austrumu daļā, vēl arvien lielu lomu spēlēja līdumu zemkopība. Spriežot no tā, ka rietumsomu valodās izcelšanās laiku vārdiem, kas apzīmē lauku, arklu un dažus citus jēdzienus, kuri saistās ar attīstītāku zemkopību, noteic ar m. e. sākumu, jāsecina, ka Baltijas dienvidos līdzīgi sasniegumi bija novērojami jau mazliet agrāk. Tāpēc jāuzskata par ļoti ticamu, ka blakus līdumu zemkopībai bija pazīstami arī pastāvīgi lauki, kurus atstāja uz zināmu laiku atmatā «atpūsties». Pielietoja viegla tipa arklu, kuru vēl galvenokārt vilka ar cilvēku spēku. Kā turpmāk redzēsim, iespējams, ka Latvijas teritorijas dienvidrietumu daļā bija pazīstami jau tīruma zemkopības sākumi, plaši izmantojot lopus kā vilcējspēku. No valodas liecībām mēs zinām, ka šajā periodā tika sētas jau visas mūsu svarīgākās labības sugas. Miežiem, kviešiem un zirņiem, kurus varējām pierādīt iepriekšējā periodā, piebiedrojās rudzi un auzas. Archeoloģiskie atradumi rāda, ka tika kultivēti arī līni.

Zemkopības izplatīšanos lielā mērā sekmēja līdz šim ar mūža mežu apaugušās Vidzemes un Augšzemes augstienes. Šā laika apmetņu novietojums un tajās atrastās senlietas rāda, ka pārrunājamā laikā iedzīvotāji, nolīdzdami mežus ar uguni un cirvi, spiedās no ielejām arvien vairāk uz augstienēm (sal. karti, 43. zīm.). Varam iedomāties, ka tas pats norisinājās zināmā mērā arī Latgales augstienē, kaut gan šis apvidus pagaidām vēl samērā maz izpētīts.

Nedaudz citāda aina nekā Ziemeļlatvijā, kā jau teikts, redzama zemes dienvidrietumos — jūras piekrastē ap Liepāju un Lielupes līdzenumā. Arī šeit tiek apdzīvotas augstākas un sausākas, labības audzēšanai piemērotas vietas, bet tās paliek vēl vienmēr to pašu ieleju robežās, kur apmetnes bija jau agrāk. Kā to rāda archeoloģiskais materials, arī nākošos laika posmos apdzīvotība nepārvietojas tik daudz uz Kurzemes augstieni rietumos, bet uzrāda gluži pretējas izplatīšanās tendences — uz Lielupes līdzenuma vidu. No tā secināms, ka zāļainās upmalas tiek augsti vērtētas un no tām labprāt neatkāpjas. Pieminekļu novietojums, kā arī daudzie dzelzs kapļu atradumi, liecina, ka arī šeit svarīga loma bijusi zemkopībai.

Arī Latvijas ziemeļu un austrumu daļā, kur līdumu lišana, šķiet, bija valdošā un kur apmetnes mēdza ierīkot sausās un zemkopībai piemērotās morenu augstienēs, iedzīvotāji, kur vien iespējams, turējās pie zaļainām ielejām. Tas rāda, ka arī te lopkopībai bijusi svarīga saimnieciska nozīme.

Ja šeit galvenokārt uzsvērām zemkopības un ar to saistītās lopkopības augšupeju, tad to darijām tādēļ, ka šīs ražošanas nozares, vispirmā kārtā zemkopība, bija kļuvušas par saimniecības pamatu un to tālākā izveidošanās bija izšķiroša visam turpmākās sabiedriski saimnieciskās attīstības virzienam. Pie tam mēs nedrīkstam aizmirst, ka zemkopībai un lopkopībai tajos laikos vēl bija pirmatnējs raksturs un tās vēl nevar salīdzināt ar šīm ražošanas nozarēm vēlākos laikos. Blakus šīm nozarēm toreiz vēl vienmēr liela nozīme bija medībām un zvejai; visas šīs nozares vēl bija ļoti cieši saistītas. To laiku pirmatnējā līdumu zemkopība pēc sava rakstura bija meža laukkopība, kādam nolūkam bija nepieciešami lieli mežu apgabali, lai neauglīgos zemes gabalus varētu pastāvīgi nomainīt ar jaunu līdumu, kas, kokus dedzinot, saņēma mēslojumu pelnu veidā. Atmatā atstātiem zemes gabaliem bija vajadzīgs no jauna aizaugt ar mežu, lai augsnei atjaunotos labības augšanai nepieciešamās īpašības.

Kā jau minējām, dažādos apgabalos dažādu ražošanas nozaru attīstība nebija vienāda un nozaru īpatnējais svars bija dažāds. Starpība nebija liela, bet tā tomēr, kā vēl redzēsīm, radīja zinamu atšķirību atsevišķo apgabalu materialā kulturā un sabiedriskās attiecībās.

Vietās, kas šajā laikā bija biežāk apdzīvotas, uzglabājušies daudzi archeoloģiski pieminekļi, galvenokārt kapi. Kapos tagad jau krietni vairāk sastopami metala priekšmeti, kā dzelzs rīki un bronzas rotas lietas. Tas dod iespēju diezgan precīzi noteikt šo kapu vecumu un lietošanas ilgumu. Diemžēl, jāatzīst, ka, izņemot kapus, mums vēl nav zināmi nekādi citi šā laika pieminekļi, piemēram, apmetnes un pilskalni. Bez šaubām, kapi atradās sava laika apmetņu tuvumā un tāpēc vispārējais vilcienos norāda uz iedzīvotāju izvietojumu. Kapu inventars (mirušajiem līdz iedotie priekšmeti) bija atkarīgs no tradicionālā apbedīšanas veida, un līdz ar to tas ir vienpusīgs. Tāpēc tas neraksturo visus ikdienas darbus un sadzīvi, ko daudz labāk var novērot apmetņu atradumos. Šā un arī sekojošā laikmeta apmetnes nav viegli uziet, laikam gan tāpēc, ka tās atradās lauku vidū un gadu simtos, zemi kopjot, ir aizgājušas bojā. Kaut gan iegūtais materials ir vienpusīgs, tomēr, pateicoties lielajam pieminekļu skaitam, mēs dabūjam par šo laikmetu zināmu ainu.

Kapos lielā daudzumā atrodami metala priekšmeti rāda, ka metala pielietošana tagad bija kļuvusi vispārēja parādība un ka blakus importētai dzelzij *dzelzi papildus ražoja arī no pašu zemes rūdām*. Par to liecina ne tikai dzelzs priekšmetu biežie atradumi, bet vēl vairāk tas fakts, ka lielākai daļai dzelzs priekšmetu visās zemes daļās ir savs īpatnējs izveidojums, kas liecina, ka tajos laikos uz vietas plaši apstrādāta dzelzs. Ka Latvijas purvos bagātīgi atrodama dzelzs rūda, rāda starp citu tas, ka XVII gadsimtā tika izdarīts mēģinājums nodibināt uz vietējās bāzes plašu dzelzs ražošanu.

Pārrunājamā laika posmā iegūstam pirmās rakstītās ziņas par dažām baltu ciltīm, proti, par senprūšu cilšu priekštečiem. Romiešu vēsturnieks Tacīts savā darbā «Germania» (ap 100. g. mūsu erā) sniedz dažus datus par aistiešu ciltīm, kas, pēc viņa domām, dzīvojuši Svebu (t. i. Baltijas) jūras labajā piekrastē. Aistieši godājot dievu mātes, audzējot labību un

vācot jūrā un piekrastē dzintaru, kuru viņi saucot par «glæsum» un pārdodot neapstrādātu. Šis ziņas nerada šaubas, ka Tacits runā tieši par senprūšiem, mūsdienu Kaļiņingradas apgabala piekrastes toreizējiem iedzīvotājiem. Tāpēc šo Tacita aprakstu par aistiešiem nav pamata piedēvēt bez ierunām arī baltu austrumu ciltīm. Dzīves veida un vispārējās attīstības pakāpes ziņā starp atsevišķām baltu ciltīm bija, kā vēl redzēsim, diezgan jūtama atšķirība. Kas teikts par rietumu ciltīm, par kurām Tacits bija dzirdējis, pateicoties tā laika tirdzniecībai ar dzintaru, nav tūlīt jāattiecina arī uz austrumu ciltīm. Tas jāņem vērā neatkarīgi no tā, ka Tacita laikā un, šķiet, arī ilgi pēc tam aistiešu nosaukumu piešķīra visām dienvidu un rietumu ciltīm kā senajā Prūsijā, tā Austrumbaltijā. Nav neiespējams, ka šis nosaukums vienā no Austrumbaltijas apgabaliem turpina pastāvēt kā Estija.

Mūsdienu Latvijas teritorija, dibinoties uz archeoloģisko materialu, kopš mūsu laika skaitīšanas pirmajiem gadsimtiem *pilnīgi skaidri sadalās starp atsevišķām cilšu grupām*, kas zināmā mērā bija saskatāmas jau iepriekšējā laikmetā. Starplaikā notikušās attīstības rezultātā katra cilšu grupa par sevi bija izveidojusies vēl pilnīgāk. Katrai cilšu grupai bija izveidojušies zinama veida atšķirīgi kapi un apbedīšanas paražas, savdabīgas rotas lietas un līdz ar to laikam arī dažā ziņā atšķirīgi apģērbi. Ka atsevišķo cilšu robežas neizveidojās vienīgi laika gaitā un nedibinājās tikai uz dažādajām paražām un tradīcijām, bet ka starp tām savā ziņā pastāvēja atšķirība arī saimnieciskā dzīvē, uz to norāda daži dažādo cilšu kapos atrastie atšķirīgie darba rīki. So atšķirību dēļ turpmāk katru cilšu grupu aplūkosim atsevišķi.

Kuršu cilšu teritorija ir mūsdienu Latvijas dienvidrietumu daļa, kurai raksturīgi kapulauki ar zemē ieraktiem kapiem un savdabīgs kapu inventārs (sal. karti, 43. zīm.). Šai grupai pieder, raksturojot lielās līnijās, apgabals starp Ventas upi un jūru un tālāk uz dienvidiem pāri tagadējās Lietuvas robežai Klaipēdas apkārtnē, kur, liekas, atrodas tā galvenais centrs. Par kuršu grupas teritoriju šo apgabalu varam nosaukt tāpēc, ka, pēc pirmām rakstītām ziņām, te kopš IX gadsimta sastopam kuršus. Ja gribam būt precīzi, tad varam šajā periodā vienīgi runāt par to kuršu priekštečiem, par kuriem 500 līdz 1000 gadu vēlāk iegūstam dažādas rakstītas ziņas, jo pa šo laiku viņu valoda, sabiedriskā iekārta un kultura turpināja attīstīties tālāk. Pārmaiņas, domājams, šajā laika posmā norisinājās arī etniskā virzienā — kurši taču vēlāk mūsu acu priekšā asimilēja sevī zinamus svešus elementus. Un tomēr caur kuršu zemi kopš aprakstāmā laika līdz laikam, par kuru uzglabājušās rakstītas ziņas, ved taisna un nepārtraukta attīstības līnija, kāpēc mums ir tiesība domāt, ka to kuršu pamatdaļu, par kuriem vēlāk stāsta rakstīti avoti, izveidoja tās ciltis, kuras te sastopam mūsu eras pirmos gadsimtos. Tāpēc, kaut arī ar zinamu noteikumu, varam šajā agrajā laikā runāt par kuršu cilšu grupām.

Par šai grupai tipisku pieminekli var uzskatīt kapulauku Mazkatužos (agr. Rucavas pagastā), Liepājas rajonā, Latvijas teritorijas pašā dienvidrietumu stūrī. Mazkatužu kapulauks izpētīts tikai daļēji, pie kam atrasti vairāk nekā 40 II—IV gadsimta kapi. Kapiem raksturīgi, ka tie atrodas uz sausa, smilšaina lauka, tikai $\frac{1}{3}$ km attālumā no Sventas upes, kas plūst pa mitru ieleju. Mazkatužu kapulauka atrašanās vieta un raksturs līdzīgi ar

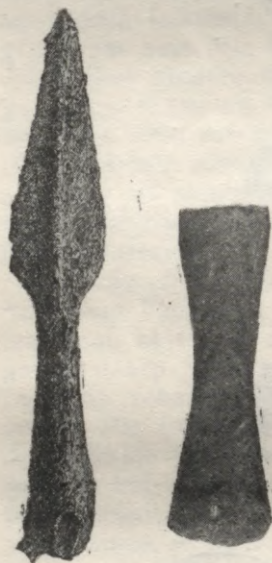
36. zim. Priekšmeti no m. e. III un IV gadsimta kuršu sieviešu apbedījumiem Mazkatužos, Liepājas rajonā, Latvijas dienvidrietumos:

1 — bronzas šķēršu sakta; 2 — bronzas kakla gredzens; 3, 4 — stikla krelles; 5 — bronzas plekarīnš; 6 — dzintara krelles; 7 — bronzas adata ar rozetes veida galvu; 8 — miniaturs māla trauciņš; 9 — akmens vārpstas skriemelis.

netālo kapulauku Ģeistautos (55. un 56. zīm.), kaut arī pēdējais attiecas uz vēlāku laiku. Kapulaukā atrastie daži atsevišķie priekšmeti, kas pieder jaunākiem laikiem, norāda, ka mirušie te apbedīti pat vēlāk — no V līdz VII gadsimtam. Mirušie apglabāti nesadedzināti 30—70 cm dziļās, zemē izraktās kapu bedrēs, kas aizbērtas ar tumšu, ogļainu zemi un sastopamas viena no otras dažū metru attālumā. Uz lauka virs kapu vietām novērojami lēzenie uzkalniņi liek domāt, ka savā laikā virs kapiem uzbērti nelieli uzkalniņi. Kapos pie dažiem mirušiem redzam bagātīgas piedevas gan dažādu rotas lietu, gan darba rīku veidā. Blākus bagātiem kapiem sastopami kapi ar maz piedevām vai pat pilnīgi bez tām.

Sieviešu kapos no rotas lietām parasti atrodam vienu vai vairākus bronzas kakla gredzenus, dzintara vai stikla krelles, bronzas aproces un gredzenus, no darba rīkiem — dažus smilšakmens vērpjamo vārpstu skrieņus, kādu dzelzs nazi vai citu priekšmetu (36. zīm.). Raksturīgi arī miniatūrie māla trauki, kas izgatavoti tieši ielikšanai kapā. Apģērbs pie krūtīm

sastiprināts vai nu ar adatām kā iepriekšējā laikā, vai arī ar saktām, kas tagad plaši izplatās. Nereti kā sievietēm, tā vīriešiem kapā dotas līdz 1—3 romiešu vara monetas. Vīriešu kapos bez dažām rotas lietām sastopam galvenokārt dzelzs darba rīkus un ieročus (37. zīm.). No ieročiem visbiežāk atrodam lapai līdzīgus šķēpu galus. Vīriešu kapos atrodam arī uznavas cirvjus, kas tāpat kā sava laika bronzas cirvi tika iestiprināti likā kātā un lietoti kā darba rīki un ieroči. Visparastākā kapa piedeva ir dzelzs nazis. Tas bija universāls darba rīks dažādiem koka un kaula izstrādājumiem un bija līdz ar to izstūmis no apgrozības agrāko laiku līdzīgos krama darba rīkus. Ļoti raksturīgs darba rīks, kas kapos sastopams sākot ar III gadsimtu, ir dzelzs izkaps (38. zīm.). Tā kā sienu pļaušanai paredzētā izkaps sastopama vīriešu kapos, uzzinām, ka vīrietis, tāpat kā agrāk, turpina rūpēties par ganāmpulku.

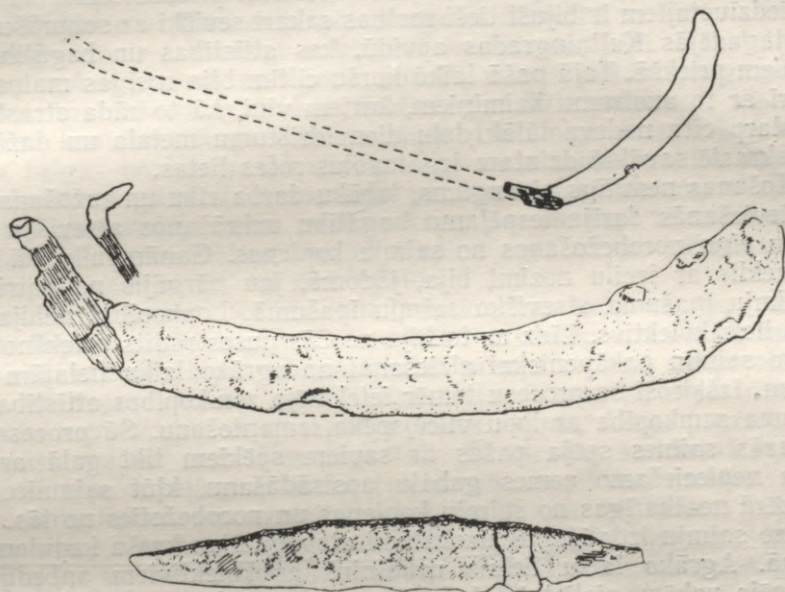
37. zīm. M. e. III—IV gs. dzelzs šķēps un uznavas cirvis no Mazkatužiem, Latvijas dienvidrietumos.

Līdzīgi kapi ar ģindeņu apbedījumiem kā Mazkatužos sastopami arī citur. Piemēram, līdzīgs kapulauks ar gluži līdzīgām piedevām jau pirms ilgāka laika uzziets Kapsēdā, Grobiņas tuvumā. Šādi kapulauki, no kuriem dažos ir vairāki simti apbedījumu, zināmi arī Klaipēdas apkārtnē, Lietuvā. Dažos kapulaukos apbedījumi turpinās līdz II gadu tūkstoša sākumam. Tā kā katrs seno laiku kapu-

lauks acīm redzot piederēja kādai vienai radniecīgai grupai, tas norāda, ka dažū zināmu cilšu atzarojumu senči turpinājuši dzīvot nemainīgi šajās vietās līdz tam laikam, kad par tiem sniedz ziņas rakstītie vēstures avoti. Lielākā daļa Mazkatužu tipa kapu atrodas kā Latvijas, tā Lietuvas daļā zemā piekrastes joslā vai zemu upju ieleju krastos. Kapi koncentrējas vairākās ciešās grupās, kas, domājams, iezīmē atsevišķas ciltis. Šo kapulauku izplatība izbeidzas pie augstienēm. Acīm redzot augstienes zemes iekšienē nav bijušas pastāvīgi apdzīvotas, bet tās klājuši meži, kas izveidoja

starpjoslu starp zemieņu ciltīm tagadējās Latvijas un Lietuvas teritorijā.

Kaut gan Mazkatužu un pārējie tamlīdzīgie kapulauki atrodas lauku vidū, kas neļauj šaubīties, ka ciltis, kuras te apbedījušas savus piederīgos,

38. *zim.* M. e. III—IV gs. dzelzs izkaps un nazis no Mazkatužiem, Latvijas dienvidrietumos. Virs izkaps parādīts tās iestiprināšanas veids koka kāfā.

ir pārtikušas no zemkopības, tomēr citi apstākļi norāda, ka viņu saimniecībā liela nozīme bijusi arī lopkopībai. Par lopkopības svarīgo lomu liecina izkapšu parādīšanās kapos Latvijas teritorijas dienvidrietumu daļā. Izkaps lopkopības attīstībā nozīmēja jaunu posmu. Ar tās palīdzību bija iespējams sagādāt ganāmpulkam lielāku daudzumu barības rezervju ziemai un tāpēc varēja uzturēt lielāku skaitu lopu nekā agrāk. Lielāka daudzuma siena sagatavošanas sākumi parasti nozīmē arī to, ka lopus sāk izmantot par vilcējspēku zemes apstrādāšanā. Tikai ēdinot lopus ziemā ar pietiekošu barību, bija iespējams tos izmantot pavasara darbos. Tādā kārtā izkaps parādīšanās nozīmē jaunu posmu arī zemkopības attīstībā: izplatās tūruma zemkopība ar lopu kā vilcējspēka izmantošanu. Līdz ar izkaps parādīšanos blākus tūrumiem rodas pļavas, nevis vairs kā dabas balva, bet gan ar paša cilvēka darbu iekārtotas plašas zālaines.

Dzelzs darba rīki un bronzas rotas lietas, kas lielā daudzumā atrastas kapos, ne vien rāda, ka šie metali plaši pielietoti, bet priekšmetu labā tehnika liecina, ka ražošanā sasniegta izcila māka. Ka lielākā daļa metala priekšmetu izgatavoti tepat uz vietas, uz to norāda tas, ka pēdējie pēc sava veida raksturīgi vienīgi kuršu ciltīm. Atrastās atliekas no vilnas auduma, kas izgatavots vienkārtnā un triniša tehnikā, rāda, ka arī sieviešu rokdarbos sasniegta atzīstama prasme. Metalu apstrādāja kalēji, kas ar to

nodarbojās blakus galvenām ražošanas nozarēm — lopkopībai un zemkopībai. Metala priekšmetu labā tehnika liecina, ka to izgatavotāji saglabājuši ilgā darbā iegūto pieredzi un līdz ar to, salīdzinot ar iepriekšējo laiku, padziļinājusies darba dalīšana.

Kā to varam secināt pēc dažādiem ievestiem priekšmetiem, kuršu teritorijas iedzīvotājiem ir bijuši tieši maiņas sakari sevišķi ar senprūšu priekštečiem tagadējās Kaļiņingradas apvidū, kas attīstības un bagātības ziņā bija viņiem priekšā. Tajā pašā laikā kuršu ciltim bija rosīgas maiņas attiecības arī ar to austrumu kaimiņiem, kuriem viņi, kā to rāda atrastās senlietas, starp citu nodeva tālāk daļu dienvidrietumu metala un dažādas no pašu piekrastē savāktā dzintara izgatavotas rotas lietas.

Ražošanas nemītīgs pieaugums, labāku darba rīku un ražošanas paņēmieni ieviešanās darīja iespējamu bagātību uzkrāšanos atsevišķu saimju rokās un viņu norobežošanas no saimju kopienas. Ganāmpulks kā ražošanas līdzeklis ar izcilu nozīmi bija, jādodomā, jau pārgājis no patriarchyalo lielo saimju īpašuma atsevišķo saimju īpašumā. Lopkopībai nebija nepieciešams liels kolektīvs. Līdz ar to bija no šās puses radīts priekšnoteikums atsevišķo saimju pakāpeniskai aiziešanai no agrāko laiku lielajām saimju kopienām. Izšķiroši šo procesu tomēr ietekmēja zemkopības attīstība — radās tūruma zemkopība ar lopu vilcējspēka izmantošanu. Šā procesa rezultātā mazās saimes spēja pašas ar saviem spēkiem tikt galā ar savam uzturam nepieciešamo zemes gabalu apstrādāšanu, kļūt saimnieciski zināmā mērā neatkarīgas no saimju kopienas un norobežoties no tās.

Mazo saimju izdalīšanās uzskatāmi atspoguļojas kuršu kapulauku tipa pārmaiņā. Agrāko laiku lielais uzkalniņš ar kolektīviem apbedījumiem, kuru varēja uzbērt, pielietojot kolektīvo darba spēku, tagad tika atvietots, kā to redzējām, sākumā ar zemu uzkalniņu, jo kaps tika izrakts zemē. Vēlāk uzkalniņus vairs neuzbēra, bet mirušo apbedīja vienīgi zemē izraktā kapa bedrē. Mirušos, tāpat kā agrāk, apbedīja kopējos kapos, bet atsevišķi un bez uzbērtiem uzkalniem. Kapulauki ne tikai rāda atsevišķo saimju izdalīšanos, bet tajos konstatējam arī pazīmes, kas liecina par zināmas bagātības uzkrāšanos atsevišķu saimju rokās. Tā atsevišķos kuršu kapos sastopami sudraba kakla gredzeni vai bronzas rotas, kas pēc sava izgatavošanas veida ir ļoti vērtīgi, piemēram, bagātas krūšu rotas ar važiņām un sarežģītiem važturiem, kuru izgatavošana prasīja ne vien lielu māku, bet arī daudz darba. No vīriešu kapu piedevām bez rotas lietām uzmanību pelna arī no bronzas izlieti pieši. Tātad ne vien bija ieviesusies jāšana, bet arī atsevišķi jātnieki dižojās ar jāšanas tērpu.

Jaunais apbedīšanas veids, atsevišķie apbedījumi zemē izraktās bedrēs, sākot ar m. e. II gadsimtu, nomaina pie kuršiem agrākos uzkalniņus ar kolektīva rakstura apbedījumiem. Nav jāaizmirst, ka apbedīšanas paražas pieder pie virsbūves parādībām, kuras rodas tikai pēc attiecīgām pārmaiņām bazē, sabiedriski ekonomiskās attiecībās. J. V. Staļins māca, ka «virsbūve atspoguļo pārmaiņas ražošanas spēku attīstības līmenī ne uzreiz un ne tieši, bet pēc pārmaiņām bazē, pārmaiņām ražošanā atspoguļojoties pārmaiņās bazē».¹ Ievērojot to, mums jāpieņem, ka mazo saimju izdalīšanās pie kuršiem sākusies jau nedaudz agrāk par zemē ierakto kapu parādīšanos, domājams, pašā mūsu eras sākumā.

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1952, 8. lpp.

Zemgaļu ciltis aizņem Lielupes līdzenumu un Kurzemes augstienes austrumu un sevišķi dienvidaustrumu nogāzes (sal. karti, 43. zīm.). Sajā apvidū vēlāk, pēc vēsturiskām ziņām, sastopam zemgaļu ciltis, un, tā kā starplaikā iedzīvotāji nav mainījušies un materialās kultūras attīstība ir pastāvīga, tad varam atļauties, runājot par aprakstāmo laiku, lietot šo cilšu nosaukumu ar tādu pašu noteikumu kā attiecībā uz kuršu cilšu grupu.

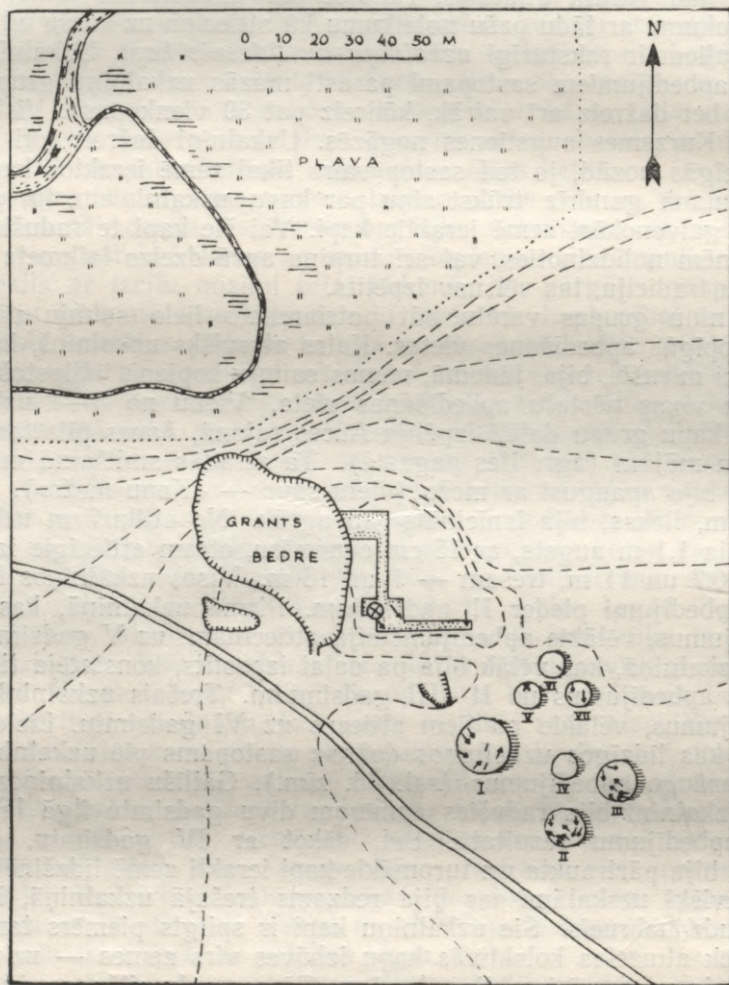
Zemgaļiem ir raksturīgi *uzkalniņu un līdzenie kapi*. Uzkalniņi ar kolektīviem apbedījumiem sastopami parasti mazās uzkalniņu grupās (2—5 uzkalniņi, bet dažreiz arī vairāk, kādreiz pat 30 vienkopus). Visbiežāk tie sastopami Kurzemes augstienes nogāzēs. Uzkalniņi dažreiz ļoti lēzeni un perioda beigās nozūd, jo tad sastop vairs tikai zemē ieraktos kapus. Lielupes līdzenumā gandrīz trūkst ziņu par kapu uzkalniņiem, tur pagaidām konstatēti galvenokārt zemē ieraktie kapi. Vai šie kapi te radušies, uzkalniņu kapenēm nolīdzinoties, vai arī turpina agrā dzelzs laikmeta zemē ierakto kapu tradīciju, tas vēl nav izpētīts.

Uzkalniņu grupas varētu būt patriarchyālo lielo saimju vai saimju kopienu kopīgās apbedīšanas vietas. Katrs atsevišķs uzkalniņš, kurā apbedīti vairāki mirušie, bija, jādodomā, vienas saimju kopienā ietilpstošas mazas saimes un viņas pēcteču apbedīšanas vieta. Vienu no 3—4 uzkalniņiem sastāvošu kapu grupu daļēji izpētīja Auces rajonā, Auces pilsētas tuvumā, pie Gailišu mājām (agr. Iles pagastā). Tā atradās smilšainā māla zemē, kas agrāk bija apaugusi ar mežu (vietu sauc — «Kapu mežs»). Viens no uzkalniņiem, liekas, bija iznīcināts jau agrāk. No atlikušiem uzkalniņiem pirmais bija 1,1 m augsts, ar 15 cm caurmēru, otram attiecīgie izmēri bija apmēram 0,7 un 11 m, trešam — 1 un 18 m. Visos uzkalniņos laika ziņā agrākie apbedījumi pieder II gadsimtam. Pirmā uzkalniņā, kas saturēja 20 apbedījumus, vēlākie apbedījumi bija attiecināmi uz V gadsimtu. Otrā, mazākā uzkalniņā, kas vēlāk bija daļai izpostīts, konstatēja tikai dažus atsevišķus apbedījumus no II—III gadsimtam. Trešais uzkalniņš saturēja 28 apbedījumus, vēlākie no tiem attiecas uz VI gadsimtu. Lielo akmeņu gredzens, kas līdzīgos uzkalniņos dažreiz sastopams pie uzkalniņa periferijas un nožogo apbedījumus (sal. 45. zīm.), Gailišu uzkalniņos nav novērots. Uzkalniņi bija radušies apmēram divu gadsimtu ilgā laikā pakāpenisko apbedījumu rezultātā. Bet, sākot ar IV gadsimtu, uzkalniņu uzbēršana bija pārtraukta un turpmākie kapi ierakti zemē līdzšinējos uzkalniņos. Sevišķi uzskatāmi tas bija redzams trešajā uzkalniņā, kas tāpēc bija nedaudz nobrucis. Šie uzkalniņu kapi ir spilgts piemērs tam, kā pamazām tiek atmestas kolektīvās kapu izbūves virs zemes — uzkalniņi un notiek pāreja uz zemē ieraktiem kapiem. Tā zemgaļu cilšu grupu teritorijā gandrīz visur tur, kur agrāk apbedīja uzkalniņos, IV gadsimta beigās kapu uzkalniņu vietā rodas līdzenie kapi. Tikai atsevišķos retos gadījumos vēl V gadsimtā sastopam apbedījumus kolektīvos uzkalniņos. Arī šeit, tāpat kā pie kuršu senčiem, pāreja no uzkalniņu kapiem uz zemē ieraktiem kapiem iezīmē saimju kopienu pagrimšanas sākumu.

Varētu domāt, ka lielākais no zemgaļu uzkalniņu kapulaukiem — Zantes kapulauks Kandavas rajonā, kas sastāvēja no 30 uzkalniņiem, ir piederējis sevišķi lielai kopienai. Tomēr, šo kapulauku izpētot, izrādījās, ka tas sastāvēja no samērā nelieliem uzkalniņiem, kuros katrā apglabāti tikai 1—2 mirušie. Šis kapulauks, kas eksistēja jau no II gadsimta, bija kopienas apbedīšanas vieta, bet šī kopiena acīm redzot atradās jau

iziršanas stāvoklī: tā gan uzbēra saviem mirušiem nelielus uzkalniņus, bet apbedīja tos tomēr īstenībā atsevišķi.

Ir atrodamas arī pazīmes, kas liecina, ka dažās vietās visā pārrunājamā periodā blakus uzkalniņu kapiem apbedīja arī zemē ieraktos kapos.

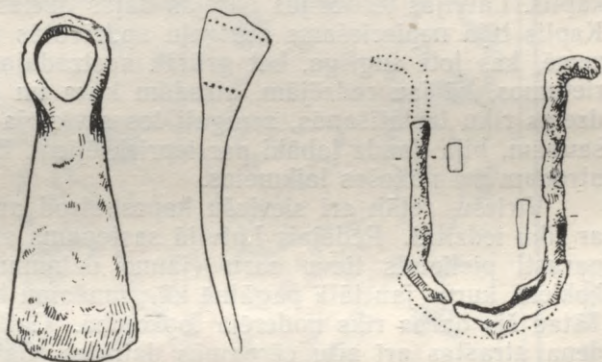
39. zīm. Zemgaļu uzkalniņu un zemē ierakto kapu situācija Rūsišos, Auces rajonā. Apbedījumi parādīti ar bultām. Tranšejā pa labi no grantsbedres zemē ieraktie kapi un depozīts (apzīmēts ar krustiņu).

Rūsišos (agr. Rubas pagastā), Auces rajonā, uzīts kapulauks, kas raksturīgs ar to, ka atrodas uzkalnā, kas paceļas virs mitras pļavas (39. zīm.). Šis kapulauks sastāv no 7 uzkalniņiem un zemē ieraktiem kapiem, kas atrodas pirmajiem blakus. No pēdējiem viens kaps piederēja II gadsimtam. Kādā no kapu uzkalniņiem atrada divus apbedījumus bez piedevām, iežogotus ar akmeņiem, kas bija sakrauti akmens šķirsta veidā. Atcerēsimies,

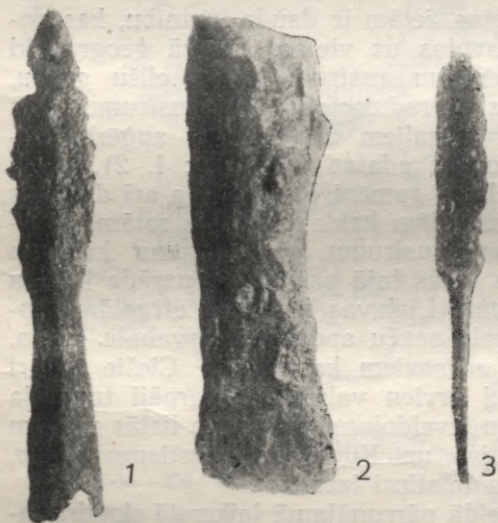
ka šādi akmens šķirsti bija sastopami Lielupes līdzenumā agrā dzelzs laikmeta līdzenos kapos (piemēram, Plūdoņos), kur mirušie bija apbedīti bez piedevām. Rūsišu kapulauks rāda, ka zemgaļu cilšu teritorijā apbedīšanas veidā līdz aprakstāmajam periodam turpinās dažas tradīcijas no agrā dzelzs laikmeta. Šīs tradīcijas izpaužas pa daļai kā līdzenie kapi, pa daļai citās apbedīšanas īpatnībās — arī uzkalniņos (mirušo aplikšana ar akmeņiem, kas atgādina akmens šķirstus).

Mirušos zemgaļu grupā šajā laika posmā, cik līdz šim zināms, parasti apbedīja nesadedzinātus, svētku tērpā un rotājumā. Starp piedevām atrodam dažādas metāla lietas, dzelzs darba rīkus un ieročus un bronzas rotas lietas. Atsevišķos kapos metāla priekšmetu skaits ir diezgan dažāds. Sievietēm rotas lietu ir vairāk,

un tās ir dažādākas. Vīriešiem bez dažām aprocēm, kakla gredzeniem, sa-spraužām adatām vai saktām doti līdz 1—2 šķēpi, kā arī darbam un cīņai noderīgais uzmavas cirvis (41. zīm.: 1, 2). Kā vīriešiem, tā sievietēm bieži līdzī iedoti naži (41. zīm.: 3). No sievietēm līdzdotām lietām uzma-nību pelna kāds sevišķi zemgaļu cilšu grupai tipisks darba rīks — dzelzs kaplis (40. zīm.: 1). Piemēram, Gailišu trīs uzkalniņos atrada pavisam 11 kapļus, no tiem 1 ma-zākā uzkalniņā, bet pa 5 katrā no lielākajiem. Līdz šim valdīja uz-skats, it kā tie raksturotu kapļa zemkopību pie zemgaļu ciltīm. Tas, liekas, neatbilst īstenībai, jo arī šeit vajadzēja pastāvēt līdumu saimniecībai. Jaunāko laiku etnografiskās paraleles rāda, ka arī līdumu dedzināšanā pielietots kaplis un, proti, ar kapļiem strādājušas sievītes, kas pēc līduma dedzināšanas uzrušināja zemi un sasmalcināja velēnas. Spriežot pēc kapļu un raukņu atradumiem sieviešu kapos, sieviete rosīgi piedalījās zemes apstrādāšanā, t. i. galvenā ražošanas nozarē. Tas, dabīgi, no-

40. zīm. Dzelzs kaplis un slīmešts no zemgaļu m. e. II—V gs. uzkalniņiem Ilē, Auces rajonā.

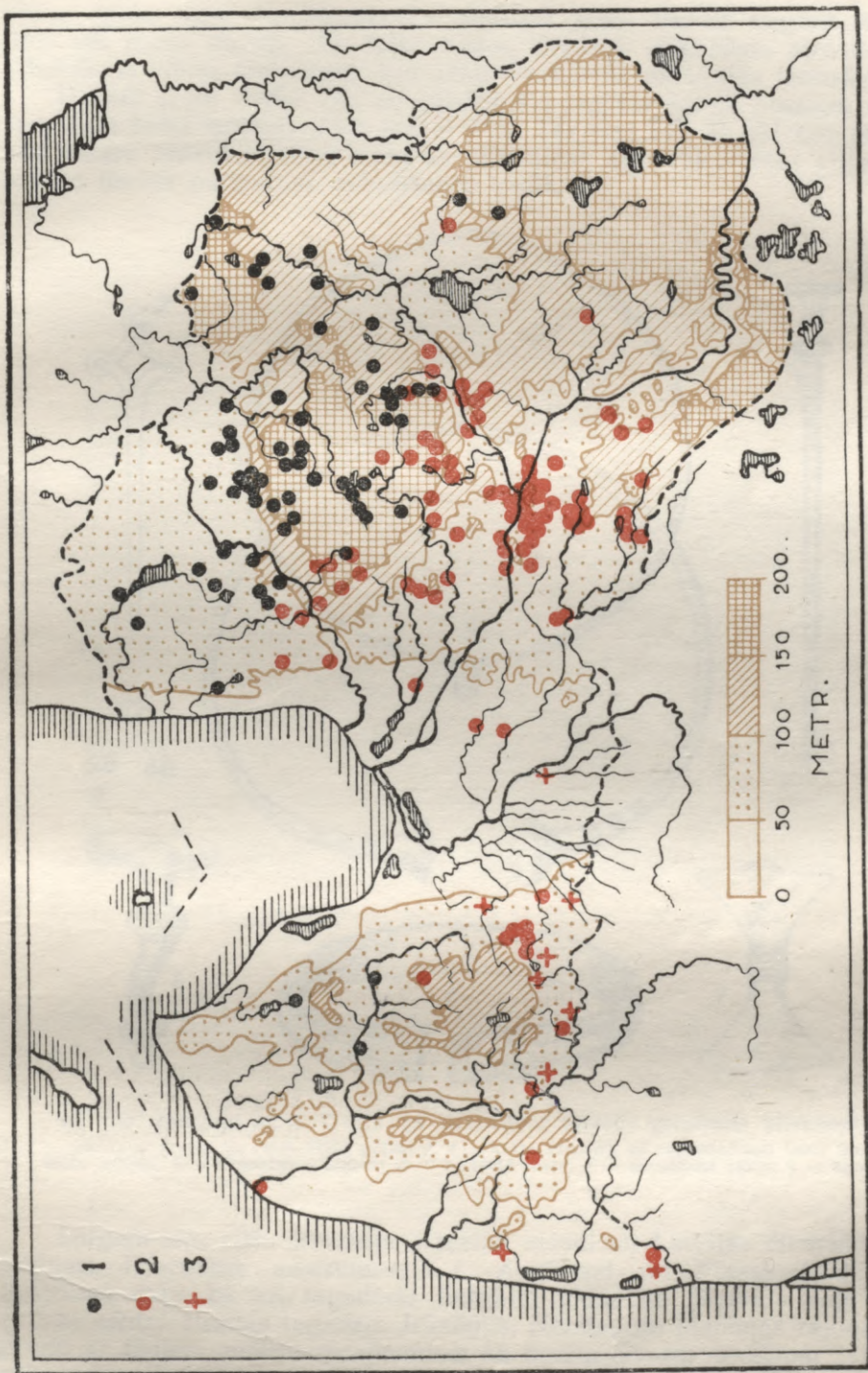
41. zīm. Dzelzs šķēpa gals, uzmavas cirvis un nazis no zemgaļu m. e. II—III gs. uzkalniņiem.

drošināja viņai ietekmīgu stāvokli sabiedrībā, kas jau sen bija nonākusi pie patriarhalās iekārtas. Līduma apstrādāšanā sievietes piedalījās jau no vis-senākiem laikiem, kamēr lauku uzaršana ar arklu, jādāmā, no paša sākuma bija vīriešu pienākums. Tādā kārtā senākiem, primitīvākiem līduma apstrādāšanas rīkiem — ecēšām no egļu zariem piebiedrojās efektīvāks dzelzs kaplis. Latvijas teritorijas pārējās daļās dzelzs kaplis bija mazāk izplatīts. Kaplis bija nepieciešams zemgaļu apdzīvotās teritorijas mālainā, «smagā» zemē, kas ļoti auglīga, bet grūtāk apstrādājama. Senāk Latvijas dienvidrietumos, kā jau redzējam, atradām koka un akmens kapļus. Tagad, kopš dzelzs riku izplatīšanās, zemgaļi tos atvietoja ar dzelzs kapļiem, kas, bez šaubām, bija daudz labāki par iepriekšējiem. Dzelzs kapļus zemgaļu kapos atrodam arī nākošos laikmetos.

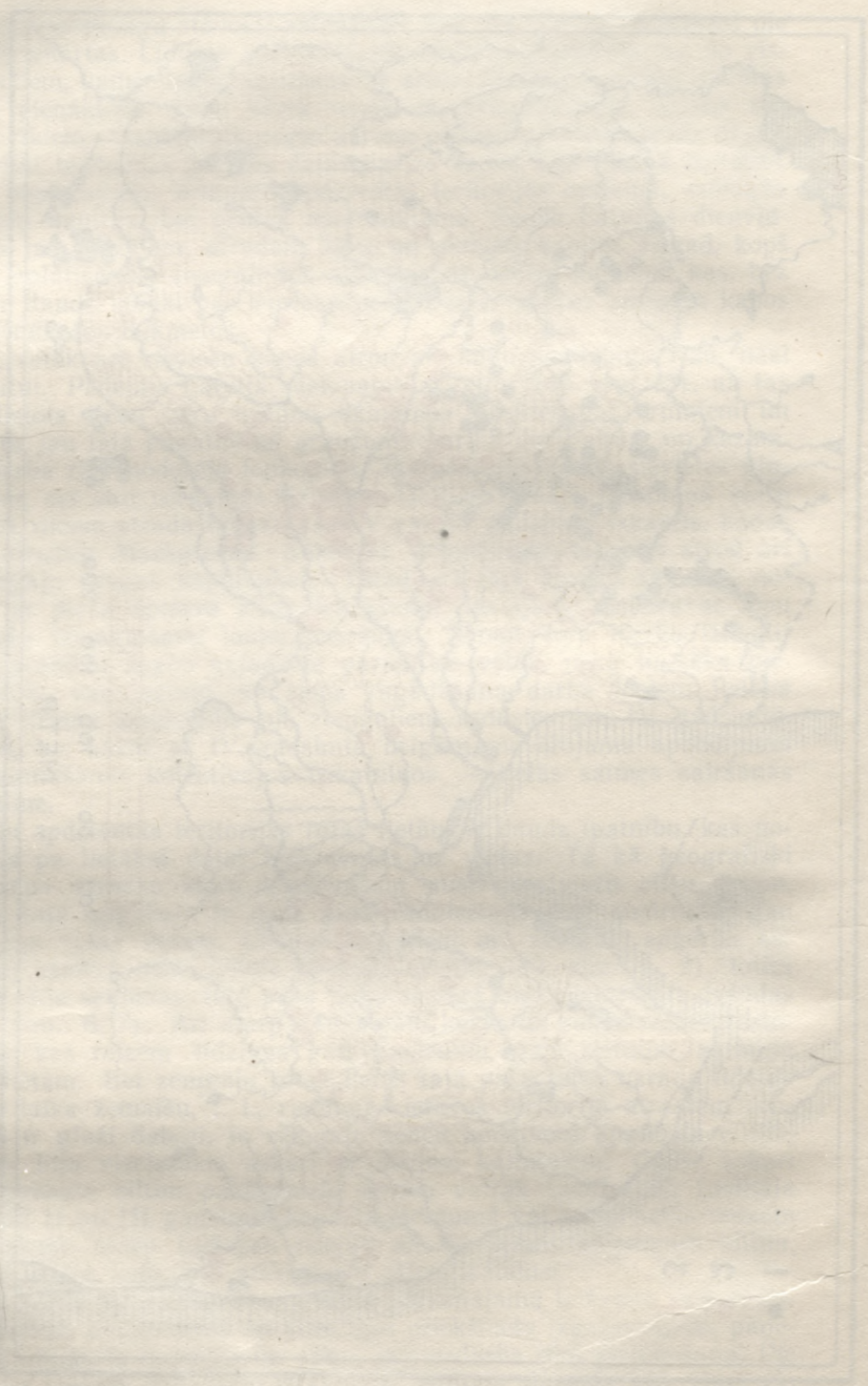
Vīriešu, retāk arī sieviešu kapos atrod arī kādu savdabīgu rīku, nazi ar līku iedzītni. Pēdējais Latvijā sastopams arī citur (46. zīm.: 3), un tas parasti pielietots tievu zaru (jauno dzinumu) nogriešanai krūmiem un kokiem, kurus jau tādā pagātnē kā grauzamu barību deva aitām un kazām. Tātad šis darba rīks noderēja lopkopībā. Gailīšos pie kādas sievietes ģindeņa atrastas arī aitu cērpamās dzirkles. Gailīšu trešajā uzkalniņā starp vīrieša darba rīkiem atrada tādas pašas V vai VI gadsimta izkaptis, kādas agrāk tika atrastas Mazkatužos. Sākot ar V gadsimtu, izkaptis atrod arī pārējos zemgaļu grupas kapulaukos. Tātad arī šajā apvidū sākusies nodarbošanās ar plaša apmēra siena ievākšanu, domājams, sakarā ar lopu kā vilcējspēka izmantošanu lauku uzaršanā. Ņemot vērā to, ka izkaptij kā jaunai parādībai kapos vajadzēja parādīties vēlāk, nekā to sāka pielietot ražošanā, var secināt, ka siena sagādāšana darba lopiem lielākā vairumā un tīruma zemkopība pie zemgaļiem radusies jau IV gadsimtā. Atgādināsim, ka, sākot ar IV gadsimta beigām, novērojama apbedījumu skaita samazināšanās kolektīvajos uzkalniņos — lielās saimes sairšanas procesa pazīme.

Zemgaļu apdzīvotās teritorijas rotas lietām ir daudz īpatnību, kas norāda, ka tās pa lielākai daļai izgatavotas uz vietas. Tā kā ģeografiski zemgaļu grupa atrodas starp kuršiem un austrumlatviešu cilšu grupu, rotas lietas šajā apgabalā ir dažā ziņā radniecīgas gan austrumu, gan rietumu grupu rotas lietām. Līdzīgi latgaļiem arī zemgaļi apģērba sastiprināšanai samērā bieži lietoja bronzas adatas (42. zīm.: 1, 2), toties kurši, kā to rāda senlietas, tajā pašā laikā samērā bieži lietoja arī dažādas saktas (42. zīm.: 6, 7). Arī starp daudzajām kakla un rokas rotām sastopam formas, kas reizēm līdzīgas gan austrumu, gan rietumu kaimiņu cilšu rotas lietām. Bet zemgaļu rotas lietas tajā pašā laikā uzrāda līdzību arī ar sava laika žemaišu, t. i., rietumu Lietuvas teritorijā atrastām senlietām. Tas ir gluži dabīgi, jo zemgaļu senču apdzīvotā apgabala ciltīm, bez šaubām, bija visciešākie sakari ar saviem kaimiņiem. Ciešie sakari starp šā apgabala ciltīm pakāpeniski arvien vairāk savstarpēji tuvināja šīs ciltis. Vēl II un III gadsimtā kapu izveidojumā vai rotas lietās redzam zināmu atšķirību starp Lielupes ielejas un Kurzemes augstienes ciltīm, bet šā laika posma beigās šī atšķirība ir stipri izzudusi.

Tāpat kā pārtikas sagādāšanas veidā pārrunājamā laikmetā skaidri saredzama attīstība amatniecībā un attiecīgos priekšmetu izgatavošanas paņēmienos, papildinās to tehnika un sākas jaunu darba rīku pielietošana. Pie tādiem pieder Gailīšu uzkalniņu izrakumos iegūtais slīmešts (40. zīm.: 2),

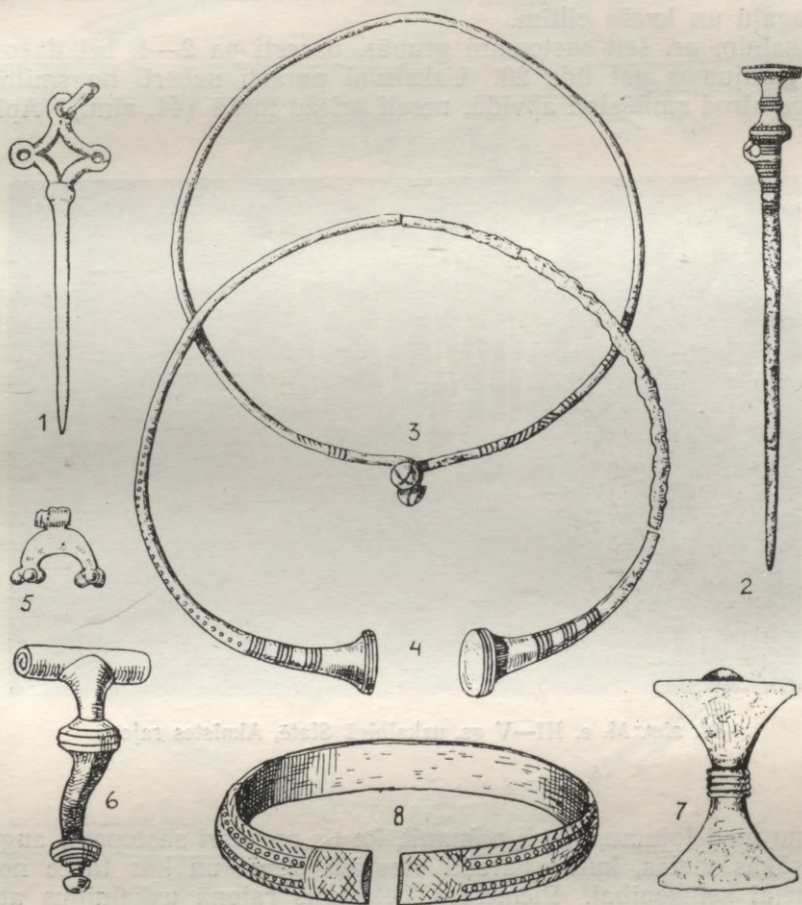

43. zīm. M. e. II—V gs. kapulauku izplatības karte:
 1 — akmens krāvumu, 2 — uzkalnīpu, 3 — zemē ierakto apbedījumu kapulauki

kādus lauku koka apstrādāšanas meistari koka trauku nogludināšanai lieto vēl mūsu dienās. Šā laika kapos daudzos gadījumos atrastas arī atliekas no vilnas audumiem, kas austi vienkārtna un trinīša tehnikā.

Dažādi jauni darba rīki un priekšmetu izgatavošanas prasmes apgūšana šajā laikā izplatās acīm redzot ātri. Tas viss līdz ar galveno ražošanas nozaru attīstību radīja zināmas pārmaiņas arī sabiedriskās attiecībās, par ko liecina pārmaiņas apbedīšanas veidā.

42. zim. Zemgaļu m. e. II—IV gs. uzkalniņos atrastie greznuma priekšmeti:

1, 2 — adatas ar krusta un ripas veida galvu; 3, 4 — kakla gredzeni ar pāresnātiem tauru un podziņu veida galiem; 5 — piekariņš — lunula; 6 — profilētā sakta; 7 — simetriskā sakta; 8 — aproce.

Latgaļu-sēļu cilšu teritorija aizņēma mūsdienu Latvijas dienvidu daļu Lielupes līdzenuma austrumos, t. i. Augšzemi un Vidzemes dienvidaustrumu daļu, kā arī tagadējās Latgales vidus un dienvidu daļu. Šās grupas centrs atradās tagadējā Jēkabpils, Neretas un Madonas rajonā. Šo grupu ar tādiem pašiem noteikumiem kā kuršus varam dēvēt par latgaļu-sēļu grupu, jo tie, bez šaubām, ir šo vēlāk mums zināmo cilšu priekšteči.

Nav šaubu, ka šeit aprakstītā grupa radusies tā sabiedriski saimnieciskā konsolidēšanās procesa rezultātā, ko šajā teritorijā novērojam jau iepriekšējos laikos (sal. tā saucamo Augšzemes akmens cirvju un nocietināto apmetņu novietojumu) un kas turpinājās arī aprakstāmā periodā. Šajā laikmetā Austrumlatvijas cilšu grupām ir raksturīgi *uzkalniņu kapi ar kolektīviem apbedījumiem*. Uzkalniņu kapu forma šai grupai ir noteicoša pat vēl nākošā laikmeta sākumā. Uzkalniņu ilgais mūžs rāda, ka sabiedriski saimnieciskā dzīve šajā grupā noritējusi mazliet pa citu ceļu nekā pie zemgaļu un kuršu ciltīm.

Uzkalniņi arī šeit sastopami grupās, parasti pa 2—4, bet dažos atsevišķos gadījumos pat līdz 20. Uzkalniņi parasti uzbūvēti no smiltīm, un tāpēc tos atrod smilšainā apvidū, nereti priežu mežā (44. zīm.). Aplūkojot

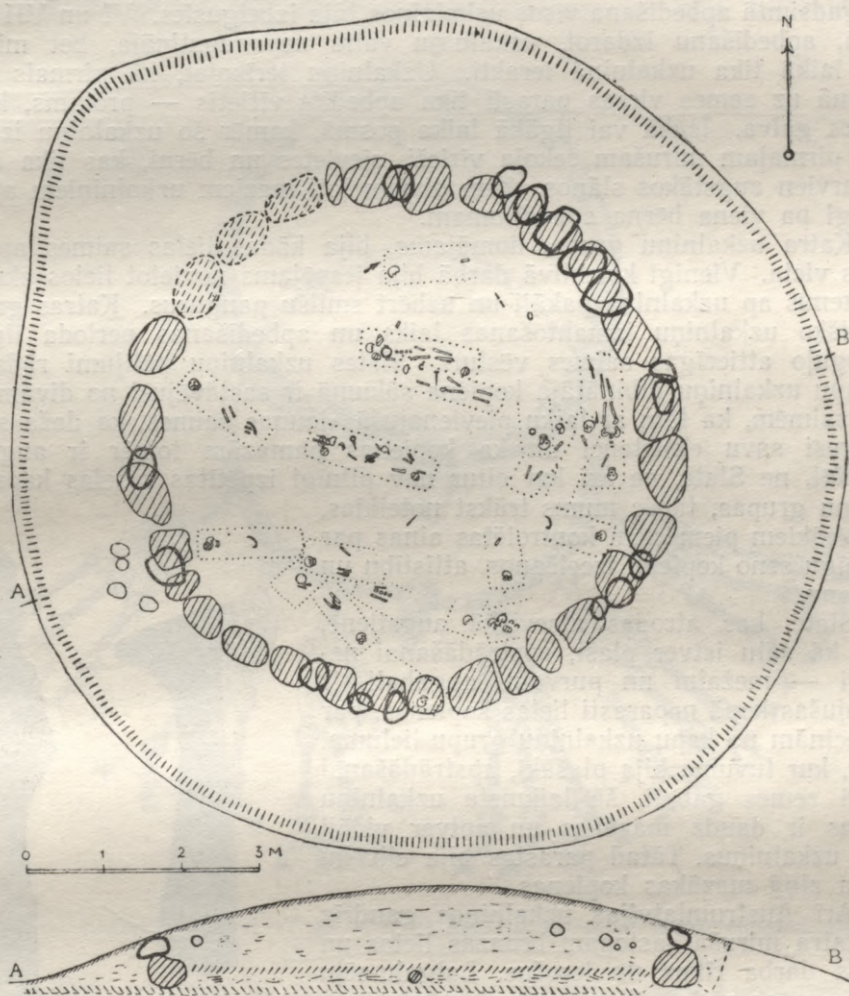
44. zīm. M. e. III—V gs. uzkalniņš Slatē, Aknīstes rajonā.

uzkalniņu novietojumu, viegli pamanīt, ka tie regulāri sastopami augstākās un sausākās vietās, kurās parasti vieglāka zeme un kas tāpēc nodereja pirmatnējai zemkopībai. Piemēram, Jēkabpils rajonā uzkalniņus atrodam noteikti augstienēs, kas, sākot ar Jēkabpili un Sēlpili, turpinās uz dienvidiem, uz Lietuvas PSR robežas pusi (sal. karti, 43. zīm.). Bet tajā pašā laikā var novērot, ka uzkalniņu tuvumā bieži atrodamas dabīgas zālaines. Liela daļa Madonas rajona uzkalniņu atrodami Aiviekstes upes līdzenumā. Kaut gan arī šeit katra uzkalniņu grupa atrodas augstākā vietā, to tuvumā ir zemāks apvidus, kur atrodamas dabīgas ganības.

Katrā atsevišķā uzkalniņā atrodam vairākus apbedījumus, mazākajos uzkalniņos līdz 10, lielākajos līdz 20 un pat vairāk. Mirušie apglabāti nesadedzināti. Apbedīšanai paredzētais laukums katrā uzkalniņā pēc zīnāmiem noteikumiem aplūkts ar lielu laukakmeņu gredzenu, kas novietots 1—2 m attālumā no uzkalniņa malas (45. zīm.). Šā akmeņu gredzena

iekšpusē arī guldīti visi uzkalniņā apbedītie mirušie. Pirmie apbedījumi atrodas uz pašas zemes, bet vēlākie augstāk, kas norāda, ka uzkalniņš ticis paaugstināts pakāpeniski.

Lielāks skaits Austrumlatvijas uzkalniņu izpētīts Slatē, Aknīstes rajonā. Kapu uzkalniņi tur novietoti trīs grupās. I grupā pavisam 18 uz-

45. zīm. Slatē uzkalniņa (Aknīstes rajonā) plāns un profils. Atsevišķi apbedījumi atdalīti ar punktētu līniju.

kalniņu, tā atrodas tīruma malā, smilšainā zemē, skuju koku mežā. II grupa sastāv no 11 uzkalniņiem un atrodas apmēram 2 kilometrus uz austrumiem no pirmās, jauktā mežā. III grupā ir tikai pāris uzkalniņu, un tā novietota starp abām iepriekšējām grupām.

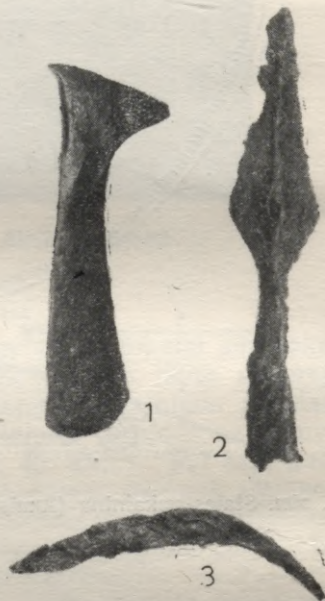
Apmēram puse no visiem uzkalniņiem ir zinātniski izpētīti, izdarot

izrakumus, kamēr pārējos bija izpostījuši apraktas mantas tiktāji. Atsevišķo uzkalniņu caurmērs svārstījās no 5 līdz 15 metriem, augstums no 0,5 līdz 1,3 metriem. Katrā no izpētītajiem I un II grupas uzkalniņiem bija pāris uzkalniņu, kas uzbērti III gadsimtā un tikuši lietoti visu IV gadsimtu. Tāpat pāris uzkalniņos katrā grupā apbedīšana bija sākusies IV gadsimtā, pāris uzkalniņos V un vienā otrā uzkalniņā VI gadsimtā. VII gadsimtā apbedīšana visos uzkalniņos bija izbeigusies. VI un VII gadsimtā, apbedīšanu izdarot, uzkalniņu vairs nepaaugstnāja, bet mirušie šajā laikā tika uzkalniņā ierakti. Uzkalniņu ierīkojot, kā pirmais pašā sākumā uz zemes virsas parasti tika apbedīts vīrietis — protams, kādas saimes galva. Īsākā vai ilgākā laika posmā, kamēr šo uzkalniņu izmantoja, pirmajam mirušam sekoja vīrieši, sievietes un bērni, kas tika apbedīti arvien augstākos slāņos. Zem diviem ļoti maziem uzkalniņiem atrada vienīgi pa viena bērna apbedījumam.

Katra uzkalniņu grupa, domājams, bija kādas lielas saimes apbedīšanas vieta. Vienīgi kolektīvā darbā bija iespējams novietot lielos akmeņu gredzenus ap uzkalniņa pakāji un uzbērt smilšu paugurus. Katras grupas atsevišķo uzkalniņu izmantošanas laiks un apbedīšanas perioda ilgums atspoguļo attiecīgas saimes vēsturi. Slates uzkalniņu pētījumi rāda, ka šo kapu uzkalniņu dibinātāja kopiena sākumā ir sastāvējusi no divām līdz trim saimēm, ka tām ar laiku pievienojušās jaunas saimes, ka daža saime izbeigusi savu eksistenci un ka kopienas pamazām tomēr ir augušas. Diemžēl, ne Slatē, ne arī kur citur nav pilnīgi izpētītas veselas kapu uzkalniņu grupas, tāpēc mums trūkst noteiktas, ar vairākiem piemēriem kontrolētas ainas par attiecīgu seno kopienu izcelšanos, attīstību un sairšanu.

Slatē, kas atrodas atsevišķā augstienē, kuru kā salu ietver plaši, apstrādāšanai nederīgi — mežaini un purvaini apgabali, ir dzīvojušas kopā neparasti lielas kopienas, par ko secinām no kapu uzkalniņu grupu lieluma. Citur, kur tuvumā bija plašāki, apstrādāšanai derīgi zemes gabali, šā laikmeta uzkalniņu grupas ir daudz mazākas un aptver vidēji 2—4 uzkalniņus. Tātad parastas bija cilvēku skaita ziņā mazākas kopienas.

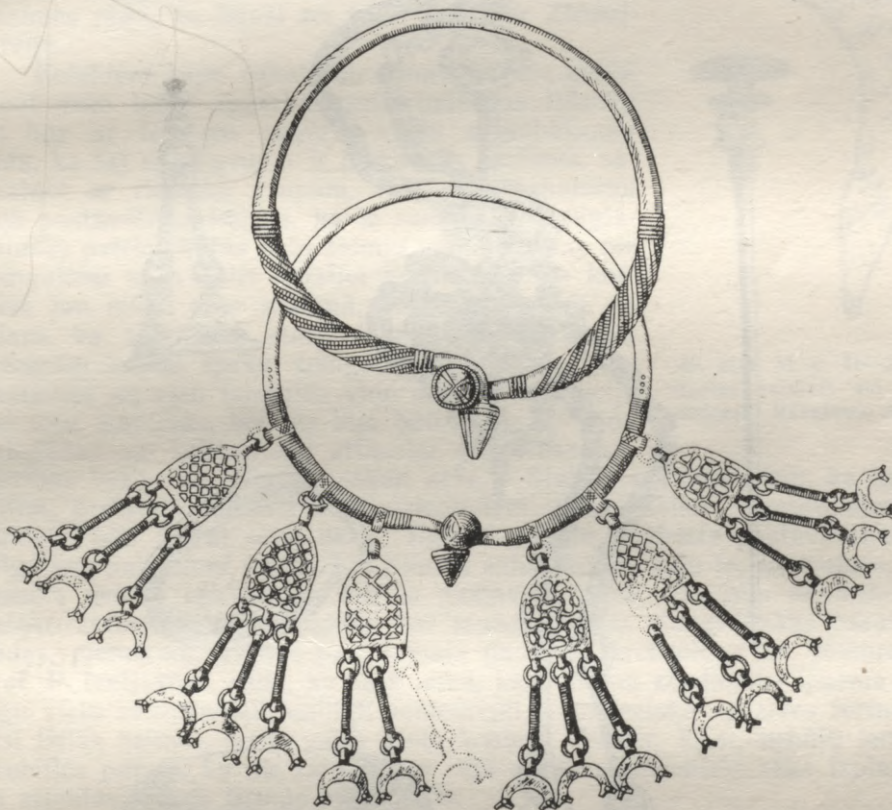
Arī Austrumlatvijas uzkalniņos gandrīz pie katra mirušā sastopam bronzas lietas un dzelzs darba rīkus un ieročus. Latgaļu-sēļu cilšu grupas vīriešu kapos atrod raksturīgos šaurasmens cirvjus ar kāta caurumu (46. zīm.: 1). Uzmavas cirvjus, kas raksturīgi kuršu un zemgaļu teritorijai, te sastopam maz. Šo šaurasmens cirvi, kas tomēr ir samērā smags, dažkārt lietoja mežu ciršanā. Vīriešu kapos bieži sastopami 1—2 šķēpi (46. zīm.: 2). Vīrieši apgādāti arī ar krūmu nazi (46. zīm.: 3) — rīku, kas noderēja, lai nogrieztu sīkos zarus — jaunus dzinumus izbarošanai aītām

46. zīm. Dzelzs cirvis, šķēpa gals un nazis ar līku iedzītni no latgaļu m. e. III—V gs. uzkalniņiem.

un kazām. Pāris vīriešu kapos atrasti jātnieku pieši un vienā arī zirga mutes dzelži. Šīs senlietas rāda, ka zirgi izmantoti jāšanai. Jāšana šajā laikmetā, kad nebija vēl ceļu, manāmi atviegloja pārvietošanos.

Sevišķi jāatzīmē darba rīks, kas attēlots 49. zīmējumā un atrasts II—III gadsimta uzkalniņā Saleniekos, Rēzeknes rajonā. Vēl nesen to uzskatīja par sirpi. Spriežot pēc etnografiskām paralelēm, šis darba rīks ar spēcīgi izliektu asmeni un kāsīti iedzītņa galā nav vis sirpis, bet rauknis,

47. zim. Divi latgaļu m. e. III—V gs. bronzas kakla gredzeni ar konusveidīgiem galiem.

t. i. darba rīks krūmāju un zaru izgriešanai, līdumu iztīrot. Līdzīgi raukņi ir lietoti rajonos, kur saglabājusies līduma zemkopība, vēl līdz XIX gadsimtam, un ar tiem strādājušas galvenokārt sievietes. Raukņus atrod, kā redzēsīm zemāk, Latvijas austrumu daļas archeoloģiskā materialā arī vēlāk, līdz pat X—XII gadsimtam ieskaitot.

Rotas lietas, kas sastopamas ne vien sieviešu, bet arī vīriešu kapos, bieži mēdz būt ļoti masīvas, kas rāda, ka arī bronzas, no kuras tās izgatavotas, nav trūcis. Neraugoties uz to, ka šīs rotas lietas visumā radniecīgas zemgaļu rotas lietām, daudzas no tām pēc savas formas ir raksturīgas vienīgi latgaļu-sēļu cilšu grupām. Tas liecina ne vien par vietēju izcel-

šanos, bet norāda arī uz skaidri izveidotām izgatavošanas tradīcijām. Kā raksturīgus latgaļu-sēļu rotas lietu piemērus minēsim kakla gredzenus ar augstiem, konusveidīgiem galiem un biezas trijstūra griezuma aproces (47. zīm. un 48. zīm.: 5). Viena no latgaļu-sēļu īpatnībām ir arī tā, ka šeit apģērba sastiprināšanai izmanto, tāpat kā agrāk, adatas, kamēr citur

48. zīm. Latgaļu m. e. III—IV gs. bronzas rotas lietas:

1 — adata ar ripas galvu; 2 — adata ar riņķa galvu, važiņām un lunulām; 3 — trīsstūrains piekariņš no līdzīgas adatas; 4, 5 — aproces.

ieciēnītās saktas te sastopamas ļoti reti. Adatas pēc savas formas parasti visai dažādas. Tajās varam saskatīt pazīmes no zināmām bronzas laikmeta formām, kurām tās arī tieši sekoja. Lai adata nepazustu, tās galu, kas iznāca virs apģērba, senākos laikos apseja ar dziju. Tagad dzijas vietā bieži redzam bronzas važiņas (48. zīm.: 2).

Vairākos uzkalniņos tika atrasti vilnas auduma gabaliņi, kas austi vienkārtnā un triniša tehnikā. Atrastas arī linu diegu paliekas. No tā secinām, ka šajā laikā audēja un apstrādāja arī linus. Dažādu amatu māku un maiņas attīstības ziņā šī cilšu grupa visumā ir uz tāda paša līmeņa kā zemgaļi. Archeoloģiskie materiāli liecina, ka latgaļu-sēļu cilšu grupai bija ciešas saites ar tuvākajām ciltīm Lietuvas austrumos. Austrumlatvija un Austrumlietuva, tāpat kā iepriekšējos laikos, bija ciešos sakaros ar Dņepras un Ūkas apgabaliem. Daudzas pazīmes rāda, ka bijuši arī tuvi sakari ar Ziemeļlatviju.

Kolektīvo kapu uzkalniņu samērā ilgais mūžs, tāpat veco laiku apģērba sastiprināšanas līdzekļi un līdz ar to veco apģērba veidu saglabāšanās rāda, ka šai cilšu grupai ir atšķirīgas pazīmes, salīdzinot ar rietumu grupām. Kolektīvo uzkalniņu ilgā pastāvēšana liecina, ka te samērā ilgi saglabājušās patriarhalās lielo saimju kopienas, kas pie zemgaļiem sāka sairt mazliet agrāk, bet pie kuršiem jau mūsu eras sākumā. Tādā kārtā mēs redzam, ka atšķirības starp savstarpēji tuvu radniecīgām senām kuršu, zemgaļu un latgaļu ciltīm pastāvēja ne vien formālās viņu dialektu, tradīciju vai rotu īpatnībās, bet tās bija būtiskākas — viņu ražošanas un sabiedrisko attiecību atšķirības, atšķirības bazē. Tas pilnīgi saskan ar J. V. Staļina norādījumiem, ka senām ciltīm, pretstatā militārī administratīviem vēlāko laiku pagaidu apvienojumiem, bija katrai sava baze.¹ Ilgākai saimju kopienas pastāvēšanai pie latgaļiem par cēloni varētu būt līdumu saimniecība, kam te, austrumos, bija samērā lielāka nozīme un kas te pastāvēja ilgāk. Tai bija nepieciešams lielāku kolektīvu kopīgs darbs. Arī jaunāko laiku etnogrāfiskās paraleles, kādas, piemēram, atzīmē pazīstamais padomju archeologs un vēsturnieks prof. P. Tretjakovs, rāda, ka šajā laikā, kad līdumu zemkopība ieņēma svarīgu vietu saimniecībā, dabīgā sabiedriski saimnieciskā sadzīves forma bijusi lielās saimes, nevis vairs ģints kopiena. Tomēr, šķiet, nebūtu iemesla šaubīties par to, ka pie latgaļu un sēļu ciltīm pakāpeniski sāka izplatīties kā atmatas, tā arī tīruma zemkopība.

Somu cilšu grupai, kuru ar zināmu noteikumu varētu nosaukt par igauņu-lībiešu cilšu grupu, piederēja teritorija uz ziemeļiem no līnijas, kas savieno Cēsu pilsētu un Lubānas ezera dienvidu galu. Šās grupas teritorijā jāieskaita arī Kurzemes ziemeļu daļa, ziemeļos no Abavas upes un austrumos no Ventas grīvas, varbūt arī neliels apgabals Ventas rietumos, starp tās lejteci un jūru. Kādām ciltīm piederēja zeme Gaujas un Daugavas lejtecē, kur vēlāk dzīvo lībieši, to pagaidām nezīnām, jo atradumu, kurus varētu attiecināt uz aprakstāmo laikmetu, šeit līdz šim gandrīz pilnīgi trūkst.

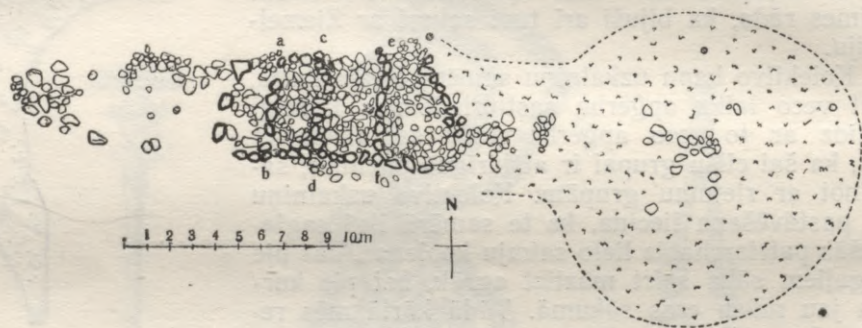
Somu ciltīm bija raksturīgi no akmeņiem un zemes veidoti lēzeni, apmēram 40—60 cm augsti kapu uzkalni, kurus mēs saucam par *akmens*

49. zim. M. e. II—III gs. dzelzs rauknis no Saleniekiem. Rēzeknes rajonā.

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, 1951, 9. lpp.

krāvumu kapiem (50. zīm.). Sie kapi ir attīstījušies no akmens šķirstu kapiem, kas iepriekšējā laikā bija sastopami Latvijas ziemeļos. Akmens šķirsti izzuduši m. e. sākumā. No agrākiem laikiem saglabājies vienīgi lielu akmeņu loks vai, parastāk, akmeņu taisnstūris, kas novietots virzienā no ziemeļiem uz dienvidiem tāpat kā akmens šķirstu kapi iepriekšējā periodā. Sāds ar četrstūrīgu, lielu akmeņu žogu ierobežots laukums tika apklāts ar mazākiem akmeņiem un zemi. Šo sīko akmeņu starpā apgla-

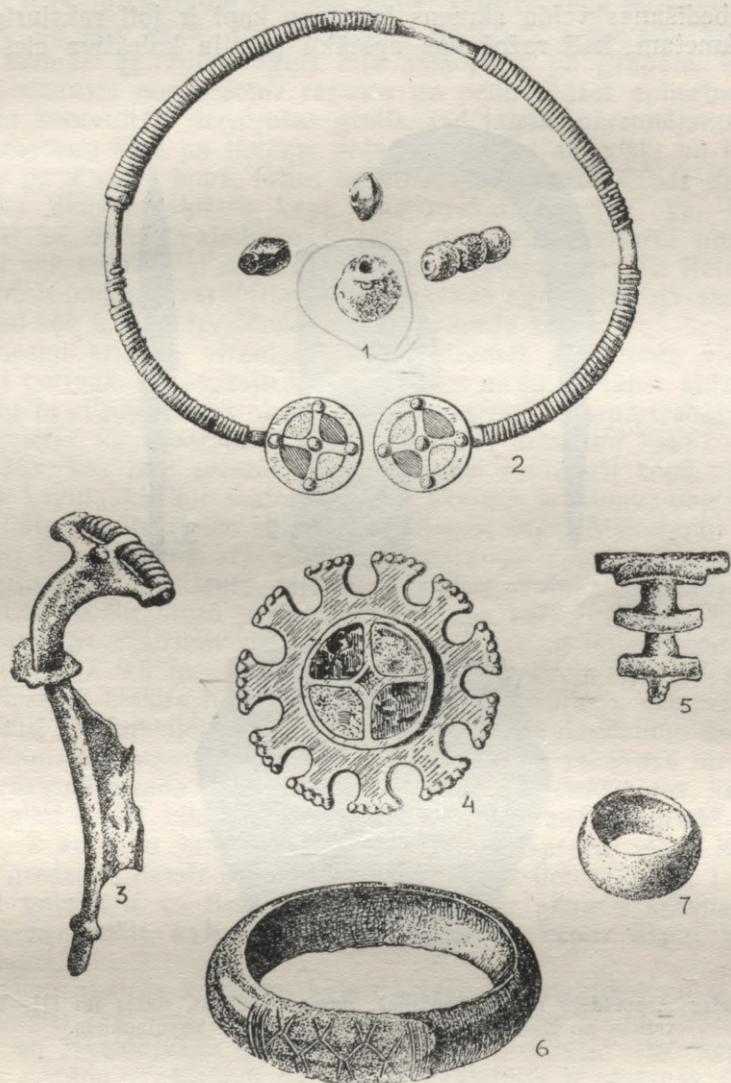
50. zīm. Akmens krāvumu kapulauka plāns Auciemā, Cēsu rajonā. Kameru veida žogu akmeņi apzīmēti ar burtiem a—b, c—d, e—f. Kapulaukam austrumu galā pieslēdzas uzkalniņš, domājams, ar akmens šķirstiem.

bāja mirušo vai nu sadedzinātu, vai arī nesadedzinātu, dodot tam līdzī daudus priekšmetus (51. un 52. zīm.). Līdz II gadsimtam mirušiem bez bronzas, stikla un cita materiala rotas lietām deva līdzī arī dzelzs priekšmetus un ieročus, kā uzmavas cirvjus, šķepus, dažos gadījumos arī zobenu utt. Kopš III gadsimta ieviešas paradums dot līdzī vienīgi rotas lietas, kamēr darba rīki un ieroči gandrīz pilnīgi izpaliek.

Arī akmens krāvumu kapi ir kolektīvas apbedīšanas vietas. Katrā ar akmeņu žogu ierobežotā kapā apbedīja vairākus mirušos, bieži vien lielākā skaitā, līdz ar piedevām. Pie tam atsevišķo mirušo kauli un priekšmeti izrādās pilnīgi sajaukti, tā ka gandrīz nav iespējams atšķirt atsevišķus apbedījumus un to inventāru. Šādi juku jukām novietoti apbedījumi uzskatāmi rāda, ka šajos kapos guldīti radnieki, kas arī dzīvē bijuši savstarpēji cieši saistīti.

Vietās, kur iedzīvotāji parādījās vēlāk un kur dzīvoja arī mazākas kopienas, sastopam atsevišķus, ar žogu ierobežotus akmens krāvumu kapus. Centralajos apgabalos ar ilgstošu un biezu apdzīvotību, piemēram, Raunas apkārtnē, šādi kapi nereti sabūvēti pa vairākiem kopā. Tas ir noticis ļoti raksturīgā veidā, proti, tā, ka katru nākamo akmens krāvumu kapu ierīkoja cieši pie iepriekšējiem un vienmēr vai nu žoga austrumu, vai rietumu malā. Tā šie akmens krāvumu kapi izauga garumā austrumu-rietumu virzienā, izveidodami veselu rindu ar žogu norobežotu četrstūrīgu «kameru». 50. zīmējumā parādīts šāda no vairākām kamerām sastāvoša kapulauka plāns no Auciemā Cēsu rajonā. Ar savu austrumu galu tas pieslēdzas ieapaļas formas akmeņu uzkalniņam, kas pieder pie iepriekšējā perioda kapulauku tipa.

Katrs šāds no vairākām «kamerām» veidots liels akmens krāvums, kā liekas, atbilst kādai iepriekš aprakstītai baltu cilšu uzkalniņu grupai. Katru atsevišķo četrstūrains «kameru» ar tās apbedījumiem varam salī-

51. zim. Rotas lietas no II—V gs. akmens krāvumu kapulaukiem Latvijas ziemeļdaļā:

1 — krelles no stikla un stikla masas; 2 — bronzas kakla gredzens, gali izrotāti ar krāsainu emalju; 3 — profilēta sakta; 4 — ripas veida sakta ar krāsainu emalju; 5 — šķēršu sakta; 6 — aproce; 7 — gredzens.

dzināt ar atsevišķu uzkalniņu. Katrs akmens krāvums, lai tas būtu liels vai mazs, varēja piederēt, tāpat kā katra uzkalniņu grupa, kādai lielās saimes kopienai. Saimes kopiena pie somu ciltīm bija sabiedriski saimnie-

ciska vienība, ko acīm redzot nosacīja apstākļi, ka tai liduma zemkopības ekonomikā bija liela nozīme. Akmens krāvumu kapu celšana, kam vajadzēja lielu daudzumu akmeņu, sevišķi smago iežogu akmeņu, bija iespējama vienīgi ar lielākiem kolektīviem spēkiem. Kā ar savu izbūvi, tā arī ar kolektīvo apbedīšanas veidu akmens krāvumu kapi ir ļoti raksturīgs piemineklis laikmetam, kad ražošanas apstākļi prasīja kolektīva ciešu kopīgu

52. zīm. Dzelzs sirpveidīgs nazis (rauknis), uznavas cirvis, nazis un III—V gs. māla trauks no Ziemeļlatvijas akmens krāvumu kapulaukiem.

darbu. Akmens krāvumu kapulauku izpētīšana ir parādījusi, ka jaunas «kameronas» izbūvētas līdz IV gadsimtam. Vēlāk, V un pa daļai varbūt vēl VI gadsimtā, tajās pēc vecas tradīcijas vēl turpināja apglabāt mirušos, bet jaunas «kameronas» vairs nebūvēja. No tā varam secināt, ka saimju kopienas acīm redzot jau IV gadsimtā sāka sairt.

Raksturīga akmens krāvumiem ir to atrašanās tīrumu vidū. Var novērot, ka tie atrodami ne vien Vidzemes augstienes nogāzēs, kur iepriekšējā laikmetā tik bieži sastapām akmens šķirstu uzkalniņus, bet daudzās

vietās tie izplatīti arī šās augstienes vidienē (sal. karti, 43. zīm.). To acīm redzot veicināja zemkopības lielā loma šejienes saimniecībā. Protams, daudzi akmens krāvumu kapi sastopami arī ūdens — upju un ezeru un lopkopībai noderīgu zālaiņu tuvumā, tomēr raksturīgākā tuvākās apkārtnes pazīme te, kā jau teikts, ir zemkopībai noderīga zeme. Ja agrā dzelzs laikmeta akmens šķirstu pauguri bija sastopami pa grupām, kuras bija izvietotas zināmos norobežotos rajonos un acīm redzot apliecina, ka šeit vēl samērā koncentrēti dzīvojušas ģintis, tad tagad, pārrunājamā periodā, akmens krāvumu kapi pa lielākaļ daļai sastopami atsevišķi un tikai retos gadījumos pa 2 vai 3 kopā, toties tie atrodami izkaisīti daudz lielākā teritorijā nekā akmens šķirstu kapi. Tas uzskatāmi rāda, ka, izvīrztoties zemkopībai kā dzīvei vajadzīgo līdzekļu ražošanas nozarei pirmā vietā, iedzīvotāji sāk izklist, lai apstrādātu jaunus zemes gabalus. Reizē tas apstiprina mūsu pieļauto varbūtību, ka ģintis, kas agrāk dzīvoja samērā cieši kopā, tagad sāk izklist, izveidodamas lielo saimju kopienas.

Atzīmēsim arī, ka, virzīdamās uz Vidzemes augstienes vidieni, kas iepriekšējā periodā, liekas, bija klāta ar biezu mežu un tāpēc atdalīja somu ciltis no baltu ciltīm, tagad abas cilšu grupas nonāk nepartrauktā saskarē. Vairākās vietās uz robežām sastopam akmens krāvumu kapus un uzkalniņus blakus, kas ļauj secināt, ka iedzīvotāji saplūduši kopā. Pazīstami jauna tipa kapulauki, kur sastopami gan akmens krāvumu, gan uzkalniņu kapi, — Latgalē, Rēzeknes rajona Saleniekos (agr. Makašēnu pagastā).

Tipisks lielo akmens krāvumu kapu paraugs Ziemeļlatvijā ir Kalnslavēku kapulauks Smiltēnes rajonā (agr. Launkalnes pagastā). Tas pa daļai izpētīts un literatūrā pazīstams jau kopš 1870. gadiem. Šā akmens krāvuma garums austrumu-rietumu virzienā ir 46 m un platums ziemeļdienvidu virzienā 9,6 m. Akmens krāvums sastāvēja no 15 austrumu-rietumu virzienā blakus novietotiem akmens četrstūriem, «kamerām», kas bija piepildīti ar akmeņiem un zemi. Te atrada lielu daudzumu sadedzinātu mirušo kaulu. Neraugoties uz tā laika ļoti pavisāo rakšanas metodi, šajā akmens krāvumā atrada vairāk nekā 140 dažādus priekšmetus, kas attiecināmi uz laiku no II līdz V gadsimtam. Starp minētiem priekšmetiem ir 24 saktas, 2 apģērbu saspraužamās adatas, 21 aprobe, viens kakla gredzens, 22 gredzeni, daudz bronzas un stikla rotas lietu, 9 naži, 1 vērptomā vārpsta, 1 galoda u. c. Bez tam šeit, kā vispār akmens krāvumu kapos, atrada arī keramiku, kas, starp citu, uzkalniņu kapos tikpat kā nemaz nav atrodama.

Daudziem akmens krāvumu kapos atrastiem priekšmetiem ir īpatnēja, vienīgi akmens krāvumu kapu apgabalos sastopama forma; tie izgatavoti uz vietas un izveidojušies vietējas attīstības rezultātā. Pēc kapu veida, kā arī pēc dažādu priekšmetu formas, Ziemeļlatvija ir vistuvāk radniecīga tagadējai Igaunijai, sevišķi Dienvidigaunijai, kas norāda uz abu šo zemju cilšu tuvo radniecību. Akmens krāvumu kapu senlietas arī rāda, ka šis apgabals bijis tiešā saskarē ar zemgaļu un latgaļu uzkalniņu kapu apgabaliem. Tāpat cieši sakari bijuši ar Dņepras apgabalu, kur šajā laikā sāka izveidoties austrumslavu cilšu savienība, vēlākās Kijevas valsts priekštece. Par šiem sakariem liecina akmens krāvumu kapos samērā bieži atrodamās ar emalju, t. i. krāsainu stikla masu izrotātas metala rotas lietas, saktas, apkalumi u. c., kas atrodamas Kijevas apkārtnē un acīm redzot noderēja kā paraugs šīm rotas lietām pie mums.

Ievērojamam ražošanas pieaugumam un ar to saistītai padziļinātai darba dalīšanai sekoja tālāka maiņas attīstība. Aprakstāmā perioda saimniecībā maiņa ir kļuvusi ne vien pilnīgi regulāra, bet arī nepieciešama. Ja maiņa kaut kāda iemesla dēļ sāktu apsīkt, tas, bez šaubām, manāmi bremsētu saimnieciskās dzīves attīstību. Par maiņas apgrozības lielumu un nozīmi liecina lielais bronzas daudzums, kas šajā laikā ievests Latvijas teritorijā. Kaut gan maiņa, bez šaubām, vēl notika no cilts uz cilti un vēl nebija tiešas tirdzniecības ar attālākām zemēm, šeit tomēr sastopamas ba-

53. zīm. Romiešu II—III gs. vara monētu depozīts no Daugavpils.

gātības no ļoti tālām zemēm. Jo sevišķi te jāatzīmē romiešu monetas. Pēc līdzšinējām ziņām, Latvijas teritorijā pavisam atrastas 474 romiešu monetas (vairums no bronzas). Lielākā daļa monētu atrastas kā depozīti (sal. 53. zīm.). Daudzi monētu atradumi konstatēti Daugavas krastos, tāpēc varam secināt, ka Daugava jau toreiz izveidoja ievērojamu kustības zonu caur Latvijas teritoriju. Daļa romiešu monētu, domājams, ir ievesta no dienvidrietumiem ar senprūšu cilšu starpniecību, jo to teritorijā lielā skaitā atrastas līdzīgas monetas; otra daļa (sevišķi austrumos — Daugavas augštecē atrastās monetas) varētu būt iegūta no Dņepras apvidus. Arī pārējie no citurienes ievestie priekšmeti — atsevišķi metala priekšmeti, stikla krelles u. c. — iegūti pirmā kārtā šajos divos galvenos virzienos, no dienvidrietumiem ar senprūšu starpniecību un no dienvidaustrumiem — no Dņepras, no austrumslavu priekštečiem (emaljētas rotas lietas). Par ievesto metālu un rotas lietām samaksāja zvērādās, ko ieguva medībās, dažreiz atdeva arī mājlopus, jo visas šīs lietas tika novērtētas kā maiņas prece.

legaumēsīm, ka, pateicoties regulāri izveidotai maiņas tirdzniecībai un dažādu raksturīgu priekšmetu izplatībai ziemeļos, varam noteikt bez Daugavas arī dažus citus galvenos virzienus, pa kuriem tika uzturēti cieši sakari starp ciltīm. Viens no šādiem galveniem sakaru virzieniem gāja no zemgaļu novadiem, no Kurzemes augstienes uz Rīgas jūras līci un pa to augšup līdz Ziemeļlatvijai, otrs šāds ceļš savienoja Lietuvas austrumus ar Augšzemes augstieni un pēdējo savukārt ar Vidzemes augstieni.

Laika periods, kas aptver pirmos mūsu eras gadsimtus, iezīmē ražošanas spēku diezgan strauju pieaugumu. Zemkopība kļūst par saimniecības pamatu. Mūsu republikas teritorijas dienvidrietumos tūruma zemkopības izplatīšanās sākas, jādūmā, perioda sākumā, turpretim pārējos rajonos ar IV gadsimtu. Kaut arī lūduma zemkopībai joprojām ir liela loma, tūruma zemkopības sākumiem ir sevišķi svarīga nozīme sabiedriski ekonomisko attiecību tālākā attīstībā. Tiešā sakarā ar zemkopību attīstās tālāk arī lopkopība, sākas lopu vilcējspēka izmantošana. Attīstās arī amatniecības ražošana, dzelzs un bronzas apstrādāšana; ar dzelzs ieviešanas parādās jauni, specializēti darba rīki; tiek izkopta aušanas māka. Pieaug iedzīvotāju skaits, tiek apgūti galvenie zemkopības rajoni. Pirmo mūsu eras gadsimtu pieminekļu skaits daudzkārtīgi pārsniedz iepriekšējo perioda pieminekļu skaitu.

Ražošanas spēku pieauguma rezultātā ģintis izaug plašumā un izvietojas *saimju kopienās* no agrākiem centriem uz plašākiem apgabaliem. Sakarā ar tūruma zemkopības rašanos iesākas tālāka *mazo saimju atdalīšanās* no saimju kopienām. Saimes kopiena (mājas kopiena) bija, kā to norāda F. Engelss¹, tā starppakāpe, caur kuru ģints kopienas beigās sadalījās atsevišķās ģimenēs. Atsevišķo saimju izdalīšanās nozīmēja ne tikai ģints attiecību sairšanu, bet arī privatīpašuma rašanos un mantiskās noslaņošanās sākumu.

Spriežot pēc kapļu un raukņu atradumiem sievietu kapos, sieviete rosiģi piedalījās zemes apstrādāšanā, t. i. ņēma dalību galvenā ražošanas nozarē. Tas, dabīgi, nodrošināja viņai ietekmīgu stāvokli sabiedrībā, kas jau sen bija nonākusi pie patriarhalas iekārtas.

Tajā laikā, kad mēs pavisam skaidri varam izsekot ģints attiecību sairšanas procesam, *cilts organizācija*, spriežot pēc archeoloģiskiem pieminekļiem, acīm redzot vēl nekļūst vājāka. Ne iepriekšējā, ne sekojošā perioda archeoloģiskā materialā — kapu veidā, rotas lietās, pa daļai dažādos darba rīku tipos, tātad arī saimniecības veida atšķirībās — dažādu cilšu eksistence Latvijas teritorijā neatspoguļojas tik skaidri kā tieši pirmajos m. e. gadsimtos. No tā var secināt, ka, pateicoties pakāpeniskam iedzīvotāju skaita pieaugumam un maiņas attīstībai starp ciltīm, šajā laikā vēl turpinājās cilšu konsolidācija un sakaru nostiprināšanās starp radniecīgām ciltīm.

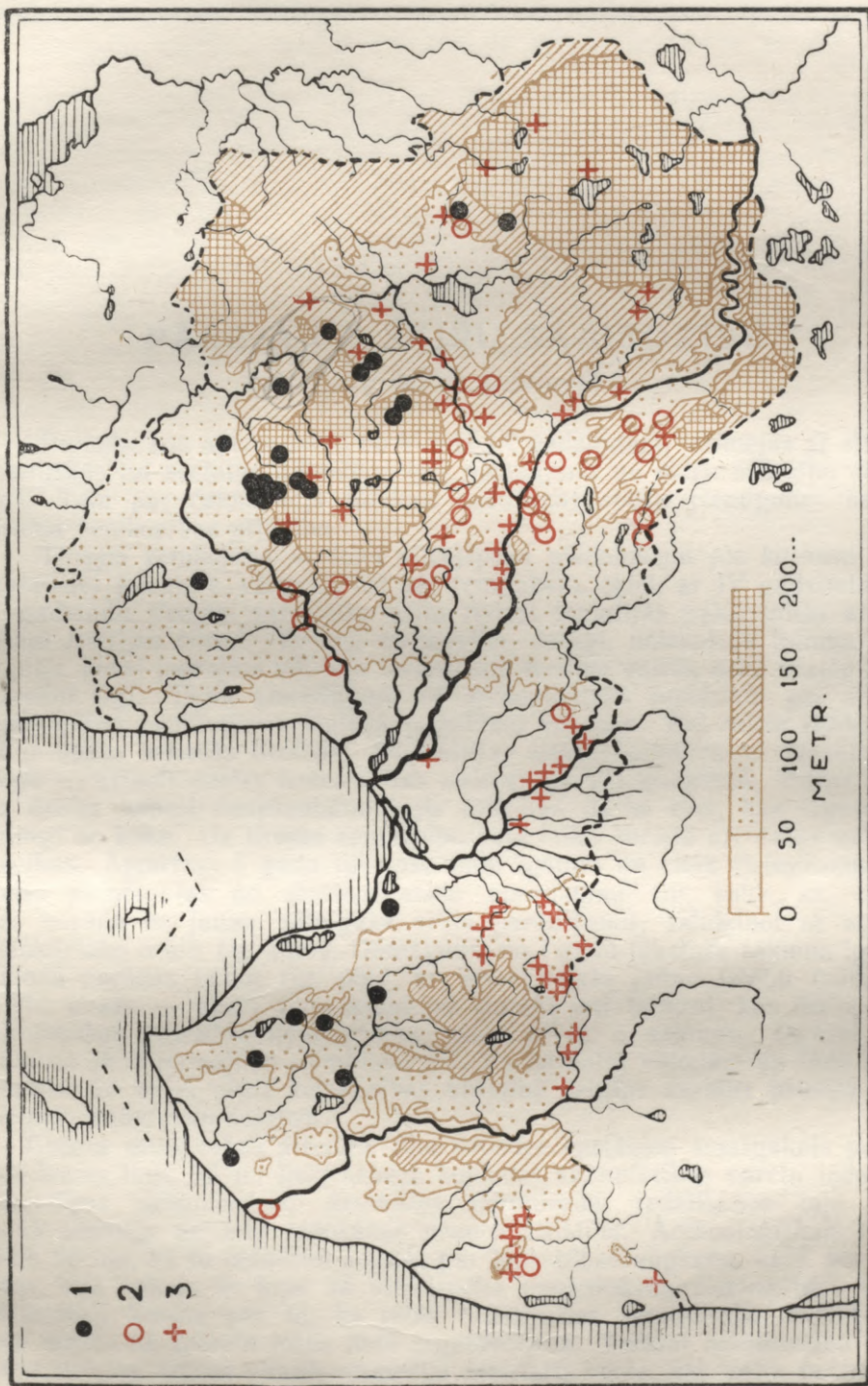
Zināmā mērā cilšu saliedēšanos veicināja arī pieaugošā nepieciešamība aizstāvēties. Sakarā ar jaunu apstrādāšanai noderīgu zemju apgūšanu starp ciltīm, bez šaubām, nereti notika sadursmes. Par to liecina ieroči, kas sastopami gandrīz visos vīriešu kapos dzelzs šķēpu galu un cirvju veidā. Šā perioda *pilskalni*, diemžēl, izpētīti vēl ļoti maz. Uz mūsu

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 205. lpp.).

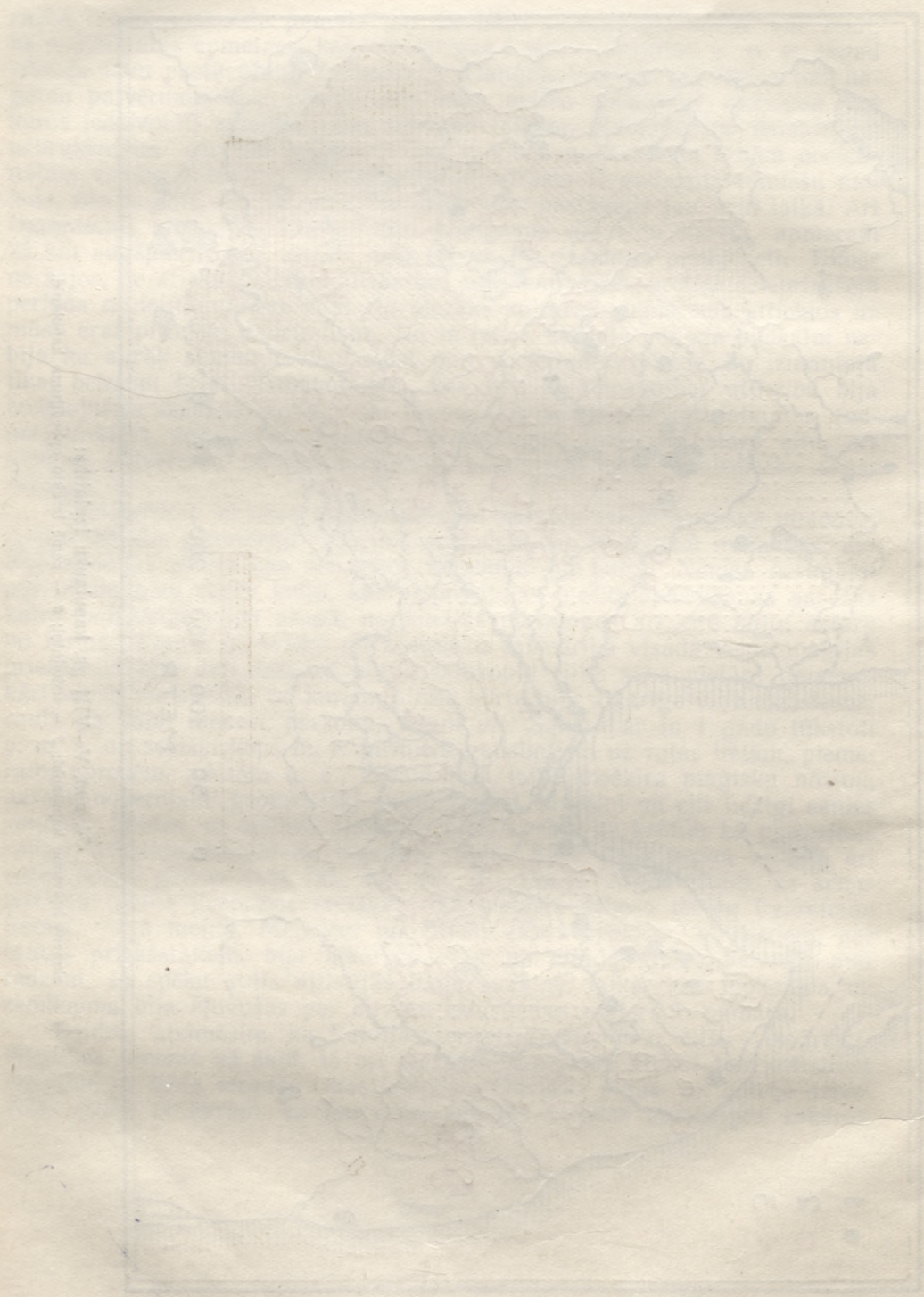
rīcībā esošā materiala pamata par šā laika pilskalniem tomēr var sacīt, ka nocietinātās apmetnes, kas raksturīgas I gadu tūkstošim p. m. e., tagad izbeidz savu pastāvēšanu (piemēram, Kļauņukalns) vai pārvēršas par pagaidu patvēruma tipa pilskalniem, kuri netika pastāvīgi apdzīvoti, bet kuros iedzīvotāji apmetās tikai laiku pa laikam, glābjoties no ienaidnieku uzbrukumiem. Jersikas pilskalnā, kas ir viena no lielākām senām nocietinātām vietām mūsu republikas teritorijā, atrasta II gadsimta romiešu moneta, kas norāda, ka šis pilskalns droši vien pastāvējis jau šajā laikā. Arī Daugmales pilskalnā, kas atrodas Daugavas dienvidu krastā, apmēram 25 km augšpus Rīgas, atrasti daži III un IV gadsimta priekšmeti. Tomēr ne šajos, ne arī kādos citos pilskalnos nav konstatēts, pretstatā iepriekšējā perioda nocietinājumiem, kaut cik biežāks kulturas slānis, kas attiektos uz mūsu eras pirmiem gadsimtiem. No tā izriet, ka šajā periodā pilskalni nebija kā agrāk apmetņu vietas, bet gan nocietinātas vietas, ko izmantoja tikai briesmu brīdī. Iedzīvotājiem, kas līdz ar zemkopības attīstību bija izvietojušies lielākās platībās un tagad dzīvoja galvenokārt atklātās (nocietinātās) apmetnēs, vajadzēja aizsardzības interesēs, starp citu, arī kopīgai patvēruma pilskalnu izbūvei, nostiprināt savu sabiedrisko organizāciju.

Sabiedriskās iekārtas nostiprināšanai kalpoja arī ideoloģiskā *virsbūve*. Archeoloģiskie pieminekļi rāda, ka, sabiedriskām attiecībām mainoties, notika zināmas pārmaiņas arī senos ticējumos un kultūrā. Nemaz nerunājot par pārmaiņām senču kultūrā, kas atspoguļojas īpašās apbedīšanas paražās katrā radniecīgo cilšu grupā, norisinājās pārmaiņas arī citu kultūru saturā un formā. Kamēr mednieku un zvejnieku sabiedrībā visāda veida maģijas priekšmets bija dzīvnieki un putni, zemkopju ciltis sāka pielūgt galvenokārt tos dabas spēkus, no kuriem pirmā kārtā bija atkarīga viņu eksistence: sauli, pa daļai mēnesi, pērkonu, zibeni utt. Sakarā ar to I gadu tūkstoši p. m. e. un sevišķi kopš m. e. pirmiem gadsimtiem uz rotas lietām, piemēram, aprocēm, adatām u. c., kurām tajā laikā piešķīra maģisku nozīmi, parasti novērojami ģeometriski attēli: riņķīši, krustiņi un citi līdzīgi saules simboli. Saules un mēness simbolus bieži nēsāja uz krūtīm kā piekariņus ratiņu, krustiņu, lunulu un trijstūru veidā. Šādā pašā formā veidoja arī rotas adatu galvas (sal. 36., 42., 48., 51. zīm.). Atgādināsim, ka senos latviešu tautas ticējumos sevišķa loma piekrita debesu tēvam Pērkonam, Saulei — tā meitai, Mēnesim un citiem dabas spēkiem, no kuriem, pēc tautas priekšstatiem, bija atkarīga raža un citāda labklājība. Kā mēs redzam, šo spēku kults attīstījās dziļā senatnē, laikā, kad lopkopība un zemkopība bija kļuvušas par cilvēku eksistences materialo pamatu.

Beidzot atzīmēsim, ka Latvijas teritorijā dzīvojošo cilšu vispārējais attīstības līmenis kā šajā, tā arī iepriekšējā periodā atbilst tam attīstības līmenim, uz kāda atradās Okas ielejā un Dņepras vidus- un lejtecē dzīvojošās ciltis, ar kurām, kā jau redzējam, tās atradās pastāvīgos sakaros.

54. zīm. V—VIII gs. kapulauku izplatība:
 1 — akmens krāvumu kapulauki; 2 — uzkalnīpi; 3 — zemē ierakto apbedījumu kapulauki.

Faint, illegible text or a title, possibly describing the map's location or scale.

Faint text or a legend, possibly providing details about the map's features or scale.

PĀREJA UZ ŠĶIRU SABIEDRĪBU

(no V līdz IX gadsimtam)

Periods, kas aptver laiku no V līdz IX gadsimtam, iezīmējas ar strauju mantiskās un socialās diferenciacijas pieaugumu un šķiru attiecību sākšanos. Tam par cēloni bija tālākais ražošanas spēku pieaugums, sevišķi tīruma zemkopības attīstība.

Tīruma zemkopība ar lopu vilcējspēka pielietošanu pie kuršiem sāka izplatīties jau m. e. sākumā, bet pie zengāļiem, šķiet, ar IV gadsimtu. Ar V gadsimtu tīruma zemkopība acīm redzot izplatījās pakāpeniski arī pie citām Baltijas ciltīm. Tīruma zemkopība, dabīgi, neizspieda līduma zemkopību, kurai joprojām vēl bija ievērojama nozīme vairāk nekā veselu gadu tūkstoši ilgi. Tiešu pierādījumu ar archeoloģisko materiālu par tīruma zemkopības pastāvēšanu Baltijā pagaidām vēl nav. Bet mūsu rīcībā par to ir dažas netiešas liecības. Tā Baltijas tiešos kaimiņos — Staraja Ladogā — atrasts dzelzs lemesis, kas attiecas uz VII gadsimtu. Pirms arkla ar dzelzs lemesi neapšaubāmi bijis attiecīgs darba rīks, kas izgatavots pilnīgi no koka. Uz tīruma zemkopību šajā laikā norāda arī dažas valodas liecības. Apmēram I gadu tūkstoša vidū igauņu un citas rietumsomu valodas pārņēmušas no slaviem arkla nosaukumu (ig. sahk, kr. coxa), kas norāda uz jauna, pilnīgāka arkla parādīšanos, salīdzinot ar agrāko vienkāršāko arklu (ig. ader). Domājams, no I gadu tūkstoša sākuma igauņu valodā parādās lauka (ig. põld, kr. поле), dažu jaunu labību (rudzi — rukis, auzas — kaer) nosaukumi un vairāki citi termini, kas liecina par zemkopības attīstības daudzpusību, sākot ar m. e. sākumu. Turklāt laba daļa no šiem jaunajiem terminiem aizgūta no baltu valodām un tādā kārtā norāda, ka baltu ciltis zemkopības attīstībā bijušas mazliet priekšā viņu ziemeļu kaimiņiem somiem.

Tīruma zemkopības attīstība bija šejienes apstākļos svarīgākais priekšnoteikums tam, lai no lielo saimju kopienas saimniecības varētu izdalīties atsevišķas saimniecības. Atsevišķo saimniecību izdališanos tajā pašā laikā sekmēja arī citu ražošanas nozaru attīstība. Archeoloģiskais materiāls liecina, kā to redzēsīm zemāk, par lopkopības augšanu, kam, bez šaubām, bija sakars ar lopu kā vilcējspēka izmantošanu zemkopībā. Tāpat pieminekļi liecina par to, ka tālāk attīstījies amatniecība, sevišķi kalēja amats un metala rotas lietu izgatavošana. Turklāt amatniecībā ražošana nonāca arvien vairāk atsevišķu meistaruru rokās, kas vairs nestrādāja kopienai, bet paši uz sava rēķina. Pieaugošā maiņa perioda II pusē pār-

vērtās no maiņas starp ciltīm par tiešiem maiņas sakariem ar attālākiem apgabaliem un centriem, sevišķi ar senajām krievu pilsētām, kas radās tajā laikā.

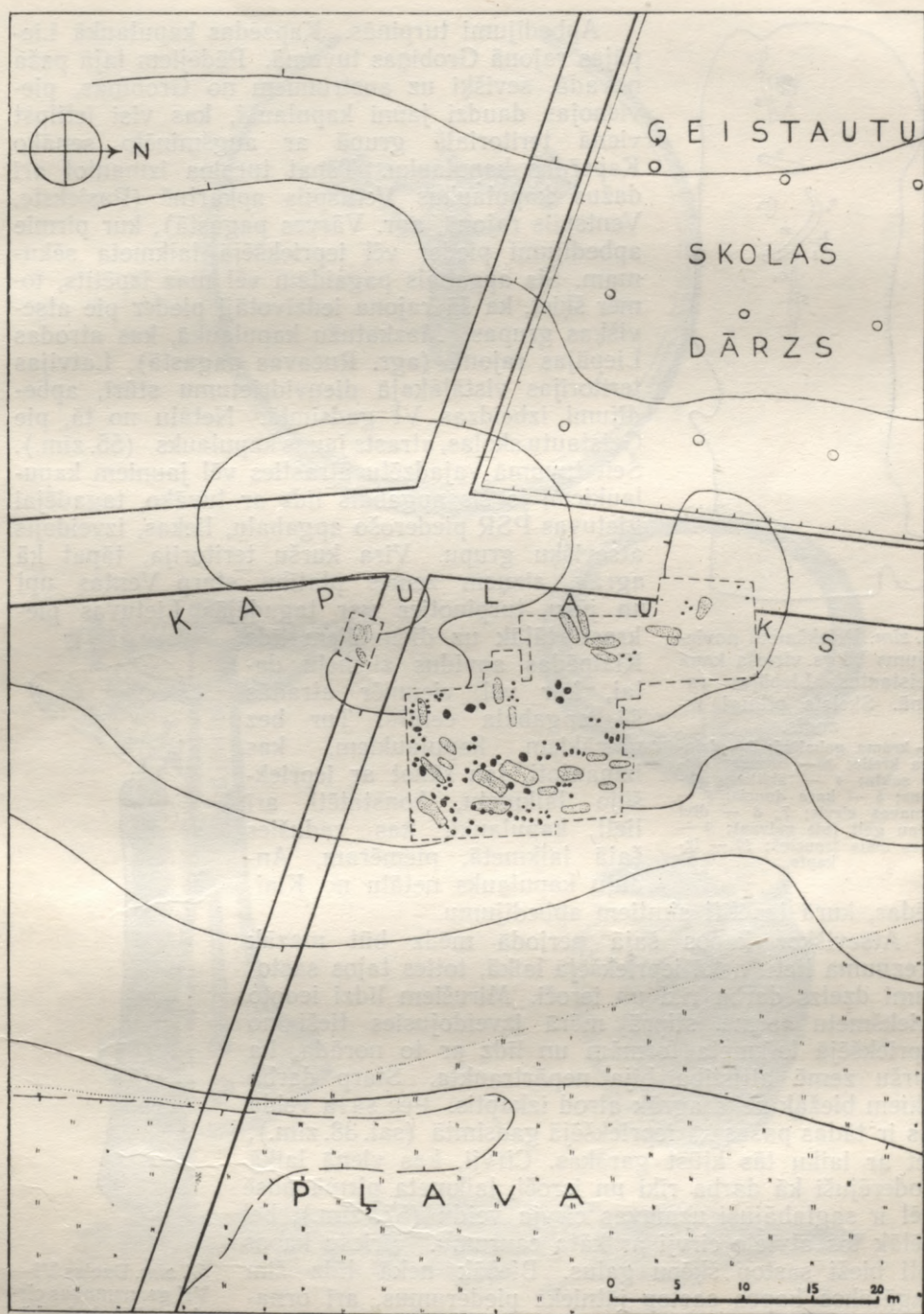
Atsevišķu saimniecību izdalīšanās nozīmēja privatīpašuma rašanos blakus kopienas īpašumam un līdz ar to senās sabiedrības mantiskās un sociālās diferenciacijas sākumus. Līdz ar privatīpašuma attiecību rašanos cilvēks sāka ekspluatēt cilvēku. Tas viss noveda pie tā, ka radniecības saites, kas saistīja agrāko kopienu, saira. Kopienā, kas balstījās uz radnieku sadarbību, nomainīja teritorialā — ciema jeb kaimiņu kopiena, kurā varēja ietilpt dažādu ģinšu locekļi. Kopienas kopīgā lietošanā un īpašumā joprojām palika lūdumi, pļavas, ganības, meži, medību vietas un zvejas ūdeņi. Kopienas īpašumā arvien vēl atradās arī tūruma zeme, kuru laiku pa laiku pārdalīja starp atsevišķām saimēm, kas katra savu gabalu tomēr apstrādāja atsevišķi, ar saviem pašas spēkiem. Atsevišķo saimju īpašumā pārgāja ēkas, darba rīki, lopi, bišu auļi u. c. Teritorialā, ciema kopienā tādā kārtā vairs nepastāvēja mantiskā vienlīdzība, nebija arī vienlīdzības saražoto produktu sadalē. Tāpēc no teritorialās kopienas arvien vairāk sāka izdalīties saimes, kas bija labāk nodrošinātas ar darba rīkiem un ar lielāku skaitu lopu un kas bija uzkrājušas citas bagātības, kā arī nodrošinājušas vairāk darba spēka un tāpēc spējīgas sagrābt lielākus zemes gabalus.

Ar teritorialās kopienas rašanos agrāko cilšu apvienību vietā pakāpeniski stājās teritorialās apvienības, kas pa lielākai daļai atbilda ciltīm, bet dažos gadījumos izveidojās no dažādu cilšu elementiem.

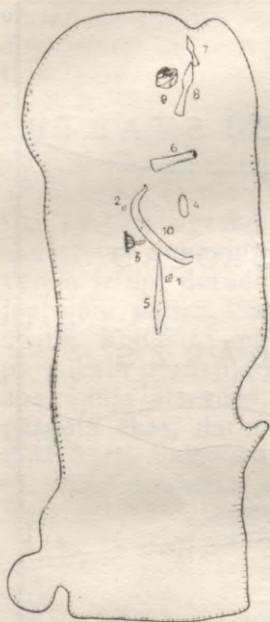
Minētie atsevišķo saimju izdalīšanās un sociālās diferencēšanās procesi ļoti skaidri atspoguļojas šā perioda archeoloģiskos pieminekļos. Parādās atsevišķi bagāti kapi, kas spilgti izceļas starp pārējiem parastajiem apbedījumiem. Šo pašu procesu atspoguļo depozīti, kas satur greznuma priekšmetus no cēlmetāliem vai vērtīgus ieročus. Rodoties privatīpašuma attiecībām, kļuva biežāki laupīšanas kari un pieauga aizsardzības vajadzība, par ko liecina pastiprināta pilskalnu nocietināšana, kas novērojama, sākot ar šo periodu. Diemžēl, jāsaprot, ka pilskalni vēl izpētīti pavisam nepietiekoši, un šis ļoti jūtamais robs mūsu zināšanās mums vēl neļauj atbildēt uz daudziem jautājumiem, it sevišķi sociālo attiecību attīstības problēmu sferā. Attiecībā uz Latvijas PSR teritorijas atsevišķām daļām mums no šā perioda jau ir pieejamas pirmās drošās rakstīto avotu ziņas.

Tā kā šajā periodā dažādo cilšu sociāli ekonomiskā attīstībā novērojamas savas īpatnības, mēs tās aplūkosim katru atsevišķi.

Kuršu cilšu grupas šajā laikā turpina izmantot vairākus agrākos lielos kapulaukus, kas liecina par nepārtrauktu apdzīvotību un attīstību. Turpinās agrākais apbedīšanas veids: mirušo apglabāšana zemē ieraktos kapos. Laikmeta beigās tai blakus sastopama mirušo sadedzināšana. Kapulauki parasti atrodas lauku vidū, un tiem nav nekādu ārēju pazīmju. Ja vēl II un III gadsimtā dažos kapulaukos (piemēram, Mazkatužos) redzējām lēzenus uzkalniņus, apskatāmā laikmetā tie vairs nav sastopami. Viens otrs no agrāko laiku kapulaukiem vairs netiek izmantots. Bet ka agrākie zemes iemītnieki turpina dzīvot vecās vietās un pat pieaug to skaits, uz to norāda jauni tāda paša veida kapulauki, kas visur sastopami veco kapulauku tuvumā.

55. zīm. V—VI gs. zemē ierakto apbedījumu kapulauka situācija Ģeistautos, Liepājas rajonā. ----- izpētītā daļa; apbedījumi apzīmēti ar sīkiem punktiņiem, akmeņi — ar melniem punktiem.

56. zīm. Priekšmetu novietojums VI gs. vīrieša kapā Ģeistautos, Liepājas rajonā. Skelets pilnīgi izzudis.

1 — krama gabaliņš; 2 — dzintara krelle; 3 — bronzas stopa sakta; 4 — šķiltavu akmens; 5 — kara duncis; 6 — uzmavas cirvis; 7, 8 — divi šķēpu gali (pie galvas); 9 — mazs māla trauciņš; 10 — izkaptis.

pēdas, kurā izpētīti simtiem apbedījumu.

Atsevišķos kapos šajā periodā mēdz būt mazāk greznuma lietu nekā iepriekšējā laikā, toties tajos sastopami dzelzs darba rīki un ieroči. Mirušiem līdzī iedoto priekšmetu forma stiprā mērā izveidojusies tieši no iepriekšējā laikmeta formām un līdz ar to norāda, ka kuršu zemē attīstība bija nepārtraukta. Starp darba rīkiem biežāk nekā agrāk atrod izkaptis. Pēc sava veida tās ir tādas pašas kā iepriekšējā gadsimtā (sal. 38. zīm.), bet ar laiku tās kļūst garākas. Cirvji, kas vienā laikā noderējuši kā darba rīki un ieroči, laikmeta pirmā pusē vēl ir saglabājuši uzmavas cirvja veidu (57. zīm.), bet vēlāk tos atvieto cirvji ar kāta caurumu. Vīriešu kapos ļoti bieži sastop šķēpu galus. Biežāk nekā līdz šim bagātākos kapos sastop jātnieka piederumus, arī ornamentētu piešu veidā.

Kaut gan vīriešu kapos sastopamas dažādas rotas lietas, dabīgi, ka sieviešu kapos pēdējo ir vairāk. Sie-

Apbedījumi turpinās. Kapsēdas kapulaukā Liepājas rajonā Grobiņas tuvumā. Pēdējiem tajā pašā novadā, sevišķi uz austrumiem no Grobiņas, pievienojas daudzi jauni kapulauki, kas visi ietilpst vienā teritorialā grupā ar augšminēto senāko Kapsēdas kapulauku. Tāpat turpina izmantot arī dažus kapulaukus Ventspils apkārtnē (Pasiekste, Ventspils rajonā, agr. Vārves pagastā), kur pirmie apbedījumi pieder vēl iepriekšējā laikmeta sākumam. Šis apgabals pagaidām vēl maz izpētīts, tomēr šķiet, ka šā rajona iedzīvotāji pieder pie atsevišķas grupas. Mazkatužu kapulaukā, kas atrodas Liepājas rajonā (agr. Rucavas pagastā), Latvijas teritorijas vistālākajā dienvidrietumu stūrī, apbedījumi izbeidzas VI gadsimtā. Netālu no tā, pie Ģeistautu skolas, atrasts jauns kapulauks (55. zīm.). Šeit tuvumā vajadzētu atrasties vēl jauniem kapulaukiem, jo šis apgabals līdz ar tuvāko, tagadējai Lietuvas PSR piederošo apgabalu, liekas, izveidojis atsevišķu grupu. Visa kuršu teritorija, tāpat kā agrāk, aizņem zemes platību starp Ventas upi un jūru, turpinoties gar tagadējās Lietuvas piekrasti tālāk uz dienvidiem līdz Klaipēdas apvidus ziemeļu daļai, kur vēl vienmēr atradās šā apgabala centrs. Tur bez vairākiem kapulaukiem, kas izmantoti, jau sākot ar iepriekšējo laikmetu, konstatēti arī lieli kapulauki, kas radušies šajā laikmetā, piemēram, Anduļu kapulauks netālu no Klai-

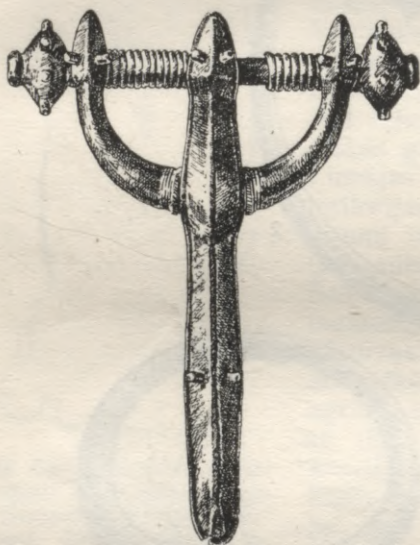

57. zīm. Dzelzs VI—VII gs. uzmavas cirvis ar lika koka kāta atliekām no Ernestmuižas, Kuldīgas rajonā.

58. zīm. Daži priekšmeti, kas atrasti bagātā VI gs. kapā Nr. 2 Geistautos, Liepājas rajonā: 1 — sudraba stopa sakta ar zeltījuma pēdām; 2 — sudraba kakla gredzens; 3 — bronzas stopa sakta ar sudraba platējumu; 4 — bronzas aproce ar vāles veida galiem; 5 — mazs māla trauciņš; 6 — kara duncis.

vietes apgērbā sastiprināšanai lietoja adatas un saktas, kas tajā pašā laikā nodērēja kā greznuma lietas. Adatu galvas ir krustiņa vai trijstūra veidā; pie adatām karājās važiņas ar trijstūra veida vai citādas ģeometriskas formas piekariņiem, kas sargāja valkātāju un nesa tai laimi. No saktām visbiežāk sastop t. s. stopu saktas, kas attīstījušās no iepriekšējā laikmeta formām. Stopu saktas bieži tiek izrotātas ar čūsku galvām (59. un 60. zīm.), kuras pie baltu tautām bija kulta priekšmets līdz pat XIX gadsimtam. Ap kaklu valkāja kakla gredzenus, kuru galus noslēdza ar kāsi un cilpiņu. No aprocēm bieži sastop masīvas aproces ar vāles veida galiem (58. zīm.: 4).

59. zīm. Sudraba VII—VIII gs. stopa sakta ar zvēru galvu galiem no Grobiņas.

sudraba stopa sakta, kura bez tam bija apzeltīta, ar bagātu, reljefu ornamentu uz virsmas, liela, ar sudraba platējumu klāta stopa sakta, vēl trešā dzelzs stopa sakta, masīva bronzas aproce, bronzas un dzelzs jostas sprādzes un garš īpaša kuršu tipa kaujas nazis, kura asmens pret aso galu sašaurināts (58. zīm.). Vērtīgākie no šiem priekšmetiem bija doti līdzī kapā, ielikti četrstūrīnā kastītē, tādā kārtā uzskatāmi parādot mirušā personīgo īpašumu.

Tādu bagātību iepriekšējā perioda kapos mēs neatrodam. Vispār starp šā laika rotas lietām atrodam dažas sevišķi vērtīgas, izcilas greznuma lietas. Piltenē (starp Liepāju un Ventspili) atrada masīvu, pa daļai apzeltītu sudraba kakla gredzenu, kas varēja būt cēlies no kāda mantu noguldījuma, pie Grobiņas — greznu sudraba stopa saktu (59. zīm.), kuru rotā īpatnējas čūsku galvas. Šādu sevišķi vērtīgu priekšmetu parādīšanās bronzas priekšmetu masā ir jauna parādība, kas agrākos laikos nebija novērojama un kas, bez šaubām, liecina, ka no ļaužu masas bija izdalījušies atsevišķi bagātņieki.

Kā sevišķu archeoloģisku retumu atzīmēsim divus koka vairokus (61. zīm.), kas iegūti Liepājas rajonā — Tiras kūdras purvā (agr. Rucavas

pagastā) un kas pieder IX gadsimta sākumam vai vidum. No atrastajiem vairogiem tikai viens veselā veidā ir nokļuvis muzejā. Tā caurmērs ir 90 cm, un tas izgatavots no plāniem dēlīšiem. Vairoga abas puses noklātas ar ādu. Starp ādu un dēlīšiem vairoga priekšpusē ieklāta plāna liepu lūku kārta, t. s. spilvens. Vairoga vidū ir caurums turētājam, kuru no ārpuses apsedz no caurauguša koka izgrebts umbons. Vairogus kopā ar bronzas saktu un aproci un vēl dažiem citiem koka priekšmetiem, liekas, kāds bagātnieks upurēdams bija nogremdējis purvā. Lai vairogī un pārējie koka priekšmeti nepaceltos virspusē, tie bija nostiprināti dūksnājā ar koka mietiēm. Kaut gan šo vairogu kūdras racēji krietni sabojājuši, tas tomēr pieder pie visretākajām senlietām Austrumbaltijā.

Viriešu kapos arvien biežāk atrod izkaptis, kas liecina par siena ievākšanas un, dabīgi, arī lopkopības attīstību, sevišķi sakarā ar to, ka arvien plašāk tika izmantots lopu vilcējspēks lauku darbos.

No kuršu amatniecības paraugiem ir saglabājušies galvenokārt metala priekšmeti. Par metala apstrādāšanas attīstību liecina ne vien šā laikmeta dzelzs, bronzas un sudraba priekšmetu skaitliskais pieaugums, bet vēl vairāk sastopamo greznuma lietu izgatavošanas izcilais tehniskais līmenis. Kā to liecina daži augstāk aprakstītie greznuma priekšmeti, bez meistariem, kas strādāja parasto kopienas locekļu vajadzību apmierināšanai, tagad kuršu teritorijā parādās arī tādi, kas, apguvuši lielāku prasmi, spēj apmierināt arī atsevišķo bagātnieku prasības. Tālāk, vadoties no atradumiem, varam secināt, ka kuršu zemē izgatavotie priekšmeti bieži sastopami arī mūsdienu Lietuvas vidienā un Latvijas vidus un austrumu daļā, un pat viņpus Baltijas jūras — Gotlandes salā. Tas liecina, ka priekšmeti tikuši izgatavoti nedaudz vairāk, nekā pašiem vien būtu vajadzīgs. Tomēr būtu nepareizi no tā secināt, ka pie kuršiem šajā laikā amatniecība vispār jau bija atdalījusies no zemkopības.

Turpinās maiņas attīstība un uzplaukums. Par maiņas apmēriem liecina nupat minētie fakti par kuršu metala priekšmetu izplatību ārpus kuršu teritorijas robežām. Maiņa kļuvusi tik regulāra un bieža, ka šā perioda beigās pārvēršas par tiešu tirdzniecību ar attālākiem apgabaliem. Tikko attēlotā dažu amatnieku mākslas meistarība un vēl vairāk — regulāras tirdzniecības izveidošanās, gluži dabīgi, veicināja bagātību uzkrāšanos atsevišķās saimēs.

Par kuršiem šajā laikā ir iegūtas arī *pirmās noteiktās rakstītās ziņas* zviedru misionāra Ansgara biografijā, kuras atzīmējis viņa mācekļis Rim-

60. zīm. Sudraba VII gs. stopa sakta ar zeltījuma pazīmēm un sarkana stikla acīm no Grobiņas apkārtnes.

berts ap 875. gadu. Pēc Rimberta atstāstījuma, kuršus (*cori*) kādreiz sev pakļāvuši zviedri, bet tie esot sacēlušies pret svešiniekiem un nometuši to jūgu. Šīs ziņas zināmā mērā saskan ar archeoloģiskiem izrakumiem pie Grobiņas pilsētas, kur pētītas kādas zviedru pagaidu mītnes pēdas divos, pēc apbedīšanas veida un inventara spriežot, zviedru kapulaukos no 650.—800. gadam. Tas liecina, ka veselus simt piecdesmit gadus te mitinājušies

61. zim. Ar ādu aplāts koka vairogis no Rucavas Tiras purva, Liepājas rajonā.

zviedri. Pie zviedriem šajā laikā jau bija nodibinājušās šķiru attiecības, kāpēc viņi arvien biežāk iebruka kaimiņu zemēs, lai aplaupītu un pakļautu to iedzīvotājus. Tā viņi, liekas, bija iebrukuši arī Grobiņā un pakļāvuši sev Grobiņu un tās apkārtni. Nav šaubu, ka vietējās ciltis te nonāca zināmā saskarē ar zviedriem, kaut gan nekādas tuvās attiecības viņu starpā nav izveidojušās. Par savstarpēju satiksmi liecina daži zviedriem raksturīgi metāla priekšmeti, kas atrasti apkārtējo cilšu kapos, un dažas kuršu greznuma lietas, sevišķi sieviešu rotas lietas, kas sastopamas zviedru kapos un kas nokļuvušas arī Gotlandē. Kā interesanta jaukta forma ir 60. zīmējumā attēlotā, pie Grobiņas atrastā stopa sakta, kas ar savu formu un raksturīgiem čūskas

galvas veida galiem ir īpatnēja kuršu rotas lieta. Saktas virsma izrotāta ar reljefiem ornamentiem un apzeltīta, kas bija raksturīga parādība pie zviedriem. Acīm redzot tā ir greznuma lieta, kuru kāds zviedru meistars izgatavojis kādam kuršu bagātniekam. Tomēr, neraugoties uz zinamu saskari, zviedri un kurši palikuši vieni otriem sveši. Tā kā zviedri mēģināja kuršu ciltis pakļaut sev un piedzīt no viņiem nodevas, tad tas laikam bija iemesls, kāpēc zviedru atrašanās kuršu zemē kuršiem bija «jūgs», kā izsakās Rimberts. Tāpēc viņi centās tikt no zviedriem vaļā. Ap 800. gadu izbeidzās apbedījumi zviedru kapulaukos, un liekas, ka viņi šajā laikā arī tikuši padzīti.

Tālāk Rimberts stāsta, ka ap 854. gadu kuršu zemē iebrukuši dāņi, bet tikuši sakauti. Labāk esot veicies nākošā gadā zviedru ķēniņam Olovam. Viņš esot sarīkojis pret kuršiem karagājieni, ieņēmis un nodedzinājis viņu pili «Saeborg» (latv. valodā «Jūrpils»). Pastāvēja uzskats, ka tā identificējama ar seno Grobiņas pili. Bet apgalvot to pagaidām vēl nevaram. To var pierādīt tikai turpmāki sistematiski izrakumi šajā pilskalnā. Noteikti varētu sacīt, ka nākošā pils — «Apulia», kuru pēc tā paša stāsta, Olovs ieņēmis pēc «Saeborgas», ir identificējama ar Apules pili mūsdienu Lietuvas ziemeļrietumos, Latvijas robežas tuvumā. Pēc pils ieņemšanas ķēniņš Olovs no kuršiem piedzīnis nodevas. Tomēr ilgstoši valdīt zviedrii te nav spējuši, jo drīz pēc tam kurši ir atkal no tiem atbrīvojušies. Piezīmēsim arī, ka Rimberta ziņojums par to, ka zviedri pirmā pili sastapuši 7 000, bet otrā pavisam 15 000 karotāju, bez šaubām, ir pārspilējums.

Tā kā zviedri apmetās Grobiņā un nevis kuršu centrā Klaipēdas apkārtnē, tad jādomā, ka viņi spēja pakļaut vienīgi kādu mazāku un vājāk aizsargātu apgabalu. Bet arī šie ziemeļu apgabali līdz IX gadsimta sākumam attīstījās, un to aizsardzība kļuva tik stipra, ka spēja padzīt svešinie-

kus, un turpmāk visi skandinavišu mēģinājumi nostiprināties kuršu zemē palika bez panākumiem. Rimberta stāstījumā ir vēl viena interesanta ziņa, ka kuršu «valsti» bijušas piecas «kopienas» (*Regnum vero ipsum quinque habebat civitates*). Rimberta «civitates» buržuaziskie vēsturnieki tulkoja ar vārdu «valsts», kas, protams, attiecībā uz aprakstāmo laiku nav pareizi. Šo vārdu var tulkot vienīgi kā «kopiena» vai arī «apgabals».

Ja Rimberts šo vārdu «kopiena» nav izvēlējis nejauši vai aiz piemērota apzīmējuma trūkuma, tad, šķiet, raksturīgi, ka viņš nerunā par ciltim, no kā mēs varētu secināt, ka kurši viņa laikā jau pārauguši cilšu pakāpi un apvienojušies «kopienā», t. i. teritorialās apvienībās.

Bez Ansgara biografijas par kuršiem šajā laikmetā vēl stāsta skandinavišu sagas. Šīs sagas gan ir uzrakstītas daudz vēlāk, un tāpēc to ziņas par senākajiem laikiem nav pilnīgi ticamas. Kāda no šīm sagām vēsti, ka zviedru ķēniņam Sigurdam Ringam, kas, domājams, dzīvojis VII gadsimta vidū vai otrā pusē, vajadzējis sargāt savu zemi pret kuršu jūras laupītājiem. Ja šīs ziņas būtu pareizas un ja tajās nav iejaukti vēlāki elementi, tad kurši jau agrī, VII gadsimtā, ir nodarbojušies ar jūrniecību un jūras laupīšanu, un pēc savas socialās attīstības viņiem vajadzētu atrasties pakāpē, kurā jau parādās šķiru attiecību sākumi un laupīšanas karagājieni kļūst parasta parādība. Tā kā minētais avots nav pietiekoši drošs, nevar uzskatīt, ka jautājums par šķiru sabiedrības rašanos pie kuršiem būtu galīgi atrisināts. Te gan jāpiebilst, ka iepriekšējie rezultāti, ko devuši pilskalnu pētījumi, nerunā pretim tik agram šķiru sabiedrības izcelšanās laikam.

Latvijas PSR teritorijā šā perioda kuršu pilskalni vēl nav pētīti. Nelieli izrakumi divos kuršu pilskalnos izdarīti Lietuvas teritorijā, tagadējās Latvijas PSR robežas tuvumā, tāpēc atzīmēsim īsumā šo izrakumu rezultātus. Viens no pētītiem pilskalnem ir jau minētais Apules pilskalns Škodu rajonā (Skuodai), otrs — netālu no Apules esošais Impiltes pilskalns Kringas rajonā. Abi pilskalni pastāvējuši jau m. e. pirmos gadsimtos un, spriežot pēc šā laikmeta kulturas slāņa nelielā biezuma, acīm redzot bijuši nocietinājumi, kas izmantoti tikai laiku pa laikam briesmu brīžos. Abi pilskalni acīm redzot sākumā bijuši kopienu pilskalni, t. i. nocietinātas vietas, kurus kopīgi izbūvējušas un izmantojušas kaimiņu kopienas. Tie bijuši samērā vāji nocietināti. Apule sākumā bijusi nocietināta vienā galā ar valni, kura augstums bijis tikai 1,5 m, bet Impilte laikam tikai ar šķeltu koku stāvzogu. I gadu tūkstoša vidū Apule tiek spēcīgāk nocietināta, tās valnis uzbērts līdz 3 m augstumam un uz vaļņa uzbūvētas jaunas koka aizsarg sienas. Tomēr šajā laikā šis pilskalns, tāpat kā kaimiņu Impiltes pilskalns, joprojām saglabā kopienu pilskalna raksturu.

Ievērojami pastiprināti abu pilskalnu nocietinājumi VII un VIII gadsimtā. Apules pilskalna valnis VIII gadsimtā paaugstināts līdz 7 m augstumam, Impiltes pilskalnā līdzīgs valnis radies, iespējams, jau VII gadsimtā. Tik spēcīgi nocietinājumi parasti nav kopienu pilskalnem, bet šādi spēcīgi vaļņi raksturīgi jaunam pilskalnu tipam — pilskalniem-pilīm, kas rodas periodā, kad pilskalni nekalpo vairs plašām tautas masām, bet pārvēršas par radušos bagāto ļaužu dižciltīgo valdīšanas centriem. Tikai dižciltīgie, kuru rīcībā bija vergu un citu nebrīvo cilvēku darba spēks, spēja uzcelt šādus spēcīgus nocietinājumus, kādi ir raksturīgi piļu tipa pilskalnem. Šie vēlīe pilskalni nebija vairs tikai patvērums kara laikā, bet gan

galvenokārt dižciltīgo varas atbalsta punkti nebrīvībā nospiesto tautas masu apspiešanai. Nedaudzie materiāli, ko devuši izrakumi tikai divos pilskalnos, vēl ir ļoti nepilnīgi, lai uz to pamata varētu taisīt kādus galīgus slēdzienus, bet, spriežot no šiem iepriekšējiem datiem, kas ir mūsu rīcībā, Apules un Impiltes pilskalnu pārvēršanās pilis notiek VII un VIII gadsimtā; tāvad dižciltīgo valdīšana pār tautas masām pie kuršiem sākās agrāk nekā pie citām ciltīm Latvijas teritorijā, pie kurām šī parādība konstatējama, tikai sākot ar IX—X gadsimtu.

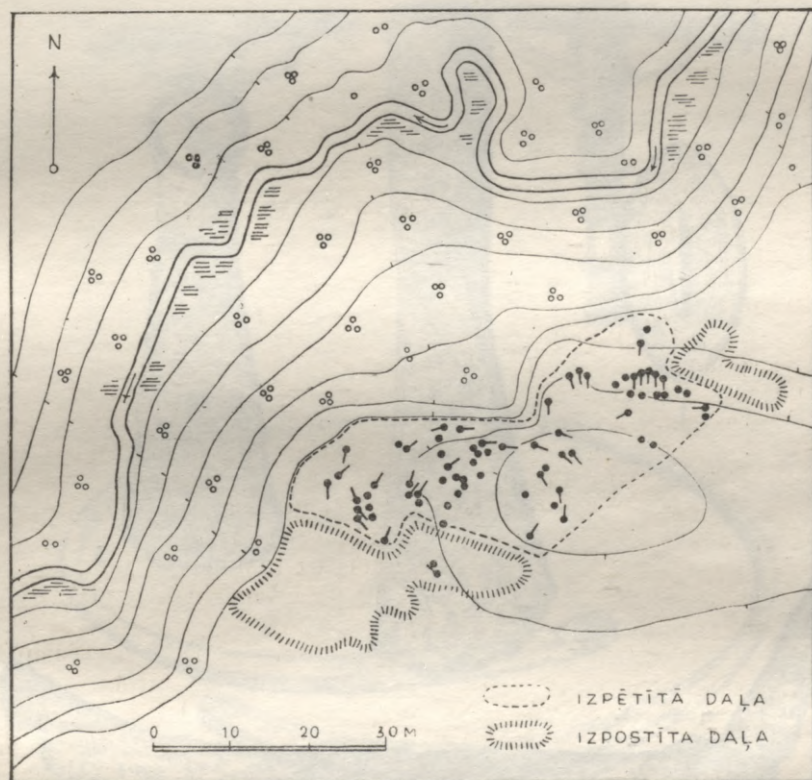
Arī pie *zemgaļiem* šajā laikā attīstība iet straujiem soļiem uz priekšu. Archeoloģiskie pieminekļi liecina, ka to teritorija kļūst arvien biežāk apdzīvota un ka novērojams ne vien vispusīgs saimnieciskais uzplaukums, bet arī mantiskā un saimnieciskā diferencēšanās.

Visas iepriekšējā laikmeta apmetņu grupas, ko pazīstam pēc senlietām un kas, kā jau teikts, domājams, iezīmēja atsevišķu cilšu zemes, tagad iedzīvotāju skaita pieauguma dēļ paplašinās. Minēto seno grupu izplatība (sal. karti, 54. zīm.) visumā labi sakrīt ar šo apgabalu teritorialām vienībām, ar «zemēm», kuras vēlāk Zemgalē piemin pirmās rakstītās ziņās. Ap Tērveti grupējas daudz lielu kapulauku, kas pa daļai jau eksistēja iepriekšējā laikmetā. Otra kapulauku grupa, no kuriem daži iesniedzas iepriekšējā laikmetā, atrodas Auces ezera apkārtnē un iezīmē vēlāko Spārnenes zemi. No šejienes uz rietumiem un dienvidrietumiem iezīmējas grupa, ko vēlāk sauc par Dobeles zemi. Ceturtā pieminekļu grupa koncentrējas ap Dobeli — uz vēlākās Dobeles zemes. Piektā, vislielākā grupa, kuru vēlāk sastopam kā Mežotnes zemi, izaug un ātri izveidojas Jelgavas dienvidaustrumos, t. i. Bauskas apkaimē. Šās grupas teritorija, šķiet, sniedzās līdz Daugavas dienvidu krastam pie Doles salas. Visas šīs grupas izaug pamazām, pie kam Tērvetes un Mežotnes grupa paplašinās uz Lielupes līdzenuma vidieni, tagadējās Jelgavas virzienā. Katru grupu šķir šaurāka vai platāka starpjosta, kur apmetņu vietu pēdas nav atrodamas.

Visas minētās zemgaļu grupas vispirms iezīmē kapulauki. Šiem kapulaukiem raksturīgi ir zemē ieraktie apbedījumi, un tie atrodas augstākās vietās, parasti lauku vidū. No pazīstamākiem zemgaļu kapulaukiem varētu nosaukt trīs: Pļavniekkalna kapulauku, kas pazīstams kopš šā gadsimta sākuma un atrodas Rīgas rajonā, Daugavas dienvidu krastā, apmēram 12 kilometrus no Rīgas (agr. Katlakalna pagastā), pirms pāris desmit gadiem izpētīto Ošu kapulauku Dobeles rajonā (62. zīm.) un Stūru kapulauku (agr. Tērvetes pagastā) Dobeles rajonā. Katrā no šiem kapulaukiem konstatēts no 100 līdz 150 apbedījumu. Seit jāatzīmē, ka sākumā tie bijuši lielāki, jo daudzi kapi ilgu gadu laikā ir iznīcināti.

Šie kapulauki neiezīmējas ar kaut kādām ārējām pazīmēm. No agrākā laika uzkalniņiem tikai reti sastopamas maz iezīmīgas pēdas. Tā Stūros tika konstatēts viens, tikko manāms uzbērums, kas pieder pie laikmeta sākuma apbedījumiem. Turpat un arī Ošos ap atsevišķiem apbedījumiem atrada lokveidīgi sakrautus akmeņus, kas atgādina akmeņu gredzenus iepriekšējā laikmeta uzkalniņos. Jau agrāk redzējām, ka uzkalniņi nenozuda piepeši, bet kļuva lēzeni un kopā ar akmeņu gredzeniem un apbedījumiem it kā iegrima zemē. Tas liek domāt, ka mūsu minētajos kapulaukos ap kapiem saliktie akmeņi ir saistāmi ar agrāko laiku uzkalniņu akmeņu gredzeniem. Arī zemē ieraktos kapos, kurus iepriekšējā periodā sastapām blakus uzkalniņu kapiem, atsevišķi apbedījumi bija aplikti ar akmeņiem.

Arī aprakstāmos kapulaukos akmeņu loks vairs neaņem lielāku apbedījumu grupu, bet atsevišķus apbedījumus, parasti piecus mirušos. Tieši šeit atklājas galvenā atšķirība starp iepriekšējā laikmeta uzkalniņiem un tagadējiem zemē ieraktiem apbedījumiem: izzūd lielie kolektīvie uzkalniņi, katrs mirušais tiek apbedīts atsevišķi, kaut arī kopīgā kapulaukā, un tikai nedaudzos gadījumos tuvu radnieku apbedījumi, jādāmā, vienas saimes

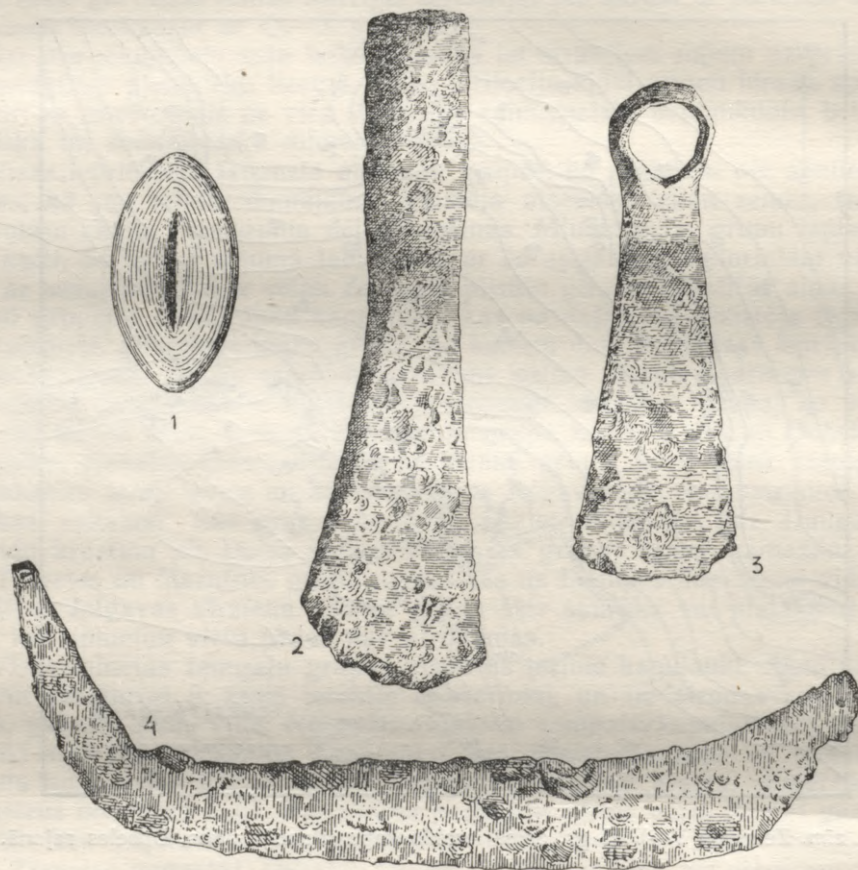
62. zīm. Zemgaļu V—VIII gs. zemē ierakto kapu situācija Ošos, Dobeles rajonā.

locekļi, tiek iežogoti ar nelielu akmeņu iežogu. Mūsu lielajos kapulaukos ievērojami arī tādus apbedījumus, kas nav aplikti ar akmeņiem, bet kas novietoti cieši kopā vai rindā cits citam blakus. Arī šādas mazākas grupas varētu iezīmēt tuvākus radniekus, atsevišķas ģimenes. Pārmaiņas kapu izveidojumā, kad uzkalniņu vietā rodas zemē ierakti apbedījumi, un arī vēl daudzas citas pazīmes, kā to drīz redzēsīm, liecina par radniecības attiecību nemitīgu sairšanu.

Mirušie apglabāti svētku tērpā kopā ar rotas lietām. Līdzīgi deva daudz darba rīku un vīriešiem arī ieročus. Salīdzinot ar iepriekšējo laiku, atzīmējams kapos sastopamais dažādu dzelzs priekšmetu un ieroču lielais skaits. Dzelzs priekšmeti dažkārt ir lieli un izturīgi, kas rāda, ka tie ražoti uz vietas ar raksturīgām zemgaļu teritorijā sastopamām īpatnībām. Tas viss no-

rāda, ka dzelzs bija daudz un tās pārstrādāšana no vietējās purva rūdas bija acīm redzot pieaugusi.

Rotas lietas — aprocēs un kakla rotas, gredzeni, saktas un apģērbu saspaužamās adatas parasti ir izgatavotas no bronzas un bieži vien ir ļoti masīvas. Blakus bronzas rotas lietām atsevišķos kapos sastop sudraba rotas lietas, sevišķi kakla gredzenus un saktas; retos gadījumos sastopam

63. zīm. Zemgaļu VI—VII gs. darba rīki no Pļavniekkalna, Rīgas rajonā:

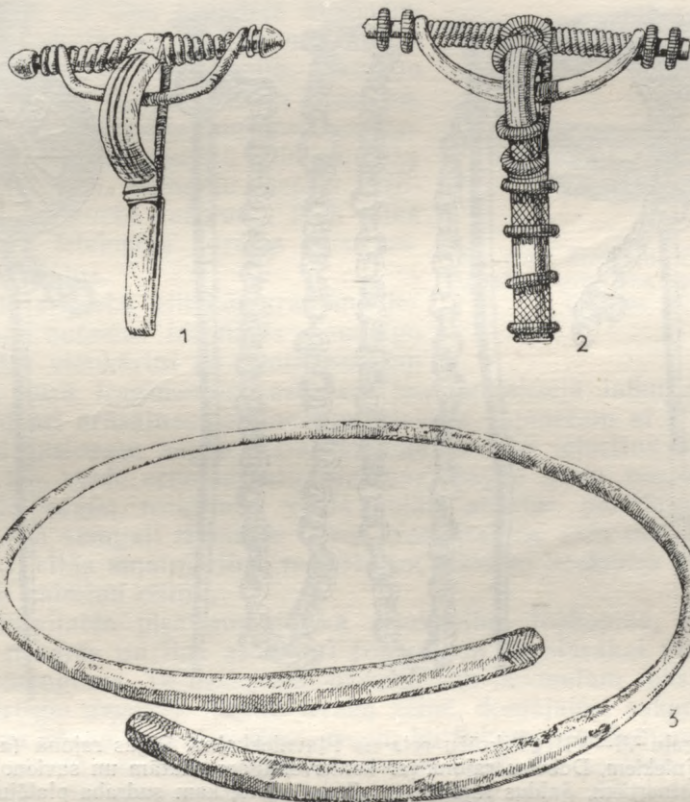
1 — kvarcīta šķiltavas; 2 — uzmavas cirvis; 3 — kaplis; 4 — izkapts.

pat zelta rotas lietas. Viss tas uzskatāmi parāda ne tikai metalu plašāku ieviešanos, bet līdz ar to arī atsevišķu bagātnieku rašanās sākumu.

No zemgaļu rotas lietām pirmā vietā jāmin kakla gredzeni ar pārsniņātiem vai — vēlāk — paplašinātiem galiem (64. zīm.: 3), masīvas trijstūra griezuma aprocēs (66. zīm.) un daži stopa saktas varianti (64. zīm.: 1, 2). Tāpat kā iepriekšējā laikmetā, tā arī tagad adatas apģērba saspaušanai bija vairāk iecienītas nekā saktas. Adatām bija krusta, trijstūra, rīteņa vai konusa veida galvas (65. zīm.), un pie tām piekāra važiņas ar

piekariņiem galā, kuru forma atbilst adatu galvām un kas, tāpat kā pēdējās, valkātājai nesa laimi vai pasargāja to no ļauna. Adatu galvas un saktas arī pie kuršiem bieži vien pārklātas ar sudraba kārtu, kāpēc to virsma ir līdzena un plata.

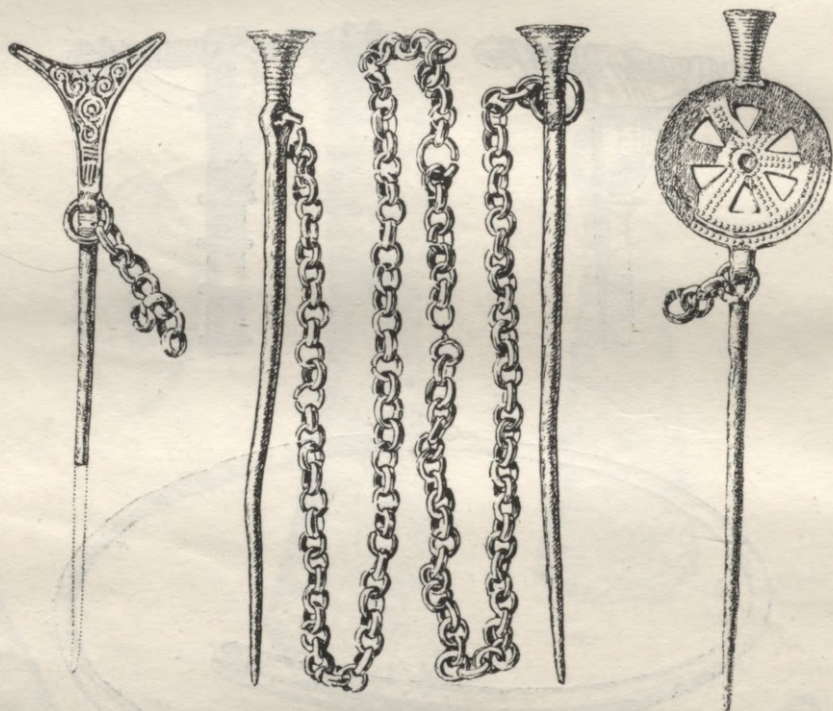
No dzelzs priekšmetiem īpaši minēsim *izkaptis*, kas šā laika posma sākumā atrodamas zemgaļu vīriešu kapos (63. zīm.: 4). Izkaptis, kas

64. zīm. Zemgaļu VI—VII gs. saktas un kakla gredzens no Pļavniekkalna, Rīgas rajonā. Sakta labā pusē no sudraba, ar zelta plātējumu. Citi priekšmeti no bronzas.

iepriekšējā laikā bija pazīstamas tikai pie kuršiem, rāda, ka tagad arī pie zemgaļiem siena ievākšana un līdz ar to lopkopība ir izplatījusies plašākos apmēros. Lielupes līdzenuma daudzo upju līčos, bez šaubām, bija ļoti izdevīgi iekopt pļavas un tās pakāpeniski paplašināt. Plašāka siena sagādāšana, kā jau minēts, jādoma, vedama sakarā ar lopu vilcējspēka izmantošanu, tātad ar tiruma zemkopības attīstību. Otrs zemgaļiem tikpat raksturīgs darba rīks ir *dzelzs kaplis* (63. zīm.: 3), kas sastopams ļoti bieži un pie tam galvenokārt sieviešu kapos. Kapļiem, tāpat kā iepriekšējā laikā, ir šaurs asmens, bet tagad tie dažkārt mēdz būt lielāki un izturīgāki. Sie daudzie kapļu atradumi sieviešu kapos visā šajā laika posmā liecina, ka Zemgales mālainajā zemē, lidumus dedzinot, zemes uzirdināšanai un

velēnu sasmalcināšanai plaši izmantoja sieviešu darba spēku. Daudzie kapļu atradumi atgādina mums, no vienas puses, līduma zemkopības ievērojamo lomu, no otras puses, sieviešu darba lielo nozīmi galvenā saimniecības nozarē — zemkopībā. Tāpat kā kapļus ar kāta caurumu zemes uzirdināšanai, domājams, lietoja arī smagus uzmavas kapļus (sal. 89. zīm.: 3), ko atrod vīriešu kapos.

65. zīm. Zemgaļu VI—VII gs. krūšu rota no Pļavniekkalna, Rīgas rajonā (ar trīsstūrīgu adatu), no Lejniekiem, Dobeles rajonā (ar konusveidīgām adatām un savienojošu važiņu), un Grīnertiem, Saldus rajonā (ar riteņa adatu, kam sudraba plātējums).

Vīriešu kapos bez darba rīkiem šajā laikā sastop ļoti daudz *ieroču*. Ošos, piemēram, gandrīz katrā vīrieša kapā atrada divus šķēpu galus un piedevām vienu vai divus cirvjus. Tie pie zemgaļiem līdz pat VI—VII gadsimtam pa lielākai daļai ir uzmavas cirvji (63. zīm.: 2), bet laikmeta otrā pusē arvien biežāk parādās šaurasmens cirvji, kas pakāpeniski pilnīgi izspiež uzmavas cirvjus. Apmēram vienā laikā ar uzmavas cirvi parādās īsais vienasmens zobens (sal. 103. zīm.), kuru jau agrāk sastapām ārpus Baltijas zemēm ar nosaukumu «*skramasax*».

Daudzo attēloto dzelzs, bronzas un sudraba rotas lietu labais izstrādājums uzskatāmi liecina par *amatniecības* attīstību. Ka metala, sevišķi no pašu rūdām ražotās dzelzs, bija diezgan, par to rakstījām jau agrāk. Metala priekšmetiem pa lielākai daļai ir īpatnēja vietēja forma, un tāpēc tie neapšaubāmi ir gatavoti uz vietas. Kā jau teikts, zemgaļu rotas lietām un pārējiem metala priekšmetiem ļoti bieži par paraugu nodereja kuršu priekš-

meti. Bet šeit tos īpatnēji pārveidoja un papildināja. Šādi metala priekšmeti ar skaidri saredzamām zemgaļu īpatnībām ir plaši izplatīti aiz šās cilšu grupas robežām, kas liecina, ka šos priekšmetus zemgaļi ražoja vairāk nekā savām vajadzībām vien un tie nereti nokļuva pie kaimiņiem. Kaut gan maiņa zemgaļiem šajā laikā vēl nav izveidojusies par tiešu tirdzniecību ar attālākiem apgabaliem, tomēr nav šaubu, ka šī maiņa bijusi rosīga, jo īpatnējās zemgaļu lietas varam sastapt uz katra soļa ne vien tagadējā austrumu un rietumu Latvijā, bet arī Igaunijā un atsevišķos gadījumos pat Somijā. Kaimiņu zemēs novērojam šo priekšmetu atdarinājumus, ko veica vietējie meistari un kas tādā kārtā kļuva par pamatu kaimiņu cilšu īpatnējām formām. Zemgaļu metala ražojumi, tāpat kā kuršu ražojumi, šajā laikā zināmā mērā ietekmēja pārējos Austrumbaltijas apgabalus.

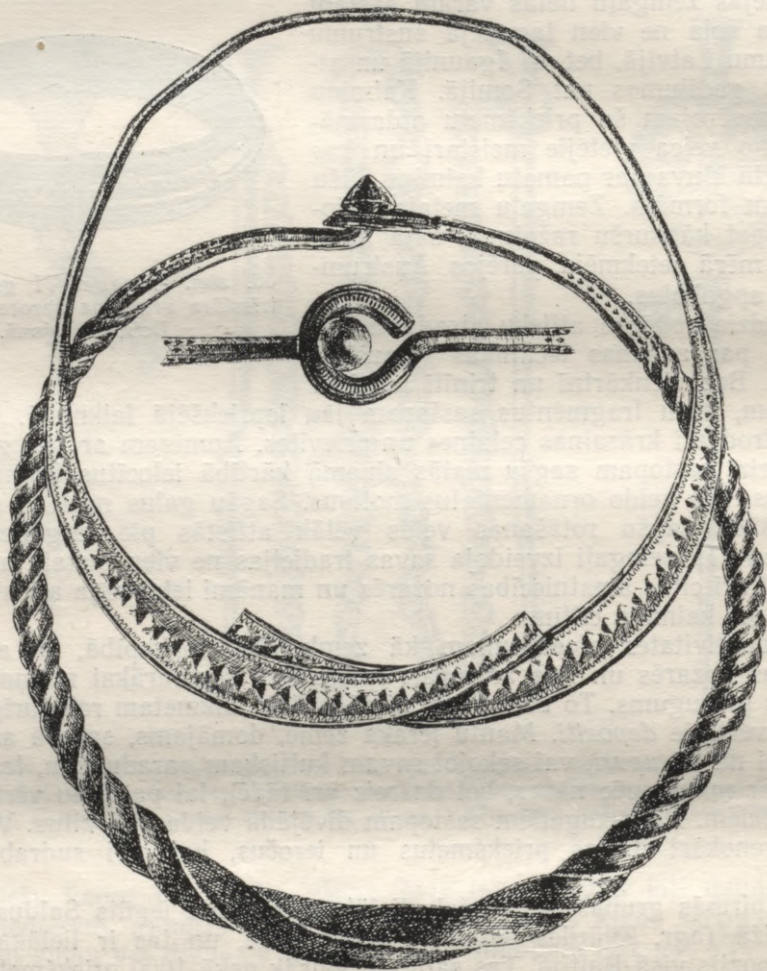
66. *zim.* Zemgaļu VI gs. masīva, trīsstūra griezuma aproce no Ošiem, Dobeles rajonā.

Daudzie apģērba atlieku atradumi liecina arī par aušanas tehnikas vispusīgo attīstību. Bez vienkārtni un triniņi austiem audumiem, kuru fragmentus sastopam jau iepriekšējā laikmetā, šā laika kapos atrod arī krāsainas celaines un prievītes. Apmēram ar VII gadsimtu pirmo reizi sastopam sagšu malās zināmā kārtībā ielocītus bronzas gredzentiņus, kas veido ornamentālus motīvus. Sagšu galus noslēdz spirālīšu rinda. Sāds sagšu rotāšanas veids vēlāk attīstās pie latgaļiem (sal. 100. *zīm.*). Tā zemgaļi izveidoja savas tradīcijas ne vien metala apstrādāšanā, bet arī citās amatniecības nozarēs un manāmi ietekmēja arī attiecīgās nozares pie kaimiņu ciltīm.

Produktivitātes pieaugumam kā zemkopībā, lopkopībā, tā arī citās ražošanas nozarēs un līdz ar to arī rosīgai un regularākai maiņai sekoja bagātību pieaugums. To uzskatāmi pierāda šim laikmetam raksturīgie daudzie un vērtīgie *depozīti*. Mantu ierakā zemē, domājams, sakarā ar ticējumiem vai nu kā *upuri*, vai sekojot savam kultiskam paradumam, lai nodrošinātos ar mantu pēc nāves, bet dažreiz arī tādēļ, lai paslēptu vērtības no ienaidniekiem. Pie zemgaļiem sastopam divējāda veida depozītus. Vieni satur galvenokārt dzelzs priekšmetus un ieročus, bet otri sudraba rotas lietas.

Pie pirmās grupas piederošais lielākais depozīts iegūts Saldus rajona Kokumuižā (agr. Zvārdes pagastā) 1869. gadā, un tas ir lielākais šāda veida depozīts visā Baltijā. Tas saturēja vairāk nekā 1000 priekšmetu, starp tiem apmēram 600—700 šķēpu galus, 200 šaurasmens cirvjus, 40 uznavas cirvjus, 13 kapļus, 1 kalēja laktu, 1 lūkšas, 2 veserus, zobenu fragmentus u. c. dzelzs priekšmetus. Kokumuižas atradumā bija arī 47 ovalas kvarcita šķiltavas, kuras tolaik izlietoja uguns iegūšanai, šķīlot pret kramu kā vēlāk pret šķiltavām (šķiltavas dzelzi). Starp citu šajā kopatradumā bija arī 9 bronzas stopa saktas, vairākas aproces un citas rotas lietas, kas pieder apmēram V gadsimtam un nosaka visa depozīta vecumu. 1930. gadā iepriekšējā depozīta tuvumā atrada otru, mazāku depozītu, kas saturēja 41 šķēpa galu, 9 nažus, sudraba kakla rotu u. c. un attiecināms apmēram uz to pašu laika posmu.

Tamlīdzīgi depoziti ir atrasti vēl Tukuma rajona Vecmokās, Dobeles rajona Kalnamuižā u. c. Bauskas rajona Dumpjos (agr. Mežotnes pagastā) ieguva depozītu, kurā bija divi kakla gredzeni (67. zīm.) un viena sakta, kas valkāti ap 700. gadu. Lielo un samērā agro kompleksu, kāds ir pirmais Kokumuižas depozīts, pagaidām vēl grūti interpretēt. Pārējie depozīti, kas pa

67. zīm. Zemgaļu VII—VIII gs. sudraba kakla gredzeni no sudraba depozīta Dumpjos, Bauskas rajonā.

lielākai daļai ne tikai attiecas uz vēlāku laiku, bet ir arī mazāki pēc tajos noglabāto priekšmetu skaita, bez šaubām, uzskatāmi par atsevišķu bagātu saimju īpašumu.

Kā depozītos, tā kapos atrod daudz ieroču. Tas savukārt liecina, ka līdz ar bagātību augšanu un sabiedrisko diferencēšanos kļuva biežākas kara sadursmes, kas tagad pieņēma galvenokārt laupīšanas pasākumu

raksturu. Tas pats atspoguļojas arī pilskalnos, kurus šajā laikā sāk pastiprināti nostiprināt un pārbūvēt. Kā tipisku šādu piemēru var minēt jau mūsu minēto Daugmales pilskalnu, kas atrodas Daugavas dienvidu krastā, apm. 24 km augšpus Rīgas. Pilskalns radies, kā mēs redzējam, I gadu tūkstoši p. m. e. kā nocietināta apmetne. Mūsu eras pirmos gadsimtos tas pārvēr-

68. zim. Latgaļu VII—VIII gs. sirpveida nazis (1) no Slates, Aknīstes rajonā, šaurasmens cirvis (2) no tās pašas vietas un divi iedzītņa šķēpu gali (3, 4) no Biķerniekiem, Jaunjelgavas rajonā, un Slates, Aknīstes rajonā.

ties patvēruma pilskalnā, kas sākumā bija samērā vāji aizsargāts. V un VI gadsimtā sākas jauns nocietināšanas periods, kad šim pilskalnā izveido stāvākas nogāzes, uzberot lielu daudzumu akmeņu un zemes, un paplašina kalna plakumu, pie kam ap pilskalna plakumu uzceļ stipru baļķu sētu. Tajā pašā laikā, jādūmā, tika arī paaugstināts valnis plakuma vienā galā.

Latgaļu-sēļu teritorijas robežās attīstība norisinās mazliet citādāk nekā abu iepriekš minēto cilšu zemēs. Arī šeit svarīgākie pieminekļi ir kapi. Laikmeta sākumā, līdz pat VI gadsimtam, mirušos mēdz apglabāt kolektīvos kapu uzkalniņos, bet pēc tam notiek pāreja uz zemē ieraktiem kapiem. V un VI gadsimtā mirušos nereti ierok jau esošos uzkalniņos, vairs uzkalniņu nepaaugstinot, kā tas tika darīts iepriekšējā laikā. Sākot ar VI gad-

simtu, it īpaši VII gadsimtā, izbeidzas apbedījumi kolektīvos uzkalniņos un norisinās pilnīga pāreja uz zemē ieraktiem kapiem, kā tas jau agrāk bija novērojams pie kuršu un zemgaļu ciltīm. Arī šeit, tāpat kā pie tām, saskatām pazīmes, kas liecina par lielo saimju kolektīvu sairšanu atsevišķās mazās saimēs, kas notiek vienā laikā ar pieaugušo mantisko diferencēšanos. Austrumlatvijā tas notiek acīm redzot mazliet vēlāk nekā pie Rietumlatvijas ciltīm.

69. zīm. VII—VIII gs. dzeramais rags (rekonstrukcija), kas izrotāts ar sudrabu, no Lejasbitēniem, Pļaviņu rajonā.

Uz bagātību pieaugumu un tam sekojošu mantiskās nevienlīdzības izveidošanos arī šeit norāda atsevišķo *bagāto kapu* inventars un sudraba mantu *depoziti*, kas parādās ar V—VI gadsimtu. Ja iepriekšējā laikā šajā apvidū sudraba rotas lietas gandrīz nemaz netika atrastas, tad tagad Lejasokšēnu uzkalniņā (Ogres rajonā, agr. Krapes pagastā) diviem mirušiem ap kaklu atrada vērtīgus sudraba gredzenus no VI—VII gadsimta. Pļaviņu rajona Lejasbitēnos (agr. Aizkraukles pagastā) kādam vīrietim kapā līdzī bija iedots vērtīgs, ar sudrabu izrotāts dzeramais rags (69. zīm.). Ērgļu rajonā (agr. Vestienas pag.) Lejas Lepjos uzgāja kopatradumu, kas saturēja 7 sudraba kakla gredzenus, kas attiecināmi apmēram uz VI gadsimtu. Baltinavā, Kārsavas rajonā, atrasts depozīts, kas saturēja 5 rūpīgi izstrādātus VI—VII gadsimta sudraba kakla gredzenus, no kuriem viens attēlots 71. zīmējumā. Tamlīdzīgi depoziti mums ir pazīstami kā laikmeta pirmā, tā otrā pusē. Šie depoziti skaidri parāda atsevišķu bagātu saimju dārglietas. Kā redzams, mūsu depoziti visbiežāk satur kakla gredzenus. Attiecībā uz to var norādīt, ka kakla gredzeni no cēlmetāliem pie daudzām senām tautībām (slaviem, ģermaņiem, ķeltiem) bija rotas, ar kurām atšķīrās dižciltīgo pārstāvji. Acīm redzot tādā pašā nozīmē tie iztulkojami arī pie mums.

Kā tādu *uzkalniņu kapu* piemērs, kuros apbedīšana turpinās no iepriekšējā laikmeta un kas līdz ar to liecina par nepārtrauktu apdzīvotību, var noderēt iepriekš aprakstītie Slates uzkalniņu kapi Aknistes rajonā. Vairāku III un IV gadsimta uzkalniņu virsējā slānī atrada V—VI gadsimta apbedījumus, no kuriem daži nepārprotami bija uzkalniņā ierakti. Bet turpat blakus šiem agrākiem uzkalniņiem atradās arī atsevišķi uzkalniņi ar kolektīviem apbedījumiem, kas bija iesākti tikai V—VI gadsimtā. Tā arī nupat minētais lielais (ar 20 m lielu caurmēru) Lejasoķēnu uzkalniņš (Ogres rajonā), kurā konstatēti daudzi apbedījumi, bija sākts izbūvēt tikai V gadsimtā.

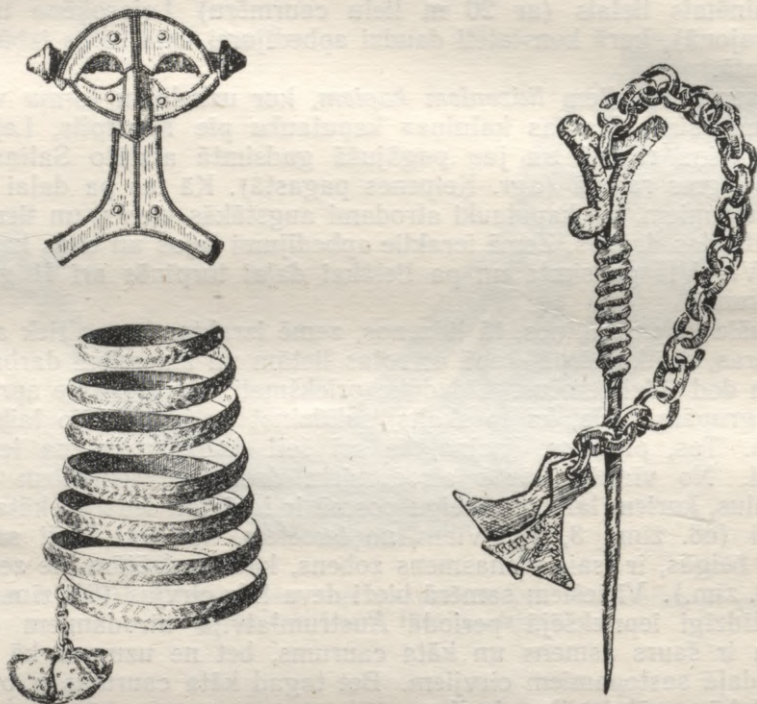
No zemē ieraktiem *līdzieniem kapiem*, kur uzkalniņu formu vairs nestop, minēsim «Maņtas kalniņa» kapulauku pie Krustpils, Lejasbitēnu kapus Pļaviņu rajonā un jau pagājušā gadsimtā atklāto Saliņu «Kapu kalniņu» Ogres rajonā (agr. Ķeipenes pagastā). Kā tas pa daļai redzams pēc nosaukumiem, šie kapulauki atrodami augstākās vietās, un tiem apkārt parasti atrodas druvas. Zemē ieraktie apbedījumi šajos un citos kapulaukos iesākas VI—VII gadsimtā un pa lielākai daļai turpinās arī II gadu tūkstoša sākumā.

Mīrušie kā uzkalniņos, tā līdzenos, zemē izraktos kapos tiek apglabāti uz muguras, svētku tērpā, kopā ar rotas lietām un zināmiem darba rīkiem. Vīriešiem dod līdzī ieročus. Līdzdotie priekšmeti, tāpat kā pie aprakstītām rietumu grupām, rāda, ka to skaits, salīdzinot ar iepriekšējo laikmetu, ir pieaudzis. Tas, protams, liecina, ka arī šeit dzelzs ražošana ievērojami pieaugusi. No vīriešu kapos atrodamiem dzelzs priekšmetiem minēsim šķēpu galus, kuriem laikmeta beigās posmā ir iekārtoti iedzītņi kāta piestiprināšanai (68. zīm.: 3, 4). Viens no ieročiem, kas ļoti bieži sastopams laikmeta beigās, ir īsais vienasmens zobens, kādu redzējām pie zemgaļiem (sal. 103. zīm.). Vīriešiem samērā bieži deva līdz cirvjus (68. zīm.: 2), kas visumā līdzīgi iepriekšējā periodā Austrumlatvijā atrodamiem cirvjiem. Pēdējiem ir šaurs asmens un kāta caurums, bet ne uzmava kā Latvijas rietumu daļā sastopamiem cirvjiem. Bet tagad kāta caurums ir ovals, nevis apaļš kā agrāko laiku cirvjiem.

Pie priekšmetiem, kas bieži sastopami sieviešu kapos, pieder liki sirpjveida naži (68. zīm.: 1), kurus agrāk noturēja par sirpjjiem, bet pēdējos, vismaz tos, kuriem platāks un izturīgāks asmens, izmantoja arī lūduma iekopšanai kā raukņus (krūmu griežamos nažus). Ar tiem galvenokārt strādāja sievietes. Biežie šā darba rīka atradumi liecina par to, ka lūdumu zemkopība Austrumlatvijā acīm redzot ilgāk ieņēma valdošo lomu nekā rietumu daļā. Tas, starp citu, secināms arī no kolektīviem uzkalniņu kapiem, kas norāda uz patriarchālu lielo saimju kolektīvu ilgāku pastāvēšanu šajā teritorijas daļā.

Rotas lietas ļoti bieži līdzīgas zemgaļu rotas lietām, kas liecina par ciešiem sakariem ar kaimiņiem zemgaļiem. Tā bieži sastopam zemgaļu kakla gredzenus ar pamīšiem galiem (64. zīm.: 3), tāpat no zemgaļiem aizgūtas aproces. Dažās senlietās saskatāma saskare ar kaimiņiem austrumos — slavu ciltīm. Piemēram, kakla gredzens (71. zīm.), kura vienā galā ir cilpiņa un otrā galā piestiprināts kāsītis, kas zaudējuši savu pirmatnējo praktisko nozīmi un ieguvuši gluži dekoratīvu uzdevumu, ir pārveidots Dņepras apvidū sastopamais ar kāsīti un cilpiņu noslēdzamais kakla gredzens; no pēdējā pāris eksemplaru atrada Mišķiņevas sudraba

depozitā Latvijas austrumos. Šis slavu kakla gredzens izveidojas par vienu no tipiskākām latgaļu rotām. Aizgūtās rotas lietas parasti pārveido, un tās iegūst jaunu attīstību. Daudzi priekšmeti ir pakāpeniski izveidojušies no vietējām agrā dzelzs laikmeta formām, kas norāda uz nepārtrauktu attīstību. Kā piemēru varam minēt Austrumlatvijai ļoti raksturīgo t. s. kruķa adatu (70. zīm.), kas izveidojusies no senākām vietējām adatām.

70. zīm. Latgaļu VII—IX gs. rotas lietas:

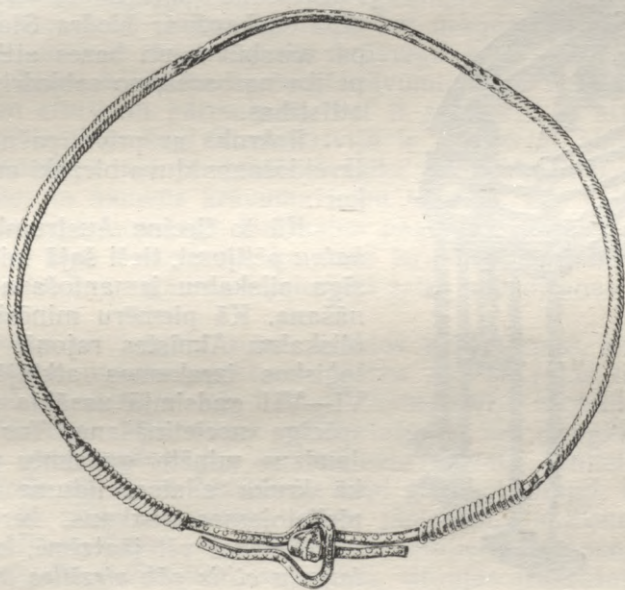
pūces sakta no Lubānas, Cēsaines rajonā, spirālproce ar zvaniņu piekariņiem no Smiltaines, Kārsavas rajonā, un rotas adata ar kruķa veida galvu un piekariņiem no Krimuldas, Saulkrastu rajonā.

Adata pie galvas ļoti bieži tiek notīta ar bronzas stiepli. Apģērba sasprausšanai arī tagad, līdzīgi iepriekšējam laikam, nelieto saktas, bet gan adatas. Veco tradīciju ielgšana ir viena no šās cilšu grupas attīstības īpatnībām. Tāpēc saktām šeit maz īpatnības un tās pa lielākai daļai uzrāda tādu pašu veidu kā pie zemgaļu vai leišu ciltīm.

Pie latgaļu savdabīgām rotas lietām pieder bronzas spirālīšu vainags, kas sastopams dažādos variantos un kas bija jaunavu galvas rota. 72. zīmējumā redzams viens no šādiem metala vaināgiem, kas izrotāts ar trijstūrīgiem piekariņiem un maziem zvaniņiem, kas pie latgaļu ciltīm sastopami pie sieviešu rotām, adatām un važiņām, dažreiz pat pie aprocēm (70. zīm.). Šo skaņīgo piekariņu uzdevums bija aizbaidīt ļaunos garus.

Daudzie uz vietas izgatavotie dzelzs priekšmeti, tāpat īpatnēja izveidojuma bronzas un sudraba rotas lietas, norāda, ka Austrumlatvijā strauji uzplaukst amatniecība, kaut gan tā, šķiet, nespēja visā pilnībā sasniegt

zemgaļu un kuršu attīstības līmeni. Pastāvēja dzīva maiņa ar kaimiņiem. No zemgaļu ciltīm rietumos, no kurienes nāca bronza, Austrumlatvijas apgabals, kā redzējam, ir pārņēmis dažādas rotas lietu formas. Daudz mazāk šī kustība saskatāma pretējā virzienā. Toties latgaļu ziemeļu kaimiņi, somu ciltis, no šejienes pārņēma daudzas metala priekšmetu formas gan darba rīku, gan arī rotas lietu vai ieroču veidā. Tādā kārtā caur taga-

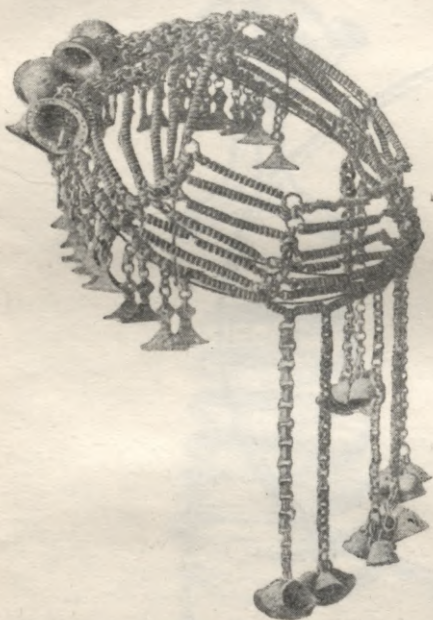
71. zīm. Latgaļu VII gs. kakla gredzens no Baltinavas depozīta, Kārsavas rajonā. Depozīts sastāvēja no 5 līdzīgiem kakla gredzeniem.

dējo Austrumlatviju ziemeļu virzienā, uz Igauniju, pārceļoja Dņepras zemēs austrumslavu izgatavotie priekšmeti, sevišķi sudraba greznuma priekšmeti. Tas rāda, ka sakari ar slavu ciltīm bija ļoti rosīgi.

Kaut gan latgaļu apgabala attīstība norisinājās zināmā mērā pa savu ceļu, tās vispārējais virziens bija tāds pats kā rietumu ciltīm. Arī šeit attīstījās zemkopība, sevišķi arkla zemkopība. Arī šeit turpināja izveidoties amatniecība un pieauga maiņa. Tāpēc auga bagātības un norisinājās patriarhālo lielo saimju kolektīvu sašķelšanās *atsevišķās saimēs*, kas atspoguļojās tādējādi, ka kolektīvo uzkalniņu apbedījumu veidu nomainīja zemē ieraktie kapi, kas novietoti izklaidus. Blakus agrāko laiku sabiedriskai ražošanai izveidojās atsevišķo saimju individuāla ražošana un privātu bagātību uzkrāšanās.

Nemot vērā to, ka pie latgaļiem uzkalniņu kapi ar kolektīva rakstura apbedījumiem saglabājušies ilgi, varētu domāt, ka pie viņiem atsevišķu saimju izdalīšanās process un privatīpašuma attiecību un mantiskās nevienlīdzības rašanās iesākusies simt vai simt piecdesmit gadus vēlāk nekā

pie zengāļiem, nemaz nerunājot par kuršiem. Bet, kā to rāda gandrīz vienlaicīga atsevišķu bagātu apbedījumu un vērtīgo sudraba depozītu parādīšanās V gadsimtā pie latgaļiem un zengāļiem, tik lielas starpības īstenībā nebija. Arī pie latgaļiem kopš V gadsimta, varbūt tikai nedaudz vēlāk nekā pie zengāļiem, ir radies savs asi izteikts bagāto dižciltīgo virslānis. Samērā ilgā kolektīvo uzkalniņu saglabāšanās pie latgaļiem acīm

72. zim. Latgaļu sieviešu VII—VIII gs. vaiņags ar piekariņiem no Smiltaines, Kārsavas rajonā.

redzot izskaidrojama ar latgaļu apbedīšanas paražu lielāku konservatīvismu. Apbedīšanas paražas kā virsbūves parādība saskaņā ar biedra Staļina mācību par virsbūves un bāzes attiecībām,¹ atpalika no bāzes, no sabiedrisko attiecību attīstības.

Rokrokā ar privatīpašuma attiecību izveidošanos kļuva biežāki arī laupīšanas kari.

Kā to liecina Austrumlatvijas *pilskalnu* pētījumi, tieši šajā laikā sākas rosīga pilskalnu izmantošana un nocietināšana. Kā piemēru minēsim Dignājas pilskalnu Aknīstes rajonā, kur arheoloģiskos izrakumos atklājās, ka tieši VI—VII gadsimtā uzsākta šā pilskalna spēcīga nocietināšana. Tur atrada arī daudzus minēto gadsimtu priekšmetus, kā krukā adatas, līduma dedzināšanā pielietojamos raukņus, keramiku u. c.

Beidzot vēl jāatzīmē, ka šajā laikā *latgaļu ciltis sāk virzīties uz ziemeļiem*, uz tagadējo Ziemeļlatviju, kur līdz tam dzīvoja somu ciltis.

Somu cilšu teritorijā, Ziemeļlatvijā, vispārējā saimnieciskā attīstība norisinās tajā pašā virzienā. Šīm ciltīm iepriekšējam laikam raksturīgie kolektīvie akmens krāvumu kapi Vidzemes un Latgales ziemeļu daļā turpina pastāvēt līdz V—VI gadsimtam. Bet tad apbedījumi akmens krāvumu kapos sāk samazināties un VI gadsimtā pilnīgi izbeidzas. Akmens kapu vietā nāk *zemē ierakti kapi*. Ziemeļkurzemē, kā to vēl redzēsim, akmens krāvumu kapi pastāv mazliet ilgāk. Buržuazisko laiku pētnieki centās pierādīt, ka līdz ar akmens krāvumu kapu izbeigšanos agrākie somu cilšu iedzīvotāji no Ziemeļvidzemes un Ziemeļlatgales ir nozuduši un ka jaunie, zemē ieraktie kapi pieder vienīgi agrāko iedzīvotāju vietā ienākušām latgaļu ciltīm. Bez šaubām, daļa šo zemē ierakto kapu pieder latgaļu cilšu elementiem, kas šajā laikā virzījās uz ziemeļiem, kamēr pārējā daļa pieder līdzšinējiem iedzīvotājiem. Tā kā buržuaziskā Latvijā vadījās no ieskata, ka latgaļu ciltis diezgan strauji un pilnīgi izstūmušas somu grupas iedzīvotājus, tad arī necentās tuvāk noskaidrot, kuri no zemē ierak-

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 4.—5. lpp. — Sal. augstāk šā darba 24. lpp.

tiem kapiem varētu piederēt latgaļu un kuri somu ciltīm. Tāpēc, balstoties uz līdzšinējiem materialiem, nav iespējams sīkāk izsekot latgaļu elementu izplatībai un Ziemeļlatvijās agrāko iedzīvotāju asimilēšanas procesam. Tādā nolūkam nepieciešami jauni izrakumi un jāuzsāk jauni novērojumi.

Tas, ka Ziemeļlatvijas agrākie iedzīvotāji līdz ar akmens krāvumu kapu izzušanu nevarēja aizceļot vai citādi pēkšņi nozust, ir pats par sevi skaidrs. Par to liecina arī vēl citi apsvērumi. Mēs zinām, ka akmens krāvumu kapi ar kolektīviem apbedījumiem, sākot ar V—VI gadsimtu, nozūd ne vien Ziemeļlatvijā, bet arī lielākā Igaunijas daļā. Starp citu, akmens krāvumu kapi nozūd arī Dienvidigaunijā, kur nekādas etniskās pārvērtības nav novērotas un kur tāpat akmens krāvumu kapu vietā parādās zemē ieraktie kapi. Tātad kolektīvo akmens krāvumu kapu nozūšana nav atkarīga no tiešām etniskām pārmaiņām, bet ir sabiedriskās attīstības sekas. Ka daži zemē ieraktie kapi Ziemeļlatvijā ir radniecīgi akmens krāvumu kapiem, to pamānija pat buržuaziskā laika pētnieki. Daži zemē ieraktie kapi ir radušies to akmens krāvumu kapu tuvumā, kas vairs nav lietoti, kā tas redzams Upmaļos (agr. Baižkalna pagastā) Cēsu rajonā. Upmaļos un arī citur bez tam ir novērots, ka zemē ieraktajā kapā mirušais apsegts ar akmeņu klāstu, kas atgādina iepriekšējā laika apbedīšanas veidu akmens krāvumu kapos.

Atšķirt somu un latgaļu zemē ieraktos apbedījumus aizkavē tas, ka mirušiem līdzdotie metala priekšmeti, darba rīki un rotas lietas, cik līdz šim zināms, abām ciltīm ir ļoti līdzīgi. Ziemeļlatvijā atrastiem šā perioda metala priekšmetiem bija stiprā mērā latgaļu un zemgaļu priekšmetu raksturs. Tas pats sakāms par šā laikmeta metala senlietām Igaunijā. Kaut gan latgaļu un somu iemītnieku kapi grūti atšķirami, kāpēc arī nav viegli izsekot šo cilšu attiecībām, tomēr jāpieņem, ka Ziemeļlatvijas latgalizēšana notikusi lēnām, agrākiem iedzīvotājiem pakāpeniski saplūstot ar ienācēju latgaļu elementiem, bet nevis straujas iekarošanas rezultātā, pēkšņi izstumjot agrākos iedzīvotājus. Par to liecina augšā minētie fakti, kā arī atzinumi, pie kuriem nonākuši padomju etnografi, valodnieki un vēsturnieki, pētīdami etniskos procesus, par ko runājām jau iepriekš. Ziemeļlatvijas agrāko iemītnieku saplūšana ar ienācējiem notika ilgākā laika periodā: tā iesākās aprakstāmā laikā un turpinājās arī XI—XII gadsimtā un vēl vēlāk.

Šī abu cilšu sakušana kļuva sevišķi strauja šajā laikā, un to acīm redzot veicināja ģints iekārtas sairšana. Tagad, kad ģintis un saimju kopienas bija sadalījušās un atsevišķās saimes sāka izveidoties par patstāvīgām saimnieciskām vienībām, šīs atsevišķās saimes, sevišķi apgūstot jaunus zemes gabalus, savienojās ar citu ģinšu un pat citu cilšu saimēm, izveidodamas kopējai zemes izmantošanai teritoriālās jeb kaimiņu saimju kopienas. Un, tā kā šīs kopienas šādā kārtā viegli pieņēma svešas saimes, tika veicināta atšķirīgu etnisku elementu sajaukšanās un saplūšana.

Ziemeļkurzemē agrākie akmens krāvumu kapi nenozūd tik ātri kā Vidzemē, bet apbedījumi šajos kapos turpinās apmēram līdz VIII gadsimtam. Acīm redzot sabiedriski saimnieciskā attīstība pašas Kurzemes ziemeļu daļā norisinājās nedaudz gausāk un līdz ar to mazliet citādāk nekā pārējā Latvijā. Kurzemes ziemeļu daļā mirušos akmens krāvumu kapos apglabāja gan sadedzinātus, gan nesadedzinātus. Mirušiem līdzdotie metala priekšmeti maz atšķiras, un tiem piemīt pa lielākai daļai

kuršu un zemgaļu priekšmetu pazīmes. Aprakstāmā laikmeta beigās arī šeit kolektīvie akmens krāvumi kapi tiek atnesti. Arī te, kā redzams, notikusi ģints kolektīvu sairšana un izveidojusies teritorialā kopiena. Arī šeit šajā laikā ievērojam pastiprinātu lībiešu un kuršu cilšu sajaukšanos. Galīgā veidā tas gan norisinās nākošā laika posmā, kuru aplūkosim vēlāk.

Atskatoties uz aprakstāmā laikmeta novērojamo attīstību *visas Latvijas teritorijas mērogā*, ievērojam, ka visi mūsu materiāli, kā arheoloģiskie pieminekļi, tā arī rakstītie avoti, skaidri atspoguļo šā perioda lūzuma raksturu. Visi tie liecina par pirmatnējās kopienas iekārtas iziršanu un pakāpenisku jaunas sabiedrisko attiecību sistēmas izveidošanos, kurai raksturīga individualā ražošana un privatīpašums, kā rezultātā rodas mantiskā un sociālā nevienlīdzība. «Mantas atšķirība starp atsevišķiem ģimenes galvām noārda veco komunistisko mājas kopienu visur, kur tā vēl saglabājusies; līdz ar to izzūd arī kopējā zemes apstrādāšana uz šās kopienas rēķina... Atsevišķa ģimene kļūst par sabiedrības saimniecisko vienību.»¹ Ražošanas spēku pieaugums, darba rīku pakāpeniska uzlabošana un ražošanas pieredzes uzkrāšana sasniedza tādu līmeni, kurā kļuva iespējama atsevišķas saimes individuala ražošana. Kolektīvo pirmatnējās kopienas saimniecību pakāpeniski nomainīja ražīgākā individualā, citiem vārdiem sakot, sāka rasties sīkās, sadrumstalotās saimniecības, kas ir raksturīgas sekojošam feodalisma laikmetam.

Cilvēka darba ražīgums palielinājās tādā mērā, ka pirmatnējā kopiena, kuru savā laikā nosacīja darba rīku ražošanas pieredzes ļoti zemais attīstības līmenis, ne tikai vairs nebija nepieciešama, bet kļuva par šķērslī tālākai ražošanas spēku attīstībai, kas norisinājās arvien lielākas ražošanas individualizācijas virzienā. Šās pretrunas rezultātā vecā sabiedriskā forma — pirmatnējā kopiena, kas dibinājās uz savu locekļu asinsradniecību un vienlīdzību, bet reizē ar to arī ļoti ierobežoja individualās ražošanas attīstību un nedeva nepieciešamo iespēju brīvākiem sakariem starp cilvēkiem, tā bremsējot ražošanas spēku pieaugumu, — tika lauza, un tās vietā — ciktāl vēl arvien bija nepieciešams kolektīvais darbs — nāca teritorialā kopiena.

Teritorialai kopienai bija divējāds raksturs²: no vienas puses, tā dibinājās uz kolektīvo darbu un tam atbilstoši uz sabiedrisko īpašumu, no otras puses, tajā bija arī individualā ražošana un atsevišķo saimju privatīpašums. Šajā divējādā raksturā pēc būtības izpaudās teritorialās kopienas pāreja uz šķiru sabiedrību. Tās klēpī auga mantiskā nevienlīdzība, attīstījās cilvēka ekspluatācija un līdz ar to radās šķiru attiecību sākumi.

Te mēs jau vērojam pirmo lielo sabiedrības sašķelšanos «kungos un vergos, ekspluatatoros un ekspluatējamos».³ *Verdzība* eksistēja droši vien nelielā mērā jau agrāk, bet plašāku izplatību tā acīm redzot ieguva šajā periodā. Pirmatnējās kopienas iekārtas senākos periodos verdzību nepazīna. To noteica to laiku cilvēka nelielā darba produktivitāte. Cilvēks ar lielām pūlēm spēja saražot tik daudz, cik vajadzēja paša uzturam, un arī

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 293. lpp.*).

² Sal. K. B. Островитянов, Докапиталистические формации, стенограммы лекций, читанных в Высшей партийной школе при ЦК ВКП(б), 1948, 21. лрр.

³ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 291. lpp.*).

to pašu viņš varēja tikai ciešā sadarbībā ar citiem. Attīstoties lopkopībai un zemkopībai un lietojot parocīgākus darba rīkus, cilvēks jau spēja saražot vairāk, nekā vajadzīgs visnepieciešamākam iztikas minimumam. Viņš bija spējīgs ražot bez sava dzīves minimuma vēl virsproduktu. Un tagad cilvēks sāka ekspluatēt cilvēku un piesavināties citu saražoto virsproduktu. Tā radās verdzība. Par vergiem pārvērta karā iegūtos gūstekņus un to pēcnācējus. Par kara mērķi kļuva, starp citu, arī vergu iegūšana. Vergus turēja galvenokārt bagātākās saimes, kam bija pietiekošs daudzums uztura līdzekļu un darba rīku. Tās piespieda vergus strādāt tirumos un arī pārējā saimniecībā. Bagātniekiem vergu darbs izvērtās par bagātību vairošanas svarīgu avotu. Pie mums verdzība pastāvēja vienīgi savā pirmatnējā formā, kā t. s. patriarchālā verdzība. Patriarchālai verdzībai ir raksturīgs tas, ka te vergu darbs vēl nav visas saimniecības pamats. Vergs bija vienīgi papildu darba spēks pašas saimes darba spēkam.

Reizē ar vergu darba ekspluatāciju apskatāmā periodā radās vēl otra ekspluatācijas forma: dižciltīgie sāka *izmantot arī kopienas locekļu darbu*. Rodoties kopienās atsevišķām bagātām saimēm, kas pakāpeniski paplašināja savu saimniecību un sagrāba liekos zemes gabalus, šīs saimes savās saimniecībās sāka izmantot arī savas kopienas locekļu darbu. Arī šai ekspluatācijai sākumā bija patriarchāls raksturs. Bagātais virsslānis izauga pa lielāku daļu no ģints vecākiem un saimju kopienas galvām, kas, ļaunprātīgi izmantojot savu stāvokli un autoritāti, varēja izmantot kopienas locekļus savās personīgās interesēs. Pieaugot dižciltīgo ekonomiskai vareņībai, sevišķi palielinoties to zemes īpašumiem, viņi sāka jau pieprasīt pakalpojumus no savas kopienas locekļiem. Sākotnējās patriarchālās attiecības starp bagātajiem dižciltīgiem un viņu kopienas locekļiem sāka pieņemt feudālas iezīmes.

Tā kā Latvijas archeoloģiskie pieminekļi par šo laiku vēl nav pietiekoši izpētīti, mēs vēl nevaram šās attīstības norisei izsekot pietiekoši pilnīgi. Pašreiz ir iespējams vienīgi diezgan droši apgalvot, ka šis process norisinājies pie dažādām ciltīm dažādi. Citiem priekšgalā gāja acīm redzot kurši, pie kuriem, šķiet, jau VII un VIII gadsimtā pilskalni kļuva par bagāto dižciltīgo valdīšanas centriem. Pie pārējām ciltīm šās norises laiku vēl nav iespējams precīzi noteikt. Spriežot pēc dažiem iepriekšējiem novērojumiem par pilskalnu rakstura pārmaiņu, var pieņemt, ka pie pārējām ciltīm tas noticis IX—X gadsimtā.

FEODALO ATTIECĪBU RAŠANĀS

(no X līdz XII gadsimtam)

Periods no X gadsimta līdz XII gadsimta beigām, t. i. līdz vācu feodaļu iebrukumam Latvijas teritorijā, ir jauna liela vēsturiska laikmeta — feodalisma sākums. Tas ir agro feodalo attiecību veidošanās laiks. Kā jau atzīmējām ievada daļā, šā perioda sākumu vēl nav iespējams precīzi noteikt. Iespējams, ka uz šo periodu būtu jāattiecina arī IX gadsimts. Bet kopš X gadsimta feodalo attiecību sākumus var droši konstatēt ne tikai pie kuršiem — pie kuriem šis process sākās vēl agrāk, — bet arī pie citām ciltīm, kas apdzīvoja Latvijas teritoriju.

Šajā laikā Baltijas tautas, tajā skaitā arī Latvijas iedzīvotāji, pakāpeniski sāk piedalīties Austrumeiropas lielajos vēsturiskajos notikumos. No vienas puses, tas izskaidrojams ar viņu šajā laikā sasniegto attīstības pakāpi, no otras puses — ar ciešiem sakariem, kas izveidojās starp Baltiju un Kijevas valsti. Senajā Krievzemē uz agrāko valsts veidojumu pamata IX gadsimtā bija izveidojusies vienota, spēcīga feodala valsts. Senās krievu kronikas (летописи) jau pašā sākumā, sakarā ar dažiem notikumiem, nereti piemin arī latviešu ciltis. Kopš šā laika zināmā mērā ir iespējams pētīt Latvijas teritorijas politisko vēsturi. Tajā pašā laikā viena otra latviešu cilts, īpaši jūras piekrastes iedzīvotāji kurši, minēti arī skandinavišu sagās. Beidzot, atsevišķus datus par notikumiem un apstākļiem Baltijas zemēs aprakstāmā laikmeta beigās uzzinām arī no Latviešu Indriķa Livonijas kronikas un t. s. Vecākās Livonijas Rīmju kronikas. Kaut gan abas pēdējās kronikas ir sacerētas vācu feodaļu iebrukumu darbu slavināšanai un tāpēc ļoti tendenciozas, tās tomēr satur faktu materialu, kam — kritiski aplūkotam — ir pirmšķirīga nozīme senākajā Latvijas vēsturē. Pārējos rakstītos avotus — kronikas un dokumentus, kuru skaits kopš XIII gadsimta arvien pieaug, mēs šeit neminēsim, kaut gan arī no tiem daudzos gadījumos iespējams iegūt svarīgus norādījumus par senākiem laikiem. Tā kā kronikas un pārējās rakstītās ziņas attēlo galvenokārt politiskos notikumus un attiecības, pētījumi par šā laika materiao kulturu, saimnieciskiem un pa daļai socialiem apstākļiem jābalsta uz archeoloģisko materialu. Papildām ļoti svarīgus norādījumus iegūstam arī valodniecības, etnografijas un folkloras materiales.

Visi minētie avoti liecina, ka šajā laikmetā iezīmējas samērā strauja ražošanas spēku attīstība visās galvenajās ražošanas nozarēs: zemkopībā, lopkopībā, amatniecībā u. c. Visciešākā saistībā ar saimniecisko attīstību un tās rezultātā norisinājās dziļas pārmaiņas arī sabiedriskās attiecībās.

Zemkopībā pirmā kārtā jāatzīmē *arkla zemkopības tālāka attīstība* un izplatīšanās. Kaut gan zemkopībā liela nozīme, sevišķi mežainos apvidos, bija arī līdumu lišanai, arkla zemkopība šajā laikā jau ieņem galveno vietu un ir svarīgākais no tiem faktoriem, kas noteic socialo attiecību tālāko attīstību.

Agrākā koka arkla vietā, kā to rāda archeoloģiskie atradumi, tagad arī Latvijas teritorijā ieviešas arklis ar dzelzs lemesi (102. zīm.). Tas padarīja aršanu daudz efektīvāku. Kā arkla vilcēju Latvijā parasti izmantoja zirgu, retāk vēršus. Archeoloģiskie atradumi rāda, ka X gadsimtā šaurasmens cirvi pamazām izspiež platasmens cirvis, kāpēc kļuva vieglāka zemkopībai noderīgo zemju atbrīvošana no meža, kas savukārt veicināja jaunu tīrumu rašanos.

Zemkopībā valdīja divlauku sistema, t. i. puse no aramzemes katru gadu tika apsēta, kamēr otra puse «atpūtās» atmatā. Ieviešoties ziemājiem, kuru eksistence pierādīta ar archeoloģiskiem atradumiem (rudzi atrasti, piemēram, Mežotnes pilskalna izrakumos), acīm redzot XI un XII gadsimtā pakāpeniski sāka izplatīties trīslauku sistema, kurā tika atstāta atmatā tikai viena trešdaļa aramzemes. Audzēja rudzus, miežus, auzas, kviešus, zirņus, pupas, rāceņus, linus un kaņepes. Aramā zeme acīm redzot pa lielākai daļai vēl vienmēr bija kopienu pārvaldīšanā, un to sadalīja gabalos atsevišķām saimēm vienīgi pagaidu lietošanai. Bet bagātākās saimes pārvērtā zemes gabalus par savu valdījumu un pakāpeniski palielināja savus privatos valdījumus uz kopienas rēķina. Šī zemju koncentrēšanās bagātnieku rokās bija galvenais faktors, kas palielināja bagātnieku sabiedrisko varu.

Zemes lielumu noteica «zirgos» vai «arklos». Sākotnēji «zirgs» vai «arkls», domājams, nozīmēja zemes gabalu, ko varēja apstrādāt ar vienu zirgu vai arklu. Pakāpeniski «zirgs» un «arkls» pārvērtās par vienībām ne tikai zemes gabalu lieluma, bet arī visādu kļaušu un nodevu noteikšanai. Vācu feudālie iekarotāji, iebrūkot Baltijā, atrada te jau pilnīgi izveidojušos nodokļu sistemu, kas dibinājās uz minētajām divām vienībām.

Par *lopkopības* tālāku attīstību liecina kā vēsturiskās ziņas, tā archeoloģiskie atradumi. Kad vācu feodaļi XIII gadsimta sākumā iebruka Baltijas zemēs, viņu kara laupījums parasti un galvenokārt bija vietējiem iedzīvotājiem atņemtie mājlopi: zirgi, govīs un aitas. Visai parasts mājas dzīvnieks bija cūka, retāk bija sastopamas kazas; parasti turēja arī vistas. Nav šaubu, ka mājlopi bija seno iedzīvotāju vērtīgākā kustamā manta. Visos pilskalnos un apmetņu vietās lielā daudzumā atrod mājlopu kaulus. Uz lopkopības lielo izplatību norāda arī daudzās izkaptis ar garu asmeni, kas atrastas kapos, pilskalnos un apmetņu vietās, it īpaši zemākos apgabalos, un kas liecina par pļavkopības tālāku attīstību.

Dravniecību, domājams, pazina arī jau agrāk, bet tagad tā iegūst lielāku nozīmi nekā līdz šim. Pirmās rakstītās ziņas stāsta par dravniecību pie kuršiem un lībiešiem, bet nav šaubu, ka tā nebija mazāk izplatīta arī pie pārējām ciltīm. Bites turēja izdobtos kokos, kas atradās kopienas mežā. Katrs bišukoks bija apzīmēts ar tās saimes zīmi, kas bija koku izdobusi, un bija šās saimes īpašums. Medus un it sevišķi vasks, liekas, bija plaši iecienīta tirdzniecības prece. Pieprasījums pēc vaska sevišķi pieauga X un XI gadsimtā, kad austrumu un rietumu kaimiņu zemēs pieņēma kristīgo ticību un kad vasks kļuva vajadzīgs baznīcai.

Zvejniecībai vēl vienmēr bija liela saimnieciska nozīme, jo zivis vienmēr ir bijušas svarīga uzturviela. Ar zveju lielākos apmēros nodarbojās tie iedzīvotāji, kas bija apmetušies pie lieliem ūdeņiem — ezeriem un upēm. Sevišķi daudz zvejas piederumu atrasts pilskalnos un apmetņu vietās Daugavas krastos. Arī *medniecība* saglabāja vēl ievērojamu nozīmi saimniecībā. Mežu platības bija lielākas nekā tagad, un, kaut gan vietējie meži nav tik bagāti zvēriem kā, piemēram, Novgorodas apgabals, tomēr arī tajos, salīdzinot ar tagadējo laiku, bija daudz zvēru un arī tādi dzīvnieki, kas tagad sen izmiruši (piemēram, tauris, bebrs), vai arī dzīvnieki, kas tagad sastopami ļoti reti (cauna, briedis, meža cūka u. c.). Medību lomi pie mums nebija lieli, bet tiem tomēr bija liela nozīme, jo zvērādās bija ļoti iecienīta prece maiņai un atvietoja naudu: zvērādas varēja iemaiņīt pret visām pārējām precēm, tās bija naudas prece.

No pārējām ražošanas nozarēm sevišķi jāatzīmē *amatniecība*, kas tieši šajā laikā turpināja manāmi attīstīties un izveidoties. Parādās arvien pilnīgāki un vairāk specializēti rīki, reizē ar to visās amatniecības nozarēs novērojams tālāks ražošanas pieredzes un darba specializācijas pieaugums. Archeoloģiskie materiāli rāda, ka metālu apstrādāšana, kā arī kaula, koka un citu materiālu apstrādāšanas māka, sasniegusi augstu attīstības līmeni. Pilskalnos konstatētās koka celtnes rāda, ka namdaru amats bija sasniedzis ievērojamu attīstības līmeni. Plašie apmēri, kādus šajā periodā sasniedz jūrniecība, liecina par kuģu būvniecības attīstību. XI gadsimtā dzīvojamās ēkās parādās krāsnis ar māla velvi. Šajā pašā laikā izplatās podnieka ripa, ar kuras palīdzību kļuva iespējams izgatavot māla traukus masu apmēros. Kapos atrastās apģērbu atliekas norāda, ka aušanas prasme bijusi augsti attīstīta un daudzpusīga.

Kamēr citas ražošanas nozares vēl pa lielākai daļai saglabāja mājražošanas raksturu, metālu apstrādāšana kļuva zināmā mērā jau meistaruspecialistu uzdevums. Daudzi bronzas priekšmeti uzrāda pazīmes, kas liecina par to izgatavošanu masu apmēros maiņas nolūkos. Kā mēs tālāk redzēsim, starp archeoloģiskiem atradumiem ir ieroči — īpaši zobeni, kā arī dažādas metāla greznuma lietas, kuras varēja izgatavot tikai īpaši specializējušies meistari. Par atsevišķu meistarū — podnieku izdalīšanos liecina trauki ar darbnīcu zīmēm. Tādā kārtā mēs bez šaubīšanās varam runāt par *otrās lielās darba dalīšanas sākumiem* — par iesākušos amatniecības atdalīšanos no zemkopības. Sakarā ar to mēs varam izsekot amatniecības ražojumu koncentrācijai zināmos centros, lielākās apdzīvotās vietās — «senpilsētās», kas parasti atradās pie pilskalniem. Amatnieku darbnīcas konstatētas arī vēlos pilskalnos, kuros valdīja dižciltīgo «virtotnes». Tas rāda, ka blakus meistariem, kas strādā kopienas locekļu vajadzību apmierināšanai, šajā periodā parādās amatnieki, kas ievērojamā mērā strādā bagātiem dižciltīgiem un acīm redzot ir no tiem atkarīgi.

Aprakstāmos gadsimtos jūtami paplašinājās arī *tirdzniecība*, kas jau kopš VIII—IX gadsimta vairs neapmierinājās tikai ar maiņu starp tuvākiem kaimiņiem vai kas vairs nenorisinājās, kā izteicās Engelss, tikai cilts iekšienē un uz tās robežām,¹ bet attīstījās par tiešiem sakariem ar attālākām tautām un arī jau pāri jūrai. Saskaņā ar teikto tirdzniecības objekts

¹ F. Engelss, Gimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 293. lpp.*).

tikai mazā mērā bija pašu amatniecības ražojumi. Galvenie maiņas objekti bija dažādi pirkti patēriņa priekšmeti un vērtīgas importpreces, kā lopi, ādas, vasks, sāls, metali, importētie ieroči un audumi utt. Ļoti svarīgs pirkšanas-pārdošanas objekts bija vergi. Ar maiņas attiecību tālāku attīstību zinamas preces pārvērtās t. s. naudas precē, pret kuru varēja mainīt visas citas preces. Par tādu naudas precī kļuva lopi, ādas un arvien plašākā mērā dārgmetali, sevišķi sudrabs. Šo periodu raksturo Engelsa vārdi: «Dārgmetali sāk gūt pārsvaru un kļūt par vispārēju precī — naudu, bet metalu vēl nekaļ un maina vienkārši pēc svara.»¹

Latvijas teritorijā atrasts daudz IX—XI gadsimta arābu, Bizantijas, vācu un anglosakšu sudraba monētu, tāpat sudraba naudas stienīšu, kas parasti noglabāti zemē paslēptas mantas veidā. Sudraba stienīšiem, ko sastop, sākot ar X—XI gadsimtu, parasti ir trīsšķautņu nūjiņas forma (101. zīm.), kas raksturīga senajām lietuviešu zemēm un Latvijas teritorijas dienvidu daļai. No tā jāsecina, ka šo stienīšu liešana notika minētā teritorijā un ka tie reprezentē savas vietējas naudas sistēmas sākumus. To svara sakrišana (pusmārciņa) ar krievu stienīšu svaru liecina, ka tie radušies uz seno krievu stienīšu pamata. Bieži atrod arī svarus, ar kuriem svēra monetas un stienīšus, kad tās saņēma vai deva projām. Svarus sudraba svēršanai (83. zīm.) Baltijā sāka lietot ar XI gadsimtu. Šie svāri ir saliekami, lai būtu ērtāk pār vadājami ceļojumos. Tie iegūti no austrumiem ar krievu starpniecību, jo šādu svaru un atsvaru sistēma plaši izplatīta austrumu zemēs. Parastākā svara vienība bija krievu mārciņa (apmēram 408 g). Acīm redzot atbilstoši Smoļenskas grīvnai, kas līdzinājās ceturtdaļai mārciņas, izveidojās vietēja svara vienība, ko sauca par «ozeringu». Sudraba depozīti nereti sver vairākus kilogramus, kas savā laikā bija liela bagātība. Šie depozīti ir bagāti dižciltīgo atsevišķu pārstāvju bagātības. Depozītu atradumu vietas koncentrējas pie lieliem tirdzniecības ceļiem un svarīgākiem tirdzniecības centriem, kas rāda, ka tiešā tirdzniecība ar attālākiem apgabaliem kļuva par svarīgu bagātību avotu. Ar šo tirdzniecību nodarbojās tieši bagātie, kuriem tirdzniecība tādā kārtā bija viens no līdzekļiem savu bagātību palielināšanai.

Izveidojās tālāk tirdzniecības ceļi, kas iezīmējās jau m. e. pirmos gadsimtos un kas saistīja dažādu cilšu teritorijas kā savā starpā, tā arī ar kaimiņu tautu zemēm. Svarīgākais satiksmes ceļš bija Daugava, kas šķērsoja Latvijas teritoriju un saistīja to ar krievu zemēm un pilsētām austrumos un dienvidaustrumos. Otrs svarīgs ceļš, kas veda uz ziemeļaustrumiem Pleskavas un Novgorodas virzienā, kā arī uz igauņu zemēm, bija Gauja. Uz Igauniju veda arī sauszemes ceļš pa Rīgas jūras līča austrumu krastu. Lielupe, kurai ir kopēja grīva ar Daugavu, bija dabīgs ceļš uz dienvidiem — uz Zemgali un tālāk uz žemaišu zemi. No Daugavas un Lielupes grīvas sākās sauszemes ceļš uz rietumiem, virzīdamies galvenokārt gar Abavu uz kuršu zemēm un tālāk uz dienvidrietumiem — uz seno prūšu zemēm. Izsekojot šo ceļu virzienam, ir viegli saskatīt, ka tie starveidīgi iziet no viena centra — Daugavas grīvas rajona. Tāpēc arī šeit XI un XII gadsimtā iezīmējās svarīga tirdzniecības vieta un osta — nākošās Rīgas priekštece.

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (*K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 293. lpp.*).

Blakus tirdzniecībai dižciltīgo bagātības palielināšanu veicināja arī *sirojumi*, piekrastes ciltīm sevišķi jūras sirojumi. Lieki būtu vēl pasvītrot, ka šajā periodā kara gājieni bija svarīgs faktors, kas palielināja dižciltīgo bagātības un paātrināja seno pirmatnējās kopienas attiecību paliēku izīršanu. Bieži karagājieni laupīšanas nolūkos, protams, arī vergu iegūšanai, šajā laikā, kad pieauga kāre pēc bagātībām, ir visai raksturīga parādība. «...Karš un organizēšanās karam tagad kļūst par tautas dzīves regulārām funkcijām. Kaimiņu bagātības kairina tautu mantkāri, kurām bagātību iegūšana jau ir viens no svarīgākajiem dzīves mērķiem. Viņi ir barbari: laupīšana viņiem šķiet vieglāka un pat cienījamāka nodarbošanās nekā radošs darbs. Karš, ko agrāk veda tikai tādēļ, lai atriebtos par uzbrukumiem vai lai paplašinātu teritoriju, kura kļuvusi par šauru, tagad notiek tikai laupīšanas nolūkā, tas kļūst par pastāvīgu nodarbošanās veidu.»¹ Šie Engelsa vārdi pilnīgi raksturo aprakstāmā laika posma apstākļus arī Latvijas teritorijā. Tālāk Engelss atzīmē, ka pieaug kara briesmas un nepieciešamība aizsargāties, tāpēc šajā laikā rodas jauni, varenī nocietinājumi ap pilīm un pilsētām. Tas attiecināms arī uz Latvijas teritoriju, jo arī šeit X gadsimts uzrāda jaunas, ļoti izturīgas aizsardzības celtnes. Bet tajā pašā laikā pilskalni maina arī savu raksturu. Kā to pie kuršiem varēja redzēt jau iepriekšējā perioda otrā pusē, tā tagad arī pie citām ciltīm novērojama pilskalnu pārvēršanās no kopienas nocietinājumiem par pilīm — dižciltīgo «virsotņu» varas centriem.

Aprakstāmā laikmetā ražošanas spēku pieaugums bija straujāks nekā jebkurā no iepriekšējiem periodiem. Sevišķi tas izpaudās *straujākā iedzīvotāju skaita pieaugumā* nekā agrākos laikmetos. To uzskatāmi rāda archeoloģisko pieminekļu skaitliskais pieaugums, it sevišķi, sākot ar XI gadsimtu. Visas pazīmes liecina, ka kopš šā laika tikuši iekopti jauni lauki un ierīkotas jaunas apmetnes.

Kaut gan sabiedrības tālāko attīstību noteica visu ražošanas nozaru pieaugums un tirdzniecības sakaru paplašināšanās, tomēr par galveno un izšķirošo apstākli jāuzskata, kā tas jau augstāk norādīts, zemkopības un ar to saistītās lopkopības attīstība. Svarīgākā socialā parādība šajā periodā neapšaubāmi bija tas, ka pakāpeniski radās lieli zemes īpašumi — bagāto dižciltīgo ekonomiskās un socialās varas pamats, kas deva šim mazākumam iespēju pakāpeniski nodibināt savu varu pār tautas vairākumu. Zemes koncentrēšanās bagāto dižciltīgo rokās radīja, no vienas puses, vergu darba pieaugošu izmantošanu, no otras puses — dižciltīgo atkarībā nospiesto kopienas locekļu darba ekspluatācijas sākšanos. No kopienas izdalījušies bagātie dižciltīgie savukārt diferencējās — no viņu vidus izdalījās atsevišķi varenāki dižciltīgie. Šis bagātās dižciltīgās «virsotnes» aprakstāmā periodā jau nostājas pār kopienu un sāk valdīt pār to. Šādu socialo attiecību ainu mums dod XIII gadsimta sākumā rakstītie avoti. Par vienu no šā procesa pazīmēm jāuzskata jau minētā pilskalnu-piļu rašanās kopš X gadsimta pie visām Latvijas teritorijas ciltīm un šo piļu pārvēršanās par atsevišķu dižciltīgo «virsotņu» valdīšanas centriem.

Zemei koncentrējoties bagāto rokās un līdz ar to izveidojoties lielām saimniecībām, turpinās arī jau iepriekšējā periodā iezīmējies sīku, sadrum-

¹ F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 293.—294. lpp.).

stalotu zemnieku saimniecību rašanās process. Vārdu sakot, šajā periodā var izsekot feodalisma laikmeta raksturīgai ainai: paraleli lielām feodalām saimniecībām veidojas sīkās zemnieku saimniecības, pie kam lieli saimnieki sāk nospiest jūgā sīkos saimniekus, piespiežot tos strādāt savos laukos, pļavās un mājās.

Kamēr iepriekšējā periodā dižciltīgo realizētai kopienas locekļu ekspluatācijai vēl bija patriarhāls raksturs, tagad kopienas locekļu ekspluatācijai rodas arvien vairāk izteiktas feodālas iezīmes. Atkarīgie kopienas locekļi ne tikai veica dažādus darbus dižciltīgā zemē īpašnieka saimniecībā, bet arī deva tam zināmas nodevas produktos. Produktu nodevas acīm redzot bija izaugušas no dāvanām, kuras ģintis kopienas laikā ģintis locekļi deva saviem vecākajiem. Līdz ar šo ģintis vecāko feodalizēšanos agrākās dāvanas pakāpeniski pārvērtās feodālā rentē. Tas, ka pie Latvijas teritorijas iedzīvotājiem XIII gadsimta sākumā pastāv noteiktas nodokļu vienības — «zirgi» un «arkli», liecina par to, ka šajā laikā tiklab klaušas, kā arī nodevas jau tika sadalītas regulāri.

Pārmaiņas sabiedriskās attiecībās ļoti uzskatāmi ilustrē attiecīgu jaunu vārdu parādīšanās latviešu valodā, kas pārņemti no krievu valodas XI un XII gadsimtā, pirms vācu feodālo apspiedēju iebrukuma Baltijā. Krievu valodā termini, kas apzīmē šķiru sabiedrībai raksturīgus jēdzienus, ir nodibinājušies ievērojami agrāk nekā Baltijas tautu valodās. Tādi vārdi ir, piemēram, *hajārs* (krievu боярин) — dižciltīga, bagāta cilvēka apzīmējums, *bagāts* (krievu богатый), *smirds* (krievu смерд) — kopienas loceklis, kas Krievzemē šajā periodā jau bija atkarīgs zemnieks, kalps (krievu холоп) — nebrīvais u. c. Arī Latviešu Indriķis, stāstot par Baltijas tautām XIII gadsimta sākumā, to skaitā arī par senajiem Latvijas iedzīvotājiem, atšķir dižciltīgos no pārējās tautas un sauc tos par «labiešiem», «bagātiem», «dižciltīgiem» jeb «vecākiem» un pieraksta tiem vadošo lomu kā kara, tā miera laikā.

Latvijas PSR teritorijā apskatāmā laikā var runāt par antagonistiskām šķirām, kuru noformēšanās tomēr vēl nebija pilnīgi noslēgusies. Viena no šķirām, kas šajā laikā radās, bija bagātie feodalizējošie dižciltīgie, otra — plašā, no dižciltīgiem atkarīgā un pakāpeniski nebrīvībā nospiestā kopienas locekļu jeb zemnieku masa. Ražošana, kas bija viņu attiecību pamatā, pieņēma vairāk vai mazāk izteiktu feodālu raksturu.

Klasisku feodālās iekārtas raksturojumu tās attīstītā formā devis J. V. Staļins. Biedrs Staļins, norobežojot feodālās attiecības it īpaši no verdzības iekārtas attiecībām, raksta: «Feodālā iekārtā ražošanas attiecību pamats ir feodāla privatīpašuma tiesības uz ražošanas līdzekļiem un nepilnīgas īpašuma tiesības uz ražotāju — dzimtcilvēku, ko feodālais vairs nevar nonāvēt, bet var gan pārdot un pirkt. Līdzās feodāla īpašuma tiesībām pastāv arī zemnieku un amatnieku privatīpašuma tiesības uz viņu darba rīkiem un uz viņu individuālo saimniecību, kas dibinās uz personīgu darbu.»¹ Pie Latvijas teritorijas iedzīvotājiem apskatāmā periodā novērojami tikai feodālo attiecību sākumi — feodalisma visagrākā forma, kuru bez naturalās saimniecības un vājas amatniecības atdalīšanās no zemkopības raksturo tas, ka zemniecība tikai sāk nonākt atkarībā no feodaļiem. Feodālās iekārtas sākumi bez tam bija sajaukti ar verdzības attiecību sākumiem un pirmatnējās kopienas iekārtas paliekām.

¹ J. Staļins, Ļeņinisma jautājumi, Rīgā 1945, 654. lpp.

Daudzos vergus var uzskatīt par atsevišķu šķiru, kaut gan verdzība šeit palika savā digla stadijā un tālāk neattīstījās, jo vergu darbs šeit, tāpat kā senajā Krievzemē, nekad nekļuva par ražošanas pamatu un saglabāja savu patriarchalo raksturu. Turpretim feudālais ražošanas veids turpina attīstīties un nostiprināties. Vienā laikā turpināja eksistēt arī vēl vecās, savu laiku pārdzīvojušās pirmatnējās kopienas iekārtas ļoti spēcīgās paliekas un tradīcijas. To pamatā bija ievērojama kopienas ražošanas palieku saglabāšanās. Pirmā mirklī šī vecā iekārta var likties pat dominējoša. Tas izskaidrojams ar to, ka jaunās šķiru attiecības ļoti bieži bija aizsegtas, aizplīvurotas ar vecām patriarchālām formām, kurās šīs attiecības vēl bija ietērtas. Istenībā vecais ražošanas veids bija laužts jau iepriekšējā periodā, un nevis tas, bet jaunais, kaut arī vēl ne pilnīgi noformējies feudālā rakstura ražošanas veids sastādīja sabiedrisko attiecību būtību. Jaunā nostiprināšanās un vecā pakāpeniska atkāpšanās, dabīgi, notika sīvas cīņas apstākļos.

Agrās šķiru sabiedrības izveidošanās, bez šaubām, jāuzskata par progresīvu parādību, jo tā ne tikai atbilda ražošanas spēku attīstības līmenim, bet arī labvēlīgi ietekmēja to tālāko attīstību.

Dziļajām pārmaiņām sabiedriskās attiecībās nepieciešami vajadzēja radīt pārmaiņas arī virsbūvē. No XII gadsimta sākuma rakstītiem avotiem ir zināms, ka šajā laikā pie Latvijas teritorijas iedzīvotāju vienas daļas — latgaļiem jau bija izveidojušies politiskā virsbūve — valsts veidojumi. Šīs valstis radās tiešā krievu ietekmē, tāpēc ka latgaļu feodalizējošās dižciltīgo virsslāņa intereses sakrita ar kaimiņu krievu feudālo kņazu interesēm. Latgaļu dižciltīgo virsslānim savas varas nostiprināšanai pār tautas masām bija nepieciešams krievu kņazu atbalsts. Tādēļ tie padevās pa daļai Pleskavai, pa daļai — Daugavas baseinā — kņaziem, kas bija atkarīgi no Polockas. Valsts rašanās fakts, atbilstoši (6. lpp.) citētam V. I. Ļeņina norādījumam, ir pazīme, ka sabiedrība sadalījusies savstarpēji nesamierināmās šķirās. Tādā kārtā valsts rašanās ir šķiru sabiedrības izcelšanās noslēgums. Pie zemgaļiem, kuršiem un lībiešiem vēl nebija paspējuši noformēties savi valsts veidojumi, bet ir pilnīgi skaidrs, ka tie atradās uz to rašanās sliekšņa un tikai vācu feudālo apspiedēju iebrukums XIII gadsimta sākumā pārtrauca pie viņiem šā procesa noslēgšanos.

Kā rakstīti, tā arī arheoloģiskie, valodas u. c. avoti liecina par pārmaiņām, kas norisinājās arī citā virsbūves sfērā — ideoloģiskos priekšstatos. Līdz ar ģints sabiedrības saīršanu un feudālo attiecību nodibināšanos vecā ideoloģija, kuras uzdevums bija nostiprināt savu laiku pārdzīvojošo sabiedrisko iekārtu, vairs nevarēja apmierināt mantīgo šķiru. Tāpēc ir pavisam likumsakarīgi, ka šī šķira sāk apgūt citu ideoloģiju, feudālās sabiedrības ideoloģiju — kristianismu. Pēc Livonijas kronikas datiem, latgaļu dižciltīgo virsslāni kristīja krievu priesteri, latgaļu teritorijā XIII gadsimta sākumā atradās arī dažas pareizticīgo baznīcas. Kristīgās ticības pamatus, kā arī citus jaunus jēdzienus, kas raksturo veidojošos šķiru sabiedrību, vispirms apgūst no krieviem. Ar šo atzinumu saskaņā ir tas fakts, ka latviešu valodā, kā arī citās Baltijas tautu valodās, kristianisma pamattermini ienākuši no krievu valodas, piemēram, *baznīca* (baltkrievu божница), *kristīt* (krievu крестить), *svēts* (krievu святой), *gavēt* (krievu говеть) utt. Bagātos latgaļu, zemgaļu, lībiešu XII un XIII gadsimta apbedījumos bieži sastopami krievu pilsētās izgatavotie metāla krus-

tiņi, kuri tika nēsāti uz krūtīm kā aizsardzības zīme. Ļoti zīmīgi, ka plašās masas saglabāja savu ideoloģiju, savus senos ticējumus un paražas ne tikai apskatāmā periodā, bet arī visā feudalisma laikā līdz pat XIX gadsimtam. Plašās masas valdošās šķiras kristīgai ideoloģijai stādīja pretim senos ticējumus, kas bija viens no ieročiem šķiru cīņā pret feodāliem apspiedējiem.

Kamēr pie latgaļiem uz jaunu ekonomisko un politisko sakaru un interešu pamata bija radušies nelieli valsts veidojumi, kuros acīm redzot ietilpa dažādas senās teritorijas, pie zemgaļiem un kuršiem vēl saglabājās vecie teritoriālie iedalījumi — «zeme» jeb «apgabals», kas bija radušies iepriekšējā periodā. Bet, sairstot teritorialai kopienai un nodibinoties dižciltīgā virsslāņa varai un reizē ar to attīstoties tirdzniecībai un sakariem starp dažādām teritorijām, šo zemju vecās robežas vairs nevarēja saglabāt agrāko nozīmi. Vecās «zemes» sāk pakāpeniski saplūst lielākās apvienībās, un līdz ar to var izsekot tai parādībai, ka ciltis, kas apdzīvoja šīs «zemes», sāk saplūst vienā latviešu tautībā. Latviešu tautības veidošanās pamatā bija ļoti ciešā radniecība starp trim tajā iegājušām galvenām cilšu grupām — latgaļiem, zemgaļiem un kuršiem, kura izpaudās šo cilšu dialektu tuvībā, kā arī viņu materialās un garīgās kulturas vispārējā vienveidībā. Attīstoties tirdzniecībai un sakariem, šie kopīgie elementi, kā zemāk redzēsim, palielinājās sevišķi apskatāmā periodā. Šis apstāklis uzskatāms par vienu no pazīmēm, kas liecina par šo cilšu saplūšanu vienā tautībā. Bet latviešu tautības izveidošanās bija ļoti sarežģīts un ilgs process, kas vēl nav sīki izpētīts. Pagaidām varam teikt, ka šis process nav norisinājies pa vistaisnāko un tiešāko ceļu. Šajā periodā reizē ar to, ka pieauga zināmi visai latviešu tautībai kopīgi elementi, vismaz archeoloģiskā materiālā skaidri novērojami 3 nelielu tautību — latgaļu, zemgaļu un kuršu veidošanās no 3 cilšu pamatgrupām, pie kam katrai šai tautībai ir visai vienveidīga kultūra, un tikai vēlāk šīs 3 tautības galīgi saplūst vienā latviešu tautībā, izkausējot sevī kā libiešu, tā arī zināmus igauņu elementus. Tādu pašu ceturto tautību tajā laikā Latvijas teritorijā izveidoja libieši. Ja mēs šīs grupas arī dažreiz apzīmējam kā ciltis, tad to darām tikai nosacīti uz tā pamata, ka viņu veidošanās process tautību virzienā vēl atradās samērā agrā attīstības stadijā. Bet, tā kā šiem procesiem varam izsekot pilnīgi noteikti, tad katru no šīm grupām pēc būtības varam uzskatīt par tautību.

Kaut arī šeit attēlotai sabiedrības attīstībai pamatā atradās ražošanas spēku attīstība, t. i. iekšējie, vietējie faktori, šo attīstību veicināja, t. i. paātrināja un zināmā mērā virzīja, arī vairāki ārējie faktori. Buržuaziskie pētnieki, kas zemojās Rietumu priekšā, bez mēra pārspīlēja Rietumu ietekmes apskatāmā periodā, sevišķi skandināviešu jeb, kā viņus sauc senie krievu avoti, varjagu ietekmi. Kurši, kas bieži devās jūras sirojumos, kā arī iedzīvotāji gar Daugavas krastiem, kurus nereti apmeklēja varjagi, bez šaubām, ar tiem saskārās. Bet ne rakstītie, ne valodas, ne archeoloģiskie avoti nerāda, ka varjagi kaut kādā veidā būtu būtiski ietekmējuši Baltijas senās kulturas vai sabiedrības attīstību.

Seno Latvijas PSR iedzīvotāju kulturas attīstību arī šajā periodā, tāpat kā iepriekšējos, zināmā mērā ietekmēja senām latviešu tautībām radniecīgie lietuvieši. Lietuviešu zemes bija samērā biežāk apdzīvotas nekā senā latviešu apdzīvotā teritorija, un lietuvieši savā sabiedriskā attīstībā

bija nedaudz priekšā senajām latviešu tautībām. Sevišķi zemgaļi un kurši un to dižciltīgie atradās ciešos sakaros ar lietuviešiem. Ievērojot šos apstākļus, kļūst saprotams, ka tiklab seno latviešu tautību kulturā, kā sabiedriskā dzīvē ir daudz tādu iezīmju, kas kopīgas ar lietuviešiem. Ar ciešajām saitēm, kādas pastāvēja starp kuršiem un zemgaļiem, no vienas puses, un lietuviešiem, no otras puses, izskaidrojama viņu sadarbība cīņā pret vācu feodāliem iekarotājiem XIII gadsimtā.

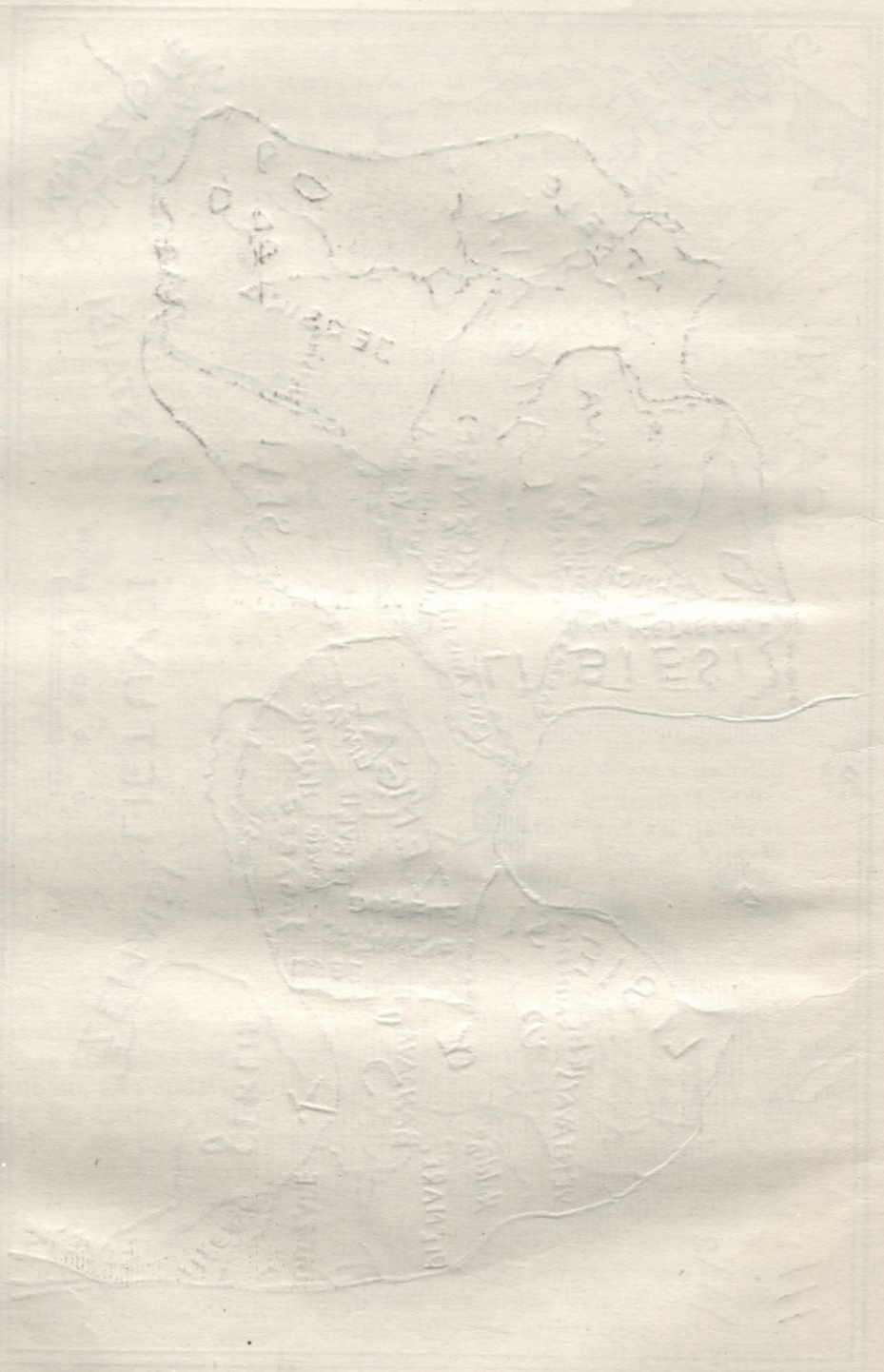
Tomēr no visiem kaimiņiem vislielāko un daudzpusīgāko ietekmi uz Latvijas PSR teritorijas sabiedrības un kultūras attīstību, bez šaubām, atstājuši krievi. Austrumslavu cilšu ekonomiskā un sociālā attīstība I gadu tūkstoša otrā pusē norisinājās ļoti strauji, ievērojami aizsteigdamās priekšā Baltijas tautību attīstībai. Jau gadu tūkstoša vidū pie viņiem saira pirmatnējās kopienas attiecības un sākās šķiru sabiedrības veidošanās. VII un VIII gadsimtā radās pirmie valsts veidojumi. Norisinājās lauksaimniecības un amatniecības strauja attīstība, paplašinājās tirdzniecība un sakari. Attīstījās tālie sakari pa lielajiem ūdensceļiem, kas šķērso Austrumeiropu un savieno to, no vienas puses — ar Melno un Kaspijas jūru, Bizantiju un Austrumiem, no otras puses — ar Baltijas jūru un tās piekrasti apdzīvojošām tautībām. Šo ceļu tuvumā kopš VIII un IX gadsimta rodas daudzas pilsētas — amatniecības un tirdzniecības centri. Viens no svarīgākiem ceļiem, kas saistīja krievu zemes ar Baltijas jūru, bija Daugava, kura tek caur seno latviešu cilšu teritoriju. Attīstoties tirdznieciskiem sakariem, krievu tirgotāji arvien biežāk brauca pa Daugavu, nonākot tiešos sakaros ar tautībām, kas apdzīvoja tās krastus.

Straujai un daudzpusīgai ekonomikas attīstībai atbilda sabiedriskā un politiskā attīstība. IX gadsimtā, apvienojoties dienvidos un ziemeļos esošajām austrumslavu grupas zemēm, radās senā Krievu valsts, par kuras galveno centru kļuva Kijeva. Kijevas valsts bija lielākā valsts Eiropā ne tikai pēc savas platības, bet reizē bija arī varens politisks un kultūras faktors. Tā ievilkā savas ietekmes sferā vai padarīja no sevis atkarīgas arī daudzas kaimiņu neslavu tautas, arī Baltijas tautas. Tādā kārtā līdz ar Kijevas valsts rašanos senie krievu ekonomiskie un kultūras sakari ar viņu kaimiņiem kļuva ne tikai ciešāki, bet uz to pamata izauga vēl jauni — politiskie sakari.

Baltijas tautu politiskā atkarība no senās Krievu valsts izpaudās periodiskā nelielu meslu samaksā krievu kņaziem un līdzdalībā karagājienos uz viņu pieprasījumu. Kad Kijevas valsts XI gadsimta otrā pusē feodālo attiecību tālākas attīstības rezultātā sadrumstalojās mazākās valstiņās, saites starp tautībām, kas apdzīvoja Latvijas PSR teritoriju un Krievzemi, nekļuva vājākas. Šīs tautības palika ciešās savstarpējās attiecībās ar kaimiņu krievu kņazistēm un pilsētām, sevišķi ar Polocku, Novgorodu, Pleskavu u. c. Dabīgi, ka kaimiņu krievu kņazistes bija ļoti ieinteresētas nodrošināt sev brīvu pieeju Baltijas jūrai pa ceļiem, kas gāja caur seno latviešu zemēm. Šī interese, no vienas puses, un latviešu dižciltīgo ieinteresētība saņemt krievu kņazu atbalstu savas varas nostiprināšanai pār saviem ciltsbrāļiem, no otras puses, bija par cēloni tam, ka Daugavas baseinā, jādodomā, XII gadsimtā, nodibinājās divas no Polockas atkarīgas valstis — Jersikas un Kokneses kņazistes. Par atkarīgiem no Polockas sevi atzina arī lībieši, kas maksāja meslus Polockas kņazam, turpretim latgaļu teritorijas ziemeļdaļa atzina savu atkarību no Pleskavas.

73. zīm. XIII gs. sākuma zemju un kņazistu karte Latvijas teritorijā:
 1 — no Pleskavas atkarīgā teritorija, 2 — no Polockas atkarīgā teritorija.

Atkarība no krievu kņaziem nebija smags slogs Baltijas tautām. Sa-
līdzinot ar nodokļiem, ko vēlāk uzlika vācu feudālie apspiedēji, mesli, kas
bija jāmaksā krievu kņaziem, bija nelieli. Tāpat pretēji vācu feudāliem
krievi neiejaucās Baltijas tautu dzīvē, ekonomiskā un sociālā iekārtā un
religijskos priekšstatos. Politisko sakaru rašanās neapšaubāmi labvēlīgi
ietekmēja savstarpējo ekonomisko un kulturalo attiecību nostiprināšanu
starp krieviem un Baltijas tautām, bet sevišķi tā sekmēja Baltijas tautu
dižciltīgo ekonomiskās un sociālās varas tālāku attīstību un līdz ar to
šķiru sabiedrības attīstību. Rezultatā feudālo attiecību attīstība Latvijas
PSR teritorijā visumā norisinājās tādā pašā ceļā kā senā Krievzemē.

Politiskie sakari ar krievu kņazistēm radās kā Baltijas cilšu un krievu
tautas daudzus gadsimtus ilgu draudzīgu savstarpējo attiecību noslēgums,
tie sekmēja savukārt šo attiecību nostiprināšanos. Aprakstāmos gadsimtos,
kas raksturīgi kā krievu pilsētu augšanas un to amatniecības un tirdzniecības
uzplaukuma periods, attīstījās tirdzniecības sakari starp tām un
Baltijas tautām. Šie tirdzniecības sakari deva, kā to rāda daudzie mo-
netu un greznuma priekšmetu depozīti, ne tikai jaunas bagātības, sevišķi
vietējiem dižciltīgiem, bet, saprotams, sekmēja arī šeit tirdzniecības pacel-
šanu uz augstāka attīstības līmeņa. Par to liecina daudzu jaunu tirdzniecības
terminu pārņemšana no krievu valodas Baltijas tautu, sevišķi latviešu
valodā aprakstāmā periodā, piemēram, tirgus (торг), kupcis (купец),
цена (цена), bezmens (безмен), puds (пуд) u. c.

Ciešās un ilgstošās mierīgās savstarpējās attiecības ar krievu kaimi-
ņiem, viņu augsto kultūru bija par cēloni tam, ka krievu ietekme iesniedzās
dziļi visās latviešu cilšu dzīves nozarēs. Kā to parādījis pazīstamais
latviešu valodas pētnieks prof. J. Endzelīns, latviešu valodā, kā arī citu
Baltijas tautu valodās, it īpaši periodā no X līdz XII gadsimtam, pār-
ņemts no krievu valodas vesels slānis jaunu vārdu, kas uzskatāmi atspo-
guļo, cik ļoti sakari ar krieviem padarījuši bagātāku latviešu tautas
kultūru un sekmējuši tās tālāko attīstību. Dažus šādus vārdu piemērus
mēs jau minējām, citi tiks doti tālākā iztirzājumā. Starp citiem sevišķi
jāpiemin vārds «grāmata» (грамота), kas iegājis kā latviešu, tā arī
rietumsomu valodās un kas norāda, ka šīs tautas arī ar rakstību pirmo
reizi iepazinušās ar krievu palīdzību.

Kaut gan Latvijā dzīvojošo tautību attīstībā aprakstāmā laikmetā
novērojama pirmatnējās kopienas iekārtas sairšana un šķiru sabiedrības
izveidošanās sākumi, šajā norisē pie atsevišķām ciltīm novērojamas
zinamas vietējas īpatnības. Tāpēc arī turpmāk, tāpat kā līdz šim, atse-
višķās ciltis aplūkosim atsevišķi.

Kuršu zemē šajā laikā pieaug iedzīvotāju skaits, it sevišķi strauji tas
notiek kopš XI gadsimta, un apdzīvotība kļūst manāmi biežāka nekā
iepriekšējā laikmetā. Iepriekšējā periodā mums bija pazīstami kapulauki
vienīgi piekrastes joslā un lielāka kapulauku grupa vienīgi Grobiņas ap-
kārtņē, turpretim tagad kapulauki un pilskalni sastopami lielā skaitā plašā
apgabalā starp Ventas upi un jūru. Vēl vairāk — ar XI gadsimtu kuršu
tipa kapulauki izplatās uz austrumiem no Ventas — uz Abavas ieleju un
ziemeļos no tās, kur agrāk, domājams, dzīvoja vienīgi somu ciltis. Tur
vēlāk arī notiek minētā kuršu un somu iedzīvotāju (lībiešu) sajaukšanās
un sākas pēdējo pakāpeniska pārkuršošana. Senie rakstītie avoti dažkārt
pat neizšķir divus etniskos elementus, bet kuršu un lībiešu sajaukšanās

dēļ zem kuršu nosaukuma saprot kā kuršus, tā libiešus. Arī vācu feodālie iekarotāji ar abām ciltīm rikojās kā ar veselu vienību un 1230.—1250. gadā pakļāva un sadalīja tās vienlaicīgi, ignorējot etniskās atšķirības. No tā varam secināt, ka šajā laikā starp zemes atsevišķām daļām nepastāvēja asa etniska robeža. Arī mums abas cilšu grupas jāaplūko kopā, ņemot vērā to sajaukšanos un sabiedriski saimniecisko saaugšanu, neraugoties uz to, ka tām piemīt arī savas īpatnības.

Pie *kuršiem* apmēram līdz 1000. gadam pastāvēja mirušo apbedīšana dziļos zemē ieraktos kapos. Šādi kapi, piemēram, atrasti Bunkasmuižā,

74. *zim.* Kuršu XI—XII gs. ugunsaps no Kapeniekiem, Skrundas rajonā.

Priekules rajonā. Sākot ar XI gadsimtu, pie kuršiem virsroku gūst otrs apbedīšanas veids, kas izņēmuma gadījumos bija sastopams arī agrāk, — *ugunskapi*. Kuršu ugunskapi (74. *zim.*) ir apaļas, līdz 1 m dziļas bedres ar uguns apbedījuma atliekām. Mirušais pa lielākai daļai tiek sadedzināts ārpus kapa, un kapu pēc tam aizber ar melnu, oglēm un kalcinētiem kauliem sajauktu sārta zemi. Ar melnu zemi piepildītie ugunskapi dažreiz konstatēti virs dziļāk ieraktiem ģindeņu apbedījumiem, kas rāda, ka tie ir jaunāki. Šādi ugunskapi tika pēti jau XIX gadsimta beigās, piemēram, Užavā, Ventspils rajonā, Pasilciemā tajā pašā rajonā, kur izrakumus izdarīja pazīstamais krievu archeologs V. Sizovs, un citur. Pie kuršiem mirušo sadedzināšana pastāv līdz XIV gadsimtam un pat vēl XV gadsimtā, kad kurši vismaz ārēji jau bija kristīti. Šādi vēl ugunskapi zināmi, piemēram, Valgalē, Kandavas rajonā, un Kazdangā, Aizputes rajonā.

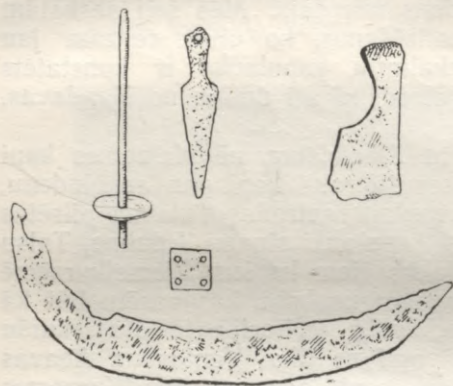
Pie *libiešiem* Abavas krastos un ziemeļos no Abavas apbedījumu veidā novērojama lielāka dažādība. Laikmeta sākumā tur atrodami pat atsevišķi iepriekšējā laikmeta kolektīvie apbedījumi akmens krāvumu kapos. Bet

blakus pēdējiem tagad parādās jauns kapu veids — no zemes un akmeņiem uzbērts uzkalniņš, kas ir līdz 0,6 m augsts un 7—10 m caurmērā. Šādos uzkalniņos, pretēji agrākiem akmeņu krāvumu kapiem, atrodas atsevišķi apbedījumi: zem katra uzkalniņa parasti apbedīts viens mirušais — sadedzināts vai nesadedzināts. No zemes un akmeņiem uzbērtie uzkalniņi sastopami grupās — līdz 80 un pat 100 uzkalniņu vienkopus. Kā iepriekšējo kapu dubultnieki nereti sastopami smilšu uzkalniņi, kas arī atrodami grupās, un arī tajos parasti apbedīts viens mirušais. Mēs šeit saskatām to pašu kapu un apbedījumu individualizēšanos, ko citur redzam jau iepriekšējā laikmetā. Liels akmeņu uzkalniņu kapulauks ir konstatēts Laidzē, Talsu rajonā. Smilšu uzkalniņi atrodami arī netālu no Kandavas, turpat tuvumā — Sabilē un citur.

Sākot ar XI gadsimtu, pie lībiešiem Ziemeļkurzemē virszemes kapi izzūd un to vietā konstatējami līdzeni, zemē ierakti kapi gan ar ģindeņu, gan uguns apbedījumiem. Viens šāds kapulauks atrodas Tukuma pilsētas vecā tirgus laukuma vietā, citi tamlīdzīgi kapulauki zināmi Tukuma, Talsu un Ventspils rajonā. Kā jau minēts, blakus šiem kapiem Ziemeļkurzemē tajā pašā laikā sāk parādīties tipiski kuršu uguns kapi, kas varētu būt kā pierādījums tam, ka agrāk lībiešu apdzīvotā teritorijā ieviešas kuršu elementi. Kuršu uguns apbedījumi sastopami ne tikai Ventas un Abavas tuvumā, kur to skaits ir vislielākais, bet iesniedzas pat līdz Kurzemes ziemeļu robežai — Dundagas rajonā. Pie lībiešiem vienā laikā sastopami arī jaukta tipa apbedījumi. Šie kapi, kas pēc apbedījuma veida ir lībiešiem raksturīgie zemē ieraktie kapi ar ģindeņu apbedījumiem, ir apveltīti ar raksturīgām kuršu piedevām (sal. karti, 84. zīm.), kas acīm redzot atspoguļo lībiešu un kuršu pakāpenisku sajaukšanos. Jāpiezīmē, ka tamlīdzīgi jaukti apbedījumi vietumis sastopami arī dienvidos, pareizāk, dienvidaustrumos, starp Ventu un jūru, Kuldīgas apkārtnē un pat Cīravas tuvumā — Aizputes rajonā. Tāpēc ir iemesls domāt, ka tur atradās atsevišķas lībiešu saliņas. Tā kā par iepriekšējiem laika posmiem mums vēl ļoti maz materialu, tad pagaidām jautājums par to, vai lībiešu saliņas tur radās aprakstāmā laikā (analoģiski ar kuršu parādīšanos ziemeļos) vai arī tās tur bija sastopamas jau agrākos laikos, jāatstāj atklāts. Katrā ziņā XI un sekojošos gadsimtos kurši un lībieši, šķiet, samērā plašos apgabalos dzīvojuši sajaukti.

Kuršu uguns kapos sastopamie priekšmeti pirms mirušā novietošanas uz sārta ir tikuši salauzti, bez tam sārtā šie priekšmeti apdega. Vienīgie priekšmeti, kurus kuršu kapos atrod neapdegušus, ir dzeramo ragu bronzas apkalumi. Domājams, ka kurši dzeramos ragus, kurus lietēja bērēs, iemeta mirušajam līdzī kapā. Ļoti savdabīgi ir kuršu kapos samērā bieži sastopamie miniaturie priekšmeti: darba rīki un rotas lietas, kurus pagatavoja speciāli tādēļ, lai iedotu mirušajam līdzī kapā (75. zīm.). No *rotas lietām* kuršu kapos visbiežāk sastopam bronzas kakla gredzenus un aproces, gredzenus un saktas. Pie kuršiem raksturīgām kakla rotām pieder no vairākām stieplēm savīti gredzeni, kuru vēlākie eksemplari dažkārt ir spirālveidīgi — apvijas ap kaklu vairākām kārtām (79. zīm.). No aprocēm jāatzīmē aproces ar paplašinātu vidus daļu (80. zīm.: 1), kas, domājams, bija raksturīgas tieši kuršiem un kas parastas laikmeta beigu kapos; tāpat jāatzīmē bagāti ornamentētās t. s. kuršu tipa aproces ar ieliektu muguru (80. zīm.: 2). No saktām pie kuršiem sastopamas plakanas, četrstūrains

saktas un aprakstāmā laikmetā sevišķi iecienītās pakavu saktas. Šīm saktām raksturīgas vai nu stilizētas zvēru galvas (81. zīm.: 6), vai masīvi četrstūrīgi gali (81. zīm.: 1, 2), un to loks nereti rotāts ar zināmā attālumā novietotiem šķēršiem (81. zīm.: 3). Rotas lietas parasti mēdz būt masīvas, var teikt, ļoti greznas, kas liecina, ka metala nav trūcis. Daudzas rotas lietas ir veidotas stereotipi un samērā pavisām, kas skaidri

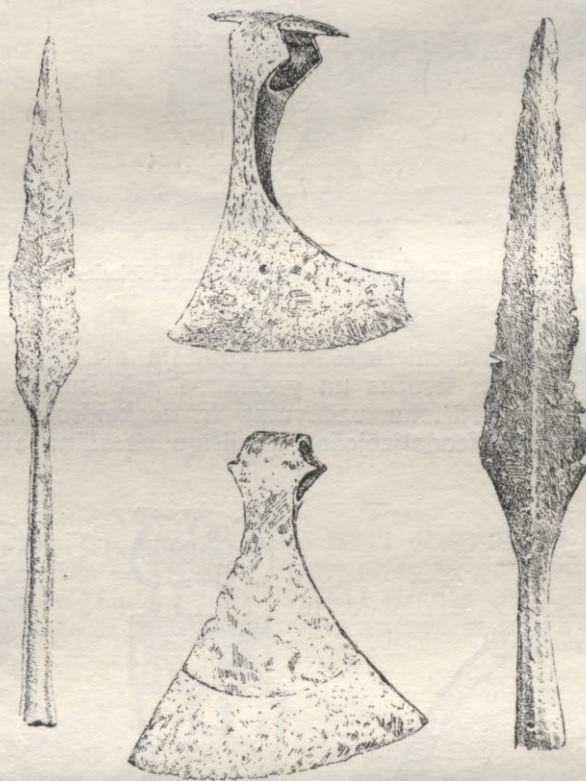
75. zīm. Miniaturi priekšmeti kuršu XI—XII gs. apbedījumos no Kapeniekiem, Skrundas rajonā, un Lielīvandes, Kuldīgas rajonā:

vērpjamā vārpsta, nazītis celu jostu aušanai, celu dēlītis no bronzas un cirvītis un izkaptis no dzelzs.

radā, ka pļavas, tāpat kā līdumi, neatradās tikai ciemu tuvumā, bet dažreiz arī tālu no tiem, neapdzīvotā mežu vidū. No šā dokumenta tāpat izriet, ka blakus iekoptu tīrumu apstrādāšanai arvien vēl turpināja dedzināt arī līdumus. Vīriešu kapos, starp citu, atrod arī cirvjus, kam apmēram kopš 1000. gada ir plats asmens (sal. 74. zīm.) un kas tika izmantoti kā darba rīki un ieroči. Cirvis, tāpat kā zobens un šķēps, bija arī kulta objekts. Tāpēc kurši kā talismanu, starp citu, valkāja dzintara cirvīšus.

Kuršiem raksturīgi darba rīki un rotas lietas, kas gan pieder jau XIII un XIV gadsimtam, ir iegūtas *Vilkumuižas ezerā* Talsu pilsētā. Tur apmēram 115×100 m lielā laukumā 10 m attālumā no krasta atrada vairāk nekā 1300 metala priekšmetus, starp tiem zobenus, cirvjus, šķēpu galus (76. zīm.), daudz zirgu iemauktu piederumu, no kuriem daļa izgriezta ar sudrabu un dažreiz pat zeltu (sal. 78. zīm.). Visvairāk šeit atrasts bronzas aproču (420) un kakla gredzenu (270, 79. zīm.), daudz saktu, bet mazāk gredzenu, jostas sprādžu u. c. Starp citu atrada arī svarus sudraba svēršanai un to atsvarus. Visam šim priekšmetu krājumam ir tāds pats raksturs kā parastām kuršu kapos atrastām senlietām, un, tāpat kā kapos, arī *Vilkumuižas ezerā* atrastie priekšmeti bieži vien ir salauzti un daļēji izkusuši ugunī. Tāpēc domā, ka tē darīšana ar savdabīgu apbedīšanas veidu, nogremdējot sārta paliekas ezerā. Jāpiezīmē, ka līdzīga veida un uz to pašu laiku attiecināmi metala priekšmeti tika atrasti arī dažos citos ezeros kuršu apdzīvotā teritorijā.

Kuršiem bija daudz zirgu. Kapos bieži atrod jātnieku piederumus, kā piešus un segļu kāpšļus, tāpat zirgu iemauktu daļas. Tie nereti izrotāti ar sudrabu un dažreiz arī zeltu. Ja jau jājamais zirgs bija bagātnieku pazīme, tad ar sudrabu izgreznotās zirga lietas un segļu daļas šo apstākli vēl sevišķi pasvītro. Ar sudrabu izrotātie iemauktu fragmenti kuršiem ir īpatnēji izveidoti (78. zīm.), kas liecina, ka te strādājuši labi un

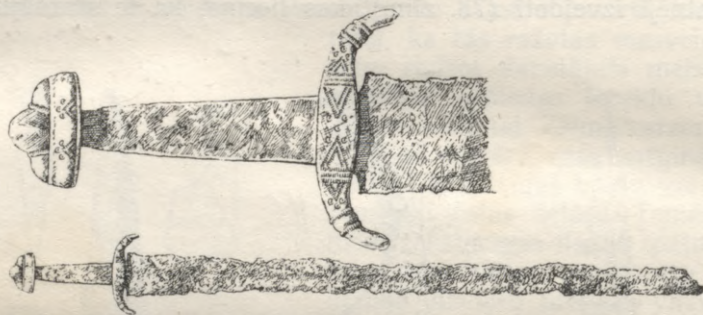

76. zīm. Kuršu ieroči no Vilkumuižas ezera Talsu pilsētā: divi šķēpu gali un divi cirvji.

veikli meistari. Daudz biežāk nekā pie pārējām latviešu ciltīm kuršu kapos atrodam *zobenus*. Zobeni kā ļoti dārgi priekšmeti bija bagātnieku pazīme. Daļa zobenu ir ievesti no citurienes, kā to liecina dažu eksemplaru izrotājums un ieraksti. Bet drīz vien, īpaši ar XI gadsimtu, zobenus un to izgreznotos rokturus sāk izgatavot veiklie kuršu meistari. Daudzi kuršu zemē atrastie zobenu rokturi ir vietējie ražojumi (77. zīm.). Šeit pagatavotie zobeni atrodami arī ārpus kuršu teritorijas, tie atrasti pie latgaļiem, libiešiem un diezgan bieži arī Igaunijā, galvenokārt Sāmsalā. Sāmsalā bieži atrod kuršiem raksturīgos cirvjus un pārējos dzelzs priekšmetus. Tā kā Sāmsalā, pretēji Kursai, dabā dzelzs atrodama nelielā vairumā; sāmsalieši labprāt izmantoja kuršu kalēju ražojumus. Kalēja darbs pie

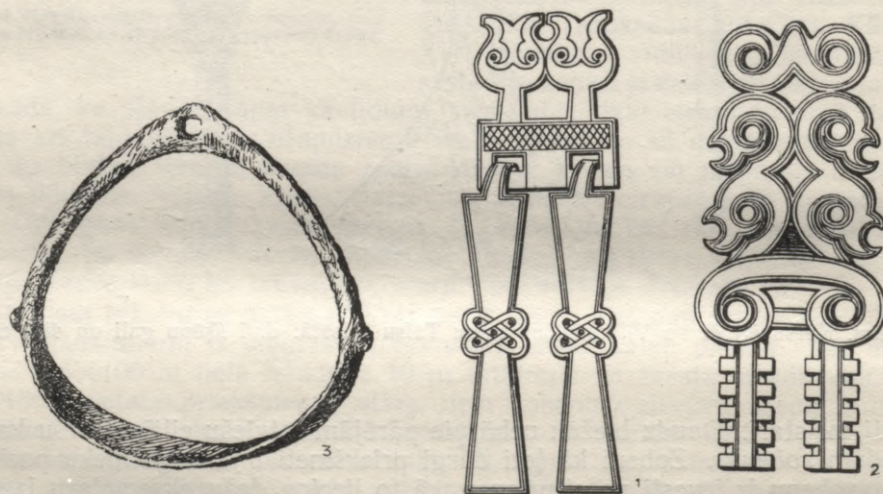
kuršiem bija ļoti attīstīts un sasniedza izcilu meistarību, jo tas bija izveidots par atsevišķu, zināmā mērā no zemkopības neatkarīgu nozari.

Pēc arheoloģiskiem materiāliem novērojama kalēja amata zināma diferenciacija un specializācija: blakus meistariem, kas strādāja plašo

77. zīm. Kuršu zobens no Graveniekiem, Priekules rajonā.

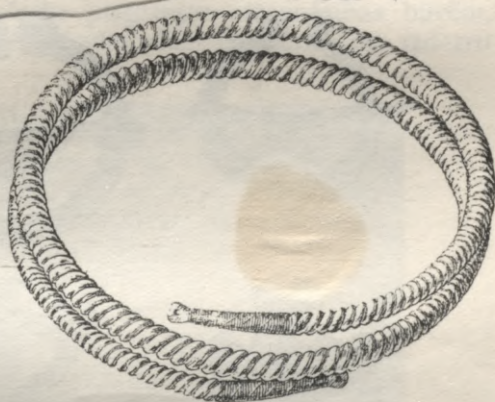
tautas masu vajadzību apmierināšanai, strādāja arī citi, kas izgatavoja augstvērtīgus un dārgus ieročus un greznuma priekšmetus bagātiem dižciltīgiem. Turpmāko pētījumu uzdevums ir noskaidrot, kādā mērā šie meistari jau atradušies feodalizējošos dižciltīgo virsslāņa atkarībā.

78. zīm. Kuršu segļu kāpslis un izrotātas laužņu daļas ar zeltījuma pēdām no Vilkumuižas ezera Talsos.

Par *sieviešu rokdarbu* liecina kuršu sieviešu kapos atrastie miniatūrie vērptā vārpstu skriemeļi un jostu aušanai lietotie ceļu dēliši un naziši (75. zīm.). Kā to rāda senlietas, aušana bija izplatīta amatniecības nozare, kurai tomēr vēl neapšaubāmi ir mājražošanas raksturs.

Sakarā ar visu saimniecības nozaru attīstību bez iekšējās tirdzniecības pie kuršiem bija izveidojusies arī tirdzniecība ar citām zemēm. Ja jau iepriekšējā laikmeta beigās mēs atrodam dažas, vēl samērā nedrošas ziņas par kuršu jūras braucieniem, tad, sākot ar X un īpaši ar XI gadsimtu, atkārtoti uzzinam par viņu daudzajiem kuģiem un biežajiem braucieniem un uzbrukumiem dāņu un zviedru piekrastei. Kā tas bija raksturīgi kuršu šā laika sabiedriskās attīstības pakāpei, jūras braucienu nolūks bija tieši laupīšana. Tādēļ viņi devās jūrā ar daudziem kuģiem un bieži vien sabiedrojās ar tādiem pašiem jūras braucējiem — Sāmsalas igauņiem, ar kuriem kurši, liekas, bija ciešos savstarpējos sakaros. Tikpat intensīvi kuršu jūras braucēji nodevās mierīgai tirdzniecībai. Kurši, liekas, uzturēja mierīgas tirdzniecības attiecības ar Gotlandes salas iedzīvotājiem, kas arī paši plaši nodarbojās ar tirdzniecību. Kurši bieži nolūkos ieradās arī Lietuvas tirgos, kā arī senās Krievu valsts pilsētās, kur bija bagātāks un attīstītāks tirgus nekā pārējās kaimiņu zemēs. Par to, ka krievi kuršus Tabī pazina, liecina senās krievu kronikas, kur apkārtējo tautu uzskaitījumā pašā sākumā minēts arī kuršu vārds — «корсь». Plašie jūras sirojumi un mierīgā tirdzniecība deva kuršu bagātniekiem, kuru rokās atradās visi pasākumi, no kuriem tie guva peļņu, lielus ienākumus. Tam vajadzēja ietekmēt sabiedrisko un

79. zim. Kuršu XII—XIII gs. spiralveidīgs kakla gredzens no Vilkumuižas ezera Talsos.

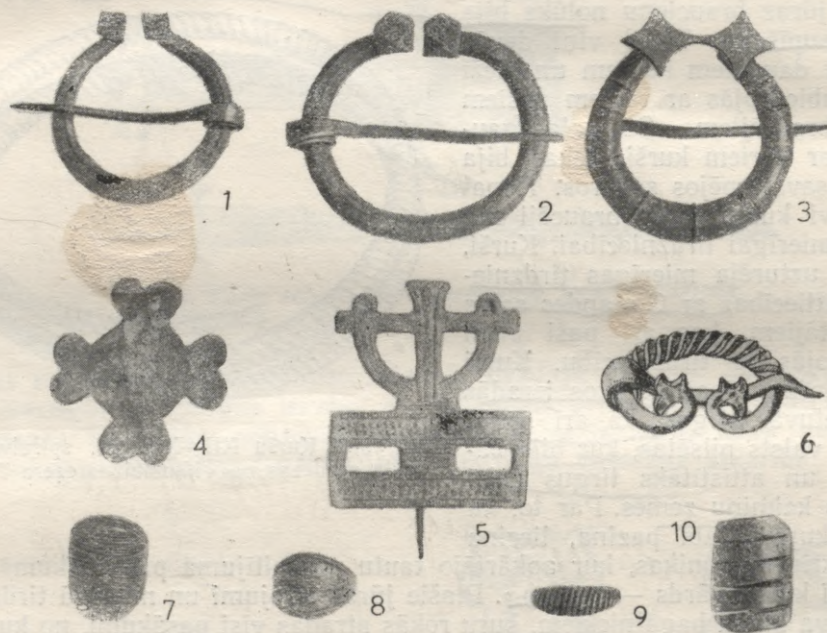

80. zim. Kuršu XII—XIII gs. aproces ar zvēru galvu galiem un ieliektu muguru no Vilkumuižas ezera.

saimniecisko dzīvi, kurai salīdzinājumā ar kaimiņu ciltīm, kas dzīvoja tālāk zemes iekšienē, piemīt zināmā mērā savs īpašs raksturs.

Tirdzniecībā iegūtās preces un laupījumu, tajā skaitā sevišķi gūstekņus — vergus, kurši pārdeva tālāk saviem kaimiņiem — žemaišiem, zemgaliem, libiešiem un igauņiem. No senās Krievu valsts pilsētām izcila nozīme sakaros ar šejienes ciltīm, liekas, bija Polockai, uz kuriem kurši

brauca pa Daugavu. Kuršu lielo interesi par Daugavas upi, kas bija galvenais satiksmes ceļš uz Polocku un citām krievu pilsētām, pierāda, starp citu, karagājiens, kuru kurši, apvienojušies ar pārējām Austrumbaltijas ciltīm, 1210. gadā sarīkoja pret vācu iebrucēju galveno centru Rīgu. Šajā pasākumā viņi uzaicināja piedalīties arī Polocku. Vācieši, ieņemdami Daugavas ieteku, bija sagrābuši satiksmi ar krievu zemēm, kas

81. zīm. Kuršu saktas:

1, 2 — pakavsaktas; 3 — pakavsakta ar šķēršiem; 4 — plāksnes sakta; 5 — stopa-šķēršu sakta; 6 — pakavsakta ar zvēru galvū galiem; 7—10 — gredzeni.

notika pa Daugavu, savās rokās vai arī to kontrolēja tādā mērā, ka tas sāpīgi aizskāra kuršu intereses. Tāpēc arī tie, sakoncentrējuši lielu floti, izdarīja nopietnu mēģinājumu iznīcināt vācu atbalsta punktu Rīgu.

Par kuršu tirdzniecības rosību, starp citu, liecina arī tas apstāklis, ka viņu kapos biežāk nekā pie pārējām latviešu ciltīm atrod svarus un atsvarus sudraba svēršanai (83. zīm.). Kuršu zemē nereti atrod arī sudraba monetas un sudraba naudas stienīšus. No monetām visbiežāk atrod arābu sudraba dirhemus, kuru atradumi koncentrējas galvenokārt Ventpils un Grobiņas apkārtnē. Šīs divas vietas, liekas, bija svarīgi jūras satiksmes centri. Lielais skaits arābu monētu, kas iegūtas ar krievu starpniecību, uzskatāmi rāda, ka priekš kuršu teritorijas nozīme bija ne tikai satiksmei pa jūru rietumu virzienā, bet tikpat svarīgi bija arī sakari ar austrumu kaimiņiem. Arābu monētu lielais daudzums, kas iegūts ar krievu tirgotāju starpniecību, uzskatāmi liecina, ka kurši uzturējuši satiksmi ne tikai pa jūru ar rietumiem, bet vēl biežāk ar cietzemi austrumos. Arābu monētu atradumi Kursā gan liecina ne tikai par kuršu braucieniem uz Polocku un

citām krievu pilsētām, bet arī par krievu tirgotāju ierašanos kuršu ostās. Krievu tirgotāji, atbraukuši pa Daugavu līdz tās grīvai, devās arī tālāk uz rietumslavu ostām Baltijas jūras dienvidu piekrastē, kurās viņi atstāja lielu skaitu arābu sudraba monētu. No sudraba stienišu atradumiem sevišķi jāatzīmē Skrundas rajona Zaļeniekos (agr. Valtaiķu pagastā) iegūtais depozīts, kas saturēja 10 stienišus.

Pārrunājamo laikmetu raksturo, kā jau atzīmēts, biežie laupīšanas kari. Tāpēc šajā laikmetā sevišķa vērība piegriezta aizsardzības būvēm, pilskalnu nocietināšanai. *No kuršu pilskalniem plaši izrakumi tika izdarīti*

82. zīm. Koka aizsargceltnes atliekas Talsu pilskalnā.

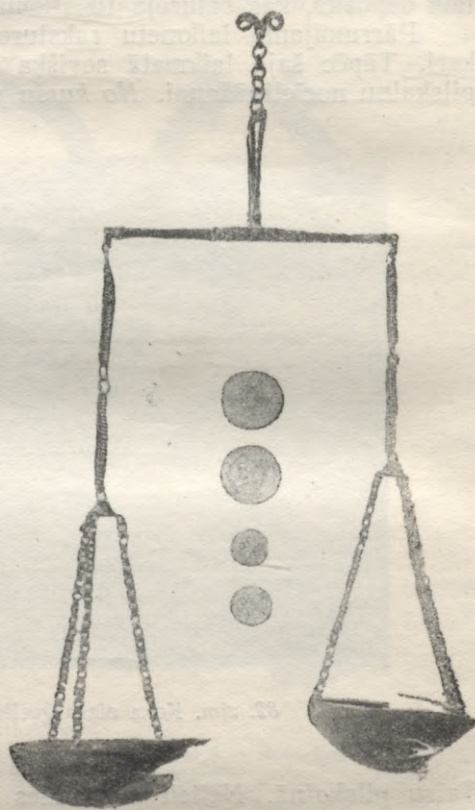
Talsu pilskalnā. Nelieli pārbaudes izrakumi izdarīti vēl kādā otrā pilskalnā senās Kursas centrā — Grobiņā, kur konstatētas XI un nākošo gadsimtu senlietas. Vienā no centraliem kuršu pilskalniem — Kuldīgā, kur konstatētas lielas apmetnes atliekas, vēl izdarāmi tuvāki pētījumi.

Talsu apkārtnē, kā tas secināms no archeoloģiskiem atradumiem un rakstīto avotu ziņām, kurši un libieši ir dzīvojuši jaukti. Talsu pilskalna izrakumos atrastie priekšmeti pieder XI un tālākiem gadsimtiem (līdz XIV gadsimtam). Šajā laikā Talsu pilskalna celtnes ir vismaz 5 reizes iznīcinātas un uzceltas no jauna, pie kam pilskalns, un it sevišķi zemes valnis pilskalna vienā galā, ir pakāpeniski paaugstināts. Mūsu dienās pilskalna valnis, skaitot no grāvja, saglabājies 7 $\frac{1}{2}$ m augstumā. Ap pilskalnu bijušas izbūvētas baļķu aizsargceltnes (82. zīm.). Pilij bijušas divas ieejas — viena galvenā, vaļņa pusē, un otra, mazākā, apmēram pils pretējā pusē. Ļoti labi saglabājušās pēdējās ieejas nocietinājumu konstruktīvās atliekas. Te konstatēti divi torņi, starp kuriem bija atradušies vārti. Izpētītas arī vairākas vienistabas un divistabu baļķu celtnu atliekas, kas atradās malējo aizsargsienu aizsardzībā pilskalna plakumā. Zem vienas no šīm ēkām atradās vaļņš pagrabs. Celtnu vietās un pils pagalmā atrada

ieročus, sevišķi dzelzs šķēpu un bultu galus, dažādus darba rīkus un rotas lietas, kas liecina, ka pili dažas saimes dzīvojušas un strādājušas pastāvīgi. Talsu pilskalnā atrasti arī kalēja piederumi: lūškas, knaibles, vairāki kalti, tāpat priekšmeti, kas liecina par bronzas liešanu: lejamās formas un bronzas priekšmetu «pusfabrikati».

Atrasti arī kokapstrādāšanas piederumi. Par zveju liecina atrastais makšķeres āķis. Pussadegušā veidā bija saglabājušies dažādi labības graudi, kā rudzi, kvieši, mieži, auzas, zirņi un vīķi. No daudziem mājlopu kaulu atradumiem jāatzīmē zem kādas ēkas un vārtu torņa pamatiem atrastie zirgu galvaskausi. Pils cēlāji domāja, ka zirgam kā ļoti spēcīgam dzīvniekam un palīgam virieša darbā ar savu spēku jāpalīdz sargāt ēkas no ienaidnieku spēkiem. Talsu pilskalns, kura spēcīgās aizsargceltnes izbūvētas acīm redzot XI gadsimtā, ir tipiska agrā feodalisma pils, kurā koncentrējās viena kuršu dižciltīgo pārstāvja saimniecība un kurā atradās arī darba telpas meistariem, kalējiem, namdarjiem u. c., kas šim feodalim strādāja. Kā feodalai saimniecībai raksturīgi riki minami atrastie dzirnakmeņi. Pils pakājē, tagadējās Talsu pilsētas vietā, ir atradusies lielāka apmetne — senpilsēta, kuras iedzīvotāji blakus zemkopībai nodarbojušies arī ar amatniecību un pildījuši feodalim zināmas kļaušas.

Interesantas ziņas par kuršu sadzīvi apskatāmā perioda sākumā sastopam islandiešu t. s. Egila Skalagrimsona sagā, kur attēloti divu vikingu — Egila un Torulfa tirdzniecības un laupīšanas sirojumi uz Kurzemi ap 925. gadu. Nokļuvuši kuršu piekrastē, norveģi noslēguši ar kuršiem pamieru uz 2 nedēļām un uzsākuši tirgošanos. Kad miers bija izbeidzies, norveģi turpinājuši ceļu, izceldamies malā pie kādas lielas upes grīvas, un sākuši laupīt. Bet tad viņi nokļuvuši gūstā un novesti kāda kuršu bagātnieka mājā, kur tie sasiesti un iesprostoti kādā lielā baļķu celtnē. Šī ēka ar dēļu sienām bijusi sadalīta vairākās daļās, pie kam vienā galā atradusies labības klēts. Norveģiem izdevies atbrīvoties, un viņi atbrīvojuši arī trīs dāņus, tēvu un divus dēlus, kas atradušies gūstā minētās ēkas pagrabā. Dāņi nokļuvuši gūstā iepriekšējā vasarā un visu laiku nodarbināti saimnieka mājā, tomēr citādi iemantodami ciešamu apiešanos. Pēc bēgšanas mēģinājuma tie tikuši turēti ieslodzījumā pagrabā. Pēc at-

83. zim. Svariņi sudraba svēršanai no Kapeniekiem, Skrundas rajonā. Vidū arābu un anglosakšu monetas.

brīvošanās norveģi iebrukuši otrā ēkā, kas bijusi divstāvu celtne un kuras otrā stāvā saimniekam pašlaik gatavota guļas vieta. Tur viņi ieguvuši daudz ieroču, bet tās pašas ēkas pagrabā daudz mantu, starp citu, sudrabu, ar kuru viens no norveģiem piepildījis veselu medus podu. Pagalmā kalpones — verdzenes vārījušas ēdienu, acīm redzot kādā vasaras virtuvē, kur vīrs uguns karājušies katli. Nonāvējuši cilvēkus un aizdedzinājuši ar virtuvē paņemto uguni mājas, norveģi nokļuvuši uz kuģa. Kaut gan šajā stāstījumā, kas ilgi klejojis no mutes mutē un tikai XII gadsimtā uzrakstīts, ir iespējami dažādi izpušķojumi un dažkārt piejaukti arī sveši elementi, attēlotais visumā atbilst tai ainai par kuršu bagātnieku dzīvi, viņu plašajām ēkām, lielajām bagātībām un vergu izmantošanu mājsaimniecībā, kādu snieguši archeologi.

Pie kuršiem *šķiru attiecību attīstība*, kā jau dzirdējām nodaļā par iepriekšējo periodu, bija iesākusies jau samērā agri. Jūras laupīšana un plaša tirdzniecība aprakstāmā laikā veicināja bagātību koncentrēšanos dižciltīgo (labiešu) rokās un līdz ar to valdošās šķiras izveidošanos. Arī arheoloģiskie atradumi, starp citu, daudzo vērtīgo ieroču un grezno sudraba bota iemauktu un seglu daļu parādīšanās kuršu kapos, liecina par bagāto dižciltīgo krasu izdalīšanos. Tomēr šeit mēs nevaram tik labi kā pie citām senām latviešu tautībām izsekot tam, kā no dižciltīgo vidus izdalās atsevišķas, sevišķi spēcīgas, kņazam līdzīgas personas, kas savai varai būtu pakļāvušas lielāku teritoriju. 1230. gadā mēs uzzinām par Kursas ķēniņu (*rex de Curoniae*) Lamekinu, kas, liekas, darbojās Kursas ziemeļos un, spriežot pēc vārda, varēja būt libietis. Bet tas arī ir vienīgais gadījums, kad tiek minēta šāda «virsotne», par pārējiem topošiem «mazķēniņiem» neko nezīnām. Vēl XIII gadsimta vidū mieru starp kuršiem un vācu iekarotājiem noslēdza daudzi «vecākie» un nevis kāds atsevišķs «ķēniņš». Pie pārējām latviešu ciltīm, kas dzīvoja vairāk zemes iekšienē, šādas «virsotnes» avoti piemin biežāk. Kaut arī pie kuršiem sociāli ekonomiskā attīstība, bez šaubām, norisinājās feudālo attiecību izveidošanās virzienā, pamatojamies pirmā kārtā uz lieliem zemes īpašumiem, šī attīstība tomēr bija mazliet citāda nekā pie pārējām latviešu ciltīm, kas dzīvoja vairāk zemes iekšienē. Šķiet, ka šeit cēlonis meklējams īpatnējos piejūras dzīves apstākļos. Jūras sirojumi bija veicami vienīgi kolektīviem spēkiem, nevis kā kāda viena kņaza pasākums. Tāpēc arī laupījuma lauvas tiesa nepiederēja kādam atsevišķam kņazam vai atsevišķiem feudālo dižciltīgo pārstāvjiem, bet laupījums tika sadalīts starp samērā daudziem bagātniekiem, kas kopīgi iekārtoja un apgādāja lielāku skaitu kuģu. Tāpēc pie kuršiem acīm redzot izveidojās skaitliski samērā liela un mantiski uz samērā vienāda līmeņa stāvoša bagātnieku šķira, kura diezgan ilgi varēja pretoties tam, lai pār to izvirzītos kāds atsevišķs valdnieks.

Tā paša iemesla dēļ pie kuršiem samērā ilgāk pastāvēja teritoriāls iedalījums «zemēs», nekā tas novērojams pie kaimiņu ciltīm zemes iekšienē. Kuršiem līdz pat XIII gadsimta otrai pusei, t. i. līdz viņu galīgai pakļaušanai vācu iebrucējiem, nodalījās sekojošas «zemes» (sal. karti, 73. zīm.: 1): 1) Vanenija, kuru vācieši sauc arī *Vredecuronia*, kas apņēma Kurzemes ziemeļu galu un Rīgas jūras līča piekrasti un sniedzās zemes iekšienē dažviet līdz Abavas vidustecēi; 2) Ventava (*Saggara* vai *Winda*), zeme apus Ventas ietekas, kas dienvidu virzienā sniedzās mazliet pāri Abavas ietekai; 3) Piemare (*Esestua* vai *Bihavelane*), piekrastes josla no

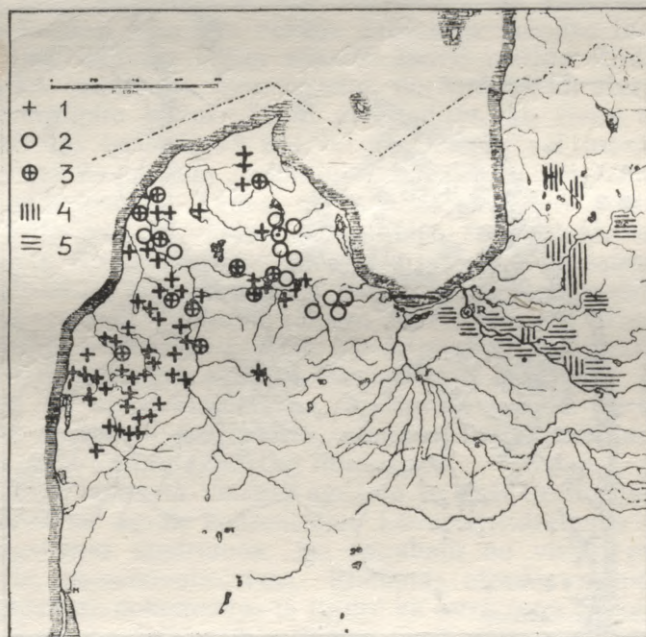
Alšvangas līdz tagadējai Liepājai ar galveno centru Grobiņā; «Bihavelanc» acīm redzot ir skandinavišu un vāciešu dots nosaukums un nozīmē «piejūras zemi» (latv. «piemare»); 4) Bandava (*Bandowe*), austrumos no Esestuas — zemes josla abpus Ventas vidustecei; apdzīvoti bija galvenokārt Ventas rietumu krasti, kamēr upes austrumu krastā līdz tagadējās Saldus pilsētas apkārtnē zeme starp Skrundu un Zemgali (*terra inter Scrunden et Semigalliam*) bija samērā neapdzīvoti meža apgabali, ko izmantoja medībām un kur bija iekoptas atsevišķas pļavas un līdumu zemes; 5) Duvzare (*Dovzare*) — piekraste starp Liepāju un Rucavu; tālāk atradās zemes, kuras daži pētnieki šajā periodā jau pieskaita teritorijai, ko apdzīvojuši zemaīši, ar kuriem daļa kuršu saplūdusi; 6) Megava (*Megowe*), mazs piekrastes apgabals tagadējā Lietuvā, Palangas apkārtnē; 7) Pilsāts (*Pilsaten*), iespējams, tagadējās Klaipēdas apkārtnē; 8) *Ceklis*, zemes austrumos no Megavas un Pilsāta; tajā ietilpa arī Ventas augštece. Ap 800. gadu no iepriekšējā perioda piecām kuršu kopienām, iedzīvotāju skaitam pieaugot, bija izveidojušas astoņas zemes.

Šīs zemes XIII gadsimtā, kad vācu feodaļi tās bija jau sadalījuši savā starpā, sastāvēja no mazākām teritorialām vienībām, kuras sauca par «pilstiesām» (latīniskos avotos *castellatura*). Katra pilstiesa sastāvēja no zināma ciemu skaita. Apskatāmā periodā, vismaz perioda beigās, šīs pilstiesas, domājams, nebija teritoriale apvienības, bet attiecīgā pili valdošajam feodalim pakļautas teritorijas, kurām bija jāpilda zināmas klaušas un nodevas.

Neskatoties uz to, ka iepriekšējās vēsturiskās attīstības sekas bija kuršu teritorijas sadalīšanās atsevišķās zemēs, visā kuršu materialā kultūrā novērojama liela vienveidība. Tā ir parādība, kas liecina, ka, pateicoties ciešiem savstarpējiem sakariem, no daudzām kuršu ciltīm sāk izveidoties viena kuršu tautība. Jāatzīmē, ka kuršu materialā kultura bija tuvu radniecīga žemaišu jeb rietumlietuviešu kulturai. Lietuviešu arheologi pilnīgi pamatoti apgalvo, ka paradumu sadedzināt mirušos, kas izplatās kuršu teritorijā aprakstāmā perioda sākumā, kurši aizņēmušies no lietuviešiem. Tuvā radniecība un ciešie kuršu un lietuviešu savstarpējie sakari izskaidro to, ka kuršu dienviddaļa kopā ar žemaišiem ieplūda lietuviešu tautā, kamēr ziemeļu kuršu lielākā daļa kopā ar lībiešu lielāko daļu un zemgaļiem un latgaļiem izveidoja latviešu tautu. Kuršu saplūšana ar divām tautībām — pa daļai ar latviešiem, pa daļai ar lietuviešiem — bija iespējama, starp citu, tāpēc, ka viņi vēl ilgi bija saskaldīti atsevišķās «zemēs» un nebija apvienoti vienā veselā valsts veidojumā. Jautājums par to, kad sākusies dienvidkuršu saplūšana ar žemaišiem — vai jau šeit aprakstāmos gadsimtos vai turpmākā vēsturiskā attīstībā, vēl pagaidām nav atrisināts.

Beidzot vēl daži vārdi par kuršu un lībiešu attiecībām. Šis jautājums ilgu laiku bija neskaidrs un strīdīgs. Līdz pat mūsu gadsimta sākumam dažkārt apgalvoja, ka kurši piederot pie somu ciltīm, kaut gan bija nepārprotamas liecības par to, ka kurši pieder pie baltu cilšu saimes. 1912. gadā J. Endzelins galīgi noskaidroja, ka kurši pieder pie baltu ciltīm. Nenoskaidrotas toties palika viņu attiecības ar somu cilšu piederīgiem — lībiešiem, par kuru eksistenci Kurzemes ziemeļos liecināja dažādi rakstītie avoti. Vēlāk pie šā jautājuma strādāja un tā noskaidrošanai uzkrāja samērā daudz materiala. Tomēr buržuaziskā zinātne nespēja noskaidrot šā jautājuma vēsturisko būtību.

Kā jau pa daļai dzirdējām augstāk un kā tas redzams arī mūsu kartēs (84. un 85. zīm.), vairākās kuršu zemēs, vispirms Vanenijā, bet arī Ventavā, Bandavā un pat Piemarē, jaukti dzīvoja kurši un lībieši. Pirmais divās zemēs, spriežot pēc kapu veida, no II līdz IX gadsimtam dzīvoja vienīgi somu ciltis — lībiešu priekšteči. Kuršu senči, liekas, tolaik bija sastopami vienīgi dienvidu daļā. Par šo laiku pagaidām ir ļoti maz pieminekļu. Tāpēc nav neiespējams, ka arī Kursas ziemeļu daļā jau minētos gadsimtos somu un kuršu ciltis dzīvojušas kopā. Mūsu avoti neapšaubāmi liecina par jaukto apdzīvotību tikai vēlāk, sākot ar XI gadsimtu, t. i.

84. zīm. Kuršu un lībiešu XI—XIII gs. kapulauku izplatība:

1 — kuršu ugunskapu kapulauki; 2 — Kurzemes lībiešu ģindēnu kapulauki; 3 — jauktie kuršu un lībiešu kapulauki; 4 — lībiešu uzkalniņi pie Gaujas un Daugavas; 5 — lībiešu līdzeno kapu kapulauki.

krietni vēl pēc ģints iekārtas sabrukuma. Nav šaubu, ka pēc tam, kad bija sairusas ģints attiecības un radusies teritorialā kopiena, kurā varēja ieiet dažādu ģinšu locekļi, bet sevišķi, iesākoties XI gadsimta sākumā novērotam straujam apdzīvotības pieaugumam un daudzu jaunu tīrumu un apmetņu iekārtošanai, bija radīti labvēlīgi apstākļi, kas veicināja pie dažādām ciltīm piederšo kaimiņu sajaukšanos.

Kā tas redzams no archeoloģiskiem atradumiem, jau I gadu tūkstoša sākumā, bet sevišķi otrā pusē, starp kuršu un lībiešu ciltīm pastāvēja dzīvi sakari, kas kļuva arvien ciešāki. II gadu tūkstoša sākumā, kad sākās tiešā tirdzniecība ar attālākām ciltīm, augošie ekonomiskie un kultūras sakari kļuva par svarīgu faktoru, kas ievērojami veicināja abu cilšu grupu teritoriju saaugšanu. Visā tā rezultātā, sevišķi XI un nākošos gadsimtos, kon-

statējam, ka kurši dzīvo jau tajos apvidos, kur senāk bija vairākumā lībieši, piemēram, Abavas upes krastos un ziemeļu Vanenijā.

Jautājumu par to, vai tajā pašā laikā norisinājās tāda pati lībiešu ieplūšana dienvidu virzienā — kuršu dienvidu zemēs, kur viņu atrašanos apliecina kā valodniecības, tā archeoloģiskie materiāli, vai turpretim tur lībiešu iedzīvotāji atradušies jau agrāk, nevar vēl izšķirt, jo trūkst pietiekošu datu. Agrāko laiku ciešie savstarpējie sakari bija sagatavojuši labvēlīgus priekšnoteikumus šai kopdzīvei, bet jaunu, apstrādāšanai derīgu zemes gabalu meklēšana bija galvenais cēlonis, kas šai kustībai piešķīra

85. *zim.* Kuršu (1) un lībiešu (2) vietu vārdu izplatība Kurzemē XIII un XIV gs. pēc rakstītiem avotiem.

plašāku raksturu. Protams, kuršu un lībiešu interešu kopību un iedzīvotāju sajaukšanos veicināja vēl kopējie jūras sirojumi. Rakstītie avoti norāda, ka šī sajaukšanās turpinājās arī pēc vācu feodaļu iebrukuma, kad atsevišķas lībiešu ģimenes sastopam pat attālākos Kursas dienvidos — Klaipeņas apgabalā. Tā kā kurši bija skaitliskā pārsvarā un tā kā dienvidos, labākos dzīves apstākļos, viņi sociāli ekonomiskā attīstībā bija aizsteigušies lībiešiem priekšā, tie ieguva pārsvaru pār lībiešiem un pa lielāku daļu tos pakāpeniski asimilēja. Interesanti atzīmēt, ka Kurzemes ziemeļdaļā, uz ziemeļiem no Abavas, kur lībiešu elements bija visjūtamāks, izveidojies tāmnieku dialekts, kas visvairāk saglabājis lībiskus valodas elementus.

Tā kuršu un lībiešu sajaukšanās notika dabīgas saimnieciskās saugšanas veidā un galvenokārt noritēja miera ceļā. Tāpēc arī nav ticams buržuazisko zinātnieku apgalvojums, it kā kurši būtu iekarojuši un pakļā-

vuši libiešus. Buržuaziskie vēsturnieki pat centās uzrādīt kuršu un libiešu novadu «robežas», kas laiku pa laikam pārvietojās, citiem vārdiem, seno cilšu attiecības attēloja tādā pašā veidā kā jaunāko laiku valstu un tautu attiecības. Tas, protams, bija pilnīgi nevēsturiski un izkropļoti. Kā tas daļēji tika pierādīts mūsu grāmatas iepriekšējās nodaļās, starp senajām, dažādās valodās runājošām ciltīm taču nebija tik skaidras un tik asas atšķirības kā starp mūsai nācīgām. Nācijas, kā to norāda biedrs Staļins,¹ ir augošā kapitalisma laikmeta vēsturiska kategorija. Kapitalismam raksturīgās attiecības nedrīkst pārnest tālā pagātnē un pielīdzināt seno etnisko grupu attiecībām.

Tā laika cilšu attiecības noteica citi faktori un atkarībā no tiem arī citas apziņas formas, kam nav nekāda sakara ar jaunāko laiku nacionālo pašapziņu. Starp kaimiņu ciltīm senātnē nereti izcēlās strīdi un pat sadursmes, bet šīs sadursmes, bez šaubām, norisinājās kā starp svešām, tā arī starp radniecīgām ciltīm. Tāpat arī gadījās, ka viena cilts izspieda otru no apdzīvotās teritorijas.² Bet tie bija vairāk vai mazāk izņēmumi, kamēr parasti, kā to pierāda padomju etnografu un vēsturnieku pētījumi, notika cilšu sajaukšanās. Tādas, cik zināms, bija arī austrumslavu un somu cilšu attiecības, un tādas, liekas, bija izveidojušās arī kuršu un libiešu attiecības. Šo sajaukšanos ietekmēja pirmā kārtā saimnieciskie faktori. Tā kā libieši un kurši tiek apbedīti vienos un tajos pašos kapulaukos un tā kā šie kapulauki ir blakus vienām un tām pašām pilīm, viņu attiecības gan bijušas līdztiesīgu cilvēku, nevis pakļāvēju un pakļauto attiecības, kā to aplam centušies pierādīt buržuaziskie zinātnieki. Ka šī līdztiesība pastāvēja arī starp «labiešiem», apstiprina tas, ka kuršu un libiešu jauktā novadā sastopam jau minēto «ķēniņu» Lamekinu, kam libisks uzvārds vai kas pats varbūt cēlies no libiešiem.

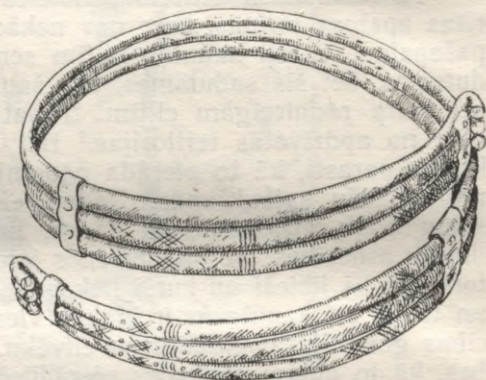
Zemgaļi šajā laikmetā visumā apdzīvo to pašu teritoriju, ko iepriekš. Iedzīvotāji tāpat kā agrāk koncentrējās Lielupes līdzenuma dienvidos un Kurzemes augstienes austrumos. Šo apgabalu no visām pusēm ietvēra meži vai purvi, neapdzīvota zeme. Rietumos atradās neapdzīvota mežu josla (XIII gadsimta dokumentos tā figurē kā *terra inter Scrunden et Semigalliam*) apmēram no Saldus līdz Ventas upei; ziemeļrietumos Zemgali no kuršu Vanenijas apdzīvotās daļas atšķīra tādi paši meži, kas sniedzās līdz Abavai (*terra deserta inter Candowe* — tagadējā Kandava — *et Semigalliam*); ziemeļos, Lielupes lejtecē, līdz pat jūrai izpletās purvi; zemgaļu novada centru no Daugavas un no sēļu apmetnēm arī atdalīja meži un purvi; dienvidos zemgaļu novads nedaudz iespiedās tagadējā Lietuvas teritorijā, pie kam meži Mūsas krastos izveidoja dabīgu robežu starp zemgaļiem un žemaišiem.

Pie zemgaļiem X—XII gadsimtā sastopam būtībā to pašu *apbedīšanas veidu*, ko agrāk: tie ir lieli kapulauki ar zemē ieraktiem ģindeņu apbedījumiem. Vairāki kapulauki, piemēram, Dobeles rajonā — Šķērstaīnos un Bauskas rajonā — Čapānos (agr. Vecsaules pagastā), tiek lietoti nepārtraukti kopš iepriekšējā perioda. Tas un vēl citi apstākļi pierāda, ka te

¹ J. V. Staļins, Raksti, 2. sēj., 283. lpp.

² Sal. F. Engelss, Ģimenes, privatīpašuma un valsts izcelšanās (K. Markss, F. Engelss, Darbu izlase, II, Rīgā 1950, 234. lpp. — piemērs par irokeziem). Sal. arī Indriķa Livonijas kroniku par vendu padzišanu no viņu mājokļiem (ko buržuaziskā zinātne pārlieku cildina).

sabiedriski saimnieciskā attīstība turpinās nepārtraukti un bez straujām pārmaiņām. No pārējiem šā laikmeta kapulaukiem minēsim 1885. gadā atklāto un vēlāk plaši pazīstamo Ciemaldes kapulauku (agr. Jaunsvirlaukas pagastā) Jelgavas rajonā. Kapi izrakti zemē 0,3—1,1 m dziļumā, pie kam virs zemes nav nekādu ārējo pazīmju. Atkarībā no piedevām sastopam bagātākus un nabadzīgākus kapus; daži kapi ir pilnīgi bez piedevām. Vispār tomēr jāsaka, ka zemgaļu kapi *tikai vāji atspoguļo tā laika kraso mantisko un sociālo diferencēšanos*, par ko uzzinām no citiem avotiem. Zemgaļu, kā arī latgaļu apbedījumi, ir sevišķi uzskatāms piemērs tai parādībai, ka apbedīšanas tradīcijas kā virsbūves parādības, saskaņā ar J. V. Staļina mācību, savā attīstībā atpaukst no pārmaiņām ražošanas attiecībās.¹ Kā bagāto, tā pārējie — parastie zemgaļu kapi satur tās pašas tradicionālās piedevas: bronzas kakla gredzenus un aproces, zinamus dzelzs priekšmetus u. c., ko pie viņiem sastopam jau pirms vairākiem gadsimtiem, kaut gan, salīdzinot ar iepriekšējiem gadsimtiem, atsevišķu rotas lietu un darba rīku formas ir manāmi mainījušās. Priekšmetu skaits un raksturs atsevišķos kapos ir samērā vienveidīgs. Tikai vienā otrā kapā atrodam vairāk priekšmetu nekā citos vai kādu sevišķi vērtīgu priekšmetu.

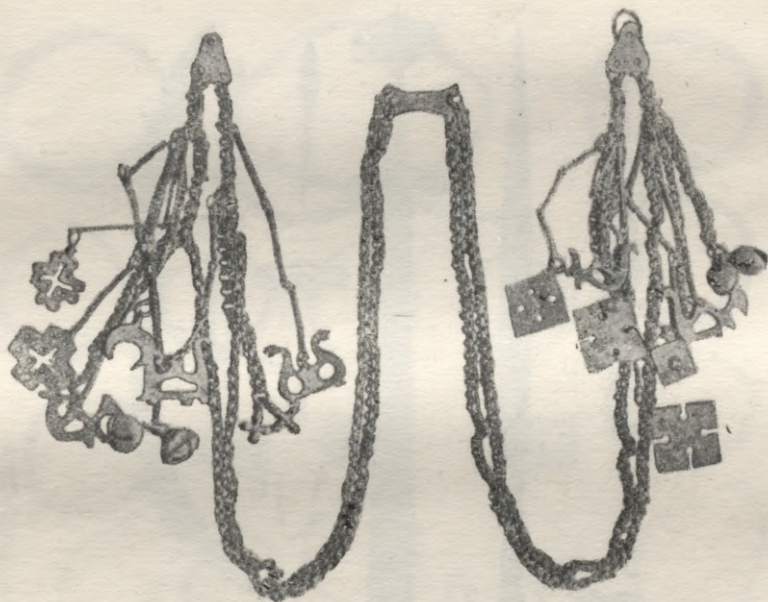
86. zīm. Zemgaļu XI—XII gs. kakla gredzens, kas sakniedēts no vairākiem gredzeniem, atrasts Vecsaulē, Bauskas rajonā.

No rotas lietām daudzas ir iepriekšējā perioda formas, bet augstākā attīstības pakāpē; tā, piemēram, kakla gredzeni ar paplašinātiem galiem, tāpat pazīstamie kakla gredzeni ar cilpu un kāšīti, kas Zemgalē sastopami ļoti bieži un dažkārt tiek izgatavoti arī no sudraba. Sieviešu kapi bagātīgi apgādāti ar piedevām, dažreiz vienā kapā atrod vairākus kakla gredzenus. Šī tradīcija pastāv kopš mūsu eras pirmajiem gadsimtiem. No paražas valkāt vairākus kakla gredzenus zemgaļiem izveidojās īpatnēja, no vairākiem kakla gredzeniem sakniedēta apkakles veida rotas lieta (86. zīm.). Zemgaļiem īpatnējs aproces veids ir masīvas spiralveidīgas aproces (88. zīm.), kas tika valkātas apmēram līdz 1000. gadam. Starp aprocēm bieži sastopamas arī aproces ar dzīvnieku galvas veida galiem. Šādi izrotāti aproču gali liecina, ka tās tika valkātas ne vien skaistuma dēļ, bet arī paš aizsardzībai. Aproces un gredzenus bieži atrod arī vīriešu kapos. Raksturīga rotas lieta, ko valkāja vienīgi sievietes, ir bronzas krūšu rotas, kuras ar adatu palīdzību piestiprināja pie abiem pleciem (87. zīm.). Pie važiņām blakus dažādiem tradicionāliem putniņiem u. c. redzam arī piekariņus kristīgo krustiņu veidā, kurus izgatavoja krievu pilsētās. Pēdējie liecina par kristianisma izplatīšanos no Krievzemes arī pie zemgaļiem.

¹ J. Staļins, Marksisms un valodniecības jautājumi, Rīgā 1951, 8. lpp.

Sādas važiņu rotas savā laikā bija dārgas, un tāpēc var pieņemt, ka tās pieder bagāto kapiem.

Apģērba saspraušanai kā vīrieši, tā sievietes lietoja saktas. Apmēram līdz 1000. gadam bija iecienītas plakanas, bieži vien ar sudraba plāksnīti

87. *zim.* Zemgaļu XII gs. krūšu rota, kas sastāv no važiņām un piekariņiem, atrasta Podiņos, Bauskas rajonā.

apklātas stopa saktas vai arī dažādas ažuras saktas. Blakus tām arvien vairāk sāk lietot pakavsaktas, kas vēlāk sastopamas kā vienīgās (sal. 81. *zim.*: 1, 2).

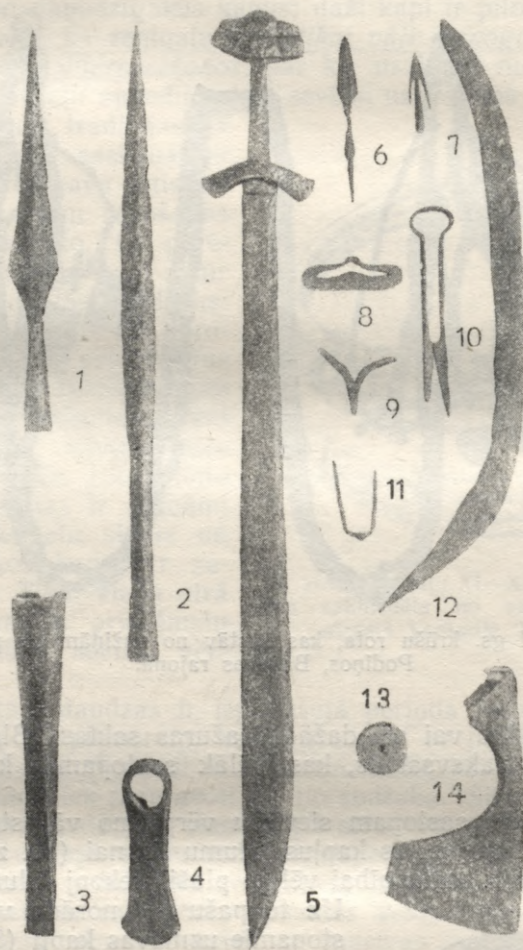
No *darba rīkiem* sastopam sieviešu vērpjamo vārpstu skriemeļus un zemgaļiem raksturīgos dzelzs kapļus līdumu lišanai (89. *zim.*: 4). Tas liecina, ka blakus arkla zemkopībai vēl jo plaši piekoptj līdumu dedzināšanu.

88. *zim.* Zemgaļu X gs. masīva spirālaproce no tuvāk nezināmas atradumu vietas.

Uz to pašu arī norāda vīriešu kapos sastopamie uznavas kapļi (89. *zim.*: 3), kas, jādūmā, tika lietoti zemes uzirdināšanai. Zemgaļu vīriešiem bieži vien kapā līdzi deva arī zāles pļaujāmās izkaptis, kas tagad kļuvušas garākas. Vīriešu kapos atrodam arī cirvjus. Pēdējie tāpat kā kuršiem, sākot ar apmēram 1000. gadu, ir ar platiem asmeņiem un tāpēc darbā efektīvāki par agrākajiem šaurasmens cirvjiem. No *ieročiem* vīriešu kapos sastop vienu vai divus šķēpus, nereti garu dunci un bagāto kapos dažreiz arī zobenu. Zobenus Zemgalē atrod daudz retāk nekā Kursā. Tas, domā-

jams, izskaidrojams ar apbedīšanas tradīcijām, kāpēc mirušiem kapā ielika galvenokārt parastos tradicionālos priekšmetus. Jādomā, ka tāpēc arī zobenus, kas parādās tikai ar IX un X gadsimtu, kapā ielika samērā reti. Istenībā bagātī zemgaļi, domājams, tos lietoja daudz plašāk, nekā to va-

89. zīm. Zemgaļu XI—XII gs. ieroči un darba rīki:

1, 2 — uznavas šķēpu gali no Cunkāniem, Bauskas rajonā, un Ciemaldes, Jelgavas rajonā; 3 — uznavas kaplis no Cunkāniem, Bauskas rajonā; 4 — kaplis no Ciemaldes, Jelgavas rajonā; 5 — zobens no Cunkāniem, Bauskas rajonā; 6, 7 — bultu gali no Daugmales pilskalna, Baldones rajonā; 8 — šķiltavas no tās pašas vietas; 9 — ledus piesis no Daugmales pilskalna; 10 — dzirkles no tās pašas vietas; 11 — piesis no Daugmales pilskalna; 12 — izkaptis no Skērstaļiem, Dobeles rajonā; 13 — vārpstas skriemelis no Dobeskalniem, Auces rajonā; 14 — platasmens cirvis no Capāniem, Bauskas rajonā.

rētu spriest pēc kapu atradumiem. Laikmeta pirmā pusē lielākā daļa zobenu ievesti no ārienes, bet vēlākie zobeni, spriežot pēc to formas, acīm redzot jo bieži ir zemgaļu pašu kalēju ražojumi (89. zīm.: 5).

Par metala apstrādāšanas attīstību un apjomiem Zemgalē liecina ne

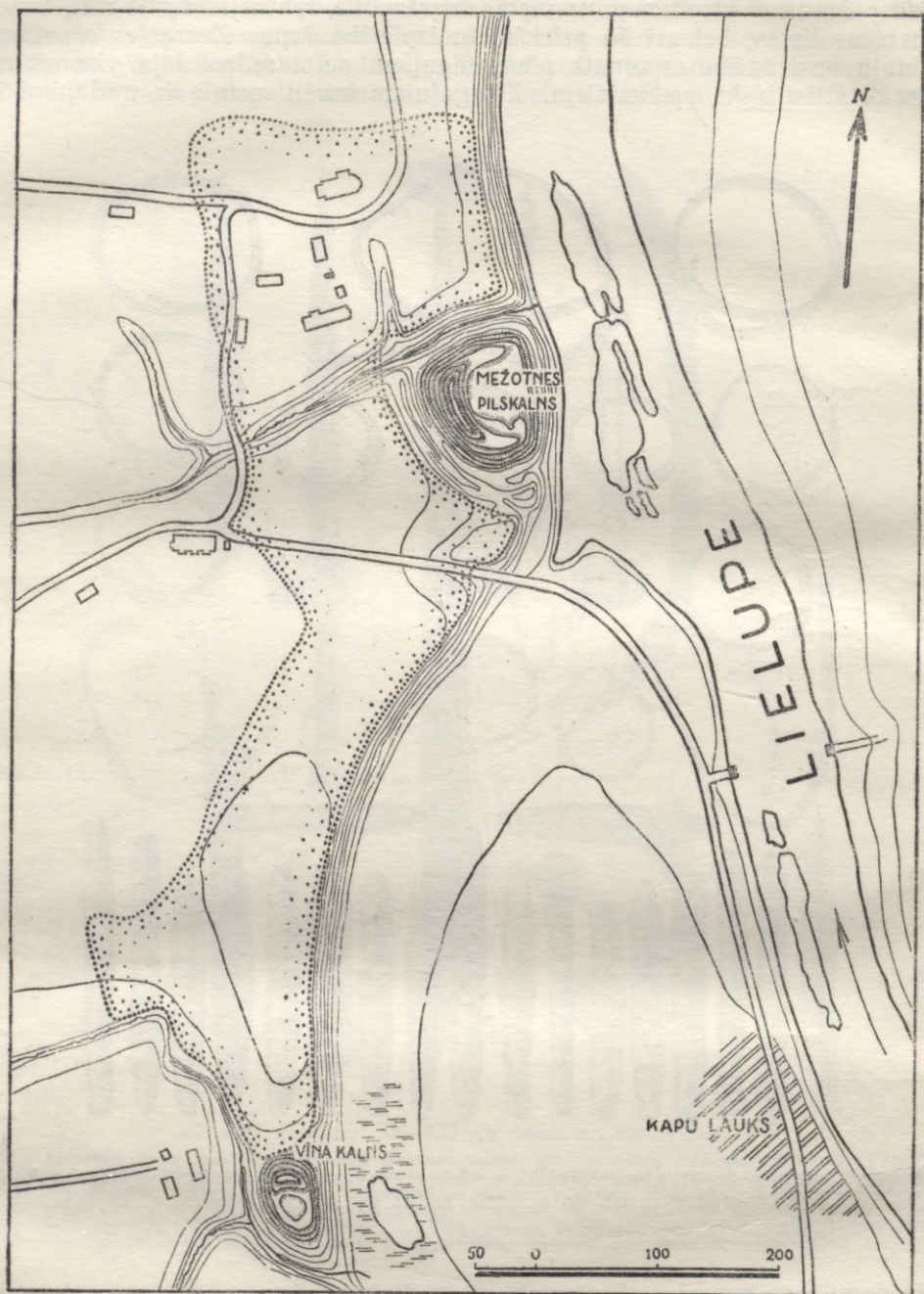
vien pašu zemē atrodami, uz vietas izgatavotie, īpatnējie darba rīki, ieroči un rotas lietas, bet arī šo priekšmetu izplatība ārpus Zemgales robežām. Metalu apstrādāšanas amats pie zemgaļiem acīm redzot bija visumā ne mazāk attīstīts kā pie kuršiem. Zemgaļu un kuršu metala izstrādājumi ir

90. zim. Sudraba depozīts no Rijniekiem, Jelgavas rajonā; tas saturēja sudraba kakla gredzenus un no sudraba kaltus un lietus stienišus.

atrodami gandrīz visā Austrumbaltijā. Nerunājot par libiešu un latgaļu novadiem, zemgaļu metala izstrādājumus, sevišķi bronzas rotas lietas, bieži atrod arī Sāmsalā.

Par tiešo tirdzniecību ar tālākām zemēm liecina daudzi zemgaļu kapos atrastie naudas sviriņi sudraba svēršanai un to atsvāri, tāpat bieži sast-

91. zim. Mežotnes un Vinakalna pilskalnu situācija. Senpilsētas teritorija apzīmēta ar punktētām līnijām, kapulauks apzīmēts ar svītrojumu.

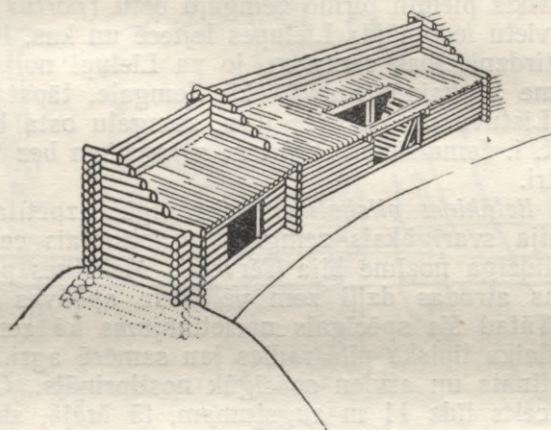
pamās arābu un Rietumeiropas sudraba monetas un kaltie vai lietie sudraba naudas stieniši. No lielākajiem sudraba depozītiem minēsim Dobeles rajona Aurumuižas zemē atrasto senlietu krājumu, kurā bija 11 sudraba stieniši, un lielo stienišu depozītu Jelgavas rajona Rijniekos (agr. Salgales pagastā), kas svēra 5,75 kg un sastāvēja no 39 sudraba stienišiem (90. zīm.).

Kronists Indriķis piemin pirmo zemgaļu ostu (*portus Semgalliorum*), kuras atrašanās vietu iedomājās Lielupes lejtecē un kas, liekas, bija viens no svarīgākajiem tirdzniecības centriem, jo pa Lielupi norisinājās zemgaļu ūdensceļu satiksme ar kaimiņiem. Tā kā Zemgale, tāpat kā Kursa, bija starpjosta starp Lietuvu un Baltijas jūru, zemgaļu osta bija ļoti svarīga arī lietuviešiem, t. i. žemaišiem. Protams, zemgaļiem bez tam arī bija citi tirdzniecības centri.

No zemgaļu lielākajiem pilskalniem visrūpīgāk izpētīta Mežotne (sal. 91. zīm.), kas bija svarīgākais zemgaļu nocietinātais centrs austrumos, kamēr rietumos līdzīga nozīme bija Tērvetei. Mežotnes pilskalna vecākie nocietinājumi, kas atrodas dziļi zem vēlākiem apbūves slāņiem, pieder IX gadsimtam. Tātad šis spēcīgais nocietinājums kā zemgaļu dižciltīgo agrā feodalisma laika tipiska pils radies jau samērā agri. Pēc tam kalns ir arvien paaugstināts un arvien spēcīgāk nostiprināts. Galvenais valnis XII gadsimtā pacelts līdz 11 m augstumam, tā ārējā, stāvā nogāze noklāta ar māliem, lai aizkavētu zemes nobrukšanu. Virs pašā vaļņa un uz pilskalna malām atradušās baļķu aizsargceltnes, no kuru lēzenajiem jumtiem aizstāvji ar akmeņiem un šķēpiem atvairīja pretiniekus (92. zīm.). Aiz šīm aizsargceltnēm, kas atradās pilskalna malā, bija novietotas koka dzīvojamās ēkas. Ir izpētītas to celtnu atliekas, kurās dzīvojuši un strādājuši pils pastāvīgie iemītnieki. Šajās celtnēs uzgāja apdegušus labības graudus, kas atradās liepu lūku vācēlēs. Mežotnes pilskalnā atrasti arī feodalai saimniecībai raksturīgie dzirnakmeņi. Izrakumos atrasts liels vairums meža un mājas dzīvnieku kaulu. Mājas cūku kaulu skaits pārsniedz visu pārējo mājas dzīvnieku (govs, zirgs, aita) kaulu kopskaitu. Šī parādība zīmīga visiem vēlajiem latviešu pilskalniem un liecina, ka cūka ir bijusi galvenais gaļas dzīvnieks. Kā cūkas, tā govīs ir bijušas maza auguma, pēdējās tikai apmēram 1 m augstas. Šādi mazi dzīvnieki visumā raksturīgi līdz pat XIX gadsimta vidum, jo par tiem maz rūpējās. No darba rīkiem Mežotnē, tāpat kā Talsos, starp citu atrasti kalēja darba rīki: lūškas, vairāki kalti, veserī u. c. Zem aizsargceltņu drupām pilskalna malā atrada bultu un šķēpu galus un vienu IX gadsimta zobenu. Pils piekāvē konstatēja pilij piederošas lielas apmetnes — «senpilsētas» kultūras slāni, kas aizņem 1 km garu un vairāk nekā 200 m platu laukumu Lielupes ielejas augstajā krastā. Šās apmetnes laukuma otrā galā atrodas pilskalns — Vinakalns, kas pēc apmēriem mazāks un, jādomā, nedaudz senāks par Mežotni. Apmetnes tuvumā atrada arī plašu zemgaļiem tipisku kapulauku ar zemē ieraktiem ģindeņu kapiem (sal. 91. zīm.). Šeit izpētītos kapos bez parastiem darba rīkiem, ieročiem un rotas lietām atrasti arī tirdzniecībai noderīgie svairiņi sudraba svēršanai. Par nožēlošanu Mežotnes «senpilsēta» vēl arheoloģiski nav izpētīta. Bet var pieņemt, ka to apdzīvoja arī amatnieki, kas strādāja pirmām kārtām apkārtējo kopienas zemnieku vajadzību apmierināšanai. Pašā pilskalnā, tāpat kā Talsos, acīm redzot atradās pār apkārtējiem iedzīvotājiem valdošā bagātā feodaļa saimniecība, kā arī kalēju un citu

meistaru darbnīcas, kas viņam strādāja. Vēlajos pilskalnos iespējams novērot kopienas amatnieku un feudālo amatnieku atšķirību.

Kamēr Mežotne pēc sava plakuma ir stipri liels pilskalns, otrs svarīgs zemgaļu nocietināts punkts — Tērvetes pilskalns ir ievērojami mazāks, tā plakums nepārsniedz 1000 kv. m. Bet tajā pašā laikā tas aizsargāts ar

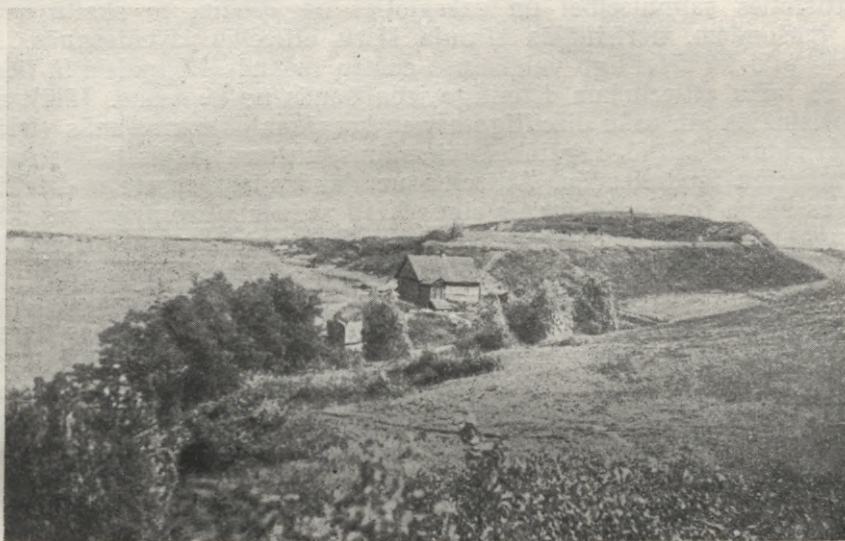

92. zim. Mežotnes pilskalna vaļņa XI gs. baļķu aizsargcēlnes rekonstrukcijas mēģinājums.

spēcīgu zemes valni, kas saglabājies 7 m augstumā. Tik spēcīgus aizsardzības darbus varēja realizēt vienīgi, ievērojamā mērā izmantojot vergu vai citu nebrīvu cilvēku darbu. Attiecībā uz Tērveti mums ir zināmi šeit valdījušo feudālo valdnieku vārdi. Tērvete bija XIII gadsimta sākumā ievērojama zemgaļu valdnieka Viestarta un viņa ne mazāk pazīstamā pēcteča — XIII gadsimta vidū pieminētā Nameiša pils. Pašā pilskalnā pagaidām vēl arheoloģiskie izrakumi nav izdarīti, tāpēc tā rašanās laiks vēl nav zināms. Tomēr var pieņemt, ka pretstatā lieliem pilskalniem, kurus bija iespējams tikai daudziem dižciltīgo pārstāvjiem kopīgi nocietināt, Tērvetes pilskalns bija izbūvēts galvenokārt kā vienas atsevišķas bagātas saimes pils. Ievērojot tā nelielos apmērus, šī pils, kā to rādīja Latvijas PSR ZA Vēstures un materialās kultūras institūta izdarītie izrakumi 1951. gadā, tikusi paplašināta ar priekšpils izbūvi ārpus galvenā vaļņa. Aiz priekšpils tajā pašā pusē atradusies arī «senpilsēta». Tērvetē konstatēta arī otra apmetne — otrpus gravas, kas ieslēdz pilskalnu.

Pie zemgaļu novada ziemeļu robežas, Daugavas dienvidu krastā, plašāk izpētīts Daugmales pilskalns (93. zim.), kura senākie slāņi pieder pēdējiem gadsimtiem pirms m. e. Šis pilskalns pieminēts jau agrāk. XI un XII gadsimtā šo pili sevišķi nocietināja, paaugstināja un paplašināja plakumu, paaugstināja valni, atjaunoja baļķu aizsargcēlnes uz vaļņa un pilskalna malās. Arī šis vecais pilskalns tādā kārtā pārvērtās par feudālu pili. Pilskalna plakumā izpētītas celtņu atliekas ar velvētām māla krāsnīm. Arī šajā pilī atrada metāla apstrādāšanas pazīmes, starp citu bronzas kausējamos tiģelus un lejamās formas. Lielā skaitā atrastie priekšmeti no kaula — kaula lāpstiņas, adatas, dažādi piekariņi un, iespējams, uz vietas

izgatavotās ķemmes — liecina par plaši izplatītu kaula apstrādāšanu. Izrakumos tika iegūtas senlietas, kas liecina gan par zemkopību, gan lopkopību; par plaši piekoptu zveju liecina daudzie makšķeres āķi un tīkla gremdēkļi. Ārpus pilskalna vaļņa arī šeit apmēram 1 ha lielā platībā konstatēja «senpilsētas» vietu, kur tika izpētītas vairāku dzelzs kausējamo krāšņu

93. zīm. Skats uz Daugmales pilskalnu Daugavas upes dienvidu krastā.

atliekas ar dzelzs sārņu gabaliem. Zīmīgi, ka feodālos pilskalnus amatniecības rīki vairāk specializēti un liecina par attīstītāku amatniecību. Tā kā Daugmales pilskalns atrodas Latvijas svarīgākā satiksmes ceļa — Daugavas krastā, tad dabīgi, ka te atrada daudz priekšmetu, kas liecina par tirdzniecību, piemēram, dažādas sudraba monetas un sudraba svēršanas svaru fragmentus. Ir arī pazīmes, kas liecina par tirdzniecību ar varjagiem, kas ieradusies pāri Baltijas jūrai un pa Daugavu braukuši uz krievu pilsētām, bet vēl lielākā skaitā atrod pareizticīgo valkātos krustiņus, kas stāsta par sakariem ar krievu tirgotājiem. Daugmales pilskalnā gribēja saskatīt Indriķa kronikā minēto «Zemgaļu ostu». Šī doma tomēr šķiet nepamatota, jo «Zemgaļu osta» jāmeklē Lielupes lejteces apkaimē. Daugmale XI un XII gadsimtā vairs nebija nekāds tīri zemgalisks centrs. Kā to redzam no senlietām, te lielā skaitā dzīvojuši lībieši, un labākā gadījumā tā bija zemgaļu un lībiešu dižciltīgo kopējs nocietinājums, bet nav neiespējams, ka šis pilskalns piederējis kādam par feudali kļūstošam dižciltīgam lībietim. Šo jautājumu varētu noskaidrot tad, ja Daugmales pilskalna tuvumā izdotos atrast kādu kapulauku.

Visi augšā aprakstītie pieminekļi, kopā ņemot, liecina, ka pie zemgaļiem, tāpat kā pie viņu kaimiņiem kuršiem, aprakstāmos gadsimtos turpināja strauji attīstīties visas ražošanas nozares. Pateicoties zemgaļu teritorijas auglīgai augsnei, attīstījās zemkopība; apdzīvotās vietās lielā skaitā

Indriķis

atrastie mājas dzīvnieku kauli liecina par attīstītu lopkopību. Turpināja uzplaukt dažāda veida amatniecība, kas, kā to rāda apmetņu rašanās pie pilskalniem, arvien vairāk sāka atdalīties no zemkopības. Šķiet, ka pie zemgaļiem diezgan liela loma bija dravniecībai. Paplašinājās arī tirdzniecība, ko apliecina daudzi svaru, monētu un sudraba stieniņu atradumi. Pēdējie, tāpat kā Lietuvā, uzskatāmi par vietējas naudas sistēmas sākumiem.

Attīstoties saimniecībai un uzkrājoties bagātībām, to skaitā sevišķi zemes īpašumiem, norisinājās strauja šķiru attiecību izveidošanās. Pilskalnu — piļu kā dižciltīgo valdīšanas centru rašanās IX gadsimtā liecina, ka uz šo laiku attiecināma dižciltīgo izdališanās no kopienas. Tālāk attīstība norisinājās jau pašu dižciltīgo arvien krasākas diferencēšanās virzienā. No viņu vidus izdalījās bagātākais virsslānis, un norisinājās tālāka sabiedrisko attiecību feudalizācija. Attiecībā uz daudzajiem zemgaļu dižciltīgajiem, kas kļuva par feodaļiem, ir ziņas XIII gadsimta kronikās, kas stāsta, ka zemgaļu cīņā pret vācu feodaļiem iekarotājiem daļa zemgaļu, nevēlēdamies pakļauties svešzemju apspiedējiem, atstājuši savu dzimteni un aizgājuši uz Zemaitiju. Nav šaubu, ka te nav runa par parastiem kopienas locekļiem, bet feodaļiem dižciltīgajiem, kuriem bija iespēja iekļauties žemaišu kņazu karadraudzēs vai iegūt no tiem kopienas zemniekus, kādi bija atradušies to rīcībā arī Zemgalē. XIII gadsimtā rakstītie avoti blakus daudziem dižciltīgo pārstāvjiem jeb «vecākiem» nosauc arī atsevišķus feodālus valdniekus. Par vienu šādu Tērvetes agro feodālo valdnieku un karavadoni XIII gadsimta sākumā — Viestartu mums pastāsta Indriķa kronika, bez tam to piemin arī Livonijas ordeņa darbu cildinātāja — Vecākā Livonijas Rīmju kronika. Viestarts ir *maior nati*, dzimis dižciltīgais, t. i., viņš nāk no saimes, kas jau vairākas paaudzes bijusi bagāta, jādodomā, no ģints vecākiem, kuru amats bija kļuvis mantojams. Viņš pakļauj savas ietekmes sferai visas rietumu zemgaļu zemes, viņa ietekme jūtama pat Austrumzemgalē, tā ka Latviešu Indriķis viņu sauc par zemgaļu virsaiti (*princeps* — tituls, ar kuru apzīmē arī kņazus). Gandrīz trīsdesmit gadus viņš pārstāv zemgaļus, slēdz līgumus viņu vārdā un vada viņu karapulkus. Viestartam nebūtu tik svarīga loma, ja viņam neklausītu citi iespaidīgi zemgaļu dižciltīgo pārstāvji. Viestarta pozīciju varam nosaukt par topoša barbaru kņaza vai mazkēniņa stāvokli. Bet viņš pārstāv vienīgi topoša kņaza varu, ne vairāk. Viņa pozīcijas nenoteiktību un noteiktākas varas trūkumu raksturo kaut vai tas, ka Latviešu Indriķis atsevišķos gadījumos viņu sauc dažādos vārdos: «vecākais», «virsaitis», «vadonis» (*dux*). Kronikas sarakstītājam nav piemērota termina šā stāvokļa skaidrākai raksturošanai. Austrumzemgaļu svarīgākajā centrā Mežotnē varu nav ieguvis līdzīgs virsaitis. Vācu feodaļiem aplencot Mežotnes pilskalnu, aizstāvju vidū minēts vesels simts «vecāko», t. i. bagāto dižciltīgo pārstāvju, bet netiek nosaukts neviens karavadonis, kas šeit izceltos pārējo dižciltīgo vidū kā Viestarts Rietumzemgalē. Viestartam līdzīgā situācijā XIII gadsimta vidū Zemgales rietumos redzam kādu citu virsaiti — Nameisi, kuru viens vēstures avots sauc par *rex*, t. i. kēniņu. Bet arī viņa stāvokli mēdz raksturot dažādiem vārdiem. Vēl 1272. gadā, noslēdzot miera līgumu ar vāciešiem, zemgaļus pārstāv vairāki «zemes vecākie». Tātad zemgaļiem vēl nebija izveidojusies pastāvīga valdošā vara — īsti feodāli kņazi, kādi, piemēram, jau šā perioda sākumā raksturīgi krieviem. Nav šaubu, ka pie zemgaļiem, ja viņus nebūtu pakļāvuši vācu iebrucēji, tuvākā nākotnē būtu pilnīgi

izveidojusies sava feudala kņaza vara, kā tas novērojams pie lietuviešiem, ar kuriem zemgaļiem pastāvēja cieši sakari un kuru sabiedriski saimnieciskās attiecības bija radniecīgas zemgaļu attiecībām.

Kā jau minēts, ģints kopienas iekārtai sairstot, pie zemgaļiem agrākās cilšu teritorijas vietā izveidojās lielas teritorialas apvienības — «zemes», kas sastāvēja no mazākām teritorijām — apgabaliem. Vācu feudālu iebrukuma laikā, XIII gadsimta sākumā, pie zemgaļiem sastopam vairākas «zemes» un apgabalus (sal. karti 73. zīm.). Austrumos no Lielupes līdzenuma vai, citiem vārdiem, Zemgales dienvidaustrumos izveidojās Mežotnes novads, par kuru daži domā, ka tā ir rakstītos avotos minētā Upmale. Pēc cita tulkojuma par Upmali mēdz dēvēt apgabalu, kas atrodas Zemgales dienvidaustrumos un teritoriāli ir atšķirts no Mežotnes. Lielupes līdzenuma rietumos atradās Tērvetes apgabals, kas jau iepriekšējā periodā bija izveidojies par biezi apdzīvotu apgabalu un kas aplūkojamā laikmeta beigās dominē starp pārējiem Zemgales rietumu apgabaliem un veido zināmā mērā visu šo apgabalu kopējo centru, kādēļ arī daži vēsturnieki visu rietumu Zemgali uzskata par vienu lielāku apgabalu. Dienvidrietumos un rietumos no Mežotnes atradās Silenes apgabals, bet ziemeļrietumos no Mežotnes, tagadējās Dobeles pilsētas apkaimē, bija Dobeles apgabals. Rietumos no Silenes atradās Zagares apgabals, bet ziemeļos no tās Spārnenes apgabals, kas iekļāva Auces, Zebrus un Spārnenes ezeru apkārtni. Zemgales rietumu robežu izveidoja Dobes apgabals. Jāsaka, ka Zemgales senos apgabalus nav iespējams tik precīzi lokalizēt kā kuršu zemes. Varbūt neskaidrību, ko nespēj izklaidēt vēsturiskie avoti, turpmāk palīdzēs noskaidrot arheoloģiskie pētījumi. Nav šaubu par to, ka uzskaitītās zemes un apgabali apskatāmā periodā pēc sava rakstura vairs nebija tās pašas teritoriālās apvienības kā iepriekšējā periodā, bet no dižciltīgo virsrūpju atkarīgas teritorijas. Uz to norāda fakti, ka katra uzskaitītā apgabala centrs bija feudāla pils.

Zemgales atsevišķo apgabalu saaugšanu veicināja šā laikmeta rosīgie sakari kā starp pašiem apgabaliem, tā ar kaimiņu teritorijām. Ņemot vērā šo ekonomisko saaugšanu, kļūst saprotama Viestartam līdzīgo virsaišu cenšanās pakļaut savai varai visu Zemgali.

Zemgaļu materialā kultura uzrāda šajā periodā lielu vienveidību. Mazām zemgaļu zemēm ir tendence šā perioda beigās saliedēties ap diviem centriem, un pēdējie savukārt cenšas apvienoties. Tajā pašā laikā, kā jau redzējām, zemgaļi atrodas barbaru kņazu rašanās priekšvakarā. Topošie kņazi pretendē uz varu pār visiem zemgaļiem. Visi šie apstākļi liecina par to, ka aprakstāmā perioda beigās zemgaļi bija ceļā uz konsolidēšanos par vienu tautību. Šis process — apvienošanās par tautību — pie zemgaļiem parādās spilgtāk nekā pie kuršiem un latgaļiem, varbūt tāpēc, ka viņu teritorija bija mazāka un viengabalaināka. Pēc sava dialekta, kā arī pēc savas materialās kulturas, zemgaļi bija tuvā radniecībā kā ar latgaļiem, tā ar žemaišiem. Tomēr politiski viņi apskatāmā periodā ar tiem nebija saistīti. Viņiem nebija politisko sakaru arī ar krieviem. Neraugoties uz to, ka no tirdzniecības ar krieviem pa Daugavas ūdensceļu arī zemgaļi, sevišķi viņu bagātnieki, ieguva savu daļu, tomēr zemgaļu attiecības ar krieviem izveidojās manāmi citādākas nekā krievu un latgaļu attiecības. Tas, protams, izskaidrojams ar to, ka zemgaļi neatradās ar krieviem tiešos kaimiņos un starp viņiem nebija tik ciešu sakaru kā starp krieviem un

latgaļiem. Krievu vecākā kronika starp pārējām kaimiņu ciltīm pazīst arī zemgaļus (зимьгола) un vēstī, ka viņi maksājuši Kijevas kņaziem nodevas un tādā kārtā ietilpuši Kijevas valstī. Tomēr šie sakari acīm redzot bija vāji un nepastāvīgi. Kad XII gadsimta sākumā Polockas kņazi sāk nostiprināties viņiem tik svarīgās latgaļu un lībiešu zemēs pie Daugavas ūdensceļa, viņi mēģina pakļaut arī zemgaļus. Bet zemgaļi ar to nesamierinās un 1107. gadā sakauj iebrukušo Polockas karaspēku. Pēc tam Polocka vairs Zemgali pakļaut nav mēģinājusi. XII gadsimta beigās pret Austrumbaltijā iebrukušiem vācu feodaļiem zemgaļi sākumā izturas miermīlīgi. Bet kad viņi redz, ka vācu feodaļi sāk apspiest visas vietējās tautas, to skaitā arī zemgaļus, ierobežojot viņu attīstības iespējas, un sāk tos pakāpeniski pakļaut, viņi kopā ar kuršiem un pārējām Baltijas ciltīm 1210. gadā noslēdz savienību ar krieviem, lai kopīgiem spēkiem padzītu vācu feodālos iebrucējus.

Latgaļu-sēļu novads atradās tagadējās Latvijas PSR austrumos. Latgaļi aizņēma lielāko daļu no Latgales un Vidzemes. Vienīgi tajā Vidzemes daļā, kas atrodas pie Rīgas jūras līča, sevišķi Gaujas un Daugavas ietekas apkārtnē, dzīvoja lībieši. Vidzemes un Latgales ziemeļu daļa, kur iepriekšējā periodā sāka ieplūst latgaļi, bija jau pa lielākam daļai latgalizēta. Sajos apgabalos tomēr vēl atradās somu iedzīvotāju «saliņas», par kurām runāsim vēlāk. Sēļu novads bija Augšzeme, t. i. tagadējie Jēkabpils, Neretas, Aknīstes rajoni un pa daļai arī Ilūkstes rajons. Sēļus kā patstāvīgu cilti piemin vienīgi Indriķa kronika, kamēr pārējie avoti, kas saglabājušies līdz mūsu dienām, tos vispār nepiemin. Sēļiem, domājams, bija liela tuvība ar latgaļiem. Viņu materialā kultūra gandrīz nemaz neatšķirās no latgaļu materialās kultūras. Te nelielā skaitā novērojami vienīgi lietuviešu elementi, kas ir pilnīgi dabīgi, jo sēļi pēc sava ģeografiskā novietojuma atradās starp latgaļiem un lietuviešu austrumu ciltīm. Tā kā ne archeoloģiskie, ne arī citi avoti neuzrāda nekādu atšķirību starp latgaļiem un sēļiem, aplūkosim arī šajā laika posmā viņus kopēji.

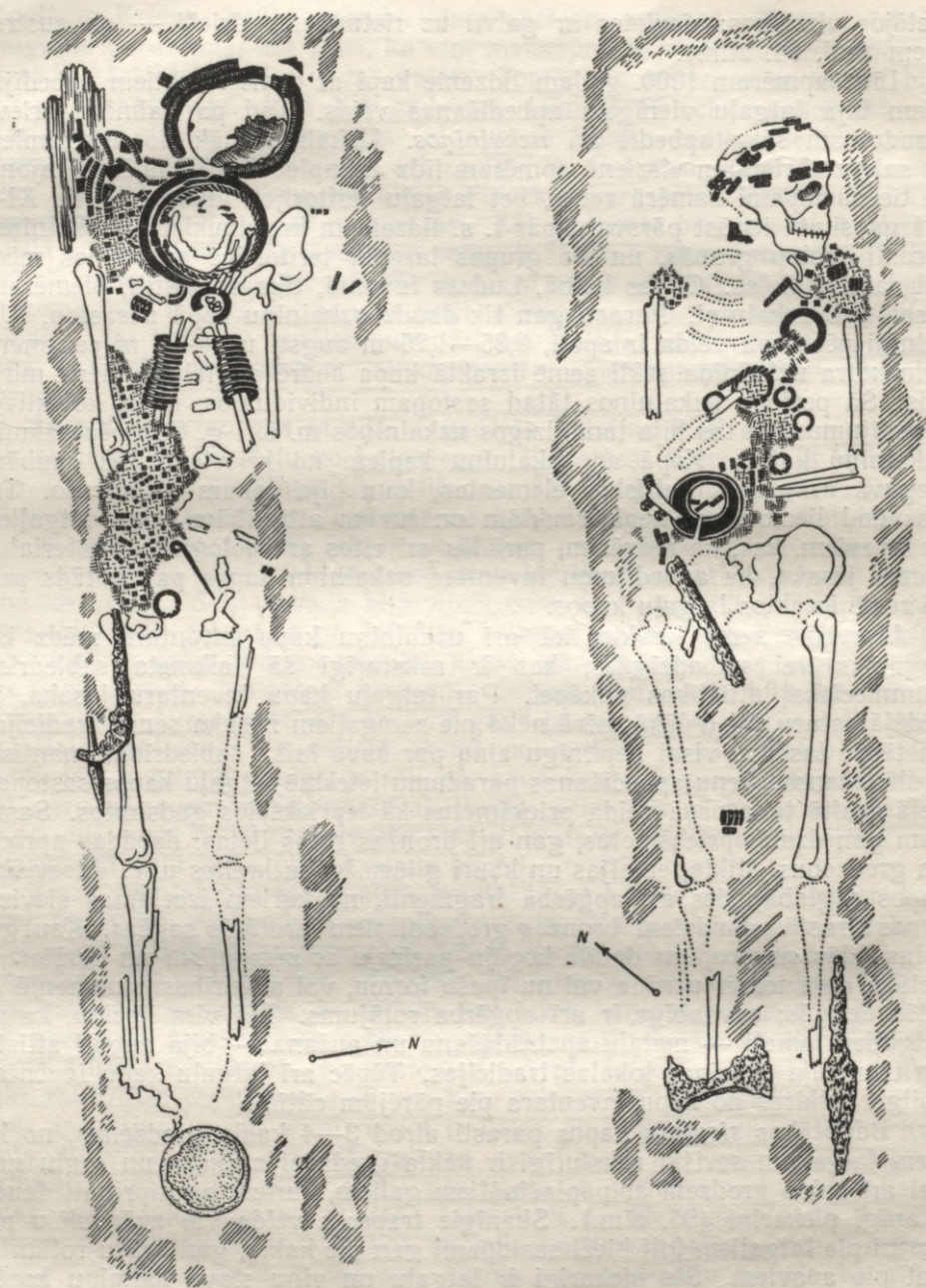
Ziņas par latgaļu materialo kultūru, tāpat kā pie zemgaļiem un kuršiem, iegūstam galvenokārt no kapulaukiem. Kā iepriekšējā laikmetā, tā arī X—XII gadsimtā latgaļiem raksturīgais kapu veids ir zemē ierakti ģindēņu apbedījumi, kaut gan sastopami arī mirušo sadedzināšanu. Uguns-kapi visbiežāk sastopami pie sēļiem, kas atklāj viņu radniecību ar leišiem, kur parastais apbedīšanas veids ir mirušo sadedzināšana. Mazākos apmēros mirušo sadedzināšanu sastopami arī pie latgaļiem. Latgaļiem šajā laikā raksturīgi plaši kapulauki, pie kam vairākkārt tajos konstatēti vairāki simti apbedījumu. Tās acīm redzot ir lielas ģints apbedījumu vietas. Kad ģints attiecības bija izirušas, mirušo apbedīšanu pa vecam paradumam turpināja ģints kapulaukā. Plaši pazīstams ir, piemēram, t. s. Odukalna lielais kapulauks Ludzas pilsētā. Literatūrā to bieži piemin kā Ludzas kapulauku. Vairākos kapulaukos apbedīšana turpinās nepārtraukti kopš vidējā dzelzs laikmeta, piemēram, Ogres rajona Saliņu kapulaukā (agr. Ķeipenes pagastā). Tāpat pazīstami ir zemē ieraktie kapi, piemēram, Cēsu rajona Ainavā (agr. Kārļu pagastā), Jaunpiebalgā — Gaujenes rajonā, Dzērvjos — Kārsavas rajonā, Aizkalnē — Preiļu rajonā (94. zīm.), pilnīgi izpētīts kapulauks Nukšu ciemā — Ludzas rajonā u. c. Latgaļu kapi, tāpat kā zemgaļu kapi, tikuši izrakti apmēram 0,3—1 m un dziļāk zemē. Ir novērots, ka pie latgaļiem sievietes un vīrieši parasti apbedīti

pretējos virzienos: sievietes ar galvu uz rietumiem, vīrieši — uz austrumiem (sal. 94. zīm.).

Līdz apmēram 1000. gadam līdzenie kapi ar zemē ieraktiem apbedījumiem bija latgaļu vienīgais apbedīšanas veids. Tad pa kaimiņu krievu paradumam sāka apbedīt arī *uzkalniņos*. Uzkalniņi nāk no austrumiem un sniedzas rietumu virzienā apmēram līdz Jaunpiebalgai Gaujenes rajonā. Te tie sastopami samērā retāk, bet latgaļu teritorijas austrumos tie XI—XII gadsimtā iegūst pārsvaru pār t. s. līdzeniem kapulaukiem. Uzkalniņus parasti sastop grupās, un šīs grupas latgaļu teritorijas austrumos mēdz būt samērā lielas. Ciblas kalnā, Ludzas tuvumā, tika saskaitīti, piemēram, veseli 822 uzkalniņi. Parasti gan tik daudz uzkalniņu kopā nesastop. Uzkalniņi pēc sava veida ir apaļi, 0,35—1,25 m augsti un 4—7 m caurmērā. Zem katra uzkalniņa sekli zemē izraktā kapa bedrē apglabāts viens mirušais. Šā perioda uzkalniņos tāpat sastopam individuālos, nevis kolektīvos apbedījumus, kā tas bija tamlīdzīgos uzkalniņos m. e. I g. tūkstoša sākuma uzkalniņu kapos. Kopā ar uzkalniņu kapiem no krieviem, bez šaubām, aizguva arī dažus kultiskos elementus, kam bija sakars ar mirušo. Tas viss dod liecību par nepārtrauktām un tuvām attiecībām starp latgaļiem un krieviem, kas, kā redzēsim, parādās arī citos archeoloģiskos materiālos. Tomēr jāsaka, ka apbedījumu inventars uzkalniņu kapos paliek tāds pats kā zemē ieraktos latgaļu kapos.

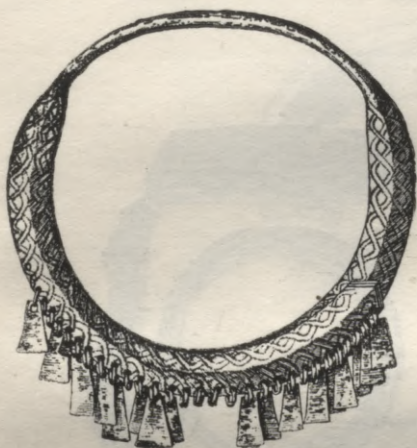
Atsevišķo zemē ierakto, kā arī uzkalniņu kapu inventars mēdz būt bagātāks vai nabadzīgāks, kas ir raksturīgi šā laikmeta sabiedriski saimnieciskai attīstības pakāpei. Par latgaļu kapu inventaru jāsaka, ka pēdējā saturu vēl lielākā mērā nekā pie zemgaļiem nosaka senas tradīcijas, un tāpēc tas dod visai nepilnīgu ainu par sava laika sabiedrības mantisko noslāņošanu. Senu apbedīšanas paradumu ietekmē latgaļu kapos sastopam lielā skaitā tāda paša veida priekšmetus kā iepriekšējos gadsimtos. Sastopam gan dzelzs priekšmetus, gan arī bronzas rotas lietas: dažādas aproces un gredzenus, stikla, emaljas un kauri gliemežvāku krelles u. c. Atsevišķos kapos saglabājušies arī apģērba fragmenti, no kuriem izceļamas sieviešu kapos atrastās, daudziem bronzas gredzentiņiem izrotātās sagšas. Kaut gan rotas lietās novērojams daudz kopēju pazīmju ar zemgaļiem un kuršiem, to lielākā daļa tomēr uzrāda vai nu īpašu formu, vai atšķirības ornamentā un citās detaļās; savdabīgs ir arī apģērba rotājums. Tas viss liecina, ka pie latgaļiem amati — metālu apstrādāšana un aušana — bija augsti attīstīti un tiem bija spēcīgas lokālas tradīcijas. Tāpēc arī latgaļu kapu inventars spīlgti atšķiras no kapu inventara pie pārējām ciltīm.

Bagātākos *sieviešu* kapos parasti atrod 3—4 kakla gredzenus, no kuriem latgaļiem sevišķi raksturīgi ir kakla gredzeni ar kāša un segļu galu vai arī kakla gredzeni ar paplašinātiem galiem, kuriem piestiprināti daudzi skanīgi piekariņi (95. zīm.). Skanīgie trapeces veida vai zvārguļiņu piekariņi pie latgaļiem ļoti bieži sastopami gan pie kakla, gan krūšu rotām un pat pie apaviem. Šie piekariņi ir latgaļu un viņu slavu kaimiņu kopēja parādība. To uzdevums bija aizbaidīt ļaunos garus. Uz krūtīm latgaļu sievietes, galvenokārt Vidzemē, valkāja savdabīgas važiņu rotas, kas bija piestiprinātas pie lociņa važtura (97. zīm.). Krūšu važiņām bija piekārti dažāda veida piekariņi, kuru uzdevums bija aizsargāt un apveltīt ar laimi to valkātāju. Ar XI un sevišķi ar XII gadsimtu starp piekariņiem arvien biežāk sastopam krieviem raksturīgos *krustiņus*. No aprocēm laikmeta

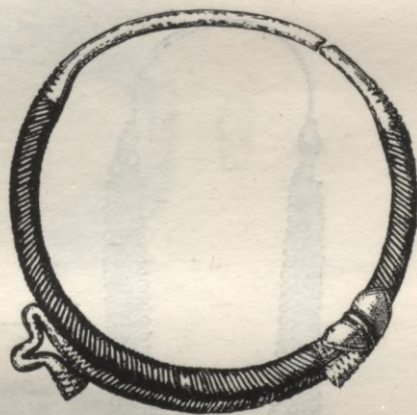

94. zim. Latgaļu sievietes un vīrieša apbedījumi Aizkalnē, Preiļu rajonā. Sievietes skeletam galvā vaiņadziņš no bronzas spiralēm ar piekariņiem, uz krūtīm saktas, uz rokām aproces un gredzeni, nazis, rauknis un pie kājām māla trauks. Saglabājušās sagšas atliekas ar bronzas rotājumu. Arī pie vīrieša skeleta atrastas bronzas rotas pie galvas, uz krūtīm, rokām, starp citu, platā vīriešu aproce. Uz gūžas kauliem gulēja kaujas nazis, pie kājām šķēps un cirvis.

pirmā pusē bija iecienītas spirālaproces, vēlāk samērā lielā skaitā atrodamas aproces, kuru galiem ir dzīvnieku galvu veids (99. zīm.: 1). Līdzīgas aproces sastopamas arī pie zemgaļiem un kuršiem. Aproču un gredzenu izrotājumi rāda, ka arī to uzdevums bija sargāt valkātāju. Jaunavas valkāja vaiņadziņus, kas latgaļiem pēc iepriekšējā perioda tradīcijas bija

95. zīm. Latgaļu XI–XII gs. kakla gredzens ar piekariņiem no Vecalšnavas, Pļaviņu rajonā.

96. zīm. Latgaļu sudraba kakla gredzens ar seglveidīgu galu no Gaujenes rajona.

izgatavoti no bronzas spirālītēm un izrotāti ar bronzas važiņām un piekariņiem (98. zīm.). Apģērbā redzam dažādus ieaustus krāsainus, kā arī no bronzas spirālītēm un bronzas gredzentiņiem veidotus rakstus. Sevišķi krāšņas bija, kā jau teikts, latgaļu sagšas (100. zīm.). Dažos atsevišķos, sevišķi bagātos kapos atrasts arī zīds un pat zelta brokats. Apģērbu saspraužamās saktas samērā maz atšķiras no kuršu un zemgaļu saktām. Visā šajā laikmetā valkāja dažādas pakavsaktas, laikmeta sākumā bija sastopami arī vēlie stopa saktas paveidi.

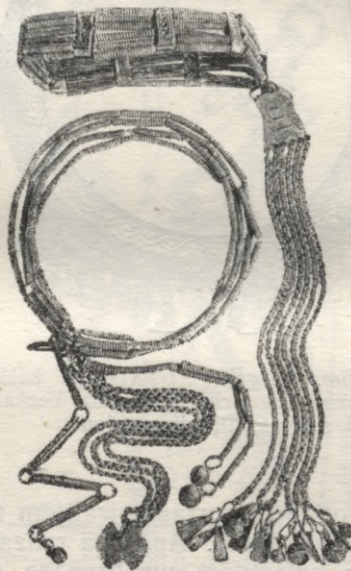
Vīriešu apģērbiem kakla izgriezums, piedurknes vai svārku apakšējā mala ir izrotāta ar bronzas spirālītēm (sal. 94. zīm.), kaut gan, kā tas vispār zinams, mazākā mērā nekā sievietēm. Vīriešiem bieži grezni izrotāta ādas josta, te piekārti dažādi bronzas rotājumi, un josta noslēdzas ar ornamentētu bronzas sprādzi. Bez saktām vīrieši valkāja arī aproces un gredzenus. Īoti īpatnējas laikmeta pirmā pusē ir vīriešu biezās, sevišķi platās aproces (99. zīm.: 2).

No kapā līdzdotiem darba rīkiem jāatzīmē sirpji un līdumu kopšanai izmantotie raukņi, kas latgaļiem bija raksturīgi jau iepriekšējā periodā (102. zīm.: 2) un kas sastopami sievietes kapos. Vīriešu kapos, tāpat kā agrāk, atrod nažus un cirvjus. Arī pie latgaļiem laikmeta otrā pusē cirvja asmens kļūst plataks, bet šeit ilgāk nekā pie pārējām ciltīm pastāv arī šaurasmens cirvis. Bagātnieku kapos atrod arī greznuma cirvjus, kas izmantoti kā ieroči. Šāda cirvja kāts izgriezums ar spirālveidīgi apvītu bronzas skārda lentu, un tā savukārt ir latgaļu īpatnība (103. zīm.).

Sevišķu interesi modina latgaļu teritorijā atrastie *arkla dzelzs lemeši* (102. zīm.: 1), kas manāmi uzlaboja aršanas produktivitāti. Jāatzīmē, ka latgaļu kapos parasti neatrod izkaptis, kuras turpretim bieži atrod kuršu un zemgaļu kapos. Šī parādība, domājams, izskaidrojama ar apbedīšanas tradīcijām, jo īstenībā arī latgaļi sienu plāva ar izkaptīm, uz ko norāda izkaptis, kas atrastas atsevišķos pilskalnos.

97. zīm. Latgaļu sieviešu XI—XII gs. važiņu rota pie lociņa važtura no Bērzaunes, Madonas rajonā.

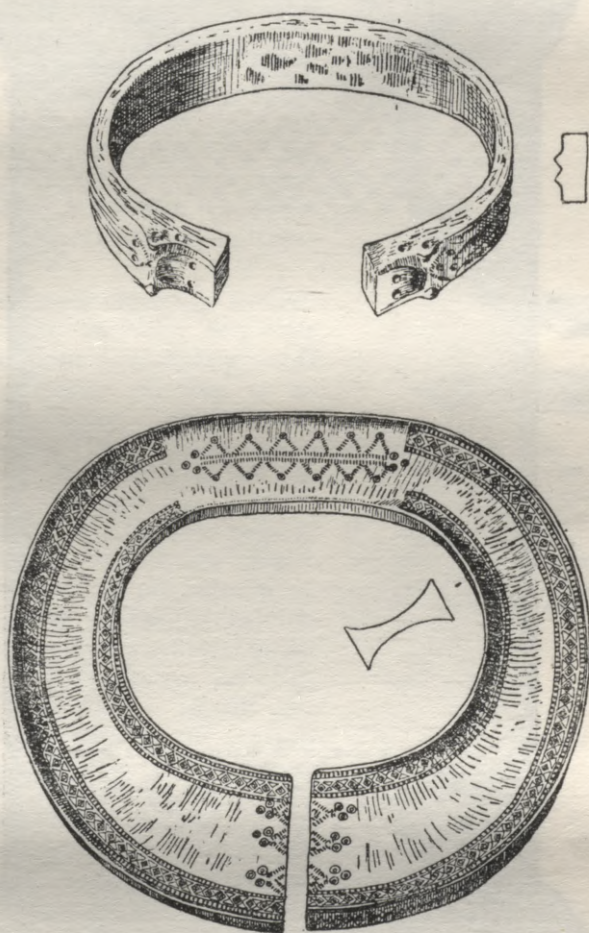

98. zīm. Latgaļu vaiņags no bronzas spiralēm un spirāļu kakla rota no Rikopoles, Rēzeknes rajonā.

Arī *ieroči* kapos, diemžēl, atspoguļojas visai vienpusīgi, ko tādā pašā kārtā ietekmēja apbedīšanas veida konservatīvisms. Latgaļu kapos parasti gan atrod šķēpu galus un apmēram līdz XI gadsimtam arī platus, īsus dunčus, kādi bija sastopami iepriekšējā periodā (103. zīm.). Toties zobeni latgaļu vīriešu kapos sastopami ļoti reti. Jādoma, ka latgaļu «labieši» īstenībā zobenus lietoja daudz vairāk, nekā tas redzams no kapu atradumiem. Daži zobeni vai zobenu fragmenti atrasti arī pilskalnos (piemēram, Jersikā). Zobenu ārējais veids norāda, ka tie vai nu iegūti no kuršu kalējiem, vai arī tos izgatavojuši pašu meistari.

Tradicionālie apbedījumi latgaļu kapulaukos liedz pietiekoši skaidri saskatīt šim laikmetam raksturīgo materialo un sabiedrisko diferencēšanos, bet jo vērtīgus norādījumus šajā ziņā iegūstam no *sudraba depozītiem*. Tiesa, arī pēdējo sastāvu zināmā mērā noteica paradums. Tas, starp citu,

izriet no sudraba depozītu izplatības un to satura pie dažādām ciltīm. Zīmīgi, ka lībieši, tāpat kā igauņi, vispār biežāk mēdza noglabāt zemē sudraba mantu krājumus nekā baltu tautību piederīgie. Bez tam somu tautību depozīti sastāv galvenokārt no monetām, kamēr pie baltu tautībām depozītos parasti atrod sudraba stienīšus. Bet, lai arī kādas būtu šīs pa-

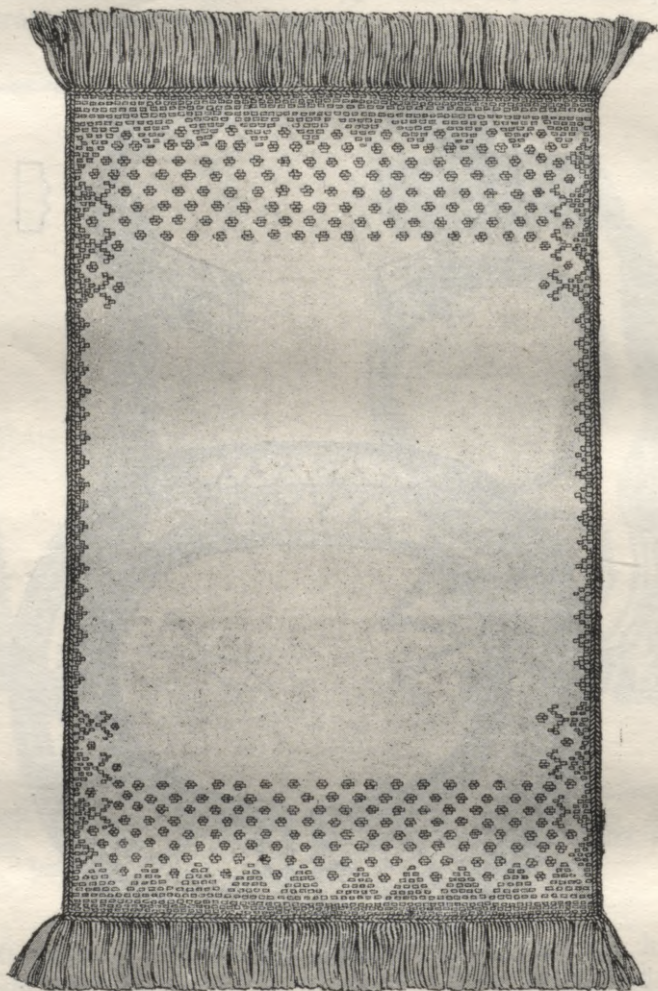

99. zīm. Latgaļu aproce ar zvēru galvu galiem un platā vīriešu aproce no Madlienas, Ergļu rajonā.

ražas, sudraba depozīti droši atklāj bagātību koncentrēšanos un atsevišķu bagātnieku izvirzīšanos aprakstāmā laikmetā. Sudraba kā svarīgākās naudas preces krājumu koncentrēšanās vai bieža izplatība zinamos centros vai zinamu ceļu tuvumā norāda uz tirdzniecības attīstību un atsevišķu tirdzniecības centru izveidošanos.

Latgaļu teritorijā ir iegūts samērā daudz sudraba monētu, sudraba stienīšu un sudraba rotas lietu kopatradumu. Sudraba stienīšiem parasti

ir trīsstūķu nūjiņas forma, t. i., tie pieder pie t. s. leišu tipa, kas raksturīgs baltu tautībām. Liela daļa no sudraba priekšmetu vai monētu depozītiem atrasta Daugavas krastos, Latvijas svarīgākā satiksmes un tirdzniecības ceļa tuvumā. Šis ūdensceļš kalpoja satiksmei ar Polocku,

100. zīm. Latgaļu XI—XII gs. sagša ar bronzas gredzentiņu izrotājumu no Ķesteriem, Ergļu rajonā.

Smolensku un tālāk ar Kijevu ne vien baltu ciltīm, bet arī Sāmsalas igauņiem, varjagiem un vēlāk vācu tirgotājiem. Pa to pašu ceļu no otras puses uz Baltiju un tālāk uz Baltijas jūru virzījās krievu tirgotāji. Ar sudraba depozītiem sevišķi bagāta ir Aizkraukles apkārtnē Daugavas tuvumā, kur tika atrasti arī tā laika tirgotāju svāri sudraba svēršanai (sal. 83. zīm.). No Piedaugavas atradumiem izdalās krievu tipa sudraba grez-

numa priekšmeti, piemēram, vitie sudraba kakla gredzeni un aproces (101. zīm.), kurus valkāja latgaļu un libiešu bagātnieki. Daugavas krastos atrastas arī krievu darbnīcās izgatavotas stikla aproces. Daudzas monetas un stienišus satur Līvānu rajonā iegūtais depozīts. Vairāki depozīti atrasti Cēsu apkārtnē, bez tam sudrabu atrod arī latgaļu teritorijas austrumdaļā u. c.

Nav šaubu, ka tirdzniecība pie latgaļiem strauji attīstījās sevišķi arī tāpēc, ka to ietekmēja augsti attīstīto krievu tirgu tuvums. Šķiet, lieki atzīmēt, ka, pateicoties tirdzniecībai, radās pastāvīgi sakari ar topošajām krievu pilsētām, kam bija liela nozīme latgaļu materialajā un kulturas dzīvē.

Lai apgaismotu latgaļu sabiedrisko dzīvi, tāpat kā citur šeit liela nozīme ir senajiem pilskalniem. Līdz šim samērā nozīmīgi pētījumi ir izdarīti piecos pilskalnās: Valmieras rajonā — Kauguru Pekas kalnā, Cēsu rajonā — Raunas Tanīsa kalnā un trijos pilskalnās Daugavas krastā: Jersikas pilskalnā — Līvānu rajonā, Asotē — Krustpils rajonā un otrpus upes, iepretim Jersikas pilskalnam — Dignājas pilskalnā, Aknīstes rajonā. Kā to rāda izrakumi, vismaz Tanīsa kalns, tāpat Jersikas, Asotes un Dignājas pilskalns, bijuši apdzīvoti jau bronzas laikmeta beigās vai agrajā dzelzs laikmetā. Tanīsa un Dignājas pilskalnās atrada daudz liecību par šo pilskalnu tālāku lietošanu un izbūvi no VI—IX gadsimtam. Līdzīgi citām pilīm Latvijā, visi minētie latgaļu pilskalni vispamatīgāk bija nocietināti, tikai sākot ar IX un X gadsimtu. Šajā laikā tie aizsargāti ar augstiem un stāviem vaļņiem. Visu pilskalnu malā un uz vaļņa izpētītas baļķu aizsargceltnes, aiz kurām pilskalna plakumā atradās pārējās celtnes: dzīvojamās ēkas ar krāsnīm, darbnīcas u. c. Dignājā atrada dzelzs lietuves pēdas — līdz pusei zemē ieraktu kausējamo krāšņu atliekas, bet ap tām biezu kārtu dzelzs sārņu.

101. zīm. No sudraba izgatavots slavu tipa kakla gredzens no Lielvārdē, Ogres rajonā, atrastā depozīta. Depozīts saturēja: 243 Rietumeiropas sudraba monetas, 11 sudraba stienišus, 2 vitus sudraba kakla gredzenus, 2 sudraba aproces, 2 zelta gredzenus un sudraba priekšmetu fragmentus.

102. zīm. XI—XII gs. arkla lemesis no Vecgulbenes, Gulbenes rajonā, un rauknis no Aizkraukles, Pļaviņu rajonā.

Jersikas pilskalns (104. zīm.) ir viens no lielākajiem nocietinājumiem Latvijā. Tā plakums ir pāri par 7500 kv. m liels. Izrakumos atsedza desmit cits citam sekojošus celtniecības slāņus, kuri attiecas uz X—XIII gadsimtu. Tātad minētā laika periodā pils ir vismaz desmit reizes nopostīta — pa lielākai daļai nodedzināta — un tikpat daudz reizu atkal atjaunota. Katru reizi pilskalns jo stiprāk nocietināts, paaugstinot plakumu, izveidojot stāvākas nogāzes un uzceļot pilskalna malās un uz vaļņa jaunas koka aizsargceltnes. Ja senākajos celtniecības periodos *Jersikas*

103. zīm. Platasmens un šaurasmens cirvis ar aplītu kātu no Ludzas un kaujas nazis no Kokneses, Pļaviņu rajonā.

pilskalna ēkas, kā tas bija parasts, atradās tūdaļ aiz malas nocietinājumiem, pie kam pagalma vidus palika brīvs, tad pēdējie trīs periodi, kas ietilpst XIII gadsimtā, atšķiras no iepriekšējiem. Šajos slāņos ar četrstūrainām baļķu celtnēm bija apbūvēts arī pilskalna plakuma vidus. Ar šo ēku novietni pils pagalma vidū *Jersikas* pilskalns atšķiras no citiem līdz šim izpētītiem pilskalniem.

Ir zināms, ka XIII gadsimta sākumā *Jersikas* pils bija feodalā, no Polockas atkarīgā valdnieka Visvalda jeb Vsevoloda mantotās kņazistes centrs. Šeit atradās viņa feodalā saimniecība. Šīs saimniecības apsaimniekošanai un nodokļu savākšanai un savas varas realizēšanai kņazam te bija savi ierēdņi, kalpi, vergi un, protams, arī karavīri. Kā redzams no arheoloģiskiem izrakumiem, pilī dzīvojuši arī dažādi amatnieki, kas strādājuši

ķņazam un tā galmam, starp citu, arī bronzas lēģēji. No Indriķa kronikas uzzinam, ka Jersikas pili bez parastām celtnēm bijušas arī baznīcas. Jersika nebija vairs parastā pils, bet īsta agrā feodalisma laika pilsēta. Jersikas ķņazam jau bija ievērojami lielāks galms un lielāks apkalpotāju skaits nekā citiem, mazākiem feodaļiem. Kļūst saprotams, kāpēc Jersikas

104. zīm. Jersikas pilskalns pēc 1878. g. plāna. Ar 3 apzīmēta kapulauka atrašanās vieta.

pils, pretēji citām pilīm, kā feodalā ķņaza pils bija daudz ciešāk apdzīvota un izbūvēta. Jersikas pilskalnā iegūtās senlietas rāda, ka šejienes iedzīvotāji bez zemkopības, lopkopības, amatniecības un tirdzniecības nodarbojās arī ar zveju un medniecību. Tāpat kā pie pārējām pilīm, arī Jersikas pilskalna tuvumā atradās lielāka apdzīvota vieta — senpilsēta, kas aizņēma 750 m garu un 200 m platu teritoriju. Netālu no pilskalna uzgāja arī kapulauku, kurā, izdarot izrakumus, izpētīja 27 kapus ar ģindeņu apbedījumiem un 5 ugunskaņus. Kaņi attiecināmi uz X—XIII gadsimtu, un tajos atrada latgaļiem raksturīgus priekšmetus.

Pēc XIII gadsimta sākuma rakstīto avotu datiem Jersikas kņazistē ietilpa 6 apgabali ar pili katra apgabala centrā. Šajās pilīs valdīja feodaļi, kas bija pakļauti Jersikas kņazam. No tiem savukārt bija atkarīgi mazāki dižciltīgo pārstāvji. Tādā kārtā te ir zināma hierarchija, kas bija izveidojusies dižciltīgo diferenciācijas procesā. Viena no Jersikas kņazam pakļautām feodalām pilīm bija *Asotes* pils, kuru daļēji izpētījis Latvijas PSR ZA Vēstures un materialās kultūras institūts pēdējos gados. Asote ir samērā neliels, bet, neskatoties uz to, stipri nocietināts pilskalns — ne mazāk kā citi pilskalni. Tas atrodas dabīga kalna galā un atdalīts no pārējā kalna ar 2 m augstu valni un grāvi. Tā plakums ir 3200 kv. m liels. Asotes pilskalna izrakumos konstatētas, starp citu, darbnīcas atliekas ar dzelzs kausējamo krāsni. Te, jādoma, kāds meistars strādājis Asotē valdošam dižciltīgam latgalim. Šis fakts uzskatāmi rāda, ka par feodaļiem kļūstošais virsslānis padarīja kopienas locekļus no sevis atkarīgus un lika tiem strādāt feodaļa labā ne tikai viņa laukos, bet arī kā amatniekiem. Te pirmo reizi parādās tie muižu amatnieki, kurus labi izpētījuši padomju vēsturnieki vairāk attīstītās krievu feodaļu saimniecībās.

Arī otrā latgaļu pilskalnā — Koknesē, kas atrodas Daugavas krastā mazliet lejpus Jersikas, XIII gadsimta sākumā sastopam krievu feodalo valdnieku Vjačko. Kokneses pilskalnā Rīgas bīskaps vēlāk uzcēla mūra pili un iznīcināja vai arī atstāja dziļi apakšā iepriekšējā laika slāņus.

Jersika un Koknese nebija vienīgās savā ziņā feodalās pilis latgaļu teritorijā. Latgaļu zemju ziemeļos mums no Latviešu Indriķa Livonijas kronikas ir zināmas vismaz trīs līdzīgas pilis. Tajās valdīja feodāli kņazi, kurus Indriķis raksturīgi dēvē viņu piļu nosaukumos: Beverinas Tālivaldis, Autīnas Varidots un Satekles Rūsiņš. Sīkāk nekā par citiem kronika vēsti par Trikātas novada vecāko Tālivaldi. Viņš ir bagāts vīrs, viņam daudz sudraba, tikai daļa no šā sudraba ir tajā laikā ļoti vērtīgs (apmēram 5 kg smags) mantas krājums. No viņa atkarīgi mazāki vecākie, no kuriem Indriķa kronikā minēti divi — Dote un Paike, kas ir Tālivalda karadraudzē, kāda tam ir kā visiem agriem feodāliem kņaziem. Arī Tālivalda trīs dēli ir bagāti. Viņiem, pēc kronikas ziņām, esot daudz zemes. No tā mēs redzam, ka latgaļiem bez pārējiem īpašumiem arī zeme koncentrējas atsevišķu bagātnieku rokās. Tas arī nozīmēja zemes atņemšanu kopienām un viņu pieaugošo atkarību no bagātājiem. Lielo zemes īpašumu un blakus tai atkarības attiecību izveidošanās ir tipiska sabiedrisko attiecību feodalizācijas pazīme.

Un tomēr nebūtu pareizi uzskatīt, ka Tālivaldis un citi viņam līdzīgie bagātie dižciltīgo pārstāvji bijuši pilnīgi izveidojušies sava novada feodāli valdnieki. Viņu pozīcija vēl tikai attīstījās šajā virzienā. Viņiem vēl nepiederēja pilnīga kņaza vara. Šie valdnieki, kā mēs uzzinām no Indriķa kronikas, drīkst pasludināt karu vai noslēgt mieru vienīgi ar sava apgabala pārējo, mazāko vecāko piekrišanu. Tāpēc svarīgu lietu izlemšanai viņi vienmēr turpina sanākt kopā un apspriesties ar citiem sava novada vecākajiem. Bet tā, dabīgi, vairs nav ģints iekārtas perioda vecāko padome, tās ir liela feodaļa apspriedes ar atkarīgiem mazākiem feodaļiem.

Pilnīgi skaidri redzams, ka starp latgaļiem nobrieda feodalās attiecības. Šķiru sabiedrības izveidošanos pie latgaļiem neapšaubāmi paātrināja krievu kaimiņu ietekme. Sevišķi attiecībā uz latgaļu dižciltīgajiem krievu valdošās šķiras piemērs spēlēja lielu lomu. Sabiedriskās diferenciācijas

rezultatā starp latgaļu dižciltīgajiem un tautu radās saspilējums, kāpēc pirmie bija ieinteresēti savas varas tālākai nostiprināšanai saņemt atbalstu no krievu kņaziem un bajāriem, kas bija par viņiem daudz varenāki un kam ar savu tautu bija galīgi izveidojušās feodalās attiecības. Tāpēc viņi arī centās tuvināties krievu kņaziem un bajāriem. Pleskava bija ieinteresēta nostiprināt savu varu latgaļu teritorijas ziemeļos, jo caur šejieni veda svarīgais satiksmes ceļš uz jūru. Latgaļu dižciltīgie šīs tieksmes atbalstīja tās saimnieciskās peļņas dēļ, kuru deva Pleskava, bet jo sevišķi viņi cerēja uz Pleskavas atbalstu, lai pakļautu sev tautu. Ļoti raksturīgi, ka Tāļivalda dēli pieņēma pareizticību. Feodalā baznīca latgaļu dižciltīgajiem bija līdzeklis palielināt savu varu pār tautu. Krievu feodaļu un uz feudalismu virzošos latgaļu virsslāņa šķiras intereses sakrita, un redzam, ka XIII gadsimta sākumā mierīgi sāk saaugt latgaļu ziemeļu teritorijas ar Pleskavas valsti.

Vēl tālāk nekā latgaļu teritorijas ziemeļos feodalizēšanās process paguva izveidoties dienvidos — Daugavai pieguļošos apgabalos. Tāpat kā latgaļu teritorijas ziemeļu daļa bija saistīta ar Pleskavu, tā latgaļu un lībiešu zemes gar Daugavu atradās atkarībā no Polockas. Daļa no tagadējās Latgales XIII gadsimta sākumā ietilpa Polockas kņazistē, latgaļu teritorijas vidus daļā Daugavas krastos — Jersikā un Koknesē — atrodam no Polockas atkarīgus kņazus, kamēr lībiešu novads Daugavas lejtecē maksāja meslus Polockai. Pēc krievu kronistu ziņām jau Kijevas valsts agrajā periodā šie apgabali bija sakaros ar šo valsti un ilgāku vai īsāku laiku maksāja nodevas krievu kņaziem. Par to, kad Piedaugavas zemēm radušās ciešākas saites ar Polockas kņazisti, kas pa to laiku bija atdalījušies no Kijevas valsts, mums nav tiešu ziņu. Bet var domāt, ka tas noticis vēlākais XII gadsimtā, iespējams, ka jau minētā gadsimta sākumā, kad uzzinam par Polockas kņaza mēģinājumiem pievienot savai valstij Zemgali. Zemgaļi tam pretojās, bet latgaļu pievienošanās notika miera ceļā, jo kronikas neko nestāsta par viņu sadursmēm ar krieviem. Latgaļu dienvidaustrumu un dienvidu apgabalu mierīgā saaugšana ar Polocku notika acīm redzot viņu seno — jau agrāk īsumā aplūkoto savstarpējo attiecību pastiprināšanās rezultātā.

Pierādījums tam, ka ar XI gadsimtu latgaļu un krievu sakari ir ļoti cieši, ir tipiskā austrumslavu kapu veida — uzkalniņu izplatīšanās latgaļu teritorijas austrumos. Kapu formas aizgūšana liecina par dziļu ietekmi, kas iespiēdusies senču kultūrā un ticējumos un plašo masu priekšstatos. To pašu pierāda daudzie vārdi, kuri izteic kultūras, saimnieciskus un sabiedriskus jēdzienus, kas šajos gadsimtos pārņemti no krievu valodas latviešu valodā. Ciešu savstarpējo sakaru izveidošanos veicināja tirdzniecisku attiecību uzplaukums. Kā jau redzējām, tas bija zīmīgi abu pušu valdošo šķiru attiecībām. Arī Piedaugavas zemēs šo savstarpējo tuvināšanos veicināja latgaļu dižciltīgo interešu kopība ar krievu feodaļu šķiras interesēm. Visā tā rezultātā izveidojās nepieciešamā savstarpējā saprašanās arī politiskā plāksnē. Tāpēc arī no Polockas Jersikā un vēlāk Koknesē ieliktiem vasāļiem — feodāliem kņaziem nav jānostiprina sava vara ar ieroču spēku, bet viņi var balstīties uz vietējiem latgaļu dižciltīgajiem un noorganizēt savu zemju pārvaldīšanu, tajā skaitā arī nodokļu ievākšanu, sadarbībā ar pēdējiem. Šīs attiecības interesanti atspoguļo Jersikas pilskalnā kā jau kņaza rezidencē atrastās senlietas. Te atrodam kā krievu, tā latviešu

priekšmetus, pie tam pēdējie ir lielā skaitliskā pārsvarā. Tas liek secināt, ka šeit dzīvojošā kņaza ierēdņi, tāpat arī dažādie amatnieki u. c. pils iedzīvotāji, nebija tikai krievi, bet arī, pie tam acīm redzot vairākumā, latgaļi. Uzmanību saista vēl tas, ka Jersikā uzieto senlietu vidū atrodam daudz vairāk nekā jebkur citur Latvijā krievu bronzas krustiņus, kurus kopš kristīgās ticības izplatīšanās sākumiem senā Krievu valstī vairākās vietās sastop masveidīgi un kurus valkāja kā kristīgās ticības zīmi. Divus šāda veida krustiņus atrada arī Jersikas kapulaukā, kāda latgaļu kapā. Tāpēc domājams, ka šeit — un acīm redzot vēl vairāk nekā latgaļu ziemeļu novadā — bagātnieku vidū bija izplatīta kristīga ticība. Šajā apstākļi, kā jau atzīmēts, mēs saskatām arvien vairāk pastipriņošos feodalizēšanos.

Jersikas kņazs Indriķa kronikā tiek saukts par Visvaldi, kas varētu atbilst krievu nosaukumam Vsevolods. Kaut gan rakstītos avotos tas tieši nav minēts, tomēr liekas, ka viņš bijis Polockas vasalis. Buržuaziskie vēsturnieki centās pierādīt, ka latgaļiem pilnīgi patstāvīgi izveidojusies valsts un ka Jersikas kņazs bijis no Polockas neatkarīgs. Bet tā neapšaubāmi ir vēsturisko faktu viltošana buržuaziski nacionalistiskās interesēs. Nav šaubu, ka priekš tam, lai varētu nodibināties Jersikas un Kokneses kņazu vara, pie latgaļiem bija izveidojušies zināmi priekšnoteikumi vietējās sabiedriskās attīstības rezultātā. Bet nevar arī šaubīties par to, ka minēto kņazistu nodibinātājas faktiski tomēr bija krievu kaimiņu kņazistes, kur sabiedriskā attīstība bija paspējusi sasniegt ievērojami augstāku līmeni nekā pie mums. Mēs jau redzējām, ka latgaļu «labiešu» virsslānis kļuva bagāts un feodalizējās ātrāk nekā pie citām latviešu ciltīm, pateicoties sakiem ar augstāk attīstīto Krievu valsti.

Tādā kārtā Latvijas teritorijā Polockas ietekmes rezultātā radās pirmais valsts veidojums ar feodalo kņazu Visvaldi priekšgalā. Uz mūsu rīcībā esošo datu pamata par šās valsts galveno centru Jersiku var teikt, ka tā Latvijas teritorijā bija pirmā agrā feodālā pilsēta. Tādā kārtā pirmā pilsēta pie mums Latvijā bija nevis vācu feodalo iekarotāju centrs Rīga, kā to apgalvoja vācu vēsturnieki, bet gan Jersika, kas bija radusies Polockas tiešā ietekmē. Zīmīgs ir fakts, ka vācu feodaļi drīz vien uzbrūk Rīgas konkurentei Jersikai un to iznīcina. Polocka šajā laikā atradās pastiprinātas feodālas sadrumstalotības stāvoklī un nebija spējīga Jersiku aizstāvēt. Tāpat tā nespēja aizkavēt vācu feodaļu iebrukumu Austrumbaltijā un viņu nostiprināšanos pie Polockai tik svarīgā Daugavas ūdensceļa.

Latgaļu apdzīvotā teritorijā līdz pat XIII gadsimta sākumam pa daļai vēl saglabājās iedalījums «zemēs», kaut gan šis iedalījums jau sāka izzust. Buržuazisko zinātnieku apgalvojums, ka šīs zemes izveidojušas valsti, kā jau teikts, ir vēstures viltojums. Mums nav nekādu pierādījumu par to, ka latgaļu zemes būtu apvienojušās valstī. Gluži otrādi, feodaļu valsts veidojumu rašanās gaitā «zemju» vietā pa daļai nāk jaunas valsts teritorijas, pa daļai tās sadalās mazākās «kņazistēs». Sakarā ar to seno zemju robežas sāk izzust. No latgaļu zemēm Latviešu Indriķa kronika visbiežāk piemin Tālavu (Tolova). Tajā ietilpa tagadējie Smiltenes un Gaujenes rajoni, Cēsu rajona austrumdaļa un Valmieras rajona dienvidaustrumi līdz Burtņieku ezeram un Sedas upei. Tālavā ietilpa arī Cēsaines rajona rietumdaļa. Tālavas ziemeļu robeža bija Trikātas apgabals, kura vecākais bija Tālivaldis. Tālavas teritorijas dienvidos rašanās stadijā atradās valsts

veidojumi ap Autīnas un Satekles pilim. Tādā kārtā šī zeme, tā sakot, mūsu acu priekšā sāk sadalīties jaunās vienībās, mazās valsts teritorijās. Tālavas austrumos atradās Atzeles zeme, kurā vispārējos vilcienos ietilpa tagadējie Alūksnes, Apes, Gulbenes, Abrenes un Balvu rajoni. Tālava un Atzele XIII gadsimtā maksāja meslus Pleskavai, un Pleskava bija daļu Tālavas dižciltīgo pievērsusi kristīgai ticībai. Latgaļu apdzīvotās teritorijas dienvidos rakstītie avoti vairs atsevišķas zemes nepiemin, jo tās ietilpa no Polockas atkarīgās kņazistēs vai arī tās piederēja tieši Polockai. Bet arī šī latgaļu teritorijas daļa droši vien sadalījās vairākās zemēs. Var domāt, ka šejienes kņaziem pakļautās teritorijas bija izveidojušās galvenokārt pēc vecā zemju sadalījuma.

Zemes savā laikā sastāvēja no mazākiem apgabaliem. XIII gadsimta sākumā mēs atrodam agrāko teritorialo iedalījumu vietā veselus apgabalus, kuri bija atkarīgi no kāda bagāta dižciltīgā, kas valdīja pilī, kura bija apgabala centrs. Tādā kārtā teritorialos iedalījumus nomainīja jau agrā feodalisma veidojumi, kurus var nosaukt par «pilstiesām». Šie apgabali sastāvēja no ciemu kopienām. Uzskats, kuru bieži varēja sastapt buržuaziskā vēstures literatūrā, it kā latgaļiem ciemi nebūtu bijuši un it kā viņu «īpatnība» bijusi atsevišķās saimniecības, ir pilnīgi aplams. Šis uzskats varēja eksistēt vienīgi tāpēc, ka buržuaziskie vēsturnieki nesaprata vienkāršo patiesību, ka latgaļu zemkopība, tāpat kā visas pirmatnējās saimniecības nozares, agrajos laikos nenovēršami veda uz zinamu kolektīvu, kopienu kopdarbību, kā to jau esam parādījuši. Un tāpēc nav šaubu, ka arī latgaļi savā laikā dzīvoja ciema kopienās. Domu, ka pie latgaļiem būtu pastāvējusi viensētu saimniecība, vispirms ierosināja tas, ka latgaļu mājas Vidzemes paugurainā zemē bija zināmā mērā izkaisītas. Tomēr tām bija ar citām mājām kopēja zeme, meži, pļavas utt., ko izmantoja kopīgi. Līdz ar privatīpašuma ieviešanos, kas radās, izplatoties arklā zemkopībai, kā jau redzējam, atsevišķas saimes sāka viņām nodotās zemes arvien vairāk un vairāk turēt par savām. Tomēr nav šaubu, ka visā šajā laika periodā un pat vēl pēc tam visām saimēm kopā ar attiecīgām citām saimēm turpināja pastāvēt kopīgi sabiedriski īpašumi, kā līduma zemes, ganības u. c. Tāpēc nedrīkstam senās latgaļu saimes pielīdzināt kapitalisma laika viensētām, kā to pilnīgi nepareizi darijuši buržuaziskie vēsturnieki.

Blakus pilstiesām, par cik nodevas Pleskavai un Polockai kļuva regulāras, latgaļu teritorijā, liekas, šajā laikā radās jauni teritoriali iedalījumi — *pagasti* pēc krievu «pogostu» parauga. Sākumā ar «pagastu» apzīmēja uzturu, kuru iedzīvotāji deva savam pārvaldītājam, kad tas apbraukāja no viņa atkarīgos ciemus, lai spriestu tiesu un savāktu nodevas. Vēlāk pagasts kļuva par feodalām nodevām, un tā vārdā sāka saukties nelielas teritorijas, kas šo nodokli maksāja. Tas apstāklis, ka blakus agrākai aplikšanas vienībai «arklam» vai «zīrgam» rodas jauna, norāda uz aplikšanas sistēmas tālāku attīstību un reizē ar to uz feodalo nodevu zinamu pieaugumu.

Nav grūti ievērot, ka divas latgaļu teritorijas ziemeļu zemes — Tālava un Atzele atbilst teritorijai, kas mūsu eras sākumā vēl piederēja somu ciltīm (sal. kartē 43. zīm.). Citiem vārdiem sakot, šīs zemes līdz ar teritorialo kopienu rašanos bija izveidojušās no agrākām somu cilšu apdzīvotām zemēm, un to iedzīvotāji sastāvēja no agrāko somu cilšu un jaun-

pienākušo latgaļu jauktiem elementiem. Turpretim Polockai pakļāvušos latgaļu teritorijas dienvidu daļu izveidoja senā latgaļu cilšu teritorija. Tā kā, ģints iekārtai sabrūkot, šo cilšu apgabalos radās teritorialas apvienības — zemes, tad tas, liekas, apstiprina mūsu domu, ka Polockai pakļautā teritorijā neietilpa agrākie somu cilšu apgabali, bet tā aizņēma vienīgi zināmas latgaļu zemes.

Tālava un Atzele pārrunājamā laikmeta beigās bija jau pa lielāku daļai pārlatviskotas. Bet šeit, sevišķi Tālavas austrumos un Atzelē, vajadzēja atrasties arī vēl somu cilts iedzīvotājiem. Zināma veida latgaļu un igauņu kopdzīvei vajadzēja pastāvēt arī Tālavas ziemeļos, Sedas upes apkaimē, kur vēlāk, XIII un XIV gadsimtā, konstatējam latviešu valodas pavirzšanos uz ziemeļiem (Rūjienas, Ērgemes apkārtnē). Uz to, ka Tālavas austrumos un Atzelē aprakstāmā laikmetā bija vēl sastopami somu iedzīvotāji, norāda tas apstākļi, ka šīs pazīmes tur sastopamas vēl mūsu dienās. Tā Lejasciema apkārtnē vēl XIX gadsimta beigās bija sastopami veci cilvēki, kas runāja valodā, kura bija kaut kāda dienvidigauņu un lībiešu valodas izloksne. Lejasciems (kas ir burtisks vecā nosaukuma «Alakūla» tulkojums) atrodas tagadējā Gulbenes rajonā, visattālākā Gaujas likuma austrumos. Šis apgabals kādreiz izveidoja Tālavas un Atzeles robežas. Vēl apmēram pirms desmit gadiem ziemeļaustrumos no Lejasciema, agr. Ilzenes pagastā, senajā Atzelē (tagadējā Apes rajonā), atradās veci cilvēki, kas sevi dēvēja par leiviem un runāja dienvidigauņu izloksnē ar zināmām lībiešu valodas iezīmēm. Viņu nosaukums «leivi» ir izloksnes forma, kas valodnieciski atbilst citai formai — «līvi» un uzrāda tiešu radniecību ar lībiešu nosaukumu. Nav šaubu, ka šādu somu cilšu iedzīvotāju saliņu XI un XII gadsimtā Ziemeļlatvijā bijis daudz vairāk. Jācer, ka ne vien valodnieki, bet arī archeologi un vēsturnieki rūpīgi izsekos šīm saliņām un palīdzēs iegūt vēsturiski pareizu ainu par ziemeļlatgaļu etnogenezi. Pilnīgi dabīgi, ka vecie somu cilts iedzīvotāji Ziemeļlatvijā nevarēja pēkšņi pazust, bet ka viņu latgalizēšana norisinājās ilgākā laika posmā. No nupat minētiem faktiem izriet, ka latgaļi nedevās uz ziemeļiem slēgtā frontē, iekarodami un padzidami agrākos iemītniekus, kā to attēloja buržuaziskie vēsturnieki, bet apmetās uz dzīvi senajā Tālavā un Atzelē starp agrākajiem iedzīvotājiem un pakāpeniski tos asimilēja. Uz to, ka Atzele XII un XIII gadsimtā vēl nebija pilnīgi pārlatviskota, bet ka te vēl atradās diezgan daudz somu cilts iedzīvotāju, norāda arī tas, ka pats vietas nosaukums šajā laikā vēl nebija latviskots un beidzās ar tipisku lībiešu galotni — *ele*. Krievu kronikas to dēvē par Očelu. 1111. un 1180. gadā uzzinām par novgorodiešu sirojumu Očelā, pie kam vietējie čudi, t. i. somu cilts iedzīvotāji, esot bēguši uz jūras pusi. Tas, ka novgorodieši šeit sastop čudus, pilnīgi saskan ar visu, ko pārrunājam augstāk.

— Lībiešu apdzīvotā teritorija atradās gar Rīgas jūras līci no Salacas upes līdz Daugavai. Viņu dzīves vietas austrumu robežu dabūjam, velkot līniju no Burtnieku ezera dienvidu gala līdz Aizkrauklei. Tomēr uz rietumiem no šās līnijas, kā vēl redzēsim, vietām atradās diezgan daudz latgaļu.

Minētā apgabalā atrodam trīs atšķirīgas lībiešu apdzīvotas teritorijas, kuras mēdz dēvēt arī par zemēm. Pirmo izveido Daugavas lībiešu apgabals, galvenokārt Daugavas ziemeļu krasts no Aizkraukles līdz upes grīvai, bet apdzīvots, šķiet, bija vienīgi apvidus starp Aizkraukli un Doles

salu. Daugavas otrā krastā lībiešu bija ļoti maz. Daugavas piekrasti starp Aizkraukli un Lielvārdi un pa upi uz leju apdzīvoja kopīgi lībieši un latgaļi. Daugavas lībieši XII gadsimta beigās maksāja nodevas Polockai. Otrs svarīgākais lībiešu apgabals atradās abos Gaujas krastos tās lejtecē ar centru ap Turaidu, Krimuldu un Siguldu. Trešā lībiešu grupa jeb zeme atradās ziemeļos no tikko minētām zemēm, un to sauca par Metsepoli. Sās zemes centrs, liekas, atradās galvenokārt uz dienvidiem no Limbažiem, kamēr ziemeļos, Salacas upes apkaimē, šķiet, atradās mežaina un samērā neapdzīvota teritorija. Starp Metsepoli un tagadējo Cēsu pilsētu — Straupes apkārtne atradās mazāks apgabals, kas Indriķa kronikā saukts par

105. zīm. Lībiešu uzkalniņu kapulauks Pūteļos, Saulkrastu rajonā, no 1880. gadu gravīras.

Idumu. Arī šeit lībieši un latgaļi dzīvoja kopā. Liekas, visu šo zemju vidū un rietumu daļā dzīvoja vienīgi lībieši, kamēr apskatītās teritorijas austrumos samērā plaši sastopam jauktus iedzīvotājus.

No lībiešu senatnes pieminekļiem visvairāk pazīstami ir *kapi*. Tiem ir divējāds veids: Daugavas lībiešiem ir līdzeni, zemē ierakti ģindeņu apbedījumi, Gaujas un Metsepoles lībiešiem — kapu uzkalniņi. Lībiešu kapi un tur atrastās senlietas pirmo reizi pievērsa uzmanību jau 1837. gadā, kad Daugavas plūdos pie Aizkraukles tika izskalots liels kapulauks ar daudzām senlietām. Daudzi šeit iegūtie priekšmeti sastopami kā mūsu dzimtenes, tā arī ārzemju muzejos. Lībiešu līdzenie, zemē izraktie kapi konstatēti arī vēl, piemēram, Skrīveros, Rīgas rajonā, Laukskolas zemē (agr. Salaspils pagastā) u. c. Šie kapi ir līdzīgi latgaļu līdzeniem kapiem, un to inventarā ir daudz priekšmetu ar latgaļu īpatnībām. Tāpēc arī domā, ka Daugavas lībiešu apbedīšanas veids ir radies latgaļu ietekmē, ar kuriem, kā jau dzirdējām, viņi vairākās vietās dzīvoja jaukti. Viena no īpatnībām, kas ievērota lībiešu līdzenos kapulaukos, ir akmens krāvumi, kas atrodas pašā kapā. Pāris vietās pie Daugavas lībiešiem atrod arī kapu uzkalniņus, kā Ogres rajona Kabeļēs (agr. Ikšķīles pagastā) un Mazpēčos (agr. Lielvārdes pagastā).

Gaujas libiešiem raksturīgi ir apbedījumi kapu uzkalniņos, kas vairākās vietās sastopami lielām grupām (105. zīm.), piemēram, Saulkrastu rajona Pūteļos (agr. Turaidas pagastā). Uzkalniņi ir līdz 2 m augsti, un 3,5—11 m caurmērā. Zem katra uzkalniņa ir apbedīts tikai viens mirušais, parasti nesadedzināts, retāk — sadedzināts. Kā vienu no libiešu apbedīšanas

veida īpatnībām minēsim māla trauku piedevas kapā. Dažreiz kopā ar libieti apbedīts arī zirgs vai pat suns.

Pie libiešiem, sevišķi Turaidas apkaimē, kā arī Daugavas apvidū, ļoti bieži varam sastapt ar vērtīgām lietām apgādātus *atsevišķu bagātnieku* kapus. Libiešu bagāto sieviešu kapiem raksturīgas lietas, no daudzām bronzas važiņu rindām izveidotas krūšu rotas. Pēdējās ar ovālu saktu palīdzību tikušas piestiprinātas pie abiem pleciem. Tā ir ļoti īpatnēja libiešu rotas lieta, ko sauc par bruņurupuča saktu. Pie saktām ir piestiprināts važturis, kuram savukārt piekārtas važiņas (106. zīm.). Važturi parasti ir ažūri, ar libiešiem īpatnējiem rakstiem. Kā bruņurupuču saktas, tā dažus važturus rotā augu ornamenti. Šis ornamenta veids visā Austrumbaltijā sastopams vienīgi pie libiešiem, jo pārējās ciltis lietoja vienīgi ģeometriskos un dažkārt arī dzīvnieku motivus. Pie libiešiem stilizētas augu lapas, t. s. pinumi ir bieža parādība. Liekas, ka libieši šo rotājuma motīvu aizguvuši no Dņepras zemēm Kijevs apkārtnē, kur tas pazīstams ļoti līdzīgā izskatā. Pie libiešiem redzam vēl arī citus elementus (piemēram, zināmi izrotājumi uz vīriešu ādas jostām), kas liecina par ciešiem sakariem ar Daugavas augšteci un tālāk ar Dņepras apgabalu. Krūšu rotas bieži vien papildina dažādi piekariņi: lāča zobi, bronzas dzīvnieciņu un putnu figuriņas u. c. Ap kaklu libietes valkāja latgaļu vai zemgaļu tipa kakla gredzenus. Kaklu

106. zīm. Libiešu krūšu rota no Aizkraukles.

rotāja arī krelles, samērā bieži sastop arī dzintara kareklišus vai pat neapstrādātus dzintara gabaliņus, jo ticēja, ka dzintaram piemīt zināms burvības spēks. Libiešiem raksturīgas arī īpatnēja veida aproces un pakavsaktas, kuras nereti izgatavoja no sudraba. No aprocēm īpaši jāmin plānas, ieapaļas aproces ar sašaurinātiem galiem, kuras no libiešiem pārņēmuši arī igauņi. Sievietes dažkārt valkāja pie jostas arī nazi raksturīgā ar bronzas skārdu apkaltā makstī, kuras vaļējā galā bija trīsstūrainis paplašinājums.

Libiešu kapu inventarā atkarībā no apbedīšanas paražām sastopam samērā maz darba rīku. Toties vīriešu kapos atrasts daudz ieroču — šķēpu

galu, cirvju un arī zobenu. Ieroču vidū nereti atrodami sevišķi grezni eksemplari, kas varēja piederēt vienīgi lieliem bagātniekiem. Piemēram, atrasti daži cirvji, kas ir apsudraboti vai pat apzeltīti, arī šķēpu gali vai zobenu rokturi dažreiz izrotāti ar sudrabu vai zeltu. Sevišķi grezns ir kāds sudraba zobena maksts gala apkalums (108. zīm.), kas iegūts kādā Turaidas kapu uzkalniņā un, bez šaubām, piederējis kādam ļoti bagātam vīram. Starp ieroču ornamentiem nereti sastopamas burvības zīmes, kas pēc seniem ticējumiem palielināja ieroču spēku. Šie ornamentu, starp citu, atgādina arī to, ka ieroči libiešiem, tāpat kā pārējām ciltīm, šajā attīstības pakāpē bija slavas un goda pazīme. No Indriķa kronikas uzzinām, ka libieši, zemgaļi, lietuvieši u. c. Austrumbaltijas cilšu piederīgie ar šķēpiem slēguši mieru vai pasludinājuši karu; zvērestus apstiprinājuši, uzkāpdami uz zobena utt.

Kaut gan vērtīgākās rotas lietas un ieročus izgatavojuši vietējie meistari, daži sevišķi grezni priekšmeti, it īpaši ieroči, bieži vien ir importēti. Parasti šie priekšmeti nākuši

no krievu zemēm vai Skandināvijas. Amatniecība, kas kalpoja feodaļu šķirai, bija sasniegusi augstāku attīstības līmeni un kļuvusi vārda pilnā nozīmē par mākslas amatniecību. Šī parādība ir ļoti raksturīga apstākļos, kad no tautas nodalījušies bagātnieki kļuvuši par šķiru un kad viņiem attiecīgo amatnieku trūkuma dēļ vajadzīgie greznuma priekšmeti jāieved no citurienes. Aprakstītās libiešu senlietas rāda, ka šeit apmēram XI gadsimtā sabiedrības attīstība jau bija sasniegusi šo pakāpi. Kā no krievu zemēm ievesto greznuma priekšmetu paraugus minēsim sudraba zobena maksts uzgali (108. zīm.) un sudraba aproci (107. zīm.), kas ir krievu agrā feodalisma laika dižciltīgo raksturīgas rotas. Nedrīkst aizmirst, ka vienā laikā ar greznuma priekšmetiem Baltijas tautas no krievu dižciltīgajiem pārņēma arī viņu izveidojušos priekšstatus par savu īpašo socialo stāvokli, par savu dzīves veidu utt.

Pie libiešiem, vairāk nekā pie zemgaļiem un latgaļiem, sastopam paradumu aprakt zemē *sudraba depozitus*. Kā Gaujas, tā Daugavas libiešu zemēs bieži atrod pat sevišķi lielus depozitus, kas satur arābu un Rietumeiropas monetas, sudraba stieniņus, sudrabā un atsevišķos gadījumos pat zelta priekšmetus. Lielu sudraba depozītu ar sudraba priekšmetiem un monētām ir iegūti Lielvārdē pie Daugavas, kur libieši un latgaļi dzīvoja vienkopus (sal. 101. zīm.), tāpat Lēdurgā, Saulkrastu rajonā. Cēsu rajonā (agr. Rozulas pagastā) iegūts viens no vislielākiem sudraba stieniņu depozītiem, gandrīz 5 kilogramu svarā. Šie depozīti, kā arī libiešu kapos ļoti bieži atrodamās sudraba rotas lietas, rāda, ka libiešu dižciltīgie XI un XII gadsimtā bija uzkrājuši samērā lielas bagātības. Te zināma nozīme arī tam, ka, izaugot krievu pilsētām, arvien spēcīgāk attīstījās tirdzniecība ar

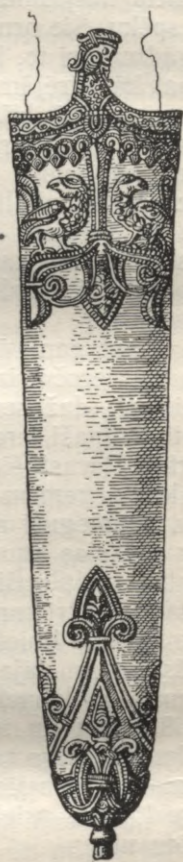
107. zīm. XI—XII gs. vila sudraba aproce (sena krievu tipa) no Ikšķiles, Ogres rajonā.

citām zemēm un lībieši atradās ļoti izdevīgās vietās — vai nu pie lieliem ūdensceļiem vai sauszemes satiksmes centros. Daugava bija liels ūdensceļš, kas veda no jūras uz Polocku, Smoļensku un citām krievu pilsētām. Pa Gauju uzturēja satiksmi ar Pleskavu un Novgorodu. No Daugavas grīvas veda ceļi uz Zemgali un Lietuvu, bet no otras puses, gar jūras piekrasti un daļēji pa Gauju, uz Igauniju. Lībiešu novads, kas vēl IX gadsimtā bija maz apdzīvots un atpalicis, tagad līdz ar tirdzniecības attīstību ātri izaug par vienu no bagātākajiem novadiem. Tas norāda, ka, sākot ar X—XII gadsimtu, šajā apgabalā bija jābūt jauniem, labākiem saimnieciskiem apstākļiem.

Pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa — tie dzīvoja jūras malā un tiem bija labas ostas Daugavas grīvas rajonā — lībiešu apdzīvotā teritorija ļoti līdzinās Kursai. Bet mēs neko nezīnam par lībiešu jūras braucieniem. Tāpēc jāsecina, un to pašu rāda arī arheoloģiskie materiāli, ka lībieši galvenokārt nodarbojās ar tirdzniecību uz sauszemes, no vienas puses, mainot preces ar kuršiem, Sāmsalas igauņiem, skandināviem un citiem jūras braucējiem, kas ieradās pie viņiem, un, no otras puses — paši braukuši tirgoties uz Polocku un pārējām krievu pilsētām. Par Daugavas lībiešu saitēm ar Polocku liecina arī tas, ka viņi ilgstoši maksāja Polockai nodevas.

Šķiet lieki atgādināt, ka lībiešu turības cēlonis nebija vienīgi viņu izdevīgā dzīves vieta ar lieliskām tirdzniecības iespējām, bet tas meklējams tajā pašā laikā viņu materialo vērtību ražošanas veida attīstībā. Lībieši, tāpat kā pārējās ciltis, nodarbojās ar zemkopību un lopkopību. Indriķa kronikā stāstīts, ka Daugavas lejtecē naski nodarbojas arī ar zveju. To pašu apliecina arī arheoloģiskie atradumi šajā apgabalā. Indriķa stāstījumā tālāk redzams, ka paši lībieši par ļoti labu ienākuma avotu uzskatījuši dravniecību. Īsi sakot, lībiešu saimniecība šajā laikmetā dod tādu pašu ainu un uzrāda tādu pašu attīstības tempu kā latviešu cilšu saimniecība. Tāpēc arī pie lībiešiem saimnieciskā un sabiedriskā diferencēšanās bija sasniegusi tādu pašu līmeni kā pie viņu kaimiņiem.

Pie lībiešiem dižciltīgo feudalizācijas process bija visumā sasniedzis to pašu attīstības pakāpi, uz kādas atradās viņu kaimiņi latgaļi. Lībiešu Kaupo, kuru Indriķis dēvē par viņu vecāko un «ķēniņu», ir līdzīgā stāvoklī ar Tālivaldi. Viņš ir noteicējs par divām pilīm — Turaidu un vēl vienu mazāku pili, kas atrodas Krimuldā. Abas šīs pilis ir stipri nocietinātas, pirmā ar 7 m augstu, otrā — ar 6 m augstu aizsargvalni. Kaupo varā atrodas viena daļa Gaujas lībiešu zemes, kuru Indriķis sauc par «Kaupo daļu», kamēr otrā pusē uz dienvidiem un dienvidaustrumiem no Gaujas līdzīgā pozīcijā atrodas Dabrelis. Dabreļa varas centrs ir Satezeles pils,

108. zim. X—XI gs. sudraba zobena maksts uzgalis (krievu darbs), no Pūteļiem, Saulkrastu rajonā.

kas atrodas Gaujas ielejas augstā krastā un aizsargāta ar 8 m augstu valni. Dabrelim ir latvisks vārds, kas norāda, ka lībieši un latgaļi te dzīvojuši visciešākā saskarē. Ka Kaupo attiecības pret savu tautu jau pieņēma feudālu raksturu, liecina viņa piesliešanās vācu iebrucējiem. Latviešu Indriķa kronika Kaupo pili min «radus un draugus»; tas nozīmē, ka Kaupo, tāpat kā citiem agrā feodālisma kņaziem, bija sava karadraudze.

Arī Indriķa kronikā rakstīts par strīdiem, kādi radušies starp Kaupo un viņa tautu. Bez Kaupo un Dabreļa Indriķis nosauc vēl citus lībiešu varenākos labiešus, kāds, piemēram, bija Ako un Uldevens Daugavas apgabālā. Bet Kaupo atklāti sniedz roku vācu iebrucējiem.

Problema, kas attiecībā uz lībiešiem ir neskaidra un grūti atrisināma, ir jautājums, vai lielais lībiešu iedzīvotāju skaits, kāds sastopams Daugavas un Gaujas lejtecē XI un XII gadsimtā, ir *radies no vietējiem elementiem vai arī tas ir ieceļošanas sekas*. Šis jautājums ilgu laiku ir bijis strīdīgs. Kamēr XVIII gadsimta beigu un XIX gadsimta sākuma pētnieki (A. L. Slecers un K. F. Vatsons) domāja, ka lībieši ir sastādījuši daļu no somu iedzīvotājiem, kas senatnē apdzīvojuši ievērojamu Baltijas daļu un ko tikai vēlāk baltu ciltis atspiedušas uz pašu piekrasti, citi XIX gadsimta beigu zinātnieki (galvenokārt A. Bilenšteins) apgalvoja, ka tagadējo Latvijas PSR teritoriju vispirms apdzīvojuši latviešu senči un ka somiskie lībieši atnākuši šurp vēlāk pār jūru no Kariēlijas un atspieduši latviešu senčus no Rīgas jūras līča. Viņa viedokli atbalstīja Maskavas archeologs S. Bogojavljevskis, kas 1896. gadā sarakstītā darbā centās parādīt, ka lībieši atnākuši ne pa jūru, bet pa sauszemi no Ņevas pāri Pleskavas un Vitebskas zemēm uz Rīgas jūras līča piekrasti. Viņš par lībiskiem uzskatīja, starp citu, arī latgaļu austrumdaļas pieminekļus (piemēram, augšā minēto Odukalna kapulauku Ludzā) — tos lībieši esot atstājuši, dodoties uz Rīgas jūras līča piekrasti.

Ņemot vērā visu to, kas jau teikts par somu un baltu senākiem likteņiem Baltijā, mums liekas, ka pirmie no minētiem pētniekiem šā jautājuma atrisināšanā atradās uz pareizāka ceļa nekā vēlākie. Tomēr šā jautājuma galīgai izšķiršanai mūsu dienās vēl trūkst pietiekoša materiāla, sevišķi mums vēl nav pazīstami lībiešu teritorijas pieminekļi no m. e. I gadu tūkstoša sākuma un vidus. Daži nelieli kapulauki, kas no šiem laikiem saglabājušies Gaujas un Daugavas lejtecē, cik zināms (sal. karti, 43. un 54. zīm.), pieskaitāmi tā laika kolektīvo apbedījumu kapu uzkalniņiem, un tāpēc tiem ir latvisks raksturs. Agrāk, kad buržuāziskie vēsturnieki ļoti veikli operēja ar tautu staigāšanas teoriju, šķiet, nebija grūti pieļaut, ka lībieši te ieceļojuši samērā vēlāk. Bet to, no kurienes viņi nākuši, tie tomēr nespēja pierādīt. Jaunākā laikā tika izdarīti mēģinājumi papildināt šo lībiešu ieceļošanas hipotēzi un pārliecināt, ka ir atrasta vieta, no kurienes viņi izceļojuši. Par šo vietu dēvēja Kurzemes lībiešu novadu. Kā pierādījums tam, ka Gaujas un Daugavas grīvas rajonā lībieši ieradušies no Kurzemes, ir noderējis tas apstāklis, ka pie Kurzemes lībiešiem jau IX un X gadsimtā sastopam kapu uzkalniņus, kas ap 1000. gadu pēkšņi parādās arī pie Daugavas un Gaujas. Gaujas lībiešu kapu uzkalniņu izcelšanās patiesībā nav vēl noskaidrota. Bet nav izdevies arī tuvāk noskaidrot, kā tie no Kurzemes nokļuvuši šeit. Jāuzsver, ka par lielākas tautas masas ieceļošanu, par ko šē runājām attiecībā uz lībiešiem, vajadzīgi ļoti ticami pierādījumi, jo mūsu zemes ziemeļu apstākļos tautu pārceļošana bija ļoti

reta parādība. Pagaidām nav izdevies atrast nopietni apsveramus norādījumus, kas ticami pierādītu šo lībiešu ieceļošanu, un jāšaubās, vai tos vispār kādreiz atradīs.

Jautājums par biezo apdzīvotību Daugavas un Gaujas lejtecē arī turpmāk paliek atklāts. Bet jāpiezīmē, ka, meklējot šā jautājuma atrisinājumu, jāpieņem visdabīgākā iespēja un no tā arī jāvadās, ka apgabalos starp Ziemeļkurzemi un Dienvidvidzemi vajadzēja atrasties vēl zinamam daudzumam seno somu iedzīvotāju. Protams, iedzīvotāji no kaimiņu apgabaliem varēja vēl pienākt klāt, jo, sākot ar X—XI gadsimtu, līdz ar visu ražošanas nozaru attīstību un tirdzniecības izveidošanos te radās eksistencei labvēlīgi apstākļi. Bet uzskats, ka lībieši te ieradusies kā ieceļotāji pilnīgi tukšā zemē vai arī izspieduši te agrāk mitušos baltu elementus, gan ir mākslīga konstrukcija. Tas apstākļi, ka vēlākos lībiešu austrumu apgabalos I gadu tūkstoša sākumā un vidū parādās arī daži latviešiem raksturīgi uzkalniņi, varētu norādīt uz to, ka šajos apgabalos jau minētā laikmetā konstatējami arī baltu elementi. Citiem vārdiem izsakoties, te jau vissenākos laikos dzīvoja jaukti elementi, kā tas arī novērojams vēlāk. Tā somu cilšu piederīgie šeit tiešos kaimiņos varēja apbedīt savus mirušos arī uzkalniņos, tāpat kā pie Daugavas lībiešiem no X līdz XII gadsimtam atrodam baltu ciltīm raksturīgos līdzēnos kapulaukus. Tās, protams, ir tikai hipotezes, kas vēl jāpierāda. Bet šeit mēs gribam uzsvērt, ka jautājumam, kāpēc lībiešu novadā kopš XI gadsimta novērojama augsta saimnieciska attīstība un bieža apdzīvotība, jāmeklē cits, patiesāks izskaidrojums.

Vidzemes lībieši, tāpat kā lielākā daļa viņu Kurzemes ciltsbrāļu un lībiešu-igauņu iedzīvotāji Latvijas teritorijas ziemeļos, ir izkusuši sekojošo gadsimtu gaitā latviešu tautībā. Viņu izzušanas cēloņi vēl nav pietiekoši noskaidroti. Tomēr jādomā, ka viens no galveniem cēloņiem bija viņu nelielais skaits un arī viņu teritorijas nelielā platība. Turklāt, kā redzējām, viņi no ļoti seniem laikiem te dzīvoja jaukti ar latgaļiem. Lībiešu izzušanas procesu ievērojami paātrināja iznīcinošie kari, kas norisinājās viņu teritorijā XIII gadsimta sākumā sakarā ar vācu feodālo iekarotāju iebrukumu. Lībieši, kuri bija spiesti piedalīties vācu bruņinieku biežajos karagājienos, cieta lielus zaudējumus. Tajā pašā laikā viņu teritoriju stipri izpostīja krievu, igauņu un citu tautu pretuzbrukumi. Šīs tautas, pret kurām vērsās vācu feodālu agresija, virzīja savus karagājienu pret vācu suņiem-bruņiniekiem pa lielākai daļai uz lībiešu teritoriju kā Baltijā radušās vācu feodālās kolonijas centru. Nopostītos apvidos apmetās uz dzīvi pa daļai latgaļi, kas pastiprināja iedzīvotāju jaukto raksturu. Pēdējās Vidzemes lībiešu atliekas bija saglabājušās līdz XIX gadsimtam Salacas grīvas rajonā, kur viņi izzuda 1860. gados.

*

XII gadsimta beigās Baltijā, vispirms tagadējās Latvijas teritorijā, ielauzās vācu feodālie iebrucēji, sistematiski pakļāva vietējās tautas un realizēja šeit savu feodālo verdzināšanas sistemu. Šo notikumu attēlošana vairs nav mūsu darba nolūks. Gribētos vienīgi piezīmēt, ka tas veids, kādā katra tautība izturējās pret vācu iebrucējiem un viņu pielietotām ekspluatācijas metodēm, bija mazliet citādāks, un to varam pareizi izprast, vienīgi

aplūkojot šo cilšu agrāko sabiedriski saimniecisko attīstību un šās attīstības īpatnības. Daļa latgaļu un lībiešu (Kaupo) padevās vācu iebrucējiem samērā vieglāk, jo pie viņiem dižciltīgo virsslāņa feodalizācijas process bija aizgājis vistālāk un sakarā ar to pretrunas starp dižciltīgajiem un tautu vairāk saasinājušās. Tāpēc viņu dižciltīgie samērā ātri sapratās ar vācu feodaļiem. Daudz spēcīgāk un ilgāk pretojās zemgaļi, pie kuriem feodalās attiecības vēl bija samērā mazāk izveidojušās. Bez tam zemgaļi, pateicoties saviem ciešajiem sakariem ar žemaišiem, saņēma viņu atbalstu cīņā pret vācu agresoriem. Daļa bagāto zemgaļu pat izceļoja un apmetās pie žemaišiem. Visilgāk pretojās kurši, kas galīgi padevās tikai XIII gadsimta beigās. Viņi arī saņēma stipru atbalstu no lietuviešiem. Ir iemesls domāt, ka vācieši jau pašā sākumā visspēcīgāk aizskāra viņu bagātnieku intereses tieši tādēļ, ka gribēja tiem atņemt visu aizjūras tirdzniecību, kas kuršiem bija ievērojama. Nav šaubu, ka turpmākie pētījumi parādīs, kā vācu iebrucējiem, gan pakļaujot Baltijas zemes militāri, gan arī vēlāk pielietojot feodālo izsūkšanas sistemu, bija jāizvēlas attiecīgi īpatnēji līdzekļi un paņēmieni, piemērojoties atsevišķu cilšu sabiedriski saimnieciskām īpatnībām, kas bija izveidojušās jau agrāk.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. The text also mentions the need for regular audits to ensure the integrity of the financial data.

In the second section, the author details the various methods used for data collection and analysis. This includes the use of statistical software and manual calculations. The document highlights the challenges of handling large volumes of data and the importance of using appropriate sampling techniques.

The final part of the document provides a summary of the findings and conclusions. It states that the data indicates a significant trend in the market, which may have implications for future business decisions. The author concludes by recommending further research and monitoring of the market conditions.

The following table provides a detailed breakdown of the data collected over the past six months. Each row represents a different category, and the columns show the values for each month. The data shows a general upward trend in most categories, with some fluctuations in others.

Category	Month 1	Month 2	Month 3	Month 4	Month 5	Month 6
Category A	120	130	140	150	160	170
Category B	80	85	90	95	100	105
Category C	50	55	60	65	70	75
Category D	30	35	40	45	50	55
Category E	10	12	15	18	20	22

The data presented in the table above clearly shows that there is a positive correlation between time and the values of the categories. This suggests that the factors being measured are likely to continue to grow in the future. However, it is important to note that there are still some uncertainties and risks associated with these projections.

In conclusion, the document has provided a comprehensive overview of the data and the methods used to analyze it. The findings are promising, but further research is needed to confirm the long-term trends and to identify any potential risks or opportunities.

SATURS

Priekšvārds	3
<i>Ievads</i>	5
Buržuaziskā perioda darbu nezinātniskā metode un šķiriskā tendence. Senākās Latvijas vēstures periodizācijas jau- tājumi	5
<i>Pirmatnējā kopienas iekārta</i>	11
1. Mātes ģints sabiedrība	11
2. Pāreja uz tēva ģints iekārtu	27
3. Tēva ģints iekārta	46
4. Ģints iekārtas sairšana	64
<i>Pāreja uz šķiru sabiedrību</i>	89
<i>Feodalo attiecību rašanās</i>	114

2927A2

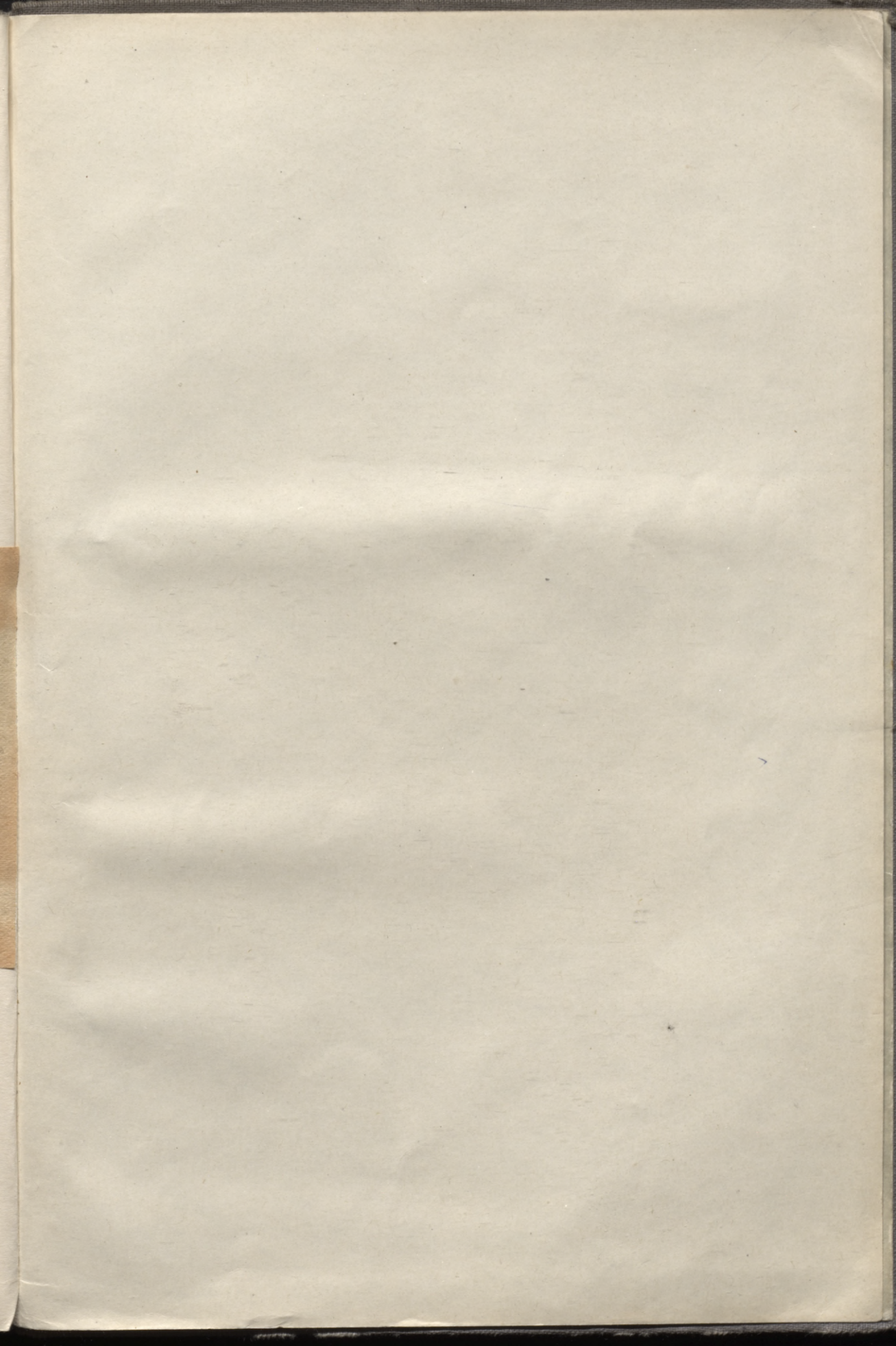
Redaktors K Zvaigznīte. Mākslinieciskais redaktors R. Jansons. Techn. redaktors V. Silinš. Korektors V. Strazdiņa, G. Damberga. Parakstīta iespiešanai 1952. g. 5. septembrī. Papīra formāts 73×103/16. 5,38+0,25 papīra loksnes. 14,73+0,69 iespiedl. 14,13 izdevn. loksnes. Metiens 3.000 eks. JT 27376. Izdevn. pasūt. 5141-Z102/45, tipografijas — 1175. Iespiesta LPRRT Paraugtipografijā, Rīgā, Puškina ielā 12. Maksā 3 rubl. 75 kap., iesējums 1 rubl. 50 kap.

ЛАТГОСИЗДАТ — РИГА
Отпечатано в Образцовой типографии ЛРТПП,
г. Рига, ул. Пушкина, 12.

Pamanīto kļūdu izlabojums

Lpp.	Rinda	Iespiests	Jābūt
32	22. no apakšas	zemkopībā.	zemkopība.
33		16. zīmējums apgriezts otrādi	
92	1. no augšas	turpinās. Kapsēdas	turpinās Kapsēdas
133	5. no apakšas	73. zīm.: 1)	73. zīm.)
141	90. zīm. paraksta 2. rinda	gredzenus	gredzenu
148	7. no apakšas	vidējā dzelzs laikmeta	VII gadsimta
163	10. " "	izraktie	ieraktie

H. Moora, Pirmatnējā kopienas iekārta.

0,53

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305050965

